

Univerzita Karlova
Filozofická fakulta
Ústav českých dějin

RIGORÓZNÍ PRÁCE

Mgr. Roman Pazderský

Gollův styl.
Studie k historickému myšlení Jaroslava Golla
The Goll's style.
A study to the historical thinking of Jaroslav Goll

Poděkování

Nemohu ani nechci začít svůj text jinak, než upřímným poděkováním všem, kteří at' přímo či nepřímo přispěli k úspěšné realizaci této rigorózní práce. Můj největší dík patří vedoucímu práce, Mgr. Kamilu Činátlovi, Ph.D., za neobyčejnou ochotu a vstřícnost, se kterou vznikající text – navzdory jeho rozsahu – opakovaně pozorně četl a komentoval jej četnými kritickými připomínkami a podněty, zvláště v oblasti metodologie výzkumu. Nedocenitelnou inspirací pro mě byly rovněž přednášky a semináře prof. PhDr. Zdeňka Beneše, CSc. a prof. PhDr. Jiřího Štaifa, CSc., kterým vděčím za mnohé, zvláště heuristické a interpretační impulzy. Opomenout nemohu ani nesčetné rozhovory se svými studujícími kolegy, zejména s Bc. Markem Fapšem a Bc. Václavem Smyčkou, kteří byli mnohdy prvními posluchači a zároveň kritickými komentátory mých, často teprve se rodících tezí.

Na zvláštním místě a s pocitem hluboké vděčnosti děkuji svým rodičům, kteří mě v mých zájmech vždy velkoryse podporovali a vytvářeli mi tolik potřebné zázemí, bez něhož by tato práce nemohla být nikdy napsána.

Její nosné jádro vznikalo v neopakovatelné atmosféře letních měsíců roku 2012. Většina mých gollovských úvah se tehdy nerodila u pracovního stolu, ale vznikala při dlouhých, inspirujících procházkách půvabnou krajinou mých rodných východních Čech. Proto náleží můj vřelý dík také tomuto kusu rodné hroudy, v níž před staletími zapustil své kořeny a našel útočiště také rod Gollův.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem rigorózní práci vypracoval samostatně, že jsem řádně citoval všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu s výjimkou případu uvedeného v čl. 7 odst. 1 Rigorózního řádu UK, čl. 4 odst. 13 Rigorózního řádu FF UK a čl. 10 Opatření děkana FF UK č. 15/2012 – Pravidla pro evidenci, odevzdávání a zveřejňování závěrečných prací.

Ve Smrkovém Týnci dne 27. srpna 2013

Roman Pazderský

Abstrakt

Roman PAZDERSKÝ, *Gollův styl. Studie k historickému myšlení Jaroslava Golla*, rigorózní práce, FF UK, Praha 2013

Předkládaná rigorózní práce je pokusem exponovat téma stylu významného českého historika Jaroslava Golla (1846-1929). Metodologickým východiskem práce je pojetí analýzy stylu jako jedné z možných cest k porozumění Gollovu historickému myšlení. Gollův styl, chápaný jako vnější projekce či odraz hlubinných obsahů historického myšlení dějepisce, vede autora této práce k detailním úvahám nad skutečnou povahou Gollova myšlení o dějinách a dějepisectví, která se mnohdy ocitá v evidentní kolizi se stereotypní představou o Gollově rigidním historiografickém „pozitivismu“. Úsilím autora je přinést na základě pečlivého rozboru Gollových textů (včetně dochovaných záznamů z jeho univerzitních přednášek) kvalifikovanou výpověď zejména o nepozitivistických momentech Gollova historického myšlení, které jsou v jeho tvorbě reprezentovány jednak způsobem Gollova přístupu k historickým tématům a jednak tzv. „symptomatickými rysy Gollova dějepisného stylu“. Tím se zároveň otevírá mnohem širší otázka nad adekvátností pojmu „pozitivismus“ jakožto paušálního označení myšlenkové orientace „gollovského dějepisectví“.

Klíčová slova: Jaroslav Goll, česká historiografie 19. – 20. století, dějiny dějepisectví, česká pozitivistická historiografie, historiografický styl, historické myšlení

Abstract

Roman PAZDERSKÝ, *The Goll's style. A study to the historical thinking of Jaroslav Goll*, rigorous thesis, FF UK, Prague 2013

This thesis seeks to expose the theme style of famous Czech historian Jaroslav Goll (1846-1929). The methodological basis of this work is the concept of style analysis as one of the possible ways to understanding the Goll's historical thinking. Style, understood as the outward projection or reflection of deep contents of historian's historical thinking, leads the author this work to the detailed reflections of real nature of Goll's thought about the history and historiography, which often finds itself in evident collision with the stereotypical image of the Goll's rigid historiographical „positivism“. The author wants, on the basis of precise analysis of the Goll's texts (including the surviving notes of his university lectures), to offer a qualified statement especially about non-positivist moments of the Goll's historical thinking, which are in his work represented firstly by the way of Goll's approach to historical themes and secondly by the so-called „symptomatic features of the Goll's historiographical style“. All these problems open also a much broader issue on the adequacy of the concept „positivism“ as a general designation for the intellectual orientation of the „Goll's historiography“.

Keywords: Jaroslav Goll, Czech historiography 19th – 20th centuries, history of historiography, Czech positivist historiography, historiographical style, historical thinking

Obsah

Předmluva	8
1. UVEDENÍ DO PROBLEMATIKY	11
1.1 Obraz „pozitivisty“ Jaroslava Golla v českém histori(ografi)ckém vědomí	11
1.2 Gollův styl jako badatelské téma	32
1.3 Metodologická perspektiva	43
2. GOLLŮV STYL JAKO OBECNÝ CHARAKTER TVORBY	52
2.1 Dějepisectví mezi poezií a vědou	52
2.2 Přístup k historickým tématům	61
2.2.1 Náboženské a politické dějiny 17.-18. století (1870-1876)	64
2.2.2 Náboženské dějiny pozdního středověku (1877-1885)	74
2.2.3 Raný středověk a reflexe historické vědy (1885-1891)	80
2.2.4 Vrcholný středověk (1894-1897)	83
2.2.5 „Zeitgeschichte“ a časové úvahy (1898-1910)	86
2.2.6 Válka o dědictví rakouské (1911-1915)	92
2.3 Závěry	95
2.3.1 Motivační zdroje Gollova badatelského zájmu	95
3. TYPOLOGIE SYMPTOMATICKÝCH RYSŮ GOLLOVA DĚJEPISNÉHO STYLU	99
3.1 Přirovnání	99
3.1.1 Metafory	102
3.1.2 Smělé časové oblouky	107
3.2 Úvahové glosy	118
3.2.1 Obecné soudy	121
3.2.2 Propedeutická napomenutí	131
3.2.3 Hypotézy	141
3.3 Prostředky citového zabarvení textu	148
3.3.1 Hodnotící soudy	156
3.4 Interpunkce	161
3.5 Závěry	166
3.5.1 Jednota symptomatických rysů Gollova dějepisného stylu	167
4. ZÁVĚR	171
Bibliografie použitých pramenů a literatury	180
Seznam příloh	211

Seznam zkratek

A AV ČR	Archiv Akademie věd České republiky
ANM	Archiv Národního muzea
Ath.	Athenaeum
AUC	Acta Universitatis Carolinae
AUPO	Acta Universitatis Palackianae Olomucensis
ČAVU	Česká akademie věd a umění
ČČH	Český časopis historický
ČsČH	Československý časopis historický
ČČM	Časopis Českého museum (též Časopis Musea Království Českého)
ČL	Česká literatura
ČMM	Časopis Matice moravské
ČNM	Časopis Národního muzea
ČSPSČ	Časopis Společnosti přátel starožitností českých
DTK	Dějiny – teorie – kritika
ĐaS	Dějiny a současnost
FČ	Filozofický časopis
FF UK	Filozofická fakulta Univerzity Karlovy
FRB	Fontes rerum bohemicarum
HO	Historický obzor
JSH	Jihočeský sborník historický
KČSN	Královská česká společnost nauk
LA PNP	Literární archiv Památníku národního písemnictví
LN	Lidové noviny
MIÖG	Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung
MZA	Moravský zemský archiv
NA	Národní archiv
RKZ	Rukopis Královédvorský a Zelenohorský
SH	Sborník historický
SMM	Sborník Matice moravské
SPFFBU	Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity
VLH	Východočeské listy historické
cit. dle	citováno dle
č./n.	číslo/Nummer
ed./edd./hrsg.	editor/editoři/herausgegeben von
inv. č.	inventární číslo
kart.	kartón
krab.	krabice
LS/ZS	letní semestr/zimní semestr
např./kupř.	například/kupříkladu
orig.	originál
pozn.	poznámka
rec.	recenze
resp.	respektive
s./p.	strana, Seite/page
srov.	srovnej
zejm.	zejména
zvl.	zvláště
zvýr.	zvýrazněno

Motto:

Le style est l' homme même.

Georges-Louis Leclerc de BUFFON, *Discours sur le style*, cit. dle: Lane COOPER (ed.), *Theories of style. With especial reference to prose composition. Essays, excerpts and translations*, London 1907, p. 178-179

Der Stil ist die Physiognomie des Geistes.

Arthur SCHOPENHAUER, *Über Schriftstellerei und Stil*, in: *Parerga und Paralipomena. Kleine philosophischen Schriften II.*, Berlin 1851, s. 429

Den Stil verbessern – das heisst den Gedanken verbessern und gar Nichts weiter!

Friedrich NIETZSCHE, *Menschliches, Allzumenschliches. Ein Buch für freie Geister II. 2. Der Wanderer und sein Schatten*, Leipzig 1894, s. 263

Neutuchající podnětnost Gollova vědeckého díla konec konců není v tom, o čem psal, ale jak psal.

Jaroslav MAREK, *Jaroslav Goll*, *DaS* 7, 1965, č. 3, s. 29

Předmluva

Když jsem před dvěma lety finalizoval text své bakalářské práce, věděl jsem, že je ještě příliš brzy na to se s Jaroslavem Golem rozloučit. Krom toho, že jsem si k tématu vytvořil určitý subjektivní vztah, mi v zásuvce pracovního stolu zůstalo obsáhlé penzum nezpracovaného materiálu, který se sice do bakalářské práce po koncepční stránce nehodil, přesto si ale, alespoň v mých očích, nezasloužil být odsunut „ad infinitum“. Během studia Gollových děl jsem si od samého počátku pečlivě vypisoval všechny „zvláštnosti“ jeho „stylu“, jež mne upoutaly a zdály se mi být z nějakého důvodu zaznamenáníhodné. Kvantita a potenciální interpretační produktivita těchto excerpt mě dlouho přitahovaly a děsily zároveň. Teprve postupem času se mi tyto, zprvu zdánlivě jen nekompaktní nakupeniny dikčních specifik, začínaly jevit jako smysluplný a vnitřně koherentní celek, vyrůstající z určitého společného jmenovatele autorova historického myšlení. Začínal jsem proto nabývat hermeneuticky příznivého dojmu, že čím déle dané pasáže čtu, tím více a lépe začínám rozumět. A to nejen jim samotným. Zdálo se mi, že přede mnou stále *srozumitelněji* vystává „text“ celého Gollova díla. To podnítilo můj zájem a definitivně rozhodlo o tématu diplomové práce, jejíž text zde předkládám.

Má práce je rozvržena do čtyř kapitol. Obsáhlý *Úvod do problematiky* nepředstavuje jen pouhou akademickou konvenci, ale tvoří nezbytný předpoklad ke „správnému čtení“ dvou kapitol následujících, jež reprezentují vlastní jádro výzkumu. V první z nich se má pozornost zaměřit na obecný *charakter* Gollovy tvorby, kde je styl pojat jako určitý, pro Golla signifikantní způsob tvůrčího myšlení a implicitního přístupu k historické látce. Jelikož jsem, stejně jako Gollův nepřekonatelný životopisec Jaroslav Marek přesvědčen, že „*Gollovo dílo se nedá oddělit od jeho života*“, neboť „*obojí se navzájem vysvětluje*“, ¹ je jakousi vedlejší rolí této převážně syntetizující části plnit v textu rovněž pomocnou úlohu jistého „faktografického minima“ historických souvislostí Gollovy tvorby, bez nichž je *rozumění* jeho stylu stěží myslitelné.

V kapitole třetí se můj zájem přesune již čistě k *analýze* vybraných segmentů Gollových *textů*, včetně záznamů z jeho univerzitních přednášek, pocházejících z pera některých Gollových posluchačů. Má perspektiva se zde výrazně zúží a bude zacílena na výklad konkrétních symptomatických rysů Gollova dějepisného stylu, k jejichž systematickému utřídění mi poslouží jednoduchá typologie. Jsem si dobře vědom nadměrného množství jednotlivých ukázek, jež se v této kapitole objeví. Věřím však v relevanci každé z nich a

---

¹ Jaroslav MAREK, *Jaroslav Goll*, Praha 1991, s. 219.

doufám, že dotčená část mé práce nevzbudí dojem další „*komentované antologie*“ z dějin českého dějepisectví.² V této naději mě utvrzuje vědomí, že se ve své práci nespokojuji s pouhou prezentací osobitých znaků Gollova stylu, ale vždy je mým hlavním cílem odkrývat jejich hlubší smysl. Závěrečná kapitola pak nabídne prostor pro obecné úvahy nad fenoménem Gollova stylu a možnou interpretací jeho vývojových proměn.

Heuristicky se ve své práci opírám o širokou pramennou základnu vydaných i nevydaných textů, jež mi bylo zásluhou mnoha obětavých lidí dopřáno studovat v různých tuzemských knihovnách a archivech. Vzhledem k tomu, že použití přímých citací z nevydaných pramenů zde nemá význam ediční, ale čistě kognitivní, otiskuji vybrané partie z těchto písemností doslovně metodou prosté transliterace textu, s výjimkou pravopisných chyb či matoucích interpunkce. Průběžná práce s relevantní sekundární literaturou je samozřejmostí.

Jelikož jsem o Jaroslavu Gollovi psal vždy s hlubokým, nikoli však nekritickým respektem k jeho osobnosti, neodpustím si na tomto místě krátkou subjektivní poznámku. Čím intenzivnější byla má vnitřní setkávání s Jaroslavem Gollem, tím zřetelněji jsem dospíval k paradoxnímu zjištění, že on sám by z mé práce neměl radost. A to nejenom kvůli jejímu překypělému rozsahu, vůči němuž by se jistě ohradil svým známým *krátit, krátit – krátit!*, které tak neradi a přitom tak často slýchávali jeho žáci. Neméně by mu zřejmě vadilo už to, že se jeho styl a historické myšlení stávají opět středem pozornosti, o kterou nestál ani za svého života, tím méně pak po smrti.³ Jak známo, zcela tichý měl být podle direktivní Gollovy instrukce i jeho pohřeb.⁴ Jestliže se naléhavá prosba starého muže, aby o něm „*nikdo nemluvil*“, měla vztahovat i na budoucí pokolení historiků, budiž mi dovoleno tomuto přání nevyhovět. Uposlechnout vůli zemřelého dozajista patří k základním etickým

---

² Viz Kamil ČINÁTL, *K Poetice českého dějepisectví*, Kuděj 9, 2007, s. 136-137.

³ Svou hlubokou nechuť k veřejnému přetřásání svého jména Goll nesčetněkrát vyjádřil nejen ve svých postojích k nejrůznějším jubilejním článkům, ale koncentrovaně ji vystihl také v básnické zkratce:

*Já nechci nic, ni slávu ani čest;
ni slast ni žal, ni slzy ani smích.
Já zkusil vše a vím, vše prázdno jest,
ač pohár vždy jen dotkl se rtů mých:
chci klid.*

Jaroslav GOLL, *Přání a splnění*, in: Básně Jaroslava Golla, Otokar FISCHER (ed.), Praha 1930, s. 155.

⁴ A AV ČR, fond ČAVU, kart. 187, inv. č. 258, Gollův list předsedovi ČAVU sepsaný 11. května 1925 s pokyny ohledně pohřbu. Své přání vyslovil Goll opět rovněž ve verších, adresovaných Pekařovi:

*Wenn mein Grab wird offen stehen,
niemand soll das Schweigen brechen,
niemand soll am Grabe sprechen,
sollen auseinander gehen.*

ANM, fond Josef Klik, kart. 15, inv. č. 1021, Doplinky k „Listům úcty a přátelství“, opsal Josef Hobzek, blíže neurčený fragment Gollova dopisu Pekařovi, s. 293. Nebožtíkovu přání bylo z velké části vyhověno. Viz Pekařův deníkový záznam z 11. července 1929, in: Josef HANZAL (ed.), *Deníky Josefa Pekaře 1916-1933*, Praha 2000, s. 133.

imperativům lidskosti. Ty se ale nevždy kryjí se zájmy vědy a kulturní potřebou neustálého rozvíjení našeho odborného poznání minulosti.

1. Uvedení do problematiky

1.1 OBRAZ „POZITIVISTY“ JAROSLAVA GOLLA V ČESKÉM HISTORI(OGRAFI)CKÉM VĚDOMÍ

V posledních letech velmi žádané kapitoly o tzv. „druhém životě“ významných osobností či událostí bývají většinou řazeny až na samý závěr historických pojednání.⁵ Autoři je nezdědka začleňují až jako jakýsi bonus pro ty, kteří si nad standard obvyklého líčení „jak se to tenkrát stalo“ žádají ještě určitý appendix „jak se o tom později mluvilo“. Tento kompoziční úzus však obvykle neplatí u studií, k jejichž vzniku zavdaly klíčový iniciační podnět právě konkrétní stereotypy a mýty, nakupené okolo dané historické skutečnosti a uzavírající ji tak v jakémisi sférickém obalu namnoze fikčních představ, jehož „prodyšnost“ bývá i pro historika mnohdy obtížná.

Ke studiím tohoto typu náleží i předkládaná diplomová práce, jež se v mysli svého autora začala rodit jako postupně rozvíjená polemika s tím, co lze nazvat „gollovským mýtem“ české historiografie.⁶ Předdesílám, že nemám v úmyslu analyzovat jednotlivé gollovské sedimenty českého historického vědomí jako kulturně-paměťové fenomény, ale chci svým skromným dílem toliko přispět k dalšímu prohloubení a kultivaci našich představ o historickém myšlení Jaroslava Golla. I tento záměr však pro historika znamená chtě nechtě vstoupit na pole kolonizované oním tradičním gollovským mýtem a ocitnout se s ním v nevyhnutelné kolizi. Ačkoli tato diplomová práce není analýzou gollovského mýtu, ani snahou po jeho uceleném vyvrácení, nebylo logicky možno zamezit tomu, aby jejím podtextem kontinuálně neprostupovala otázka po přiměřenosti konvenčních charakteristik Gollova historického myšlení a jeho dějepisného, resp. historiografického stylu, které se během minulého století postupně vygenerovaly a zdomácněly v českém historickém i historiografickém (po)vědomí. Takto definovaný přístup se samozřejmě neobejde bez jasné definice základních pojmových kategorií (zvláště pojmu „styl“) ani náležitého osvětlení zvolené metodologické perspektivy, která nám dovoluje vůbec detekovat rozdíl mezi mýtem a skutečností Gollova historického myšlení a operovat tak s objektivní kategorií historické

---

⁵ Blíže Doubravka OLŠÁKOVÁ, *K diskuzi o paměti v českém kontextu „druhého života“*, DTK 1, 2004, s. 269-280.

⁶ Pojem „mýtus“ zde užívám v přeneseném, moderním slova smyslu a rozumím jím vlivem kulturní tradice hluboce vžitý, široce sdílený a nekriticky recipovaný statický segment kolektivního historického vědomí, který nepodléhá verifikačním procedurám historické vědy a traduje se jako namnoze fikční a stereotypní představa o minulosti. Z nepřeberné literatury vybírám alespoň českému čtenáři nejdostupnější Mircea ELIADE, *Mýtus a skutečnost*, Praha 2011, s. 8; Karen ARMSTRONGOVÁ, *Krátká historie mýtu*, Praha 2006, s. 12. S uvedeným pojetím operuje rovněž zdařilý sborník *Stereotypy a mýty v dějepisném vyučování. Sborník z konference konané 27.-28. listopadu 2006*, Ústí nad Labem 2008, zvl. s. 131-133.

reality v protikladu k jejím pozdějším reflexím. Ještě než přistoupím k těmto bodům, považuji za nutné předeslat několik poznámek o podstatě onoho „gollovského mýtu“ české historiografie, který je třeba, jak věřím i s parciálním přispěním této práce, podrobit důsledné revizi cestou jeho konfrontace s historickou skutečností.

Fenomén „Jaroslav Goll“ představuje po „Františku Palackém“ patrně druhé nejvýznamnější „místo paměti“ moderní české historiografie. Je zajímavé sledovat, jak se u mnohých českých historiků v rozličných dobách i rozmanitých souvislostech čas od času ozve naléhavá potřeba vzpomenout jméno Jaroslava Golla a obvykle se odvolat na nějaký z jeho autentických citátů ve stylu „už Jaroslav Goll řekl...“. Tyto ostentativní invokace Gollova jména na nejviditelnějších místech historických publikací (zpravidla v úvodu či závěru) jsou dokladem toho, nakolik zůstává jeho autorita v českém historiografickém vědomí silná⁷ a přesvědčení o nestárnoucím charakteru jeho myšlenek stále živé.⁸ Není proto příliš překvapivé, že stejně jako v případě Palackého, je i Gollův obraz opředen určitou mytologií.⁹ Je tu však podstatný rozdíl. Zatímco mýtus Palackého je organickou součástí širšího mýtu o českém národním obrození,¹⁰ v němž je Palacký znázorněn především ve své sociálně-kulturní úloze jako známý „Otec národa“, gollovský mýtus souvisí přinejmenším stejně tak, jako s Gollovou rolí v české společnosti, také s povahou jeho vědecké práce, způsobem historického myšlení, charakteristickými znaky jeho metodologie, včetně stylu odborných děl, s čímž se u Palackého mýtu nesetkáváme. Příčiny této difference lze stopovat v odlišnosti diskurzivního prostředí, v němž se oba mýty vytvářely. Gollovský mýtus nevzešel, narozdíl od Palackého, z veřejného diskurzu české společnosti druhé poloviny 19. století, neboť Gollovo jméno, až na nepatrné výjimky, nevyvolávalo v širším veřejném prostoru výraznější rezonance.¹¹ Mýtus spojený s Gollem se tudíž konstituoval na mnohem uzavřenějším poli autoreflexí samotné české historické vědy. „Velká perioda gollovská na

---

⁷ Viz např. Petr ČORNEJ, *Tajemství českých kronik. Cesty ke kořenům husitské tradice*, Praha 1987, s. 15, 16; Jiří KORÁLKA, *František Palacký (1798-1876). Životopis*, Praha 1998, s. 11, 544; Jan P. KUČERA, 8. 11. 1620. *Bílá hora. O potracení starobylé slávy české*, Praha 2003, s. 8, 10; Eduard MAUR, 12. 5. 1743. *Marie Terezie. Korunovace na usmířenou*, Praha 2003, s. 173.

⁸ Viz např. František KAVKA, *Poslední Lucemburk na českém trůně. Králem uprostřed revoluce*, Praha 1998, s. 265.

⁹ Viz Jiří ŠTAIF, *František Palacký. Život, dílo, mýtus*, Praha 2009.

¹⁰ Klasicky Jiří RAK, *Bývali Čechové... České historické mýty a stereotypy*, Jinočany 1994, s. 141-148.

¹¹ V širším veřejném prostoru bylo Gollovo jméno výrazněji přetřásáno (s výjimkou jeho šedesátin roku 1906, o kterých informovaly všechny prestižní české deníky) teprve v souvislosti s jeho politickou aktivitou za první světové války, přičemž nelze, kromě četných odsuzujících článků, zapomenout ani na známou karikaturu z pera Eduarda Basse *Ať žije dvorní rada Goll!* (1917). V současnosti je Gollovo jméno mediálně připomínáno takřka výlučně jen v rámci dokumentárních filmů a knih o jeho vnučce, slavné herečce Nataše Gollové. Výjimečný počín z tohoto hlediska představuje populárně-vědní publikace Pavel KOSATÍK, *Česká inteligence. Od Jaroslava Golla po Magora*, Praha 2011, s. 11-16.

české universitě zvolna se mění v *mythus*“, konstatoval roku 1925 Arne Novák.¹² Tato skutečnost nás však zároveň nevyhnutelně staví před závažnou teoretickou otázku: jak je možné, že se vlastní zrod i dlouhodobě nekritické tradování historického mýtu může odehrávat také na poli vědecké disciplíny, konkrétně dějin dějepisectví?

Vědecký status dějin historiografie není zdaleka tak samozřejmý, jak by se u natolik prestižního a institucionálně zakotveného oboru mohlo na první pohled zdát.¹³ V dějinách dějepisectví se totiž vyskytují situace, v nichž se k nerozpoznání stírá kdysi Pierrem Norou striktně deklarovaný rozdíl mezi *historií* a *pamětí*.¹⁴ Představují dějiny historiografie určitý typ *paměti* (ve smyslu kolektivní a kulturní „paměti oboru“),¹⁵ nebo si díky plnění základních atributů vědeckosti (jako je užívání náležitých metodologických a metodických instrumentů) cele zachovávají svůj nárok na status toho, co Nora nazývá *historií*? Krátce povědění: jsou dějiny dějepisectví skutečně vědeckou a tvůrčí *historií* historiků, nebo spíše konzervujícím strážcem jejich *paměti*? Odpověď na palčivou otázku nám dnes, způsobem svého přístupu ke stále populárnějšímu žánru tzv. „ego histoire“, nabízejí samy dějiny historiografie.¹⁶ *Vzpomínky* zasloužilých *historiků*, kteří nyní prostřednictvím „ego histoire“ vypovídají o minulosti v pro sebe nezvyklé roli *pamětníků* či *svědků* a reprezentují tak určitou vývojovou fázi své disciplíny,¹⁷ jsou z pozic současných historiků dějepisectví vnímány nikoli jako rovnocenná součást produkce jejich oboru, nýbrž toliko jako „pouhý“ (byť nenahraditelný) historiografický pramen, z něhož historik dějepisectví onu norovskou *historii* teprve vytvoří tím, že spontaneitu a bezprostřednost autentické vzpomínky rozruší kriticko-verifikačními mechanismy historické vědy.¹⁸

---

¹² Arne NOVÁK, *Učené jubileum*, LN 33, 2. srpen 1925, č. 382, s. 5.

¹³ Srov. Jaroslav MAREK, *Problémy a praxe studia dějin dějepisectví*, in: SPFFBU 13, C 11, Brno 1964, s. 5-25. Přestože studie odráží stav disciplíny před padesáti lety, v některých kmenových otázkách zůstává stále aktuální.

¹⁴ Viz Pierre NORA, *Mezi pamětí a historií. Problematika míst*, in: Cahiers du CEFRES, no. 13: Politika paměti. Antologie francouzských společenských věd, Praha 1998, s. 7-33, o specifickém postavení dějin historiografie zvl. s. 10-11. Počátky striktní polarity mezi historií a pamětí však pramení už u otce sociálně-paměťových studií Maurice Halbwachse.

¹⁵ Obě kategorie vymezuje Aleida ASSMANN, *Der lange Schatten der Vergangenheit. Erinnerungskultur und Geschichtspolitik*, München 2006, s. 21-61.

¹⁶ Paradigmaticky Pierre NORA (ed.), *Essais d'ego-histoire*, Paris 1987. Srov. tematické číslo *Historiein. A review of the past and other stories* 3, 2001: *European Ego-histoires: Historiography and the Self, 1970-2000* (dostupné online: <http://www.histoireinonline.org/index.php/histoirein/issue/view/10>).

¹⁷ Z českých historiků se k žánru *ego-histoire* programově přihlásili František KAVKA, *Ohlédnutí za padesáti lety ve službě českému dějepisectví*, Praha 2002, s. 7; František ŠMAHEL, *Nalézání, setkávání a mýjení v životě jednoho medievisty*, Praha 2009, s. 9.

¹⁸ Historik Martin Nodl zakončil jednu ze svých cenných knih kapitolou se slibným názvem *Dějiny dějepisectví jako ego-histoire*, jejíž obsah však titulem implikovaná metodologická očekávání nenaplnuje. Viz Martin NODL, *Dějiny dějepisectví mezi vědou a politikou. Úvahy o historiografii 19. a 20. století*, Brno 2007, s. 233-240.

Skutečnost, že jsme v současnosti schopni odmítnout či přinejmenším fundamentálně relativizovat pochybné rovnítko mezi *historií dějepisců* a *kolektivní pamětí dějepisců* ovšem neznamená, že tomu tak bylo vždy. Právě způsob stále převládající reflexe Jaroslava Golla a s ní spojený gollovský mýtus jsou přímým důsledkem záměny obou zmíněných kategorií, jež byla na poli dějin českého dějepisců nastartována již na sklonku 19. století. Je známo, že výsadním zdrojem pro formování obrazu Jaroslava Golla v českém histori(ograf)ickém vědomí se od počátku stávaly nejprve autentické, později už jen tradované vzpomínky a paměti jeho žáků, což při tehdejší personální a „mocenské“ struktuře české historiografie ani nemohlo být jinak. S obsahy těchto materiálů se ovšem nezacházelo jako se specifickým typem pramenů, jejichž přijetí do oficiálního výkladového „kánonu“ musí předcházet zevrubná historiografická analýza a s ní spojený verifikační proces. *Kolektivní paměť* „Gollových školy“ byla vzhledem k nezpochybnitelné autoritě jejích nositelů jakožto *historiků* automaticky povýšena na piedestal *historie* a přijata za vědecký obraz skutečnosti.¹⁹ Nejvládnější kořeny gollovského mýtu tedy tkví ve ztotožnění určité verze kolektivní paměti s historickou skutečností.

Právě vzhledem k tomu, že při genezi Gollova obrazu v českém historickém vědomí se velmi komplikovaným způsobem prolínaly (v Norově smyslu) *vzpomínkové* a *vědecké* reflexe historické skutečnosti,²⁰ jejichž hranice zůstávají na poli „gollovského mýtu“ dodnes rozostřené, záměrně jsem v názvu této kapitoly upustil od sousloví typu „obraz Jaroslava

---

¹⁹ Na příkladu Šustových pamětí srov. Jaroslav MAREK, *České dějepisců devadesátých let 19. století. (Na okraj Šustových vzpomínek)*, in: SMM 83, 1964, s. 234-241; Tomáš BOROVSÝ, *Obrazy vzpomínek. Josef Šusta a jeho mladá léta*, in: Tomáš BOROVSÝ – Jiří HANUŠ – Milan ŘEPA (edd.), *Kultura jako téma a problém dějepisců*, Brno 2006, s. 127-139.

²⁰ Ve vývoji reflexí života a díla J. Golla lze vyznačit několik krucálních mezníků. Roli konstitutivního textu zde sehrálo Pekařovo pojednání o vývoji českého dějepisců z roku 1898. Doslova erupci gollovských reflexí pak přinesly Gollové šedesátiny v létě 1906. Zatímco tehdy byl Goll v duchu jubilejních oslav místy až nekriticky adorován, přelomový posun k převážně negativnímu hodnocení jeho „zásluh“ přinesly zvl. Vančurovy a Herbenovy příspěvky v rámci tzv. sporu o smysl českých dějin. V očích majority české veřejnosti se Gollův obraz krajně negativizoval až v závěru první světové války, přičemž určité „smíření“ přinesly až nekrology k jeho úmrtí roku 1929. Pohled na Golla se v nich stal ambivalentním: na jedné straně se vyzdvihovaly jeho vědecké zásluhy, na druhé odsuzovaly jeho společensko-politické postoje. Po roce 1948 se Goll stal – byť nikoli tak exponovaně jako Pekař – obětí ideologické kritiky jako strůjce „kosmopolitního výkladu našich národních dějin“. V letech šedesátých usiloval o rehabilitaci jeho jména a vytvoření uceleného portréту Gollové osobnosti a díla J. Marek, jehož zásadní biografie však směla vyjít až roku 1991. Rehabilitačním snahám učinil na tomto poli přítrž V. Král, jenž v osmdesátých letech formuloval ideologicky poplatný a krajně „materialistický“ koncept „Gollových školy“ jako pouhé klientelistické sítě, fungující na bázi ziskosti mladých ambiciózních historiků a ješitnosti jejich stárnoucího profesora. Posledním zásadním vstupem do diskuze o významu Jaroslava Golla prozatím zůstává monografie B. Jirouška z roku 2006, v níž se autor mimo jiné detailně zabývá genezí „mýtu“ o tzv. Gollově škole. Viz Bohumil JIROUŠEK, *Jaroslav Goll. Role historika v české společnosti*, České Budějovice 2006, s. 17-42. Jedinečnou studii o proměnách vnímání Jaroslava Golla ve Spojených státech nabízí Stanley B. WINTERS, *Jaroslav Goll in American Historical Consciousness*, in: Jiří MIKULEC – Miloslav POLÍVKA (edd.), *Per saecula ad tempora nostra*. Sborník prací k šedesátým narozeninám prof. Jaroslava Pánka II., Praha 2007, s. 886-891. Pro německého čtenáře je gollovské téma komprimováno ve stati Franz MACHILEK, *Jaroslav Goll*, in: *Lebensbilder zur Geschichte der böhmischen Länder* 1, München – Wien 1974.

Golla v české historické paměti“, nebo „obraz Jaroslava Golla v české historiografii“ a namísto toho zvolil adekvátnější pojem *historického vědomí*,²¹ který má v českém prostředí dlouholetou tradici.²² Sám jej zde ovšem recipuji nejen jako určitý kvalitativní stupeň orientace člověka v dějinách, který je na jedné straně kultivovanější formou „historické gramotnosti“ než pouhé elementární historické povědomí, na druhé straně však nedosahuje úrovně profesionality vědecké práce s minulostí, jako je tomu v případě tzv. historického poznání.²³ S ohledem na fakt vzájemného prostupování opozičních kategorií *paměti* a *historie*, k němuž dochází v sociální praxi fakticky vždy, zde historickým vědomím míním reálný výsledek sociální reflexe minulosti, který vzniká jako průsečík konfrontace obou ideálně-typických krajností, tj. tradovaných segmentů *paměti* a verifikovaného kánonu *historie*.²⁴

Před nedávnem se mýtus spojený s Jaroslavem Golem pokusil dekonstruovat českobudějovický historik Bohumil Jiroušek.²⁵ Přestože se ve své vysoce důkladné a mimořádně erudované monografii neubráníl formulaci některých přespříliš vyostřených stanovisek, majorita české historiografie se po právu shodla, že Jirouškov odvážný pokus „demýtizovat Golla“ znamená i přes dílčí problémy nepochybně krok správným směrem.²⁶

---

²¹ Terminologicky tím navazuji na některé historiografické reflexe Františka Palackého, zvl. Jiří RAK, *František Palacký a české historické vědomí*, *ĎaS* 20, 1998, č. 3, s. 2-5; podrobněji Jan BRUNER, *Obraz Františka Palackého v českém historickém povědomí*, *Kuděj* 4, 2002, s. 57-76.

²² Jakkoli se s termínem historické vědomí setkáváme i ve starší české historiografii (zvl. ve studiích Františka Grause), jeho oficiální pojmové ustavení bylo doprovázeno účelovou ideologizací (viz Václav KRÁL, *Myšlenkový svět historie*, Praha 1974, s. 125an.). První skutečně vědecké vymezení pojmů *historické vědomí* a *povědomí* souviselo teprve s teoretickými úvahami Miroslava Hrocha (viz Miroslav HROCH (ed.), *Úloha historického povědomí v evropském národním hnutí v 19. století*, AUC – Philosophica et historica 5. 1976. *Studia historica* XV, Praha 1976; Miroslav HROCH, *Některé metodologické poznámky ke studiu úlohy historického vědomí v národním hnutí 19. století*, in: Tomáš VLČEK (ed.), *Historické vědomí v českém umění 19. století*. Sborník přednášek uměnovědné konference Smetanova festivalu Plzeň 1981, pořádaného 26.-29. února 1981, *Uměnovědné studie* 3, Praha 1981, s. 61-68; Miroslav HROCH, *Několik poznámek k problému: historické vědomí a zájem rodícího se národa*, *Husitský Tábor* 8, 1985, s. 185-193). V návaznosti na Hrocha koncept historického vědomí ve svých cenných pracích nadále rozvíjeli i další čeští historikové (např. P. ČORNEJ, *Tajemství českých kronik*, s. 16-17; Milan SKŘIVÁNEK, *K osvícenskému pojetí a výuce dějepisu ve světle rukopisů piaristické koleje v Litomyšli*, Pardubice 2008, s. 7-10). Vztahem historického (po)vědomí a historických mýtů se zabýval předně J. RAK, *Bývali Čechové...*; vzájemným poměrem historického (po)vědomí, historických tradic a historické paměti např. Eduard MAUR, *Paměť hor. Šumava – Říp – Blaník – Hostýn – Radohošť*, Praha 2006, zvl. s. 18. Aktuální chápání pojmu *historické vědomí* na poli různých humanitních disciplín dokumentuje reprezentativní sborník Jiří ŠUBRT (ed.), *Historické vědomí jako předmět badatelského zájmu: teorie a výzkum*, Kolín 2010.

²³ Tyto tři formy historického myšlení vymezil ve smyslu kategorií historické kultury Zdeněk BENEŠ, *Historický text a historická kultura*, Praha 1995, s. 164-180.

²⁴ K tomuto pojetí viz Pavel BARŠA, *Paměť a genocida. Úvahy o politice holocaustu*, Praha 2011, s. 39-41.

²⁵ Viz B. JIROUŠEK, *Jaroslav Goll*. Končí se pak Bohumil JIROUŠEK, *Historik Jaroslav Goll a jeho místo v českém dějepisectví*, in: Bohumil JIROUŠEK – Josef BLÜML – Dagmar BLÜMLOVÁ (edd.), *Jaroslav Goll a jeho žáci*, České Budějovice 2005, s. 9-24.

²⁶ Viz Zdeněk BENEŠ, *Demýtizovat Golla...Kritické úvahy nad kritickým portrétem historika a jeho působení*, *ČČH* 107, 2009, s. 148-151; Jan RANDÁK, *Jaroslav Goll v osidlech dekonstrukce*, *Tvar* 18, 2007, č. 20, s. 23.

Kniha se však v souladu se svým podtitulem zaměřila jen na určitou část gollovského mýtu, která souvisí s Gollovou rolí v kontinuitách a diskontinuitách moderní české historiografie.²⁷ Těžiště Jirouškovy studie leželo primárně v úsilí zpochybnit paradigmatickou dimenzi běžně užívaného pojmu „Gollovy školy“ a vyvrátit stejně hluboce vžitou představu o přelomovém charakteru Gollových metodologicko-metodických zásad. Jelikož se domnívám, že autor v tomto ohledu Jaroslavu Gollovi poněkud křivdí, podnikl jsem samostatný pokus o rozbor Gollova historického myšlení, jemuž jsem zasvětil svou bakalářskou práci.²⁸ Nikdy jsem však nepopíral potřebu vyvracet celou škálu široce zakódovaných stereotypů, nashromážděných okolo Golla a předurčujících charakter jeho obecné percepce. Dokladem toho je i předkládaný text diplomové práce, kterou lze číst jako nepřímou polemiku s obvyklými charakteristikami, jež se v běžném histori(ograf)ickém (po)vědomí připisují Gollovu historickému myšlení jako jeho základní kvalitativní přívlastky.

Podstatu tohoto mnou vybraného segmentu „gollovského mýtu“ tvoří již zcela mechanické označování Jaroslava Golla za zakladatele, vůdčí osobnost a symbol českého „pozitivistického“ dějepisectví přelomu 19. a 20. století.²⁹ Neadekvátnost této zavádějící „pozitivistické etikety“ si na základě vlastní čtenářské zkušenosti s Gollovým dílem uvědomovaly už některé z profilujících osobností české historiografie minulého století.³⁰ Nejzasvěceněji poukázal na hluboké disonance mezi způsobem Gollova historického myšlení a pozitivistickými postuláty již na konci šedesátých let Jaroslav Marek.³¹ Přestože bádání od jeho dob výrazně pokročilo, minimálně na nepřesnost pojmu „česká pozitivistická historiografie“ již po léta opakovaně upozorňují také přední současní znalci dějin českého dějepisectví, ať už Zdeněk Benes³² nebo Martin Kučera.³³ Terminologický problém, spojený

Dostí negativně se zvláště na adresu metodologických východisek knihy vyjádřil Martin KUČERA, *Tázání po dějinném*, Praha 2012, s. 50.

²⁷ Srov. Zdeněk BENEŠ, *Kontinuity a diskontinuity českého dějepisectví 20. století*, in: Přednášky z XLVII. běhu Letní školy slovanských studií, Praha 2004, s. 209.

²⁸ Viz Roman PAZDERSKÝ, *Historické myšlení Jaroslava Golla*, bakalářská práce FF UK, Praha 2011, 172 s.

²⁹ Exemplárně např. Jaroslav PROKEŠ, *Literatura dějepisná*, in: Československá vlastivěda X. Osvěta, Praha 1931, zvl. s. 286-303. Pro svou povrchnost si Prokešova stat' vysloužila četné kritiky. Např. A. Novák ji nazval „stranickou a malodušnou“. Jan Václav NOVÁK – Arne NOVÁK, *Přehledné dějiny literatury české. Od nejstarších dob až po naše dny*, Praha 1995⁵, s. 1642. I pro Nováka byl však Goll „typický představitel vědeckého pozitivismu v dějepysu“. J. V. NOVÁK – A. NOVÁK, *Přehledné dějiny literatury české*, s. 1640. Z populárně laděných reflexí Gollova „pozitivismu“ viz např. Miloslav VOLF, *Současné směry v čs. historiografii I-II*, Demokratický střed 15, 29. leden a 5. únor 1938, s. 43, 62.

³⁰ Viz např. Josef POLÍŠENSKÝ, *Nizozemská politika a Bílá hora*, Praha 1958, s. 10.

³¹ Viz Jaroslav MAREK, *O historismu a dějepisectví*, Praha 1992.

³² Viz např. Zdeněk BENEŠ, *Dějiny jako fakt nebo jako obraz?*, in: Návraty do dějin. Sborník příspěvků k 65. narozeninám Doc. PhDr. Karla Štefka, CSc. Dissertationes Historicae 5/1996, Hradec Králové 1996, s. 32; Zdeněk BENEŠ, *Pojmy jako předmět historiografického studia. (Příklad: Gollova škola a její zakladatel)*, ČČH 93, 1995, s. 359-397.

³³ Viz Martin KUČERA, *Rakouský občan Josef Pekař. (Kapitola z kulturně politických dějin)*, Praha 2005, s. 40.

s „pozitivismem“, se tedy zdaleka netýká pouze Golla, ale celé jedné epochy české historiografie, kterou jsme takřkajíc „schovali pod střechu pozitivismu“³⁴ a za jejíhož duchovního otce je Goll považován.³⁵ Zatímco u některých jeho „žáků“ bylo na tento problém již poukázáno (zejména u Pekaře,³⁶ méně pak např. u Novotného³⁷), u jiných je jejich pozitivistický přídomek i nadále recipován.³⁸

O krok dále posunula tyto do značné míry parciální diskuze nedávná polemika ohledně třetího vydání Kutnarových a Markových *Přehledných dějin českého a slovenského dějepisectví*.³⁹ Miloš Havelka a na jeho podporu rovněž Jan Horský vystoupili s přímočarou kritikou podoby, v jaké byl tento dosavadní kánon výkladu dějin české historiografie znovu vyslán na knihkupecké pulty.⁴⁰ Zdůraznili především fakt, že ačkoli se tato dosud vsutku nepřekonaná a v době svého vzniku jistě nadčasová kniha stále prezentuje jako vhodná vysokoškolská příručka pro studenty dějin dějepisectví, obsahuje zejména v partiích věnovaných „pozitivistické“ historiografii názory, které jsou již faktickým konsensem současných odborníků na dané téma otevřeně prohlašovány za mýtus a relikv určité tradice českého dějepisectví, vázané na kolektivní paměť „Gollových školy“.⁴¹ Je příznačné, že na tento problém upozornili právě badatelé, zabývající se dlouhodobě otázkami historického

---

³⁴ Srov. Jaroslav MAREK, *Glosy o filosofii, historii a pozitivismu*, *DaS* 10, 1968, č. 8, s. 20.

³⁵ Příslušnost ke „Gollově škole“ se však nezřídka mylně zaměňuje za „gollovství“ ve všech ohledech historikovy práce. Již v *Čase* byli roku 1906 Gollovi žáci označováni jako „samí malí Gollové“. Jaroslav Goll. (*K 60. narozeninám*), *Čas* 20, 14. červenec 1906, č. 192, s. 1. K této problematice viz zásadní studii Zdeněk BENEŠ, *Gollovec Josef Pekař?*, in: B. JIROUŠEK – J. BLÜML – D. BLÜMLOVÁ (edd.), Jaroslav Goll a jeho žáci, s. 331-341. Srov. Karel ŠTEFEK, *Přeměny gollovské historiografie*, *VLH* 2003-2004, č. 21-22, s. 121-125.

³⁶ Na problém valence Pekařova historického myšlení k pozitivismu upozornil zvl. Z. Beneš ve studii citované v předchozí poznámce. Dále srov. Zdeněk BENEŠ, *Porozumět nebo poznávat? Skica k jednomu rysu české historiografie 20. století*, in: Kristina KAISEROVÁ – Jiří PEŠEK (edd.), *Viribus unitis nedosti bylo Jana Křena. Janu Křenovi k pětasedmdesátinám*, Ústí nad Labem 2005, s. 15-27; Karel ŠTEFEK, *K filozofickým aspektům Pekařova díla*, in: Josef Pekař a české dějiny 15.-18. století. Sborník referátů z vědecké konference konané ve dnech 8.-9. dubna 1994 v Turnově a Sedmihorkách, Bystrá nad Jizerou 1994, s. 153-156. Ze starších prací viz zvl. znamenitou, byť zcela zapadlou studii Petr PAVEL, *Josef Pekař*, *DaS* 10, 1968, č. 8-9, s. 38-40, 28-30; klasicky Zdeněk KALISTA, *Josef Pekař*, Praha 1994.

³⁷ Zde odkazuji na svůj referát z konference *Obrazy středověku a jejich role při formování moderního českého národa*, konané v Praze 8. listopadu 2012. Tisk příspěvku s názvem „Pozitivistický Václav Novotný v roli prvorepublikového vykladače svatováclavské a husitské tradice se připravuje.“

³⁸ Viz např. Josef BLÜML, *Josef Šusta. (Úvahy o dějinách a dějepisectví)*, České Budějovice 2006. Paradoxní je, že autor zde na jedné straně nazývá Šustu „pozitivistou“, na druhé však na několika místech hovoří o Šustově „filozofii dějin“.

³⁹ Viz František KUTNAR – Jaroslav MAREK, *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví. Od počátků národní kultury až do sklonku třicátých let 20. století*, Praha 2009³.

⁴⁰ Viz Miloš HAVELKA (rec.), *František Kutnar, Jaroslav Marek, Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví*, Praha 2009, *NLN – Nakladatelství lidové noviny*, 1088 s., *ISBN 978-80-7106-402-2*, *DTK* 6, 2009, s. 380-387; Jan HORSKÝ, „Předsudky o standardech vědeckosti historiografie.“ *Stručná poznámka na okraj „sporu“ o třetí vydání Kutnarových a Markových Přehledných dějin českého a slovenského dějepisectví*, *DTK* 7, 2010, s. 280-285.

⁴¹ Z méně známých vyjádření např. František ŠMAHEL, *Husitská revoluce I. Doba vymknutá z kloubů*, Praha 1995, s. 58.

pojmosloví. Havelka i Horský pohlíží na historiografické pojmy weberovsky, neboť v nich spatřují ideálně-typické konstrukty, jež si deduktivně vytváříme jako vhodné analytické nástroje k uchopení a následnému rozboru studovaného předmětu.⁴² Touto optikou viděno, může být tedy i pojem „pozitivismus“ ve vztahu k Jaroslavu Gollovi a dalším českým historikům funkční jen tehdy, osvědčuje-li se v postupujícím procesu našeho empirického poznávání skutečnosti jako platný. Jestliže však explikační produktivita tohoto apriori zkonstruovaného pojmu jako epistemologického nástroje postupně klesá, stává se jeho další využití z vědeckého hlediska kontraproduktivní a je třeba pracovat na jeho nahrazení náležitější analyticko-pojmovou kategorií; jinak řečeno, přistoupit ke konstrukci jiného ideálního typu.⁴³

Jak známo, k historickým mýtům lze z historiografických pozic přistupovat dvojným způsobem. Historik buďto naplní tradiční očekávání a jako „bořitel mýtů“ provede odbornou korekci jejich obsahu tak, aby byl konformní se stavem soudobého historického poznání.⁴⁴ Pak už ale mýtus přestává být mýtem. Proto je toto „uvádění mýtů na pravou míru“ sice svým způsobem nutné, zároveň však mívá fatální důsledky v tom, že vede k scientisticky povýšenecké likvidaci mýtů jakožto zkrátka „historických nepravd“, aniž by byla doceněna jejich kulturnětvorná relevance v kolektivním historickém myšlení,⁴⁵ dobře patrná zejména v procesech formování kolektivních identit.⁴⁶ Tuto destrukci historického mýtu historiografickým poznáním nechce dopustit druhý přístup, který cílí spíše na vědecké ohledání diskurzivního prostředí, v němž se mýtus zrodil a v němž si zachovává svou funkčnost. S Josefem Petráněm řečeno, jde těmto historikům o pochopení ideje v kulturní tradici, jež mýtus uvedla v život.⁴⁷ Jestliže se v následujících odstavcích vydám spíše první

---

⁴² Srov. Jörn RÜSEN, *Rekonstruktion der Vergangenheit. Grundzüge einer Historik 2. Principien der historischen Forschung*, Göttingen 1986, s. 80-86.

⁴³ Viz např. Jan HORSKÝ, *Noetika kulturních věd Maxe Webera a české dějepiscectví*, Ústí nad Labem 1994, s. 5-10; Jan HORSKÝ, *Dějezpytec a pojmosloví*, in: Jan HORSKÝ (ed.), *Kulturní a sociální skutečnost v dějezpytném myšlení. Příspěvky k dějinám českého dějepiscectví doby Gollovy školy*, Ústí nad Labem 1999, zvl. s. 18-19; Jan HORSKÝ, *Dějepiscectví mezi vědou a vyprávěním. Úvahy o povaze, postupech a mezích historické vědy*, Praha 2009, zvl. s. 31-36, 98-135.

⁴⁴ Viz např. Jan RYCHLÍK, *Bitva na Bílé hoře a mýtus o třistaleté porobě (transformace mýtu v dějinném vývoji)*, in: Ivo FROLEC (ed.), *Literární mystifikace, etnické mýty a jejich úloha při formování národního vědomí*, Uherské Hradiště 2001, s. 85-93; Bohumil JIROUŠEK, *Jaroslav Goll a jeho škola: Geneze zrodu či mýtu české historiografie?*, in: B. JIROUŠEK, *Jaroslav Goll*, s. 17-42.

⁴⁵ Vyváženosť mezi střízlivou rekonstrukcí minulosti a reprodukcí mýtu našli např. J. ŠTAIF, *František Palacký*; Petr ČORNEJ, *Bitva před Ústím nad Labem ve starší české a německé tradici*, in: *AUC – Philosophica et historica* 5. 1995. *Studia historica* XLIII, *Problémy dějin historiografie* 7, Praha 1999, s. 9-63.

⁴⁶ Viz Miroslav HROCH, *Národy nejsou dílem náhody. Příčiny a předpoklady utváření moderních evropských národů*, Praha 2009, s. 168-199. Takovou kolektivní identitou, jejíž nositelé jsou integrováni společně sdíleným mýtem, může být samozřejmě i fenomén vědecké školy, včetně tzv. školy Gollovy.

⁴⁷ Viz Josef PETRÁŇ, *Staroměstská exekuce*, Praha 2004², s. 291-302; obdobně Josef PETRÁŇ, *Na téma mýtu Bílé hory*, in: Zdeňka HLEDÍKOVÁ (ed.), *Traditio et cultus. Miscellanea historica Bohemica Miloslao Vlk archiepiscopo Pragensi ab eius collegis amicisque ad annum sexagesimum dedicata*, Praha 1993, s. 141-162.

cestou oné „dekonstrukce“ mýtu, není to proto, že bych přehlížel kulturní význam historických mýtů jako takových. Jde mi pouze o zdůraznění značné diskrepance mezi realitou Gollova myšlení a převládajícím charakterem jeho pozdějších obrazů, které dodnes – nehezky řečeno – „okupují“ místo, vyhrazené v dějinách historiografie pro odbornou formu historického poznání.

Při posuzování konformity Gollova stylu s archetypem historiografického „pozitivismu“ je třeba vyjít z faktu, že pojem „pozitivismus“ prošel během uplynulého století poměrně zásadní transformací svého významu. V současném historickém povědomí funguje už daleko spíše v přeneseném slova smyslu, tedy jako metafora, sloužící k nadčasovému označení určitého univerzálního způsobu vědecké práce, nežli jako dějinně autentický pojem, vážící se na konkrétní historický fenomén.⁴⁸ Z pojmu konkrétního, spojeného s dějinami filozofického myšlení, tudíž „pozitivismus“ postupně vykrytalizoval v pojem obecný. Jestliže připustíme, že mezi autentickým významem pojmu „pozitivismus“ a jeho dnešními významovými konotacemi panuje jistá disproporce, musíme i v úvahách o „pozitivismu“ Jaroslava Golla daný problém pojednat ve dvou rovinách. Zaprvé zhodnotit Gollovu vazbu na dobový myšlenkový směr a zadruhé posoudit, nakolik je možno Gollovi přičítat atributy, které jsou dnes považovány za charakteristické znaky způsobu „pozitivistického“ myšlení a práce.

O intenzitě vazby českých historiků a zvláště Jaroslava Golla na dobový směr filozofického pozitivismu bylo již napsáno mnohé a mým úkolem zde dozajista není reprodukovat snadno dohledatelné teze.⁴⁹ Omezím se proto na několik nezbytných konstatování.⁵⁰ Předně je třeba si uvědomit, že Goll sám, ačkoli se v soudobém filozofickém myšlení orientoval jako málokdo z českých historiků,⁵¹ se za pozitivistu – narodil např. od Josefa Kalouska⁵² –

Specifickou cestou sémiotických studií se při analýze mýtů vydal V. Macura, jehož cílem bylo „*postihnout mechanismy konkrétní kultury, odhalit zákony její emblematicky, demytizovat její mytologii*.“ Vladimír MACURA, *Symboly, emblémy a mýty 1948-1989*, Praha 1992, s. 5.

⁴⁸ Viz např. Charles-Olivier CARBONELL, *Historia pozytywna i historia pozytywistyczna. Dwa sposoby pisania historii*, *Historyka. Studia metodologiczne* 11, 1981, s. 3-16.

⁴⁹ Stále aktuální zůstávají v tomto směru především úvahy J. Marka. Viz J. MAREK, *O historismu a dějepisectví*, s. 126-137, o Gollovi zvl. s. 135-136. Souhrnně pak Tomáš VOJTĚCH, *Česká historiografie a pozitivismus. Světónázorové a metodologické aspekty*, Praha 1984. Cenné ohlédnutí za uplynulým badáním nabízí Jiří ŠTAIF, *Otázky pozitivistické metody v české buržoazní historiografii na přelomu 19.-20. století. (Studie o reflexi této problematiky v české dějepisické literatuře)*, in: *Sborník k dějinám 19. a 20. století* 10, 1986, s. 255-303.

⁵⁰ Podrobněji jsem se tématem zabíral jednak v bakalářské práci R. PAZDERSKÝ, *Historické myšlení Jaroslava Golla*; a dále ve studii Roman PAZDERSKÝ, *Stýčné plochy v postulátech dějepisné propedeutiky Jaroslava Golla a Tomáše G. Masaryka v 80. letech 19. století*, DTK 8, 2012, s. 10-15.

⁵¹ Viz R. PAZDERSKÝ, *Historické myšlení Jaroslava Golla*, s. 25-26.

⁵² Srov. Bohumil JIROUŠEK, *Josef Kalousek v zákulisí sporu o Rukopisy (80. léta 19. století). Několik poznámek k tématu*, in: Dagmar BLÜMLOVÁ – Bohumil JIROUŠEK (edd.), *Čas pádu Rukopisů. Studie a materiály*, České Budějovice 2004, s. 142; B. JIROUŠEK, *Historik Jaroslav Goll a jeho místo v českém dějepisectví*, s. 11. Dále srov. Zdeněk NEJEDLÝ, *T. G. Masaryk IV. První výboje*, Praha 1937, s. 39.

nikdy nepovažoval. Pojem bychom marně hledali i v Gollově programové stati *Dějiny a dějepis*, stejně jako souhlasné citace autorů jako Auguste Comte či Thomas H. Buckle.⁵³ Co do metodologické stránky čerpal Goll primárně z tradic německého historismu⁵⁴ a novorankovského genetického dějepisectví, vykládajícího historický vývoj jako neustále se řetězící kauzální nexus.⁵⁵ Sám se neskrývaně prohlašoval za „rankovce“.⁵⁶ Jak ovšem příhodně napsal M. Strmiska, „jakmile byly ozřejmeny nesporné rozdíly mezi rankovskou a pozitivistickou historiografií, byl tím do značné míry zpochybněn tzv. pozitivismus J. Golla, Gollovy školy a české buržoazní historiografie.“⁵⁷ Za metodologicko-metodický kánon dějepisectví považoval Goll proslulou Bernheimovu *Lehrbuch der historischen Methode*,⁵⁸ stejně jako analogické příručky anglické⁵⁹ a francouzské⁶⁰ provenience. Zajímavé ovšem je, že za „nejlepší“ co bylo „o historii“ napsáno prohlásil později Micheletovu romantickou předmluvu k *Histoire de France* z roku 1869.⁶¹ Metodicky se Goll hlásil k empiricko-kritickým postupům, užívaným německými novorankovci a neopomněl se proto ani důsledně vymezit proti jejich sílící konkurenční alternativě, kterou představoval Droysenův hermeneutický přístup.⁶² Přestože Goll nebyl, jak jsme právě shledali, přímo vázán na pozitivistickou filozofii, lze u něho v jistých aspektech pozorovat nepřímé vlivy, dílčím způsobem extrahované z koherentního systému filozofického pozitivismu. Šlo především o

⁵³ K Bucklovi se Goll vyjádřil sice vícekrát, ztotožňoval se však s Masarykovým „celkem nepříznivým“ hodnocením. Viz [Jaroslav GOLL (rec.)], *Theorie dějin dle zásad T. H. Bucklea. Napsal prof. T. G. Masaryk. (Sbírka přednášek a rozprav III. č. 1.) V Praze. Nakladatel J. Otto. 8° str. 56, Lumír 12, 1884, s. 352. Dále viz Jaroslav GOLL, Dějiny a dějepis, in: Jaroslav GOLL, Vybrané spisy drobné I., Praha 1928, s. 10.*

⁵⁴ Vzájemným poměrem historismu a pozitivismu se soustředěně zabýval Petr HORÁK, *Studie z dějin historického pozitivismu*, Praha 1971. Srov. Z. BENEŠ, *Pojmy*, s. 374. Diskutabilní je tvrzení J. Merana, který v užším smyslu považuje *historismus* za pouhé metodologické uplatnění *pozitivismu* v duchovních vědách. Viz Josef MERAN, *Theorien in der Geschichtswissenschaft. Die Diskussion über die Wissenschaftlichkeit der Geschichte*, Göttingen 1985, s. 47.

⁵⁵ Viz Jiří ŠTAIF, *Počátky pozitivismu v české historiografii na pražské univerzitě koncem 19. století (1876 – 1898)*, Praha 1983, s. 18 an; Jiří ŠTAIF, *Historici, dějiny a společnost. Historiografie v českých zemích od Palackého a jeho předchůdců po Gollova školu, 1790-1900*, Praha 1997, s. 247-256. Srov. R. PAZDERSKÝ, *Historické myšlení Jaroslava Golla*, s. 43-47.

⁵⁶ LA PNP, fond Rudolf Urbánek, Zápisy z přednášek Jaroslava Golla: Děje za panovníků rodu franského a saského, dvojlist č. 4.

⁵⁷ Maxmilián STRMISKA, *K otázkám české nemarxistické historiografie a filozofie dějin v letech 1918-1939*, in: AUC – Philosophica et historica 1. 1988. *Studia historica* XXXII, *Problémy dějin historiografie* 4, Praha 1989, s. 26.

⁵⁸ Viz Ernst BERNHEIM, *Lehrbuch der historischen Methode. Mit Nachweis der wichtigsten Quellen und Hilfsmittel zum Studium der Geschichte*, Leipzig 1889. Dále zvl. Ottokar LORENZ, *Die Geschichtswissenschaft in Hauptrichtungen und Aufgaben*, Berlin 1886.

⁵⁹ Viz Edward Augustus FREEMAN, *The Methods of historical Study. Eight Lectures*, London 1886.

⁶⁰ Viz Charles de SMEDT, *Principes de la critique historique*, Paris 1883; Charles Victor LANGLOIS – Charles SEIGNOBOS, *Introduction aux études historiques*, Paris 1898.

⁶¹ NA, fond Kybalova pozůstalost, kart. 24, inv. č. 40, Poznámky z přednášek J. Golla. Dějiny francouzské. Doba Kapetovců (patrně ZS 1899), s. 13.

⁶² Viz Jaroslav GOLL (rec.), *Ernst Bernheim, Lehrbuch der historischen Methode. Mit Nachweis der wichtigsten Quellen und Hilfsmittel zum Studium der Geschichte. Leipzig 1889. 530 str. 8°, Ath. 7, 1890, s. 116.*

Gollovo přesvědčení – které jej na počátku osmdesátých let přivedlo do společné realistické „fronty“ s Masarykem – že základním zdrojem společenského, osvětového i mravního pokroku je vědecké poznání skutečnosti. Tento nekompromisní scientismus byl sice bytostně vlastní filozofickému pozitivismu,⁶³ v české tradici však čerpal spíše z tehdy doznívajícího herbartismu.⁶⁴ Vskutku pozitivistická byla u Golla alespoň snaha důsledně hájit kompetenční hranice jednotlivých vědních disciplín tak, jak je striktně vymezovaly pozitivistické soustavy klasifikace věd. Gollův mnohdy demonizovaný vztah k disciplínám typu filozofie dějin či sociologie vycházel pouze z přesvědčení, že jde o samostatné vědní obory, s nimiž má sice dějepisectví úzce kooperovat, jejichž předmět, metody a cíle si však nesmí brát za své.⁶⁵

Většina dosavadních badatelů se shoduje v tom, že pro českou – stejně jako např. pro polskou⁶⁶ – historiografii přelomu 19. a 20. století byl symptomatický značný metodologický eklekticismus. Ani v případě „pozitivismu“ se tedy nejednalo o „*přímočarou transplantaci pozitivistického konceptu dějin do historiografie*“,⁶⁷ jak správně soudil Jiří Cetl. „*Prvky pozitivismu lze hledat nanejvýš v některých aspektech Gollovy metody*“, čímž však pozitivismus u Golla „*ztrácí skoro vše ze své sociologicko-filozofické koncepce*“,⁶⁸ abychom dali pro změnu slovo Jaroslavu Kudrnovi. Simplifikující redukce pozitivismu na empiricko-kritický ráz metody bádání se proto stala v podstatě jediným důvodem, který opravňoval ke vztahování tohoto pojmu na českou historiografii Gollovy éry.⁶⁹ Zároveň se však v důsledku toho objevil nový problém, spojený s datací příchodu tohoto metodického „pozitivismu“,⁷⁰ neboť počátky prosazování empiricko-kritických metod lze v českém dějepisectví stopovat až k Dobnerem formulovaným zásadám kritického dějezpytu.⁷¹

⁶³ Srov. Jiřina POPELOVÁ, *Rozpad klasické filosofie. (Vznik soudobého filozofického schizmatu)*, Praha 1968, s. 47an.

⁶⁴ Srov. Z. BENEŠ, *Pojmy*, s. 377.

⁶⁵ Blíže R. PAZDERSKÝ, *Stýčné plochy*, s. 15-22. Podle Golla „*historie nemá příčiny ani proti filosofii své samostatnosti se vzdáváti. Máť svůj zvláštní, svůj nejvlastnější úkol. S výsledky práce její ať naloží filosofie, jak dovede*.“ J. GOLL, *Dějiny a dějepis*, s. 12.

⁶⁶ Viz Radomír VLČEK, *Pozitivistické tendence v polské historiografii druhé poloviny 19. století*, in: AUC – Philosophica et historica 5. 1989. *Studia historica XXXVII*, Problémy dějin historiografie 5, Praha 1990, s. 37-63.

⁶⁷ Jiří CETL, *Český pozitivismus. Příspěvek k charakteristice jedné z tradic českého buržoazního myšlení*, Praha 1981, s. 55.

⁶⁸ Jaroslav KUDRNA, *K vývojovým tendencím pozitivistické historiografie*, in: Jaroslav KUDRNA, *Ke kritice pozitivismu v současné buržoazní německé, francouzské a italské historiografii 19. a 20. století*, Brno 1983, s. 21.

⁶⁹ Viz J. MAREK, *O historismu a dějepisectví*, s. 129.

⁷⁰ Viz J. ŠTAIF, *Počátky pozitivismu*; Josef BLÜML, *T. G. Masaryk a počátky české pozitivistické historiografie (80. léta 19. století)*, in: D. BLÜMLOVÁ – B. JIROUŠEK (edd.), *Čas pádu Rukopisů*, s. 20-35; T. VOJTĚCH, *Česká historiografie a pozitivismus*, s. 9-27.

⁷¹ Viz Josef HAUBELT, *Dějepisectví Gelasia Dobnera*, Praha 1979, s. 61. Obecně srov. Josef VÁLKA, *Cesta k vědecké historiografii?*, in: Jiří HANUŠ – Radomír VLČEK (edd.), *Historik v proměnách doby a prostředí – 19. století*, Brno 2007, s. 15-47. Ze starších prací viz Josef HANUŠ, *Počátky kritického dějezpytu v Čechách*,

Můžeme tedy souhlasit s J. Markem, podle něhož označení „česká pozitivistická historiografie“ většinou „*víc mátklo, než vysvětlovalo*“, ⁷² neboť gollovské dějepisectví mělo, vyjma jisté podobnosti co do vědecké empiricko-kritické metody, s ideovými východisky Comteovy filozofie společného jen pramálo. ⁷³ Přesto se však „pozitivismus“ jako označující pojem gollovské historiografie ujal, přičemž je nebyvale zajímavé sledovat jeho genezi a sémantické transformace. ⁷⁴ Tím se plynule přesouváme k otázce poměru Jaroslava Golla k „pozitivismu“ ve smyslu, jaký tomuto pojmu přikládáme dnes.

Již jsem uvedl, že u samotného Golla na žádnou identifikaci sebe sama s pozitivismem nenarážíme. Soudě podle dobových reflexí preferoval při charakteristice svých metodologicko-metodických zásad primárně pojmy *realismu* a *kriticismu*, ⁷⁵ a sice v různých kombinačních variantách. ⁷⁶ Pohlédneme-li na kontext, v jakém se sousloví *pozitivisticky myslící směr historické vědy* vyskytlo roku 1897 u Josefa Pekaře, zjistíme, že v habitu tehdejší gollovské historiografie byl „pozitivismus“ vnímán spíše negativně, jako přímá protiva vůči uznávanému „rankovství“. ⁷⁷ Velmi odmítavě se o *vědeckém pozitivismu* vyslovil roku 1913 také Gollův „hodný žák“ ⁷⁸ Zdeněk Nejedlý. ⁷⁹ Teprve na přelomu dvacátých a třicátých let se zvláště na poli obnovených diskuzí o „smyslu českých dějin“ začíná daný pojem objevovat jako paušální označení metodologické orientace historiků „Gollovy školy“. Zatímco Josef Šusta roku 1927 ještě jen velmi opatrně připustil jistý vliv pozitivismu na zrod moderní české historiografie (text byl navíc určen pro francouzského

---

ČČH 15, 1909, s. 277-302, 425-463; Zdeněk FIALA, *Josef Dobrovský a počátky historické kritiky u nás*, ČsČH 1, 1953, s. 257-271.

⁷² Jaroslav MAREK, *Historie mezi teorií a praxí*, ČČH 96, 1998, s. 784.

⁷³ Blíže viz Bedřich LOEWENSTEIN, *Pozitivismus a liberalismus. K některým zdrojům české filozofie dějin 19. století*, DTK 1, 2004, s. 9-29.

⁷⁴ Pro potřeby následujícího výkladu na tomto místě jednou pro vždy odkazuji na fundovanou analýzu T. Vojtěcha s názvem *Pojmy „realismus“ a „pozitivismus“ v českém dějepisectví*. Viz Tomáš VOJTĚCH, *České buržoazní dějepisectví o svém vývoji. (Pokus o kritickou rekonstrukci) II.*, ČsČH 31, 1983, s. 83-92. Nověji se tématu zhostil Z. BENEŠ, *Pojmy*, s. 372-380.

⁷⁵ Příznačné bylo, že svár o pomyslné právo na označení *realisté* se později stal jednou z dimenzí Masarykova sporu s Pekařem. Viz Josef PEKAŘ, *Masarykova česká filosofie*, Praha 1927³, s. 33-37. Poněkud nešťastně vyřešil později tento pojmový nesoulad Karel Stloukal, když hovořil o *realismu* Gollovy školy v protikladu k Masarykově *pozitivismu*. Viz Karel STLOUKAL, *Hlavní proudy v současné historiografii*, in: První sjezd československých historiků 1937. Přednášky a debaty, Praha 1938, s. 17. Srov. J. ŠTAIF, *Otázky pozitivistické metody*, s. 276.

⁷⁶ Viz odkazy v poznámce č. 127 a 128 této práce. J. Prokeš později hovořil o Gollově *realistickém kriticismu*; J. Šusta zase o *kritickém realismu*. Viz J. PROKEŠ, *Literatura dějepisná*, s. 254; Josef ŠUSTA, *Jaroslav Goll*, LN 34, 14. červenec 1926, č. 349, s. 2.

⁷⁷ Viz Josef PEKAŘ, *Spor o individualismus a kolektivismus v dějepisectví*, ČČH 3, 1897, s. 146-147.

⁷⁸ Viz Jiří KŘEŠŤAN, *Gollova škola a „hodný žák“ Zdeněk Nejedlý*, in: B. JIROUŠEK – J. BLÜML – D. BLÜMLOVÁ (edd.), *Jaroslav Goll a jeho žáci*, s. 451-462.

⁷⁹ Viz Zdeněk NEJEDLÝ, *Spor o smysl českých dějin*, in: Miloš HAVELKA (ed.), *Spor o smysl českých dějin 1895-1938*, Praha 1995, s. 332. V Nejedlého konstatování však neshledávám záměrnou narážku ani na Pekaře (T. Vojtěch), tím méně pak na Golla (J. Macek). Viz T. VOJTĚCH, *České buržoazní dějepisectví o svém vývoji II.*, s. 89; Josef MACEK, *Proti kosmopolitismu ve výkladu našich národních dějin*, in: Josef MACEK (ed.), *Proti kosmopolitismu ve výkladu našich národních dějin*, Praha 1953, s. 16. Srov. Z. BENEŠ, *Pojmy*, s. 372.

čtenáře),⁸⁰ Pekařův houževnatý oponent Jan Slavík explicitně přirovnal „*realismus empirických historiků*“ ke *stejně mylným představám*, jako byly představy Comteovy a Buckleovy.⁸¹ „Pozitivistické pojetí“ historie a historiografie se tak pozvolna stávalo synonymem pro historiografický přístup „Gollovovy školy“, což ve svých polemických textech fortifikoval rovněž T. G. Masaryk a v rámci dějin historiografie roku 1931 kodifikoval Jaroslav Prokeš.⁸² Je paradoxní, že tentýž Masaryk, který se před půlstoletím zasazoval o zdomácnění Comteových myšlenek na české půdě,⁸³ přikládal nyní pojmu *historický pozitivismus* výrazně pejorativní příděch.⁸⁴ V téže době se však k označení *empirickopozitivistická historiografie* dobrovolně přihlásil také sám Pekař,⁸⁵ čímž toto schematické označení gollovského dějepisectví legitimizoval. Pro následující léta se tedy co do významu stává příznačnou podvojná percepce pojmu „histori(ografi)cký pozitivismus“. Užívá se jej jednak *fenomenologicky*, jako označení určitého způsobu historikovy práce⁸⁶ a jednak *historicky*, jako označení konkrétního směru evropského myšlení 19. století.⁸⁷ Hranice mezi oběma sémantickými kódy se však postupem času stále více stíraly. Zásadněji se situace změnila až po roce 1948, kdy se pojem „pozitivismus“ stal důležitým autolegitimizačním nástrojem marxistické historiografie,⁸⁸ neboť byl fakticky ztotožněn (vyjma idealistických konceptů) s metodologickým paradigmatem západních, tzv. „buržoazních“ historiografií.⁸⁹ Důsledkem toho bylo jednak výrazné nadužívání daného

⁸⁰ Viz Josef ŠUSTA, *Československý dějepis v posledních padesáti letech 1876-1925*, in: Josef ŠUSTA, *Úvahy a drobné spisy historické II.*, Praha 1934, s. 13.

⁸¹ Jan SLAVÍK, *Dějiny a přítomnost. (Víra v Rakousko a věda historická)*, in: M. HAVELKA (ed.), *Spor o smysl českých dějin*, s. 624.

⁸² Viz J. PROKEŠ, *Literatura dějepisná*.

⁸³ Viz František FAJFR, *Masaryk a Comte*, Kdyně 1925; polemicky František FAJFR, *Masaryk a pozitivismus*, *Služba* 3, 1922, s. 72-75, 88-91, 153-154; Vasil Kaprálek ŠKRACH, *Masaryk a pozitivismus*, *Služba* 3, 1922, s. 106-108, 120-123, 148-153.

⁸⁴ Viz Tomáš Garrigue MASARYK (rec.), *Masarykova česká filosofie*, in: M. HAVELKA (ed.), *Spor o smysl českých dějin*, s. 575-576 (recenze na třetí vydání známého Pekařova spisu, psaná v letech 1928-1929). Dále srov. Tomáš Garrigue MASARYK (rec.), *O periodizaci českých dějin*, in: M. HAVELKA (ed.), *Spor o smysl českých dějin*, s. 756 (recenze na Pekařovu rektorskou přednášku, uveřejněná roku 1932).

⁸⁵ Viz Josef PEKAŘ, *Smysl českých dějin. O nový názor na české dějiny*, Praha 1929, s. 7.

⁸⁶ Když např. Pekařův žák Rudolf Holinka citoval přihlášení se svého učitele k půdě „empirickopozitivistické historiografie“, neopomněl opakovaně podtrhnout, že tím Pekař míní „metodu historického realismu“. Rudolf HOLINKA, *Dílo Josefa Pekaře*, in: Rudolf HOLINKA (ed.), *O Josefu Pekařovi. Příspěvky k životopisu a dílu*, Praha 1937, s. 135, 139.

⁸⁷ S uplatněním obojího se lze setkat např. u Šusty. Zatímco ve své první úvaze o světových dějinách z roku 1940 hovoří o pozitivismu v historických souvislostech 19. století, ve svých přednáškách o vývoji západoevropského dějepisectví chápe „pozitivismem“ určitý typ historikova pracovního postupu, který nemusí souviset s Comteovou filozofií. Viz Josef ŠUSTA, *Cesty univerzálně historického poznání*, in: Josef ŠUSTA, *Úvahy o světových dějinách. Velké milníky*, Praha 1999, s. 20, 22, 25; Josef ŠUSTA, *Dějepisectví. Jeho vývoj v oblasti vzdělanosti západní ve středověku a době nové*, Praha 1946,² s. 195.

⁸⁸ Tento přístup k „pozitivismu“ má však u nás své kořeny již v předválečném vystoupení Historické skupiny, která hlasitě stavěla své výchozí teoreticko-metodologické axiomy do přímé opozice vůči „pozitivismu“. Viz M. VOLF, *Současné směry v čs. historiografii II.*, s. 62.

⁸⁹ Srov. J. MAREK, *Glosy o filosofii, historii a pozitivismu*, s. 19-21.

pojmu a zadruhé jeho negativní ideologické zabarvení,⁹⁰ jež z „pozitivismu“ v rámci marxistické hegemonie učinilo přísně zapovězený směr.⁹¹

Jako legitimizační prostředek našel pojem „pozitivismus“ ve druhé polovině dvacátého století své uplatnění také v souvislosti s nástupem tzv. postmoderní výzvy.⁹² Společným znakem složitě diferencovaných proudů postmoderního myšlení se od počátku stala snaha vytvářet vlastní identitu na principu programové negace kulturních hodnot tzv. moderny,⁹³ což s sebou neslo rovněž radikální opozici vůči „neblahému pozitivismu“,⁹⁴ který byl považován za typický symbol moderního myšlení. V postmoderním habitu tak „pozitivismus“ ztratil téměř vše ze své historicity a přetavil se v legitimizační prostředek, do něhož si kritici moderny projektovali zavrhané postupy vědeckého myšlení. Pojem sám zde tedy fungoval již převážně ahistoricky, jako ideálně-typická konstrukce vlastností, jež reprezentují vše, vůči čemu se postmoderní pojetí vědy vymezovalo. Když v domácím prostředí došlo po pádu komunistického režimu k částečnému vyprázdnění pojmu „pozitivismus“, který náhle ztratil svůj ideologický nátěr, byl vlivem postupného prosakování západoevropských myšlenkových trendů i u nás pozvolna „kolonizován“ postmoderním náhledem, v jehož rámci se v obecném povědomí udržuje dodnes.⁹⁵

Současnou podobu mýtu o Gollově „pozitivismu“ hodlám v několika následujících poznámkách krátce rozebrat formou atomizace dílčích komponentů tohoto mýtu na několik určujících pojmů, které v českém historickém (po)vědomí fosilizovaly do podoby základních

---

⁹⁰ Ideologický výklad pozitivismu kanonizoval Jaroslav KUDRNA, *Kapitoly z dějin historiografie a filosofie dějin*, Praha 1961², s. 152an. Nástup „pozitivistického dějepisectví“ zde vysvětlil jako produkt kontrarevolučního úsilí buržoazních elit po roce 1848, který zůstal vlastní celému nastávajícímu období tzv. „liberalistického kapitalismu“. Srov. Lumír DOKOUPIL, *Česká a slovenská historiografie. (Materiály)*, Ostrava 1983, s. 191an; Václav KRÁL, *Zdeněk Nejedlý a Gollova škola*, Praha 1986, s. 23an.

⁹¹ Roku 1959 se obětí plošného tažení proti „pozitivismu“ stal např. Josef Polišínský. Viz Josef POLIŠENSKÝ, *Historik v měnícím se světě*, Praha 2001, s. 142-143.

⁹² Obecně viz Georg G. IGGER, *Dějepisectví ve 20. století. Od vědecké objektivitě k postmoderní výzvě*, Praha 2002.

⁹³ Viz např. Michael HAUSER, *Cesty z postmodernismu. Filozofická reflexe doby přechodu*, Praha 2012, s. 19-21.

⁹⁴ Příznačné slovní spojení pochází z jedné z profilujících knih historiografie druhé poloviny 20. století: Carlo GINZBURG, *Sýr a červi. Svět jednoho mlynáře kolem roku 1600*, Praha 2000, s. 14.

⁹⁵ Např. Petr A. Bílek se zmínil o tzv. „kafkovském Doupěti pozitivismu“, v němž podle něho stále setrvává nemalá část současných českých historiků. Viz anketu Kamil ČINÁTL (ed.), *Knihy, které změnily českou historiografii?*, Kuděj 7, 2005, s. 192. Tato přibližná a často pejorativní představa o „pozitivismu“ se samozřejmě netýká vysoce specializovaných prací, jako je např. syntéza J. ŠTAIF, *Historici, dějiny a společnost*, v níž autor pojem „pozitivistická historiografie“ užívá na jasně definovaném podloží svých raných studií o problematice „pozitivismu“ českého dějepisectví.

kvalitativních přívlastků, vytvářejících ve svém vzájemném spojení obecnou představu o charakteru „českého pozitivistického dějepisectví“.⁹⁶

Začněme pojmy *empirismu* a z něho vyplývající *faktografie*. Obvykle míváme zato, že pozitivistické historiky spojuje společný odpor k jakýmkoli filozofickým spekulacím např. o teleologii a možných zákonitostech, ba přímo zákonech historického vývoje.⁹⁷ Historik by měl v duchu zásady *quod non est in actis, non est in mundo* vycházet pouze z údajů, doložených historickými prameny a jeho úkolem by tedy mělo být tyto prameny jednak kriticko-analytickým aparátem verifikovat a poté je prostě převyprávět. Výsledkem by byl onen často proklínaný „pozitivistický faktopis“, který na příkladu Václava Novotného pranýřoval Dušan Třeštík.⁹⁸ Primární důraz na pramennou empirii a „*realismus historického faktu*“⁹⁹ je v případě Gollova realisticko-kritického dějepisectví samozřejmě nezpochybnitelný. Apriorní odpor k neempirickým složkám vědeckého poznávání skutečnosti u něho však nenalezneme, jak mimo jiné vysvitne i z náležitých partií předkládané diplomové práce, věnovaných symptomatickým rysům Gollova dějepisného stylu. Abychom ale přijali tuto tezi jako historický fakt a četli v jejím duchu tuto diplomovou práci již od samého počátku, budiž mi dovoleno již na tomto místě citovat jeden z výroků, jenž zazněl posluchárnou pražského Klementina během jedné z Gollových přednášek. Poté, co si sám položil otázku „*proč kř/estanství/ přemohlo antiku?*“, odpověděl před studentským plénem více než pozoruhodně: „*na to nelze odpovědět uspokojivě. Tak vůbec v dějinách: dějiny mají svou mystiku a metafysiku.*“¹⁰⁰ Bylo by samozřejmě chybou snažit se tento výrok absolutizovat a konstruovat na něm „nové gollovské dogma“. Co postačí, je vnímat jej jako důležitou výpověď o Gollově historickém myšlení, která je pro směr naší cesty k jeho podstatě důležitým indikátorem.

S pojmem *empirismus* koresponduje v souvislosti s pozitivistickým mýtem rovněž pojem *individualismu*. Archetyp pozitivistického dějepisce by měl údajně pracovat vždy jen s jednotlivostmi historického dění a chápat je jako specifické jedinečnosti. Tím se

---

⁹⁶ Stručnou třináctibodovou charakteristiku „české pozitivistické historiografie“ přinesla skripta Jaroslav KUDRNA – Alena ZÁVADOVÁ – Zdeněk BENEŠ (edd.), *Čítanka k dějinám dějepisectví III*, Praha 1989, s. 12. Autorem těchto tezí byl Radomír Vlček.

⁹⁷ Pregnantně tento fakt vyjádřil B. Loewenstein: „*Pojmu pozitivismus používáme často nepřesně, ve smyslu scientistické nechuti vůči filozofickému zobecnění.*“ B. LOEWENSTEIN, *Pozitivismus a liberalismus*, s. 10. O Gollově vědomém odporu proti filozofování v dějinách psal např. Jaroslav PROKEŠ, *Základní problémy českých dějin*, Praha 1925, s. 13.

⁹⁸ Viz zvl. Dušan TŘEŠTÍK, *Faktopisci a dějepisci*, in: Dušan TŘEŠTÍK, *Češi a dějiny v postmoderním očišti*, Praha 2005, s. 47-67.

⁹⁹ OTTO URBAN, *Kapitalismus a česká společnost. K otázkám formování české společnosti v 19. století*, Praha 1978, s. 263.

¹⁰⁰ NA, fond Kybalova pozůstalost, kart. 24, inv. č. 39, Poznámky k přednáškám J. Golla. Dějiny římské v době císařské, ZS 1902-1903, arch 41, s. 6.

„pozitivismus“ dostává do přímé kontradikce s *paušalizujícími, generalizujícími a zobecňujícími* tendencemi disciplín, jako je např. již vzpomenutá sociologie. Tato zdomácnělá představa však neodpovídá skutečnosti. Nejenom, že je v rozporu s autentickým myšlenkovým proudem filozofického a sociologického pozitivismu, který pokládal zobecňování za základní nástroj poznání (A. Comte, K. Lamprecht apod.),¹⁰¹ ale navíc protiřečí i vlastní historiografické praxi Jaroslava Golla. Užívání obecných soudů, stejně jako nejrůznějších analogií bylo, jak uvidíme níže, jedním z nejcharakterističtějších znaků jeho dějepisného stylu. Ve způsobu transformace *konkrétních* historických poznatků v *obecné* bylo myšlení české historiografie konce 19. století skutečně comteovský pozitivistické, neboť k formulaci obecnin historikové docházeli (či alespoň chtěli docházet)¹⁰² výhradně cestou indukce, kdy je každý obecný soud abstrahován až teprve na základě předchozí maximalizované kumulace jednotlivých a konkrétních empirických faktů.¹⁰³ Přisuzovat dnes pozitivismu a v tomto případě i tzv. „pozitivistické historiografii“ neschopnost jakéhokoli zobecňování tudíž nelze nazvat jinak, než exemplárním *contradictio in adiecto*.

Dalším pojmovým střípkem z mozaiky povrchní představy o „pozitivismu“ je *akademismus*. Jím míním zažité mínění o programové apatii „pozitivistických“ historiků k časovým problémům a aktuálním potřebám doby, o jejich údajné ignoraci veřejné „poptávky“ a nezájmu o politické a společenské dění.¹⁰⁴ Tato vžitá představa se obvykle vyjadřuje stereotypním souslovím „pozitivistické“, „l’art pour l’art“, tedy „vědy pro vědu“, či studia „historie pro historii samu“, abychom užili Gollova autentická, namnoze však dekontextualizovaná a následkem toho i dezinterpretovaná slova.¹⁰⁵ Teze o laxnosti „pozitivistů“ vůči momentálním problémům světa „vně akademických zdí“ je v českém prostředí zcela konfušní. Luboš Velek správně zdůraznil, že „*pro 19. a časné 20. století je*

---

¹⁰¹ Tuto konfúzi se snažila překlenout J. Popelová, když kladla důraz na rozdíl mezi Gollovým historiografickým a faktografickým pozitivismem konkrétních historických singularit a naproti tomu Masarykovým „comteovsko-buckleovským“ pozitivismem sociologickým a psychologickým, zdůrazňujícím obecnost a zákonitost. Viz Jiřina POPELOVÁ, *Rozjímání o českých dějinách*, Praha 1948, s. 21-22; J. POPELOVÁ, *Rozpad klasické filozofie*, s. 57.

¹⁰² Srov. Z. BENEŠ, *Pojmy*, s. 374.

¹⁰³ Indukci, jako jediný přípustný metodický postup historikovy práce vehementně hájil zvl. Josef KALOUSEK, *Historie a materialismus*, ČČM 57, 1883, s. 188.

¹⁰⁴ Bedřich Mendl hovořil v tomto směru o „*neblahém dědictví aristokratismu Gollova*“. Viz Antonín KOSTLÁN (ed.), *Druhý sjezd československých historiků (5.-11. října 1947) a jeho místo ve vývoji českého dějepisectví v letech 1935-1948*, Praha 1993, s. 18-21. Srov. J. PROKEŠ, *Základní problémy českých dějin*, s. 21. Podle M. Matouška „*Goll měl jen svou vědu, aktivní účast na veřejném životě byla mu naprosto vzdálena*.“ Miloslav MATOUŠEK, *Zdeněk Nejedlý. Nástin života a práce k šedesátinám*, Praha 1938, s. 42.

¹⁰⁵ Viz R. PAZDERSKÝ, *Historické myšlení Jaroslava Golla*, s. 64-68. Při výkladu těchto Gollových slov jsem vycházel z porovnání verze otištěné v *Dějínách a dějepis* s rozvedenějšími tezemi v konceptech jeho univerzitních přednášek A AV ČR, fond Jaroslav Goll, kart. 6, inv. č. 400a, Úvod do studia dějepis, s. 76.

nemyslitelné oddělení akademického světa od světa 'velké politiky',¹⁰⁶ což platí stejně o Gollovi jako o Tomkovi, Kalouskovi, Rezkovi, ale také Pekařovi, Šustovi, Kroftovi či Novotném.¹⁰⁷ Ani jeden z velkých českých historiků, více či méně ztotožňovaných s „pozitivismem“, nebyl bytostí apolitickou,¹⁰⁸ což by při tehdejší kvasu veřejného života malé české společnosti – a nota bene na půdě čerstvě rozdělené univerzity! – nebylo ani dost dobře myslitelné.¹⁰⁹ Šlo o typické „politické profesory“ dlouhého 19. století, kteří považovali za přirozené budovat svou odbornou kariéru a zároveň vstupovat do vysokých politických funkcí, nebo alespoň plnit roli bystrých komentátorů politického dění a veřejného života vůbec.¹¹⁰ Jejich politickou aktivitu ovšem nelze chápat jako něco, co by bylo v integritě jejich osobností zcela separováno od činnosti vědecké. Stačí se jen začíst např. do Gollových či Pekařových článků z let první světové války, abychom pochopili, že i tito historikové, stejně jako generace předchozí, uměli promyšleně využívat svých historických znalostí také k účelové podpoře své politické argumentace. „*Smysl pro časové potřeby charakterizuje ovšem vědy velkého člověka a 'suchou vědu' nenajdeme ani u Golla*“,¹¹¹ napsal roku 1906 Zdeněk Nejedlý.¹¹² Proto lze nejenom v Gollově publicistickém, ale rovněž odborném historiografickém díle nalézt pasáže s vědomou politicko-aktualizační intencí. Na některé z nich bude poukázáno i v rámci této diplomové práce.

Přestože je otevřená participace českých „pozitivistických“ dějepisců na veřejném životě emancipující se národní pospolitosti nepopíratelná,¹¹³ nelze si nepovšimnout, jak hluboce si

---

¹⁰⁶ Luboš VELEK, *Respektující rivalita: Jaroslav Goll a Jaromír Čelakovský na mocenském poli české historiografie. Několik postřehů k taktikám a strategiím ve vědeckém prostředí přelomu 19. a 20. století*, in: B. JIROUŠEK – J. BLÜML – D. BLÜMLOVÁ (edd.), *Jaroslav Goll a jeho žáci*, s. 204.

¹⁰⁷ Z obrovského množství literatury vybírám namátkou alespoň Miloš ŘEZNÍK (ed.), *W. W. Tomek. Historie a politika (1818 – 1905). Sborník příspěvků královéhradecké konference k 100. výročí úmrtí W. W. Tomka*, Pardubice 2006; M. NODL, *Dějepisectví mezi vědou a politikou*; Bohumil JIROUŠEK, *Antonín Rezek – historik a politik*, in: Josef BLÜML – Dagmar BLÜMLOVÁ – Bohumil JIROUŠEK (edd.), *Jihočeši v české historické vědě*, České Budějovice 1999, s. 25-42; T. VOJTĚCH, *Česká historiografie a pozitivismus*, s. 97-107.

¹⁰⁸ Viz Jaroslav WERSTADT, *Politické dějepisectví 19. století a jeho čeští představitelé. (Kapitola z ideového vývoje moderní české historiografie)*, ČČH 26, 1920, s. 1-93.

¹⁰⁹ Srov. Jaroslav MAREK, *Česká moderní kultura*, Praha 1998, s. 197-206.

¹¹⁰ Viz Robert LUFT, „*Politische Professoren*“ in *Böhmen 1861-1914*, in: Hans LEMBERG – Karel LITSCH – Richard Georg PLASCHKA – György RÁNKI (hrsg.), *Bildungsgeschichte, Bevölkerungsgeschichte, Gesellschaftsgeschichte in den böhmischen Ländern und in Europa. Festschrift für Jan Havránek zum 60. Geburtstag*, Wien-München 1988, s. 286-306.

¹¹¹ Viz Zdeněk NEJEDLÝ, *Jaroslav Goll. Několik gloss*, *Pražská lidová revue* 2, srpen-září 1906, č. 8-9, s. 176. Později přetištěno Zdeněk NEJEDLÝ, *Z české literatury a kultury (1860 – 1960)*, Praha 1972, s. 499-504.

¹¹² Obdobně napsal ve svém *Vědeckém testamentu* Z. Kalista: „*Zcela neporozumivé byly výtky Werstadtovy a ještě více pak výtky Jana Slavíka, obracející se proti politickému nezájmu Gollovi a Gollově školy. Goll měl o politický obzor naopak zájem hluboký. Jen sestoupit do věavy demagogických hesel současných mu jeho aristokratická zdrženlivost a čistota nedovolovaly.*“ Zdeněk KALISTA, *Vědecký testament*, Souvislosti. Revue pro literaturu a kulturu 15, 2005, s. 161.

¹¹³ Srov. O. URBAN, *Kapitalismus a česká společnost*, s. 263-264. Nešlo přitom jen o aktivitu politickou, ale rovněž veřejně-kulturní. Viz např. Jiří ŠPĚT, *Účast Jaroslava Golla v zápase o zachování staré Prahy*, in:

tito historikové vedle potřebnosti uvědomovali též rizikovost své politické angažovanosti.¹¹⁴ Vědecky seriózní (realisticko-kritický) a tedy evropsky „konkurenceschopný“ výklad minulosti považovali za svůj hlavní příspěvek k povznesení národního ducha a národní kultury, čímž se svou odbornou činností spolupodíleli na procesu postupné emancipace české společnosti v moderní evropský národ.¹¹⁵ Zásadně proto odmítali determinující vliv jakékoli politické ideologie na průběh svého bádání.¹¹⁶ K apologii veřejných a politických hodnot lze podle nich užít – jako příslovečnou „magistru vitae“ – vždy jen historii vyloženou „v pravdě její“¹¹⁷ a nikoli účelově vytvořený obraz minulosti, psaný apriori na přímou „objednávku“.¹¹⁸ Tímto programovým požadavkem se však příliš nelišili od postulátů, které ukládal historikům už František Palacký.¹¹⁹ Narozdíl od „Otce národa“ se však snažili této programové devíze skutečně dostát.¹²⁰

Tím se plynule přesunujeme ke třetímu pojmu, jenž vyznačuje kontury běžného chápání gollovského „pozitivismu“. Je jím přísný *objektivismus*. „Pozitivistickému“ dějepisceví často přičítáme snahu zcela eliminovat historikův subjektivní soud a držet se striktně nestranného popisu „wie ist es eigentlich gewesen“.¹²¹ Požadavek objektivit historického bádání byl však u Golla spojen spíše s tím, co sám nazýval „*realismem historickým*“¹²² a co Pekař vhodně parafrázoval jako „*historickou poctivost*“,¹²³ nežli s naivní vírou v možnost dosažení absolutní objektivit vědeckého poznání, kterou nesdílel např. ani Gollův kolega Antonín Rezek.¹²⁴ Stejně jako on se ani Goll nedomníval, že historik může být ve své snaze rekonstruovat minulost zcela nestranný a nezaújatý, neboť „*oceňování osob historických se*

Pražský sborník vlastivědný 1962, Praha 1962, s. 57-64, 118-121. Srov. Jan EMLER, *K jubileu Gollovu*, ČSPSC 14, 1906, s. 101-103.

¹¹⁴ Goll se k tématu vyslovil ve svých úvahách o českých „politických“ dějepiscích Františku Palackém a Antonínu Rezkovi. Viz Jaroslav GOLL, *František Palacký*, in: J. GOLL, *Vybrané spisy drobné I.*, s. 79; Jaroslav GOLL, *Antonín Rezek*, in: J. GOLL, *Vybrané spisy drobné I.*, s. 144.

¹¹⁵ Viz Milan HLAVÁČKA, *Formování moderního českého národa 1815-1914*, HO 20, 2009, s. 194-205. Goll zůstal v tomto ohledu věrný devíze svého otce, který mu kladl na srdce: „*Nemůže študující lépe osvědčit svoji lásku k vlasti, jako když se pilně učí, by jí co muž prospívati mohl.*“ A AV ČR, fond Jaroslav Goll, kart. 1, inv. č. 3, Gollův deník 1861, s. 14.

¹¹⁶ Jeden z nejstarších Gollových žáků F. Kameníček pronesl o svém učiteli takřka aforisticky: „*Goll, muž strážlivý, přísný kritiky, který na vědu pohlíží jako na svátost, jejíž pokálení nikomu beztretně nedovolí [...]*.“ František KAMENÍČEK (rec.), „*Der Hass der Völker und die oesterreichischen Universitäten.*“ *Napsal Jaroslav Goll. V Praze u Bursíka a Kohouta r. 1902. Stran 31*, ČMM 27, 1903, s. 66.

¹¹⁷ J. PEKAŘ, *Smysl českých dějin*, s. 21.

¹¹⁸ Srov. Kamil KROFTA, *Jaroslav Goll*, in: Almanach české akademie věd a umění 40, Praha 1930, s. 212.

¹¹⁹ Vybrané citáty z Palackého v tomto směru uvádí a hlásí se k nim zvl. Josef PEKAŘ, *Fr. Palacký*, Praha 1912, s. 78-79. Srov. Jaroslav MAREK, *O velkém tématu: smysl dějin*, DaS 10, 1968, č. 5, s. 31.

¹²⁰ Viz např. Petr ČORNEJ, *Nad Palackého edicí Starých letopisů českých*, Slavia 51, 1982, s. 69-79.

¹²¹ Blíže viz R. PAZDERSKÝ, *Historické myšlení Jaroslava Golla*, s. 57-64.

¹²² Jaroslav GOLL, *Václav Vladivoj Tomek*, in: J. GOLL, *Vybrané spisy drobné I.*, s. 127.

¹²³ Cit. dle Karel KAZBUNDA, *Stolice dějin na pražské univerzitě III. Od zřízení university do konce rakousko – uherské monarchie (1882 – 1918)*, Praha 1968, s. 56.

¹²⁴ Viz Antonín REZEK, *Dějiny Čech a Moravy nové doby. Kniha první. Od míru Westfálského až do smrti císaře Ferdinanda III. (1648 – 1657)*, Praha 1892, s. 28.

stanoviska *ethického* se také při historikovi dostaví, t. j. při historikovi konkrétním, jenž nikdy člověkem býti nepřestává“.¹²⁵ Historik je navíc vždy součástí určité sociální, náboženské či národní pospolitosti, s níž automaticky sdílí rovněž určité historické stereotypy, které vyrůstají z hluboce zakořeněné historické tradice a vtiskují dané komunitě její specifický kulturní kód. To si Goll nejlépe uvědomil v souvislosti s reflexí Bílé hory. Praví, že on sám si nedokáže „mysliti Čecha, kterékoli konfesse a také kterékoli politické strany, jenž, maje vypravovati o tom, co následovalo po Bílé Hoře, by zůstával zcela klidným a chladným, spokojuje se pouhým vysvětlením, jak tyto věci přišly...“.¹²⁶ Míra přítomnosti Gollových subjektivních hodnocení a emocionálních prožitků v rámci jeho historiografického díla bude opět zdokumentována na stránkách této diplomové práce.

S představou o českém „pozitivistickém“ dějepisectví je dále spojen pojem *kriticismu*, který je však třeba chápat ve dvou významech. První z nich skutečně odpovídá metodické praxi „Gollovy školy“, která vyvěrala z určité metodologické skepse, projevující se v apriorně kritickém přístupu k historickým pramenům a uplatňování principu „presumpce viny“ ve vztahu k otázce jejich pravdivosti a pravosti. Právě *kritičnost* byla spolu s *realismem* již na konci 19. století (s Gollovým požehnáním) vyzdvihována jako hlavní rozdíl, oddělující Palackého a Gollovu éru dějin české historiografie. Připomeňme, že tak ve své poněkud kostrbaté a právě proto tolik imponující formulaci učinil nejenom Josef Pekař,¹²⁷ ale jen o málo později rovněž jeho antipod Jaroslav Bidlo.¹²⁸ Pojem *kriticismu* je však v souvislosti s gollovským dějepisectvím chápán ještě v jiném významu, který souvisí s údajně odmítavým (kritickým) přístupem „pozitivistických“ historiků ke starší dějepisné

---

¹²⁵ J. GOLL, *Dějiny a dějepis*, s. 15.

¹²⁶ Jaroslav GOLL, *Palackého program práce historické*, in: J. GOLL, *Vybrané spisy drobné*, s. 31.

¹²⁷ Viz Josef PEKAŘ, *Dějepisectví*, in: Památník na oslavu padesátiletého panovnického jubilea Jeho Veličenstva císaře a krále Františka Josefa I. Vědecký a umělecký rozvoj v národě českém 1848 – 1898, Praha 1898, s. 48. K pozdějším reflexím zvl. Bohumil JIROUŠEK, *Antonín Rezek*, České Budějovice 2002, s. 151; Z. BENEŠ, *Gollovec Josef Pekař?*, s. 336-338; Z. BENEŠ, *Pojmy*, s. 375-377.

¹²⁸ Viz Jaroslav BIDLO, *Czeska szkola historyczna I.*, Czas 55, 27. grudzień 1902, n. 296, s. 1. Podle Bidla „Kierunek metodyczny i ideowy, w którym Goll prowadził i prowadzi swoich uczniów, jest krytycyzm i realizm. Krytycyzm nie w tem zrozumieniu, jakoby Palacki i jego współpracownicy byli bez krytyki, lecz w znaczeniu krytycyzmu postępowego więcej, wyższego, który opiera się o rezultaty historyografii europejskiej i żąda od nas poddania rewizji tak dzieła Palackiego, jak i – co przedewszystkiem – pytań zasadniczych przezeń podniesionych, nie mówiąc już o szczegółach. Jest to krytycyzm, który nie lęka się wcale dotknąć nawet tak drażliwych kwestyj, jak rękopis królowowski. Realizm Golla rozstaje się ze stanowiskiem Palackiego, z którego płynie pewne zidealizowanie czeskiej przeszłości, a stara się przez zbadanie faktów niektóre przesadne jego zapatrywania i pojęcia sprowadzić do miary istotej; tak samo sięga dla wyświeślenia przebiegu dziejów czeskich ku motywom nowym, np. ukazuje na nieprzyjazny stosunek Czech do Polski pomimo wspólnej ich nieprzyjaźni ku Niemcom i jakie były tego przyczyny (patrz Čechy a Prusy ve středověku 1897). Realizm Golla odslania prawdę nieraz nader nieprzyjemną ze względu na stosunki obecne polityczne i niszczy niejedną piękną idyllę.“

tradici.¹²⁹ V českém historickém vědomí se stále houževnatě udržuje představa o snaze „pozitivistických“ historiků rozbourat Palackého pojetí českých dějin a nahradit jej sice vyčerpávající, ideově však deficitní faktografií, ztotožňovanou vesměs s laichterovským projektem *Českých dějin*. V návaznosti na oprávněné korektivní výroky Jaroslava Marka je třeba tuto tezi zásadně odmítnout.¹³⁰ Nejenom, že každý poctivý čtenář Novotného svazků *Českých dějin*, dávaných v tomto směru běžně za příklad, sezná jejich bytostnou závislost na filozoficko-dějinné koncepci, vytvořené Palackým.¹³¹ Jak ovšem vytane z následujícího výkladu, vázanost na Palackého autoritu a odkaz sehrála určující roli také v myšlenkovém a profesním vývoji Jaroslava Golla, nehledě na ostatní persóny „pozitivistického“ dějepisectví typu Antonína Rezka.¹³² Je tedy zapotřebí znovu připomenout, že historikové okolo Jaroslava Golla nikdy nesledovali zavržení Palackého pojetí českých dějin, nýbrž cítili potřebu revidovat především faktografickou (tedy nikoli koncepční a ideovou) složku jeho *Dějin*.¹³³ Z koncepčního hlediska se pak snažili rozšířit Palackého pojetí o jisté docenění vlivu latinského západu na kulturní vývoj českých zemí, čímž však zároveň nepopírali Palackým zdůrazňované vlivy slovanské, jak jim bylo později z ideologických důvodů imputováno.¹³⁴

Posledním z emblematických pojmů, participujících na sémantice mýtu českého „pozitivistického“ dějepisectví, je *analytismus*. Primární soustředěnost „gollovských“

¹²⁹ Srov. Tomáš VOJTĚCH, *České buržoazní dějepisectví o svém vývoji. (Pokus o kritickou rekonstrukci) I*, ČsČH 30, 1982, s. 853-858.

¹³⁰ Viz J. MAREK, *Jaroslav Goll*, s. 160-162; J. MAREK, *Česká moderní kultura*, s. 204-205.

¹³¹ Za vše mluví Novotného vlastní slova: „Zdá se mi, že také dnes ještě, nebo lépe řečeno, že právě dnes je třeba se vším důrazem přihlásiti se k onomu velikolepému pojetí české historie, v němž František Palacký, náš největší historik, prohlásil dobu husitskou za vrcholnou epochu našich dějin. Ne proto, že to byl Palacký, který tak učinil. Také Palacký mohl se mýlit, a neprohlášení žádného tajemství, pravím-li, že novější bádání nejedno jeho stanovisko již opustilo, jako není újmou pro Palackého, že četné detaily z jeho ‘Dějin’, dnes již úplně zastaralé, již dávno byly opraveny. Tím se však nic nemění na celkovém významu jeho velikolepého díla, a zejména nijak tím není dotčeno ono hluboké jeho pojetí našich dějin, neboť právě ono to právě jest, jež, vystihujíc tak plně jejich smysl a určujíc z jejich nejvlastnější podstaty tak pronikavě a všestranně historické poslání našeho národa, nikdy nemůže zastarati a nikdy nemůže býti nahrazeno jiným a zejména lepším.“ Václav NOVOTNÝ, *Husův význam historický*, Praha 1925, s. 3. Blíže jsem o tématu pojednal v již citovaném referátu „Pozitivistika“ Václav Novotný v roli prvorepublikového vykladače svatováclavské a husitské tradice.

¹³² Viz Jiří ŠPĚT, *Rezkovy snahy stát se pokračovatelem Palackého*, ČNM 167, 1998, s. 1-16.

¹³³ Blíže Josef HANZAL, *Palacký v pojetí Gollovy školy*, in: František ŠMAHEL – Eva DOLEŽALOVÁ (edd.), *František Palacký 1798-1998. Dějiny a dnešek. Sborník z jubilejní konference*, Praha 1999, s. 211-218; Blanka SVADBOVÁ, *František Palacký a druhá generace Gollovy školy*, in: Jaromír DVOŘÁK – František VALOUCH – Miloslav POSPÍCHAL (edd.), *Pocta Františku Palackému*. Václavkova Olomouc 1976, Olomouc 1979, s. 176-181.

¹³⁴ Učinil tak zvl. V. Král, který po svém zvyku zcela dezinterpretoval pasáž ze Šustových vzpomínek, ve kterých velký český historik psal o Gollově úsilí „účinněji vklínit české dějiny do všeevropského vývoje a nevyhýbat se zároveň srovnávací metodě, které Palacký užil více se zřetelem k slovanskému východu než k latinskému západu.“ Josef ŠUSTA, *Mladá léta učňovská a vandrovní. Praha – Vídeň – Řím. Vzpomínky 2*, Praha 1963, s. 68. Král Šustovo sdělení (zne)užil jako důkaz Gollovy údajné snahy o „začlenění českých dějin nikoli do dějin slovanských, jak to dělal Palacký, ale naopak [obě zvýr. R.P.] je třeba je začlenit do latinského západu.“ V. KRÁL, *Zdeněk Nejedlý a Gollova škola*, s. 26.

historiků na minuciózní analytickou práci je samozřejmě neoddiskutovatelným faktem, který pramenil v jejich programové snaze revidovat detaily předchozích souborných zpracování českých dějin. Zároveň se však nelze ztotožnit s tezí Tomáše Vojtěcha, že by české „pozitivistické“ dějepisectví bylo „dějepisectvím bez syntézy“.¹³⁵ Nejenom, že to vyvracejí mnohé Pekařovy, Šustovy či Kroftovy texty, ale – jak ukáží v této diplomové práci – přítomnost prokazatelně syntetických postupů lze doložit i v případě historického myšlení Jaroslava Golla.¹³⁶

Pro současné historické (po)vědomí je příznačné, že to, co se více či méně oprávněně vydává za typické symptomy „pozitivistického“ dějepisectví (*empirismus, faktografie, individualismus, akademismus, objektivismus, kriticismus a analytismus*), vyvolává v našem myšlení vesměs negativní konotace, které lze vyjádřit opět několika vhodně zvolenými pojmy. *Empirismus, faktografie a individualismus* „pozitivistické“ historiografie mechanicky implikují zdání její myšlenkové *mělkosti*; *akademismus* zase určitého *elitářství* a z něho plynoucí *lhostejnosti* historiků k aktuálním tématům veřejného života. *Objektivismus* je vnímán jako historikova *odměřenost a odosobněnost* jeho práce; *kriticismus* pak jako nekonstruktivní *negativismus*, ba dokonce jako pokoru postrádající *neúcta* ke generacím starších dějepisců. A konečně pojem *analytismu* evokuje záporný dojem neproblematizované *partikulárnosti a fragmentárnosti* historikova přístupu k dějinám.

Je zcela přirozené, že žádný mýtus nemůže být recipován jako hodnotově ambivalentní, ba dokonce neutrální, což plyne z jeho samotné podstaty. Mohu čtenáře ujistit, že není v žádném případě mým úmyslem stavět se do pozice jednostranného obhájce gollovského dějepisectví, který by mýtus, jenž se kolem něho vytvořil, pouze reinterpretoval výměnou záporných znamének za kladná. Takový přístup by byl zcela scestný, protože z principu nevědecký. Základní otázka, jež stála na prahu této diplomové práce a jež se táhne jejím podtextem jako příslovečná „červená nit“ je v zásadě otázkou pojmoslovnou: je adekvátní užívat dnes pro označení Gollova stylu a historického myšlení adjektivum „pozitivistický“? Tím se oklikou vracíme k již naznačenému pojetí tohoto historiografického pojmu jako weberovského ideálního typu. V několika výše uvedených poznámkách jsem se snažil poukázat na vnitřní rozpornost a obsahovou zmatenost tohoto pojmu. Nejde přitom o to

---

¹³⁵ Srov. Zdeněk BENEŠ, *Opravdu dějepisectví bez syntézy?*, in: Eva SEMOTANOVÁ (ed.), *Cestou dějin 2*. K počtě prof. PhDr. Svatavy Rakové, CSc., Praha 2007, s. 21; Zdeněk BENEŠ, *Mezi pragmatikou a konceptualizací (Dějiny československé Josefa Pekaře jako historický text)*, in: Jaroslav PÁNEK (ed.), *Vlast a rodný kraj v díle historika. Sborník prací žáků a přátel věnovaný profesoru Josefu Petráňovi*, Praha 2004, zvl. s. 161-163. Kritizovanou tezi obsahuje kniha T. VOJTĚCH, *Česká historiografie a pozitivismus*, s. 27-35.

¹³⁶ Navazuji tím na inspirující poznatky, jež k tomuto tématu vyslovil Z. BENEŠ, *Opravdu dějepisectví bez syntézy?*, s. 13.

prostě kvantitativně spočítat, zda faktory, jež ukazují na odcizenost myšlení české historiografie zásadám filozofického pozitivismu převažují nad těmi, které mezi oběma fenomény dokládají jisté sepětí (ani ty jsem se v předchozích odstavcích snažil neopomenout). O co opravdu jde je si uvědomit, že nic jako autentický „pozitivismus“ Jaroslava Golla v ontologickém smyslu nikdy neexistovalo. Že „pozitivismus“ gollovské historiografie nepředstavuje žádnou objektivní substanci, nýbrž uměle vytvořenou analyticko-pojmovou kategorii, s jejíž pomocí se čeští historikové po léta snažili uchopit a interpretovat povahu historického myšlení českého dějepisectví přelomu minulého a předminulého století. Nynější stav vědeckého poznání však ukazuje, že pojem „pozitivismus“ (tváří v tvář skutečnosti, jíž označuje) už jako badatelský instrument zcela selhává a že se tedy i někdejší příběh o gollovském „pozitivismu“, jehož nosné motivy jsem právě vymezil, začíná postupně rozpadat. K verifikaci tohoto dojmu nemůže podle mne vést jiná cesta, než oprášit sto let staré svazky Gollových textů a začít je znovu bezpředsudečně a pozorně číst. Jestliže v nás tato aktivita posílí přesvědčení o nutnosti pojem – a s ním spojený mýtus – o gollovském „pozitivismu“ postupně opouštět, pak vezme, že to není osud, který by byl v dějinách vědeckého pojmosloví něčím výjimečným.

1.2 GOLLŮV STYL JAKO BADATELSKÉ TÉMA

Sémantika pojmu *historikův styl* je spojena s různými významovými konotacemi, jejichž pluralita zůstane patrně trvalou součástí všech pokusů o definici tohoto víceznačného pojmu.¹³⁷ V užším slova smyslu pod ním chápeme především estetické a rétorické¹³⁸ zvláštnosti dějepisova slohu a snažíme se vystihnout specifikum jazykových prostředků, kterých historik využívá při výstavbě komunikátu.¹³⁹ Cílem je v tomto případě většinou

---

¹³⁷ Některé uvádí např. Milan ŘEPA, *Poetika českého dějepisectví*, Brno 2006, s. 61-64. Srov. Veronika STŘEDOVÁ, *Jazyk a styl odborného textu v českém moderním historickém myšlení*, in: Hana KÁBOVÁ – Mikuláš ČTVRTNÍK (edd.), *AUC – Historia Universitatis Carolinae Pragensis. Tomus LII. Supplementum 1. Bylo nebylo. Studie (nejen) k dějinám dějepisectví, vzdělanosti a didaktice dějepisu*, Praha 2012, s. 85-94. Mnohaleté literárně-vědní diskuze nad relevancí a významem lingvistické kategorie *stylu* přehledně rekapituluje a hodnotí Antoine COMPAGNON, *Démon teorie. Literatura a běžné myšlení*, Brno 2009, s. 172-202.

¹³⁸ Velmi zajímavý pokus o rétorickou analýzu historiografických děl podnikl Carl Joachim CLASSEN, *Rhetorische Bemerkungen zu einem historiographischen Text*, *Historische Zeitschrift* 266, 1998, s. 419-435. Classenovi jde o to, objasnit, „welche Art von Argumenten der Autor vorbringt und wie er sie anordnet, welcher Methoden er sich bei der Interpretation der Texte bedient, auf die er sich stützt, und mit Hilfe welcher Darstellungsmittel und welcher sprachlichen Ausdrucksformen er seine Sicht der geschilderten Person dem Leser nahezubringen sucht.“ (s. 419-420).

¹³⁹ Ke ztotožňování pojmu *styl* a *sloh* viz Marie ČECHOVÁ – Marie KRČMOVÁ – Eva MINÁŘOVÁ, *Současná stylistika*, Praha 2008. Ze starší literatury zvl. Josef Václav BEČKA, *Úvod do české stylistiky*, Praha 1948. Srov. Jaroslav MAREK, *Příspěvky k typologii historického textu*, ČČH 91, 1993, s. 540.

zjistit, „*jakým způsobem je organizován ten jazykový projev, kterým je historické dílo*,“¹⁴⁰ tj. zda historik např. užívá z hlediska funkce svého projevu styl odborného, publicistického či uměleckého jazyka, popř. v jakém poměru u něho dochází k synkrezi těchto funkčních stylů, jejichž vlastnosti a žánry jsou dějepisci pro vyjádření jeho sdělení k dispozici.¹⁴¹

V širším významu lze však za historikův *styl* považovat soubor všech charakteristických rysů, které jsou vlastní jeho odbornému sdělení, ať už je artikulováno skrze médium psaného či mluveného textu.¹⁴² Spolu s Josefem Hanzalem lze říci, že historikův *styl* je „v širším smyslu výsledkem a součástí celého autorova tvůrčího postupu, tj. přístupu k tématu a jeho volby, je však i výrazem psychologické podstaty osobnosti, která se tak vyjadřuje a realizuje.“¹⁴³ Tato, pro východisko mé práce určující Hanzalova teze z roku 1975 byla prokazatelně inspirována pojetím, které při přednášce v Historickém klubu – právě Hanzalem iniciované – vyslovil o pět let dříve Zdeněk Kalista. Ve svém pojednání o stylu Josefa Pekaře tehdy prohlásil, že „*styl vzniká už v samotném přístupu k látce, která je slovem a větou zachycována, v psychologických kořenech osobnosti, tímto stylem se vyjadřující*.“¹⁴⁴

Je zajímavé si uvědomit, že Kalista a Hanzal uvažovali nad problematikou vymezení dějepisova stylu v téže době, kdy na opačné části světa vychází z pera Haydena Whitea jeho proslulý spis *Metahistorie*, přinášející, mimo jiné, originální koncepci *historiografického stylu*.¹⁴⁵ Úvahy českých historiků se přirozeně stáčely poněkud odlišným směrem, byť se i jejich původci – spíše však intuitivně – zamýšleli nad křehkostí hranice, odlišující tvorbu historika od tvorby literáta,¹⁴⁶ což White ve svém objemném díle systematicky rozpracoval. Narozdíl od anglosaského prostředí se u nás ale nikdy příliš neprosadil proud analytické filozofie, kladoucí při zkoumání lidského myšlení klíčový důraz na fenomén jazyka.

---

¹⁴⁰ J. MAREK, *O historismu a dějepisectví*, s. 92. Markův brněnský kolega, historik Josef Válka, vymezil styl jako „*způsob použití určitých prostředků k realizaci chování, jazykového projevu, uměleckého díla i jiných projevů lidské aktivity*.“ Jazykový styl lze podle Války „*definovat jako specifický způsob využívání různých mnohých jazykových prostředků pro vyjádření myšlenky jazykovým projevem. Styl se projevuje způsobem větné stavby, tj. výběrem syntaktických prostředků, dále slovníkem, tj. výběrem lexikálních prostředků apod.*“ Josef VÁLKA, *Česká společnost v 15.-18. století II. Bělohorská doba. Společnost a kultura „manýrismu“*, Praha 1983, s. 9.

¹⁴¹ Viz J. MAREK, *O historismu a dějepisectví*, s. 92. Srov. Světlá ČMEJRKOVÁ, *Autorský subjekt ve vědeckém textu*, in: Přednášky z XLV. běhu Letní školy slovanských studií, Praha 2002, s. 39.

¹⁴² Viz Z. BENEŠ, *Historický text a historická kultura*, s. 83an.

¹⁴³ Josef HANZAL, *Vědecká metoda a umělecké tvůrčí postupy v moderním českém dějepisectví*, in: Zdeněk Nejedlý. Doba – život – dílo. Sborník prací, Praha 1975, s. 43.

¹⁴⁴ Zdeněk KALISTA, *Styl Josefa Pekaře*, in: Z Českého ráje a Podkrkonoší 21, 2008, s. 86.

¹⁴⁵ Viz Hayden WHITE, *Metahistorie. Historická imaginace v Evropě devatenáctého století*, Brno 2011.

¹⁴⁶ Viz Zdeněk KALISTA, *Kterak se historik setkává s básníkem*, in: Zdeněk KALISTA, *Cesty historikova myšlení*, Praha 2002, s. 57-75.

Teoreticko-metodologické kořeny české reflexe *stylu* významných dějepisců je třeba hledat jinde, a sice primárně v domácí tradici meziválečného strukturalismu.¹⁴⁷

Jeden z čelních představitelů Pražského lingvistického kroužku, Jan Mukařovský, uveřejnil roku 1931 v *Masarykově sborníku* stať, týkající se jazykového stylu T. G. Masaryka, která se záhy stala paradigmatickým předobrazem také pro analýzy *stylu* českých historiků.¹⁴⁸ Na strukturalistické bázi byly proto zanedlouho vystavěny i studie, všímající si stylu Josefa Pekaře¹⁴⁹ a Františka Palackého.¹⁵⁰ Průkopnickou roli v tomto ohledu sehrála stať Jaroslava Vávry *Styl Jaroslava Golla*, uveřejněná již roku 1937 v prvním čísle *Dějin a přítomnosti*, sborníku marxisticky orientovaných autorů, sdružených v okruhu tzv. Historické skupiny.¹⁵¹ Vávrova studie na první pohled nezapře věrnost Mukařovského pojetí *stylu*, což samo o sobě nijak nepřekvapí, víme-li, že šlo původně o vysokoškolskou práci, kterou Vávra zpracovával právě v Mukařovského semináři.¹⁵² Goll se tak spolu s Palackým a Pekařem stal jediným českým historikem, jehož styl byl v českém dějepisectví věnována samostatná pozornost.¹⁵³ Budiž však připomenuto, že původním Vávrovým záměrem bylo zpracovat

---

¹⁴⁷ V případě Palackého byl zájem o jeho sloh a zásady jazykové kultury starší. Poté, co byly ve studii František BÍLÝ, *Palacký a spisovný jazyk český*, in: Památník na oslavu stých narozenin Františka Palackého, Praha 1898, s. 689-712 nastíněny hlavní rysy Palackého jazykové teorie, zaměřil se již na ryze praktickou lingvistickou analýzu Palackého jazyka Theodor VODÍČKA, *Františka Palackého řeč spisovná*, ČMM 25, 1901, s. 1-14, 151-171, 250-267, 369-384. Fenoménu Palackého „stylu“ se dotkl rovněž Arne NOVÁK, *Palacký a sloh empirový (několik poznámek a podnětů)*, Samostatnost 21, 21. květen 1926, č. 21-22, s. 5; který odmítl rozšířenou charakteristiku Palackého jako romantika a za „Palackého styl“ označil klasicismus, resp. empir. Při stejné příležitosti pohovořil o jazykovém stylu Palackého díla mladý Zdeněk KALISTA, *Portrét básníkův*, Samostatnost 21, 21. květen 1926, č. 21-22, s. 6.

¹⁴⁸ Viz Jan MUKAŘOVSKÝ, *Masaryk jako stylist*, in: Masarykův sborník 5. Vůdce generací 1, Praha 1930-1931, s. 373-395. Vydáno též jako samostatný otisk spolu se studií Romana Jakobsona ve svazku *Masaryk a řeč. Zvláštní otisk z pátého svazku Masarykova sborníku*, Praha 1931 (Jakobson se ve studii *Jazykové problémy v Masarykově díle* zabýval Masarykovým pojetím lingvistiky). Naposledy Jan MUKAŘOVSKÝ, *Masaryk jako stylist*, in: Jan MUKAŘOVSKÝ, *Kapitoly z české poetiky II. K vývoji české poesie a prózy*, Praha 1948, s. 422-446.

¹⁴⁹ Viz Josef KOSTOHRYZ, *Pokus o rozbor Pekařova slohu*, Řád 8, 1942, s. 75-86. Později se Pekařově stylu již pod jinými metodologickými inspiracemi, věnovali Z. KALISTA, *Styl Josefa Pekaře*; a Milan JELÍNEK, *O jazykovém stylu Pekařových prací*, in: Eva KANTŮRKOVÁ (ed.), *Pekařovské studie*, Praha 1995, s. 146-162.

¹⁵⁰ Viz Jaromír BĚLIČ, *Zásady Palackého v otázkách jazykové kultury*, in: František KUTNAR – Oldřich KRÁLÍK – Jaromír BĚLIČ, *Tři studie o Františku Palackém*, Olomouc 1949, s. 166-237. Literárně-stylistický rozbor Palackého publicistických děl přinesla Naděžda KVÍTKOVÁ, *O jazyku a stylu Palackého publicistiky*, in: J. DVOŘÁK – F. VALOUCH – M. POSPÍCHAL (edd.), *Poceta Františku Palackému*, s. 135-141.

¹⁵¹ Viz Jaroslav VÁVRA, *Styl Jaroslava Golla. Pokus o rozbor a charakteristiku*, in: *Dějiny a přítomnost* 1, 1937, s. 47-58, 163-176. Na koncepci Vávrova stylistického rozboru později programově navázal v již citované práci J. Kostohryz s rozbohem stylu Pekařova.

¹⁵² Viz Josef PETRÁŇ, *Historická skupina*, in: *Studie z obecných dějin. Sborník k sedmdesátým narozeninám prof. dr. Jaroslava Charváta*, Praha 1975, s. 21.

¹⁵³ Mimo to se však objevovaly velmi cenné charakteristiky stylu českých historiků doslova jen „utroušené“ in margine. Např. J. Marek roku 1964 v brilantní zkratce vystihl povahu *slovesného projevu* významných českých historiků. J. Golla nazval *odstíněným impresionistou*, L. K. Hofmana *hlubokým esejistou*, J. Pekaře *mistrovským stylistou*, V. Novotného *prostým vykladačem* a K. Kroftu *plynulým řečníkem*. Viz J. MAREK, *České dějepisectví devadesátých let 19. století*, s. 241.

mnohem obšírnější studii s názvem *Styl moderních českých historiků*.¹⁵⁴ Dokončena byla však pouze analýza stylu Gollova a na srovnávací literárně-vědní rozbor stylu velkých českých dějepisců 19. a 20. století si česká historiografie musela ještě přes více jak půl století počkat.¹⁵⁵

Na přelomu šedesátých a sedmdesátých let se někteří z českých historiků – nejvýrazněji již zmínění Kalista a Hanzal – pokusili oživit zájem o výzkum stylu českých dějepisců,¹⁵⁶ ovšem s neskryvanou ambicí překonat jednostrannou optiku strukturálně-funkční analýzy ustavením širší koncepce historikova stylu, který podle nich nelze redukovat jen na „*konečný efekt stylového úsilí*“,“¹⁵⁷ tj. na výslednou formulaci napsaného slova a věty, jak se domnívali mnozí strukturalisté. Jelikož diskrepance mezi oběma přístupy byla logickým vyústěním základní metodologické distinkce mezi tzv. *scientistním* a *rozumějícím* proudem české historiografie (pojmy zavedené Z. Benešem),¹⁵⁸ je příznačné, že kalistovské pojetí zdůrazňovalo oproti strukturalistickým analýzám, zkoumajícím styl na základě objektivních znaků daných historickými texty, subjektivní dimenzi historikova stylu včetně jeho sociálně-psychologické podmíněnosti. Cílem tedy již nebylo provést detailní strukturálně-funkční analýzu historikova textu a dospět tak k *poznání* pro autora charakteristických stylistických postupů, nýbrž *porozumět* stylu vybraného historika v referenčním rámci vlastností a dispozic subjektu jeho jedinečného individua.

„Rozumějící“ proud české historiografie v čele s Kalistou se tedy snažil – v tomto smyslu podobně jako White – dospět skrze vnější formu textu k odhalení skryté metaroviny historiografického sdělení a zkonstruovat obraz historikova stylu, který by se stal základním interpretačním klíčem k pochopení obecné povahy jeho historického myšlení. Zatímco však cílem Whiteova počínání byl popis *historiografického stylu* vybraných historiků jako korelace mezi navzájem různě prokombinovanými mody tropologických prefigurací a

---

¹⁵⁴ Viz Bohumil JIROUŠEK, *Historik Jaroslav Charvát v systému vědy a moci*, Praha 2011, s. 84. Bližší koncepty či poznámky týkající se této stati jsem však ve Vávrově pozůstalosti uložené v A AV ČR bohužel nenalezl.

¹⁵⁵ Alespoň částečnou satisfakci přinesla tomuto nezoranému poli dějin českého dějepisectví až záslužná práce M. Řepy. Svůj podíl na tom měl do jisté míry i fakt, že v některých vyhraněných polohách marxistické historiografie byla analýza stylu významných osobností považována za nežádoucí relikvii idealismu „buržoazních duchovů“. Srov. Tibor KLANICZAY, *O marxistickém pojetí uměleckého stylu*, in: *Teorie literatury v zrcadle maďarské literární vědy*, Praha 1986, s. 161.

¹⁵⁶ Viz Jiří ŠTAIF, *Problematika metodologie historiografie v českém dějepisectví po roce 1945 I.*, ČsČH 29, 1981, s. 569.

¹⁵⁷ Z. KALISTA, *Styl Josefa Pekaře*, s. 86.

¹⁵⁸ Viz Zdeněk BENEŠ, *Historiografie mezi poznáváním a porozuměním. Teze k vývojové dynamice české historiografie 30. a 40. let 20. století*, in: *Přednášky z XLV běhu Letní školy slovanských studií*, s. 133-143; Z. BENEŠ, *Porozumět nebo poznávat?*; Zdeněk BENEŠ, *Zdeněk Kalista v kontextu rozumějící historiografie*, in: *Zdeněk Kalista a kulturní historie. Sborník referátů z vědecké konference konané ve dnech 14.-15. dubna 2000 v lázních Sedmihorkách*, Semily 2000, s. 13-24; Zdeněk BENEŠ, *Zdeněk Kalista a česká rozumějící historiografie*, in: Z. KALISTA, *Cesty historikova myšlení*, s. 5-19.

vysvětlujících strategií,¹⁵⁹ česká *rozumějící historiografie* se – logicky – snažila dospět spíše k niternému porozumění celkové povaze historikova stylu prostřednictvím proniknutí do vnitřního ústrojí jeho psýché. Jednoduše řečeno: pojala historikův styl jako vnější odraz či projekci všech relevantních pohybů jeho duševnosti. V přímém protikladu k Whiteovi tak zvolila pro svůj výzkum historikova stylu psychologicko-životopisnou perspektivu a vsadila na explikační produktivitu teoretického předpokladu, že „*odhalení osobnostního typu, který [...] zakládá a formuje dílo vybraného autora, nám prozrazuje něco nového o jeho myšlení*“, což White ve své práci explicitě radikálně odmítl a naopak tvrdil, že „*studium životopisů těchto géniů by mohlo vysvětlit jejich zájem o určité tematické okruhy, ale napomohlo by nám jen málo k pochopení specifických podob jejich děl [...]*“.¹⁶⁰

Kalistovo a Hanzalovo pojetí historikova stylu se od Whitea lišilo minimálně ještě v jednom podstatném bodě, který jako základní problém prochází dějinami veškerých stylistických studií.¹⁶¹ Historikův styl totiž chápalo *idiolekticky*, tj. jako soubor ryze individuálních, specifických kvalit jedinečného subjektu historika, který obsahuje všechny symptomatické rysy jeho vystupování včetně marginálií typu grafické úpravy rukopisu či aspektů spojených s dikčními a rétorickými charakteristikami, v případě mluveného textu zahrnujícími i osobité znaky intonace, gestikulace, mimiky apod. V takovém případě do obrazu historikova *stylu* přirozeně vstupují široké kontextuální faktory, reflektující celkový duševní i tělesný korpus dějepisovy osobnosti. Naproti tomu se u Whiteova modelu *historiografického stylu* setkáváme se *sociolektickým* úsilím vytvořit obecně platnou typologii několika představitelných variant *historiografických stylů*, které by bylo lze aplikovat na každého historika či filozofa dějin devatenáctého století. I z tohoto důvodu se White programově vyhýbal reflexi ryze životopisných a psychologických determinant způsobu historikova projevu a soustředil se pouze na objektivní znaky formální výstavby dějepisných děl,¹⁶² které lze paušálně generalizovat, tedy na typy narativních, epistemologických a ideologických aspektů historikova myšlení a tvorby.

V diskurzu českého dějepisectví našel pozoruhodný kompromis mezi krajně individualistickým (idiolektickým) a kolektivistickým (sociolektickým) pojetím historikova stylu již na sklonku padesátých let minulého století vynikající a teprve v posledních letech

---

¹⁵⁹ Pojem *historiografický styl* White ustanovil až ve své *Metahistorii*. V dřívějších pracích ztotožňoval svůj model korelujících modů s obecnými principy *interpretace v historii*. Viz Hayden WHITE, *Interpretace v historii*, in: Hayden WHITE, *Tropika diskursu. Kulturně kritické eseje*, Praha 2010, s. 69-103.

¹⁶⁰ H. WHITE, *Metahistorie*, s. 553-554.

¹⁶¹ Elementárně např. Hans-Albrecht KOCH, *Neuere deutsche Literaturwissenschaft. Eine praxisorientierte Einführung für Anfänger*, Darmstadt 1997, s. 67. Srov. A. COMPAGNON, *Démon teorie*, s. 181.

¹⁶² White má tudíž v úmyslu nabídnout novou „*formální teorii historického díla*.“ H. WHITE, *Metahistorie*, s. 9.

doceňovaný český historik František Kutnar.¹⁶³ Jeho práce sice obecně představují jeden z nejvyzrálejších plodů metodologie historiografického strukturalismu u nás,¹⁶⁴ v případě jeho pojetí historikova stylu je však patrné, že v koncepci prvorepublikových strukturálních analýz spatřoval silné rezervy,¹⁶⁵ spočívající zvláště v jejich nezájmu o poznání subjektivních dispozic, jež ovlivňují celek historikova stylu. Ve své, díky politickým obstrukcím ze strany oficiální moci pozapomenuté studii *O slovu a větě v historikově práci*¹⁶⁶ prohlásil, že „jazyková stránka historického výkladu není podmíněna jen individuálními vlastnostmi a schopnostmi jednotlivce, ale že je v mnohém směru vázána na dobu, generační příslušnost a názorovou orientaci, že je podmíněna i druhem literárního útvaru, jeho sociálním zaměřením a že konečně i u téhož autora prochází slovo a věta často podstatnou proměnou v jednotlivých fázích jeho vlastního vědeckého vývoje.“¹⁶⁷ I „při vědomí těchto objektivních a subjektivních činitelů, kteří se účastní tvárnění vědeckého jazyka“,¹⁶⁸ došel pak Kutnar ke generalizujícímu úsudku, že ve vývoji novodobého českého dějepisectví lze chronologicky rozlišit trojici základních slovesných historických typů, které v zásadě odpovídají nosným periodám vývoje moderní české historiografie. Jde o styl éry

---

¹⁶³ Podobně J. V. BEČKA, *Úvod do české stylistiky*, s. 391-399. Na poli dobové historiografie dospěl při svých úvahách o rudolfínském manýrismu k obdobnému zprostředkujícímu stanovisku roku 1983 rovněž Josef Válka, nikoli náhodou jeden z předních představitelů brněnského historiografického strukturalismu, jenž vykazoval podobně jako Kutnar evidentní metodologické podobnosti s francouzskou školou Annales (viz Jiří KROUPA, *Josef Válka a jeho program kulturní historie*, in: Josef VÁLKA, *Myšlení a obraz v dějinách kultury ...studie, eseje, reflexe...*, Brno 2009, s. 7-18). Jazykový styl je podle Války „individuální: každý člověk má svůj specifický jazykový projev, svůj vlastní způsob vyjadřování myšlenek, svá oblíbená slova, své větné vazby, své syntaktické prostředky. I o jazyku platí stejně jako o 'stylu chování', že je jím specifikován člověk, že 'le style, c'est l'homme'“. Zároveň ale podotýká, že „individuální volba výrazových prostředků, která tvoří jazykový styl, má své velmi přesné hranice: musí respektovat nejen gramatický systém jazyka, obecně závazný, ale i způsob vyjadřování, obvyklý v určité době, v určité sociální skupině nebo v určitém prostoru. Lze tedy vymezit i kolektivní styly, například jazykový styl 17. století, styl aristokracie, lidového prostředí, humanistů, v jazyku lze pozorovat vliv vzorů, mód apod. Bylo učiněno mnoho úspěšných pokusů charakterizovat jazykový styl jako součást obecného stylu určité doby.“ J. VÁLKA, *Česká společnost v 15.-18. století II.*, s. 9. V oblasti literární teorie došel ve svém pojetí stylu jako souboru indicií, které používáme jako individuální či kolektivní signatury příslušnosti daných děl k určitým kulturním celkům, k podobnému závěru americký filozof Nelson Goodman. Srov. A. COMPAGNON, *Démon teorie*, s. 197-198.

¹⁶⁴ Viz Zdeněk BENEŠ, *Historiografický strukturalismus Františka Kutnara (Pokus o nástin)*, in: *Přednášky z XLVIII. běhu Letní školy slovanských studií*, Praha 2005, s. 150-156; Karel ŠTEFEK, *K problematice strukturalismu v Kutnarově díle*, in: *Podíl Františka Kutnara a agrárního dějepisectví na formování obrazu české minulosti. Sborník referátů z vědecké konference konané ve dnech 24.-25. dubna 1998 v lázních Sedmihorkách*, Semily 1998, s. 184-191.

¹⁶⁵ Blíže viz Veronika VYČICHLOVÁ, *Inspirační zdroje Kutnarovy funkčně strukturální analýzy*, VLH 2003-2004, č. 21-22, s. 127-137.

¹⁶⁶ Viz František KUTNAR, *O slovu a větě v historikově práci*, in: *Zápisky Katedry československých dějin* 5, 1961, s. 85-88.

¹⁶⁷ F. KUTNAR, *O slovu a větě*, s. 86.

¹⁶⁸ F. KUTNAR, *O slovu a větě*, s. 86.

Palackého, Gollovy školy a soudobé historiografie, reprezentované zvláště postavou Františka Grause, k jehož stylu byl Kutnar velmi kritický.¹⁶⁹

Z hlediska některých svých metodologických východisek je dnes Kutnarova studie již pochopitelně zastaralá. Minimálně svým přesvědčením, že jazyková výstavba dějepisného textu je, při vší své důležitosti, jen závěrečnou etapou historikova tvůrčího procesu, tedy jakousi pomyslnou „třešinkou na dortu“ geneze historického díla,¹⁷⁰ což lze po všech argumentech, jimiž tuto tezi zasypal lingvistický obrat, celkem snadno zpochybnit.¹⁷¹ Zároveň však Kutnarův článek představuje originální pokus o skloubení individualistického a kolektivistického pohledu na fenomén historikova stylu a především vyniká závažností svých věcných poznatků, z nichž lze při zkoumání podoby stylu konkrétních českých historiků s úspěchem těžit i dnes.

Kutnar především upozorňoval na velmi poetický a persuasivní styl historiků „Gollovy školy“ včetně Golla samého.¹⁷² Poukázal přitom na mnohé specifické rysy stylu gollovske historiografie, která kladla na uměleckou formu vyjádření odborného sdělení velký důraz. Podle Kutnara to souviselo s tehdy obecně vštěpovaným pojetím, které důsledně rozlišovalo mezi *obsahem* a *formou* historikovy práce, tedy mezi její postupnou *vědeckou* a *uměleckou* fází, což nejpregnantněji formuloval Pekař, podle něhož je historikovým úkolem „*umělecky oživit vědecky probádanou minulost*“;¹⁷³ či jinak, tentokrát s Gollem řečeno: historie může být uměním, k němuž je ale třeba „*rozmanité vědecké přípravy*.“¹⁷⁴

---

¹⁶⁹ Kutnarův publikovaný text je pouze částí z původně mnohem obsáhlejší studie, která se snažila komparovat stylistické postupy Palackého, Šusty a Grause na příkladu společných témat (např. výklad emfyteuze). Jelikož byl Kutnar ke Grausově stylu velmi kritický, musel z cenzurních důvodů dané partie vypustit, což ovšem výrazným způsobem narušilo integritu celého textu. Původní verze Kutnarova rukopisu se nachází v jeho pozůstalosti v ANM, fond František Kutnar, kart. 40, inv. č. 1001 a 1009/2. Dále srov. Veronika STŘEDOVÁ, *František Kutnar a strukturalismus v interpretaci sociálních a hospodářských dějin*, Praha 2009, s. 63-66.

¹⁷⁰ K tomu srov. J. RÜSEN, *Rekonstruktion der Vergangenheit*, s. 148-151; J. MAREK, *Jaroslav Goll*, s. 57.

¹⁷¹ Viz alespoň Karel ŠIMA, *Velké vyprávění o lingvistickém obratu v teorii dějin a malý příběh české historiografie*, in: Lucie STORCHOVÁ – Jan HORSKÝ (edd.), *Paralely, průsečíky, mimoběžky. Teorie, koncepty a pojmy v české a světové historiografii 20. století*, Ústí nad Labem 2009, s. 67-94.

¹⁷² Vzpomeňme například, že Pekařovu *Knihu o Kosti* označil za „*nejpůvabnější a nejliterárnější dílo českého dějepisectví dvacátého století*.“ František KUTNAR, *Místo Pekařovy Knihy o Kosti v českém dějepisectví*, in: Josef PEKAŘ, *Knihy o Kosti. Kus české historie*, Praha 1970⁴, s. 337.

¹⁷³ J. PEKAŘ, *Dějepisectví*, s. 24; též J. PEKAŘ, *Spor o individualismus a kolektivismus v dějepisectví*, s. 160. Pekařův pojem *oživení* je vyřčen ve specifické metodologické souvislosti tzv. *rozumějící historiografie*. Pekař tak nemá na mysli pouhé umělecké zpestření a vyšperkování odborného sdělení, nýbrž jde o to „*vzkřísiti k životu celé periody časové v dějinách*.“ J. PEKAŘ, *Knihy o Kosti*, s. 13. Dualismus *vědeckého obsahu* a *umělecké formy* historického díla převzali i někteří názorově již zcela odlišně orientovaní čeští historikové. Viz např. Václav HUSA, *Dějiny očima básníka*, Panorama 17, 1939, s. 181-182, kde na s. 181 čteme: „*Ale jakkoliv je pravda, že všichni velcí historikové byli mistry slova a že mnozí z nich mají činný podíl i v oblasti krásné literatury (vzpomeňme u nás na př. Palackého, Wintra, Golla, Pekaře, Šusty a j.), přece jen v zájmu čistoty práce nelze obě oblasti směřovat*.“

¹⁷⁴ J. GOLL, *Dějiny a dějepis*, s. 16.

Kutnar si tudíž v dílech českých historiků gollovské éry velmi pozorně všímá značného počtu různých forem ornamentalizace textu. Poukazuje i na vědomou persuasivní strategii, která reflektovaně pracovala s emocionalitou a estetikou čtenářského zážitku: v případě *stylu Gollovy školy* „dokonce oblība v umné větě periodě u některých jejích členů ještě stoupla. Podobně zesílila záměrná snaha skladebně vybudovat výklad tak, aby poslední věta v tematickém výkladovém celku, značně ve své skladbě zjednodušená, dolehla na čtenáře, jako konečný výsledek nesmlouvavé přesvědčivosti. Co však podstatně rozlišuje styl Palackého doby a styl Gollovy školy, je bohatý rejstřík kvalitativních přívlastků, příslovčí a metaforických, přímo perzonifikujících sloves.“¹⁷⁵ Věřím, že doklady o oprávněnosti poslední Kutnarovy věty přinesou i některé partie předkládané diplomové práce. I já jsem při studiu Gollových textů došel ke zjištění, že se v nich nadmíru často objevují působivé metafora či poměrně odvážné hodnotící soudy, podle stereotypních charakteristik „pozitivistické historiografie“ prý tak ojedinělé. Souhlasím tudíž s Kutnarem, že „historická dikce této doby se v mnohém učila na současném slovesném umění básnickém, že se obracela nejen na pouhý rozum čtenáře, ale spoléhajíc na svou evokativní sílu a rétoričnost výrazu, útočila přímo na jeho obrazivost.“¹⁷⁶ Je nasnadě, že Kutnar zde měl na mysli zejména umělecký styl vůdčích představitelů Gollovy školy – z nichž nelze vynechat ani v tomto ohledu často podceňovaného Václava Novotného¹⁷⁷ – jejichž dějepisnou poetiku nedávno přesvědčivě doložil také Milan Řepa.¹⁷⁸ Jsem však přesvědčen, že k této stylistické tradici lze bezesporu počítat také dílo samotného Jaroslava Golla, který i podle Karla Stloukala – jenž měl mimochodem dostatek osobních důvodů preferovat v tomto směru spíše průkopnickou roli působivého stylu Šustova¹⁷⁹ – „po Palackém vytvořil nový vědecký sloh dějepisný.“¹⁸⁰

Základním axiomem pojetí Gollova stylu, ze kterého budu v této diplomové práci vycházet, je tedy předpoklad, že styl daného historika je organickým souborem všech signifikantních znaků, jež navenek reprezentují vnitřní ústrojí a pohyby jeho duševnosti. Sám Kutnar uvádí

¹⁷⁵ F. KUTNAR, *O slovu a větě*, s. 87.

¹⁷⁶ F. KUTNAR, *O slovu a větě*, s. 87.

¹⁷⁷ Činí tak např. J. MAREK, *O historismu a dějepisectví*, s. 95. Interpretovat Novotného styl jako *krajně odosobněný* a objektivisticky „suchý“ je však většinou důsledkem zavádějící redukce Novotného tvorby na převážně suchopárnou dikci prvních čtyř svazků laichterovských *Českých dějin*. Ve skutečnosti bylo Novotného dílo samozřejmě mnohem širší a jeho četné položky – např. brožury z první republiky o husitské či svatováclavské tradici – ukazují jeho styl ve zcela jiném světle: vypjaté subjektivity, veřejné angažovanosti a stylistické působivosti.

¹⁷⁸ Viz M. ŘEPA, *Poetika*, dle rejstříku.

¹⁷⁹ Stloukal byl nejpreferovanějším Šustovým žákem, kterého si stárnoucí profesor vybral za svého nástupce na pozici profesora všeobecných dějin. Viz Jiří LACH, *Josef Šusta a Karel Stloukal: učitel a žák – vzor a pokračovatel?*, in: AUPO, *Facultas Philosophica. Historica* 29 – 2000, Olomouc 2000, s. 125-142.

¹⁸⁰ Karel STLOUKAL, *Jaroslav Goll*, ČČH 47, 1946 s. 119.

v tomto směru učebnicový příklad. Je jím ukázka přímé podmíněnosti stylu historikovy dikce charakterem jeho metodologického myšlení. Barvitou poetiku Šustova a Pekařova projevu si totiž vysvětloval mimo jiné i jejich metodologicky motivovaným úsilím, aby se „*historik vmyslil a vcítil ve složitost minulé dobové situace*“, což tyto historiky vedlo ke snaze navodit „znovuprožívání“ minulosti i „*u čtenáře působivým slovem a podmanivou větou*.“¹⁸¹ Kromě toho, že Kutnar v této tezi demonstroval souvislost a vzájemnou prostoupenost formy historiografického sdělení s (v tomto případě metodologickým) obsahem historického myšlení dějepisce, poskytl nám také o důvod víc, proč řadit do této linie českých historiků i Jaroslava Golla. Byl to totiž právě on, kdo tento kolektivistický a rozumějící duch, promítající se i do stylové formy dějepisova díla, v české historiografii předznamenal a účelovým protěžováním pekařovsko-šustovské větve „své školy“ také umožnil jeho rozkvět.¹⁸²

Fenomén historikova *stylu* ale zdaleka neodráží jen obsahy metodologického myšlení svého nositele, ale zprostředkovává vnější vyjádření všech obsahů historikova myšlení a cítění od elementů odborných až po ryze citové. Reflektovat polykontextualitu faktorů, jež se v různé míře podílejí na celkové podobě historikova stylu, v jejich vzájemných souvislostech a časových proměnách tedy znamená, brát rovnovážně v potaz subjektivní i objektivní okolnosti autorova života a tvorby v nejširším slova smyslu. Styl je totiž vždy především koherentním vyjádřením vnitřní *jednoty* dané osobnosti.¹⁸³ A proto musí být u každého historika z principu *jedinečný*.¹⁸⁴

Znovu se tedy vracíme k potřebě co nejpřesnějšího vymezení ústřední pojmové kategorie této diplomové práce, kterou je pojem historikova *stylu*. Již ve výše uvedené bilanci dosavadních úvah českých historiků nad touto problematikou jsem na některých místech naznačil, která z uvedených pojetí jsou pro můj přístup i dnes cennou metodologickou inspirací. Pokud jde o přístupy literárně-vědní, které nelze opomenout, můj náhled v mnohém koresponduje s metodou, kterou jeden z nejuznávanějších současných literárních

---

¹⁸¹ F. KUTNAR, *O slovu a větě*, s. 87. V reprezentativních příkladech oněch tří stylů využíval Kutnar ukázek z Palackého, Šusty a Grause. Viz původní rukopis *Slovo a věta v historické práci*, ANM, fond František Kutnar, kart. 40, inv. č. 1001, s. 1-7.

¹⁸² Viz R. PAZDERSKÝ, *Historické myšlení Jaroslava Golla*, s. 48-56.

¹⁸³ „*Stylem nazýváme to jediné, v němž je mnohotvárné souhlasně sjednoceno*“, píše Emil STAIGER, *Poetika, interpretace, styl*. Výbor, Praha 2008, s. 169, 250.

¹⁸⁴ Odmítám proto recipovat paušální tvrzení T. Schiedera, jenž přiznává „osobitý“ styl pouze historikům do necelého konce 19. století. V jeho závěru se podle Schiedera objevil normovaný a univerzální styl historiografických děl, čímž byla možnost jeho jedinečnosti a specifčnosti fakticky znemožněna: „[...] *im übrigen schreibt noch jeder Historiker des 19. Jahrhunderts einen besonderen, nur ihm eigenen Stil, und erst seit dem Jahrhundertende beginnt sich eine in hohem Grade normierte Wissenschaftssprache auszubilden, deren Standardisierung heute im vollen Gange ist.*“ Theodor SCHIEDER, *Geschichte als Wissenschaft. Eine Einführung*, München-Wien 1968, s. 121.

teoretiků Antoine Compagnon nazývá *hlubinnou stylistikou*.¹⁸⁵ Jedná se z velké části o návrat k postulátům tzv. novoidealistických filologů první poloviny dvacátého století, Karla Vosslera a jeho nejvýznamnějšího žáka Leo Spitzera, jejichž filozofii jazyka nazvali roku 1929 M. Bachtin a V. N. Vološinov *individuálním subjektivismem*.¹⁸⁶ Aniž bych se pokoušel o násilnou resuscitaci tohoto směru, ideově zakotveného v historickém kontextu diltheyovského hledání cesty z „krize“ humanitních věd na počátku minulého století,¹⁸⁷ zůstává specifické pojetí *stylu* u tzv. Vosslerovy školy prozatím jediným systematicky propracovaným literárně-vědním konceptem, který přistupuje ke *stylu* jako k individuální jazykové expresi, jejíž proměny mají svůj původ v duševnosti a tvůrčích pohybech myšlení konkrétního autorského subjektu.¹⁸⁸ Zatímco Vossler se skrze analýzu erbovnických děl národních literatur pokoušel „pročíst“ dokonce až k celkovým mentálním charakteristikám těchto národů, Spitzerův cíl byl skromnější: proniknout prostřednictvím určení a rozklíčování *stylové fyziognomie* konkrétních děl k duševnímu jádru jejich autora, které funguje jako základní zdroj jeho intencionality.¹⁸⁹ Spitzerovo přesvědčení, že výstupem analýzy stylistických zvláštností konkrétních textů má být vytváření individuálních charakteristik (*psychogramů*) jejich autorů, přímo koresponduje se specifickým pojetím *stylu* jakožto *symptomu*, resp. *specifického souboru symptomatických rysů*, příznačných pro jedinečný subjekt svého tvůrce.¹⁹⁰ Styl je zde vnímán jako vnější výraz duševní originality aktivního autorského individua, který se od ostatních odlišuje specifickými rysy, jež jsou pro jeho nositele signifikantní a které vyvěrají z hlubiny autorova duševního ústrojí, kterou Spitzer nazývá *etymon*, *psychologický kořen* či *vnitřní forma*.¹⁹¹ Badatel se k tomuto jádru dostává detekcí a výkladem signifikantních detailů textu, jež se mu zpočátku jeví jako nesourodé stylistické zvláštnosti, aby mu později vytanuly jako komplementární symptomy, odrážející ve svém celku, byť různým způsobem, tentýž *etymon*. Právě zde si můžeme povšimnout, do jaké míry se Spitzerova *hlubinná stylistika* zajímavým způsobem prolíná nejen s kalistovským pojetím *stylu*, ale také s tzv. *rekonstruktivní hermeneutikou* Emilia Bettiho, který, zcela ve spitzerovských intencích, podává koncízní definici *stylu* jako *výtvoru*

¹⁸⁵ Viz A. COMPAGNON, *Démon teorie*, s. 179, 188, 194.

¹⁸⁶ Michail Michajlovič BACHTIN – Valentin Nikolajevič VOLOŠINOV, *Marxismus, freudizmus, filozofia jazyka*, Bratislava 1986, s. 227-237.

¹⁸⁷ Srov. Ryszard HANDKE, *Zagadnienie języka i stylu w pracach Karola Vosslera i Leo Spitzera*, in: Karl VOSSLER – Leo SPITZER, *Studia stylistyczne*, Maria Renata MAYENOWA – Ryszard HANDKE (edd.), Warszawa 1972, s. 29.

¹⁸⁸ Srov. Renata MAYENOWA, *Analiza doktryny*, in: K. VOSSLER – L. SPITZER, *Studia stylistyczne*, s. 12.

¹⁸⁹ Viz Leo SPITZER, *Jazykověda a literární historie*, in: Leo SPITZER, *Stylistické studie z románských literatur*, Praha 2010, s. 69-70.

¹⁹⁰ Viz A. COMPAGNON, *Démon teorie*, s. 177-180, 192an.

¹⁹¹ Viz L. SPITZER, *Jazykověda a literární historie*, zvl. s. 72, 76-77.

autonomie duchovních schopností, který je třeba chápat „v jeho vnitřní koherentnosti a spojitosti“.¹⁹² K *rekonstruktivní hermeneutice* se proto ještě vrátím v závěrečné části této úvodní kapitoly.

Převédeme-li tyto metodologické axiomy na předmět předkládané diplomové práce, je zřejmé, že tato nebude svým chápáním *stylu* koncipována jako studie estetická či literárně-vědní, nýbrž programově jako práce z dějin dějepisectví.¹⁹³ Při mapování Gollova stylu mi nepůjde o to, podat literární či estetický rozbor jeho díkce, ale budu postupovat jednoznačně v duchu analýzy historiografické, chápající symptomatické zvláštnosti Gollova stylu – s ohledem na jejich psycho-sociální kořeny a kontexty – jako prostředek k bližšímu *porozumění* jeho historickému myšlení, a dodejme, že převážně těm jeho sférám, které se ocitaly v principiálním nesouladu s archetypem „pozitivistického dějepisce“.

Historiografická orientace takto vymezeného výzkumu se přirozeně odvíjí od profilu oboru, v jehož rámci byla má diplomová práce zpracována. Zároveň se však domnívám, že podnikat novou literárně-vědní analýzu Gollových textů by dnes navíc znamenalo – nehledě k limitům mé odborné kompetence – přislovecně „nošení dříví do lesa“. Z této perspektivy byl totiž Gollův styl již opakovaně podroben kvalitním analýzám, a to zejména v klasické stati J. Vávry, v některých dílčích aspektech rovněž ve studii J. Hošnové,¹⁹⁴ částečně v diplomové práci D. Erbenové¹⁹⁵ a nejnověji v pozoruhodné knize M. Řepy.

Když Řepova *Poetika českého dějepisectví* před sedmi lety vyšla, byla i přes mnohé své kvality kritizována jednak za určitou vnitřní metodologickou rozpornost¹⁹⁶ a především za svou zbytečně skromnou ambici, díky níž autor „*problém nepojal jako historik, nýbrž spíše v literárně vědním duchu*“¹⁹⁷ a záměrně se zabýval „*převážně jen ‘literární’ dimenzí vědeckých knih*“, na které pohlížel „*nikoliv z hlediska odborníka, vědce, nýbrž [...] očima laika*“, který dnes tráví svůj čas se sto let starou dějepisnou produkcí již jen „*pro pouhou potěchu ze čtení*.“¹⁹⁸ Ze strany nejednoho recenzenta tehdy oprávněně zaznělo, že není dost

---

¹⁹² Emilio BETTI, *Hermeneutika jako obecná metodika humanitních věd*, in: Stanislav SOUSEDÍK – Emilio BETTI, *Úvod do rekonstruktivní hermeneutiky*, Praha 2008, s. 162.

¹⁹³ Srov. V. STŘEDOVÁ, *Jazyk a styl odborného textu v českém moderním historickém myšlení*.

¹⁹⁴ Viz Eva HOŠNOVÁ, *K vývoji české syntaxe. (Ve vědeckých textech z poslední čtvrtiny 19. století)*, Praha 1994.

¹⁹⁵ Viz Dagmar ERBENOVÁ, *Poznání skutečnosti pomocí vědeckých a uměleckých postupů v pojetí představitelů 2. poloviny 19. a na počátku 20. století. (Příklad: Osobnost a tvorba J. Golla)*, diplomová práce FF UK, Praha 1996, 104 s.

¹⁹⁶ Viz zvl. K. ČINÁTL, *K Poetice českého dějepisectví*; Milan ORÁLEK, *Banalýza českého dějepisectví*, *Aluze* 11, 2007, č. 1, s. 120-123; Karel ŠIMA (rec.), *Milan Řepa, Poetika českého dějepisectví*, *Brno 2006, Host*, 260 s., ISBN 80-7294-189-5, DTK 3, 2006, s. 257-260.

¹⁹⁷ Lenka ŘEZŇÍKOVÁ (rec.), *Milan Řepa, Poetika českého dějepisectví*, *Brno 2006, Host* 260 s., ISBN 80-7294-189-5, DTK 3, 2006, s. 255.

¹⁹⁸ M. ŘEPA, *Poetika*, s. 21-22.

dobře možné chtít „*objasnit, jak čeští historikové psali a nepoložit si otázku, proč tak psali.*“¹⁹⁹ A právě díky pomyslnému posunu od otázky *jak* k *proč* je následující text, v kontextu těchto heuristických souvislostí, do nichž vstupuje, možno chápat jako parciální příspěvek k rozvinutí analýzy stylu českých dějepisců (zde konkrétně jen stylu Gollova) svým způsobem nově, protože tentokrát již čistě na půdě dějin dějepisectví, v jejichž rámci na mnohý produktivní potenciál, jímž by pro takto vedený výzkum skýtalo Gollovo dílo, upozornil ve své zásadní studii z roku 1995 už Z. Beneš.²⁰⁰

Věřím, že se mi na následujících stránkách podaří přinést ucelený a způsobem svého pojetí nekonvenční obraz Gollova stylu tak, aby mohl vyplnit jednu z citelných mezer dějin české historiografie a potvrdit můj vstupní predikát o nefunkčnosti šablonovitého označování Jaroslava Golla zavádějící etiketou „pozitivistického“ dějepisce.

1.3 METODOLOGICKÁ PERSPEKTIVA

Historikův *úhel pohledu*, píše polský historik Jan Pomorski, je „*najdôležitejším faktorom, určujúcim charakter a výsledok práce historika.*“²⁰¹ V několika následujících tezí se proto pokusím krátce představit nejpodstatnější a dosud nezmíněné metodologické inspirace, na jejichž kombinaci má diplomová práce vznikla. Upozorňuji, že tato se nesnaží být za každou cenu metodologicky originální a její těžiště ani v samotných metodologických přístupech neleží. Proto nemají níže uvedená tvrzení charakter „systému“, ale spíše dílčích poznámek k metodologickému podloží mých úvah nad dílem Jaroslava Golla.

Základní jednotkou, s níž budu na následujících stránkách pracovat, je *historický text*. Pojem zde užívám jako synonymum k pojmu *historického díla*²⁰² a rozumím jím – sémioticky vzato – jakýkoli koherentní znakový útvar, který je nositelem určité informace o minulosti, jež v sobě obsahuje interpretační potenciál.²⁰³ Budiž připomenuto, že stejně jako v případě pojmu histori(ograf)ického vědomí, jímž jsem se zabýval výše, narážíme i v případě kategorie Gollových *historických textů* na určité kolísání adjektiv *historický* a

---

¹⁹⁹ Petr ČORNEJ (rec.) *Milan Řepa, Poetika českého dějepisectví*, Host, Brno 2006. 260 s., 229 Kč, ĎaS 28, 2006, č. 12, s. 44. Podobně Kateřina BLÁHOVÁ, *Naratologie historiografie?* ČL 55, 2007, s. 271; Zdeněk BENEŠ (rec.), *Milan Řepa, Poetika českého dějepisectví*, Brno, Host 2006, 259 s., ISBN 80-7294-189-5, ČČH 105, 2007, s. 722.

²⁰⁰ Viz Z. BENEŠ, *Pojmy*.

²⁰¹ Jan POMORSKI, *Uhol pohľadu v súčasnej historiografii*, Forum historiae [online] 3, 2009, č. 2 (Historická narácia, ideológia a historiografia), s. 1. Dostupné online: http://www.forumhistoriae.sk/FH2_2009/texty_2_2009/pomorski.pdf.

²⁰² Viz Jaroslav MAREK, *Historické dílo jako text*, in: Miloslav POLÍVKA – František ŠMAHEL (edd.), *In memoriam Josefa Macka (1922-1991)*, Praha 1996, s. 317-328. Srov. Zdeněk BENEŠ, *Historický text a historická skutečnost. Studie o principech českého humanistického dějepisectví*, Praha 1993, s. 25.

²⁰³ Viz Z. BENEŠ, *Historický text a historická kultura*, s. 83.

historiografický. Pohybujeme se totiž na půdě dějin dějepisectví, kde se „historičnost“ daných textů násobí, neboť nejenom, že v minulosti vznikaly (jsou součástí historie), ale již tehdy o minulosti – u Golla navíc z institucionalizovaného *místa* historické vědy²⁰⁴ – pojednávaly (jsou součástí historiografie) a pro historika dějepisectví proto představují klíčový *historiografický pramen*.²⁰⁵

Aniž by bylo narušeno právě uvedené a široce konsensuální vymezení *historického textu*, v rámci mých úvah nad Gollovým *stylem* nabývá daný pojem samozřejmě jisté specifické dimenze.²⁰⁶ Ze speciálního hlediska, zkoumajícího Gollův *styl*, zde *historický text* chápu jako *médium*, zachycující signifikantní výraz autorova jazykového projevu, který prostřednictvím určitých stylistických specifik cosi vypovídá o hlubinné podstatě Gollova historického myšlení. Mé úsilí proniknout skrze charakteristické symptomy Gollova stylu do hlubin jeho historického myšlení již jasně napovídá, že ústřední operaci této práce bude představovat snaha *porozumět smyslu* Gollových textů v jejich původní autorské *intenci*.²⁰⁷ Takový postup si jistě žádá bližší objasnění.

Nechci na tomto místě sestupovat do arény kontroverzních diskuzí, které před půl stoletím rozštěpily svět literární teorie na nesmiřitelné tábory „intencionalistů“ a „receptivistů“.²⁰⁸ Můj pohled je i zde předurčen již samotným ukotvením studovaného tématu v dějinách dějepisectví, pro něž autor historiografických děl zkrátka, z logiky věci, nemůže „být mrtev“.²⁰⁹ Ani studie, primárně soustředěná na odkrývání původního záměru a smyslu autorova sdělení však nemůže, jak soudím, zůstat netečná k některým poznatkům *recepční estetiky*. Jestliže má – o čemž nepochybuji – každý historiografický text určitý vymezený typ svého adresáta,²¹⁰ který ve formě *modelového čtenáře* sehraje důležitou úlohu již při samotném vzniku textu, stává se předpoklad recepce zároveň jedním z faktorů autorovy

---

²⁰⁴ Viz Michel de CERTEAU, *Psalní dějin*, Brno 2011, s. 27an.

²⁰⁵ Zcela namísto je užívání pojmu *historiografický text* např. v již citované stati C. J. CLASSEN, *Rhetorische Bemerkungen zu einem historiographischen Text*, neboť předmětem autorovy analýzy je studie H. E. Volkmanova o Friedrichu Meineckem, tedy přímo práce z dějin dějepisectví. Pojem *historiografický text* zásadně užívá např. Ursula A. J. Becher (viz Z. BENEŠ, *Historický text a historická kultura*, s. 85). K českému pojetí zvl. Z. BENEŠ, *Historický text a historická skutečnost*, s. 25an.

²⁰⁶ Srov. J. MAREK, *Příspěvky k typologii historikova textu*.

²⁰⁷ J. Horský hovoří o tzv. *vysvětlujícím a intencionálním rozumnění*. Viz J. HORSKÝ, *Dějepisectví mezi vědou a vyprávěním*, s. 43an.

²⁰⁸ Kompromis mezi oběma krajnostmi hledá A. COMPAGNON, *Démon teorie*, s. 47-99, 145-171.

²⁰⁹ Viz legendární „pamflet“ Roland BARTHES, *Smrt autora*, *Aluze* 10, 2006, č. 3, s. 75-77. Stejně tak historik dějepisectví nemůže, ze samé podstaty svého oboru, říci spolu s Ecem, že jej „empirický autor [...] textu vůbec nezajímá.“ Umberto ECO, *Šest procházek literárními lesy. Přednášky na Harvardově univerzitě*, Olomouc 1997, s. 20.

²¹⁰ Ilustrativním příkladem jsou Palackého *Dějiny národu českého v Čechách a v Moravě*, které z pohledu *recepční estetiky* analyzoval Kamil ČINÁTL, *Dějiny a vyprávění. Palackého Dějiny jako zdroj historické obraznosti národa*, Praha 2011.

intencionality.²¹¹ Autorský *záměr* – tedy to, *co* a *jak* chce autor svým dílem sdělit – musí být *zaměřen na někoho* a tudíž se nemůže rodit kdesi ve vzduchoprázdnu, ale vždy se v něm nějakým způsobem odráží *recepční kontext* doby a prostředí, v nichž a *pro* které autor tvoří. Lze souhlasit s tím, že základní vlastností každého textu je nejen *cosi vypovídat*, ale rovněž *odpovídat* na konkrétní podobu *horizontu očekávání* čtenářského publika, kterou autor u těch, kterým své dílo adresuje, předpokládá.²¹² Na vícero místech následujícího pojednání (zvláště v souvislosti s analýzou *legitimizačních, pragmatických, společenských* a zejména *pedagogických* faktorů Gollova stylu) se konec konců budeme moci sami přesvědčit, jak intenzivně Goll tento recepční kontext vnímal a formuloval svá tvrzení na podkladě poměrně přesné představy o schopnostech, očekáváních i vkusu *dobového čtenáře*.²¹³ Budeme-li se však držet koncepce této práce a chápat Gollův *styl* jako *cestu k jeho myšlení*, je zřejmé, že recepčně-estetická rekonstrukce *horizontu očekávání* dobového čtenářstva, kterou žádal Jauss,²¹⁴ stejně jako iserovská snaha postihnout praktický účinek díla na čtenáře,²¹⁵ zde musí ustoupit tradiční rekonstrukci autorské intence. Ani ta však není myslitelná bez náležitého zřetele k sociálně-myšlenkovým souvislostem recepčního prostředí, které Goll svými texty hodlal oslovit. Pokud bychom ale tento postup absolutizovali a povýšili jej na metodologickou perspektivu, přesunuli bychom se tím od zkoumání *historického myšlení* jednoho z *tvůrců* historiografických děl k analýze *historického vědomí* jejich *recipientů*, což by se zcela míjelo se záměrem této práce.

Položme si nyní otázku, jak tedy ve snaze proniknout skrze *vnější styl* k *vnitřním obsahům* Gollova historického myšlení prakticky postupovat?²¹⁶ Schůdnou cestu nám zde, jak se domnívám, nabízejí především inspirující podněty tzv. *rekonstruktivní hermeneutiky*, jež vytvářejí, jak už bylo avizováno, pozoruhodně produktivní symbiózu v kombinaci se spitzerovskou *hlubinnou stylistikou*.

Jelikož není uvedené odvětví hermeneutiky v českém prostředí příliš známo, pokusím se stručně nastínit jeho nejpodstatnější znaky. Hermeneutika v dnešním slova smyslu se

²¹¹ Různé varianty recepčních teorií vytvořily početné a vzájemně odlišné „typy čtenářů“, z nichž mnohé uvádí např. Wolfgang ISER, *Koncepty čtenáře a koncept implicitního čtenáře*, Aluze 8, 2004, č. 2-3, s. 135-143. Užívám-li Ecova pojmu *modelový čtenář*, je tím míněn neempirický, *ideální typ* čtenáře (tj. *ideální* nikoli ve smyslu dokonalý, nýbrž *neskutečný*), kterého má autor během psaní „na mysli“ a který je v tomto smyslu „spolutvůrcem textu“. Viz U. ECO, *Šest procházek literárními lesy*, s. 16an.

²¹² Viz Hans Robert JAUSS, *Dějiny literatury jako výzva literární vědě*, in: Miloš SEDMIDUBSKÝ – Miroslav ČERVENKA – Ivana VÍZDALOVÁ (edd.), *Čtenář jako výzva. Výbor z prací kostnické školy recepční estetiky*, Brno 2001, s. 7-38.

²¹³ Kategorii vymezuje W. ISER, *Koncepty čtenáře*, s. 135-136.

²¹⁴ Viz H. R. JAUSS, *Dějiny literatury jako výzva literární vědě*, zvl. s. 12-24.

²¹⁵ Viz např. Wolfgang ISER, *Jak se dělá teorie*, Praha 2009, s. 73-85.

²¹⁶ Srov. Leo SPITZER, *Slovesné umění a jazykověda*, in: L. SPITZER, *Stylistické studie*, s. 31.

většinou identifikuje se směrem, jehož klasiky jsou Martin Heidegger, Hans-Georg Gadamer, Jean Grondin, Rudolf Bultmann či Paul Ricoeur. Vedle této tzv. *integrativní* hermeneutiky, která je obecně považována za produktivnější a progresivnější linii hermeneutického myšlení,²¹⁷ je však třeba reflektovat rovněž odvětví hermeneutiky *rekonstruktivní*, jejímž duchovním otcem je italský myslitel Emilio Betti.²¹⁸ Tento proud, oproti směru předchozímu, chce zůstat věrný postulátům klasické, předgadamerovské hermeneutiky tak, jak ji coby teorii výkladu textů, jejímž cílem je dosáhnout adekvátního porozumění autentickému smyslu autorovy výpovědi, vypracovali Friedrich Schleiermacher a Wilhelm Dilthey.²¹⁹ Právě ve vázanosti na původní Schleiermacherovu teorii hermeneutického rozumění lze spatřovat výchozí společný jmenovatel Bettiho *rekonstruktivní hermeneutiky* a Spitzerovy *hlubinné stylistiky*.²²⁰

Rozdíl mezi *integrativní* a *rekonstruktivní* hermeneutikou spočívá v tom, klade-li se primární důraz na hermeneutický *subjekt* či *objekt*.²²¹ V případě *integrativní* hermeneutiky je vyzdvihována důležitost recepční situace a zkoumán aktivní podíl dějinného subjektu interpreta (čtenáře) na aktuálním „zvýznamňování“ textu.²²² U hermeneutiky *rekonstruktivní* jde naopak o soustředěnost na objekt autorského díla, které je považováno za nositele intersubjektivně dostupného, objektivního smyslu, odpovídajícího původní autorově intenci. Hlasy, prohlašující *rekonstruktivní hermeneutiku* za pouhý reliktní naivního epistemologického objektivismu „moderní“ nejsou spravedlivé.²²³ Sám Betti se proti němu ohrazoval²²⁴ a jeho rekonstruktivní teorie se stala výchozí inspirací pro další badatele napříč humanitními obory,²²⁵ kteří Bettiho myšlenky nadále rozvíjeli, kultivovali a aplikovali.²²⁶

²¹⁷ Přehledně Jaroslav HROCH – Magdaléna KONEČNÁ – Lukáš HLOUCH, *Proměny hermeneutického myšlení*, Brno 2010. Možnou aplikaci gadamerovské hermeneutiky v dějepisectví se u nás zabýval Aleš PRÁZNÝ, *Dějiny a hermeneutika*, ČČH 104, 2006, s. 593-605.

²¹⁸ Viz S. SOUSEDÍK – E. BETTI, *Úvod do rekonstruktivní hermeneutiky*. Kriticky k tomuto směru např. Jean GRONDIN, *Úvod do hermeneutiky*, Praha 2011, s. 158-162.

²¹⁹ Viz Hans-Georg GADAMER, *Pravda a metoda I. Nárys filosofické hermeneutiky*, Praha 2010, s. 161an.

²²⁰ Srov. Jiří PELÁN, *Leo Spitzer*, in: L. SPITZER, *Stylistické studie*, s. 587.

²²¹ Viz H.-G. GADAMER, *Pravda a metoda I.*, s. 155-158.

²²² Název gadamerovského směru hermeneutického myšlení se tedy odvozuje od snahy *integrovat* významy hermeneutického objektu a subjektu (ono „splývání horizontů“).

²²³ Např. M. KUČERA, *Tázání po dějinném*, s. 117.

²²⁴ Na adresu některých představitelů historismu 19. století např. uvedl: „Proto je snaha mnoha historiků, aby se oprostili od vlastní subjektivity, zcela nesmyslná. Právě v rámci historického výkladu by bylo naivní si myslet, že úkol historika se vyčerpává pouhým referováním o tom, co je dosvědčeno v pramenech, a domnívat se, že pravá historie jsou jediné dějiny, které se nacházejí v pramenech. Kdo je tohoto názoru, zapomíná, že všechno, čeho se náš duch zmocňuje, tím vstupuje do celkové souvislosti světa představ a pojmů, které už v sobě neseme a s sebou přinášíme.“ E. BETTI, *Hermeneutika*, s. 108.

²²⁵ Klíčovou figuru tvoří zvl. literární teoretik Eric Donald Hirsch. K jeho hodnocení např. Petr A. BÍLEK, *Hledání jazyka interpretace k modernímu prozaickému textu*, Brno 2003, s. 75-79; J. HROCH – M. KONEČNÁ – L. HLOUCH, *Proměny hermeneutického myšlení*, zvl. s. 38, 183.

Ani *rekonstruktivní hermeneutika* nepochybuje o před-určující roli subjektivních determinantů, které ovlivňují přístup interpreta k vykládanému dílu a připouští rovněž pluralitu stejně legitimních *subjektivních* interpretací textu, jejichž platnost je relativní v závislosti na zvolené perspektivě a dějinné situovanosti interpreta.²²⁷ Přesto ale trvá na tom, že každý text v sobě obsahuje nejenom interpretační potenciál, který se stává výzvou pro různé subjektivní výklady, ale že rovněž uchovává určitý objektivní a konkrétní smysl, který do něj vložil jeho autor.²²⁸ *Porozumět* tedy v *rekonstruktivní hermeneutice* znamená vyložit, co chtěl autor svým sdělením původně říci, tj. dosáhnout věcné shody mezi původním smyslem autorova sdělení a naší interpretací. Tento *rozumějící výklad* je vnímán jako protipól k volné *interpretační aktivitě*.²²⁹

Jako základní metodická pravidla *rekonstruktivní hermeneutiky* Betti roku 1962 definitivně formuloval tzv. *čtyři kánony*.²³⁰ Prvním z nich je *kánon autonomie objektu*, který tvrdí, že každý text (Betti hovoří o tzv. *smysluplných formách*) je sám o sobě, ve své koherenci a svrchovanosti, nositelem jednoho objektivního, sobě imanentního smyslu, který mu byl vtisknut jeho autorem a jehož význam se snažíme rekonstruovat.²³¹ K dílu tedy přistupujeme jako k *autonomnímu objektu*, kterému chceme *porozumět* s vyloučením, resp. „uzávorkováním“ rušivých obsahů našeho vědomí²³² tak, abychom mohli text vnímat *an sich*, v jeho autonomii a autenticitě.²³³

Snaha eliminovat během výkladu aprioristické tendence našich před-sudků ovšem nemá vyústit v naprostou dekontextualizaci vykládaného díla a degradaci *rekonstruktivní*

---

²²⁶ Z metodologického hlediska u nás Stanislav SOUSEDÍK, *Úvod do rekonstruktivní hermeneutiky*, in: S. SOUSEDÍK – E. BETTI, *Úvod do rekonstruktivní hermeneutiky*, s. 14-88. Dále viz četné případové studie, např. Birgit PANKE-KOCHINKE, *Die rekonstruktive hermeneutische Textanalyse*, Pflege & Gesellschaft 9, 2004, s. 59-63; Jiří STODOLA, *Rekonstruktivní hermeneutika jako obecná metodologie informační vědy*, ProInflow. Časopis pro informační vědy 3, 2011, s. 19-50.

²²⁷ Viz S. SOUSEDÍK, *Úvod do rekonstruktivní hermeneutiky*, s. 80.

²²⁸ Tzv. *objektivní smysl* díla tudíž v *rekonstruktivní hermeneutice* splývá se *subjektivním významem* pro jeho autora. „*Interpretace je výklad významu někoho druhého*“, říká Eric Donald HIRSCH, *Objektivní interpretace*, Aluze 7, 2003, č. 2, s. 164.

²²⁹ K obdobným závěrům dospěl ve svých vynikajících úvahách evropského formátu český filozof Karel KOSÍK, *Dialektika konkrétního. Studie o problematice člověka a světa*, Praha 1965², s. 107-108. Pro pojmovou diferenciaci obou rovin navrhoval Hirsch důsledně rozlišovat mezi *objektivním významem* (*meaning*) a relativním *smyslem* (*significance*) každého textu (E. D. HIRSCH, *Objektivní interpretace*, s. 150-151). Tato distinkce se však příliš neujala a v některých pozdějších reflexích byla dokonce terminologicky zaměňována (např. A. COMPAGNON, *Démon teorie*, s. 89), pročez ji nepovažuji za nutné dodržovat ani v této práci.

²³⁰ Viz E. BETTI, *Hermeneutika*, s. 101an.

²³¹ Viz S. SOUSEDÍK, *Úvod do rekonstruktivní hermeneutiky*, s. 32an.

²³² Viz S. SOUSEDÍK, *Úvod do rekonstruktivní hermeneutiky*, s. 32, 37.

²³³ Právě zacílení *rekonstruktivní hermeneutiky* na vnímání objektu jako *věci o sobě* (tak, jak *je*) a nikoli jako pouhého *fenoménu* našeho vědomí (tak, jak se nám *jeví*), odlišuje postup rekonstruktivně-hermeneutického „odhlédnutí od sebe sama“ od zdánlivě podobné Husserlovy fenomenologické redukce. Viz Edmund HUSSERL, *Ideje k čisté fenomenologii a fenomenologické filosofii I.*, Praha 2004, zvl. s. 116-127. Srov. Petr POKORNÝ a kol., *Hermeneutika jako teorie porozumění. Od základních otázek jazyka k výkladu bible*, Praha 2006, s. 30-32.

hermeneutiky na pouhou textovou analýzu. Recepční kontext je v naší reflexi pouze nahrazen kontextem vzniku zkoumaného díla. Tím se plynule přesouváme ke *kánonu celkovosti*, který apeluje na vnímání daného textu jednak ve smysluplné integritě všech jeho částí a jednak v organické jednotě všech relevantních souvislostí, které vstupovaly do procesu autorovy tvorby a participovaly na výstavbě významové roviny jeho díla.²³⁴ Potřebu percipovat studované detaily textu v jejich vzájemné provázanosti a jednotě „vnitřní formy“ proklamoval již Spitzer.²³⁵ Bettiho *rekonstruktivní hermeneutika* nadto zdůrazňuje ještě důkladnou reflexi širokopásmových historických souvislostí, které měly ve vztahu k sémantice vznikajícího textu konstitutivní vztah. Přistupuje k nim jako k dílčím komponentům, které dohromady tvořily *celek* situace, v níž došlo ke zrodu a formulaci autorových myšlenek.²³⁶ Zjišťování těchto souvislostí klade na badatele vysoké nároky jak z hlediska věcné erudice, tak i schopnosti myšlení v souvislostech.²³⁷ Navíc je odhalování kontextuálních faktorů autorovy tvorby činností do značné míry intuitivní,²³⁸ jež závisí mnohdy jen na badatelově „*historickém čichu*“, o němž mluvil Josef Pekař²³⁹ a který historikovi umožňuje „*rýžovati zlato, tam, kde jiní viděli jen písek*.“²⁴⁰ Dobře si to uvědomovala i Vosslerova škola *hlubinné stylistiky*, jež na badatele vznášela dva základní kvalifikační požadavky: erudici a intuici,²⁴¹ projevující se ve schopnosti nechat se doslova *skrz na skrz prostoupit atmosférou studovaného díla*.²⁴²

Vrcholný a zároveň nejproblematičtější akt rekonstruktivně hermeneutické procedury je spojen se dvěma zbývajícimi kánony, tj. s *kánónem aktualizace porozumění* a *kánónem adekvátnosti porozumění*. Jejich jádro spočívá v experimentu, kdy se interpret snaží proniknout do organismu autorova myšlení prostřednictvím empatického *vcítění se* do subjektu daného autora podobně, jako se při sledování filmu či divadelního představení *vžíváme* do postav hlavních hrdinů.²⁴³ Badatel se na tomto místě, s vědomím všech

²³⁴ Hirsch hovoří o tzv. *kritériu koherence* a praví, že „*nejadekvátnější výklad je ten, který přináší nejkoherentnější výčet všech potenciačních významů textu*.“ E. D. HIRSCH, *Objektivní interpretace*, s. 156, dále např. 163.

²³⁵ Viz L. SPITZER, *Jazykověda a literární historie*, s. 77-78.

²³⁶ Viz S. SOUSEDÍK, *Úvod do rekonstruktivní hermeneutiky*, s. 60-61.

²³⁷ Na skutečnost, že kvalita historické vědy se odvíjí především od historikovy schopnosti reflektovat polykontextualitu minulého dění nedávno s neobvyklou razancí upozornil M. KUČERA, *Tázání po dějinném*, s. 12.

²³⁸ Srov. S. SOUSEDÍK, *Úvod do rekonstruktivní hermeneutiky*, s. 63.

²³⁹ Viz Pekařův dopis Gollovi z 29. září 1902, in: Josef KLIK (ed.), *Listy úcty a přátelství. Vzájemná korespondence Jaroslava Golla a Josefa Pekaře*, Praha 1941, s. 351.

²⁴⁰ Cit. dle Josef KLIK, *Z Pekařova života a odkazu*, in: Josef HOBZEK, Josef Pekař. O jeho mládí, životě a odkazu, Turnov 1941, s. 29.

²⁴¹ Viz J. PELÁN, *Leo Spitzer*, s. 566, 587.

²⁴² L. SPITZER, *Jazykověda a literární historie*, s. 88.

²⁴³ S. SOUSEDÍK, *Úvod do rekonstruktivní hermeneutiky*, s. 37-39.

potřebných souvislostí, snaží docílit stavu, kdy se vnitřně *přenes* do postavy samotného autora a začne uvažovat stejně jako on.²⁴⁴ Tímto způsobem je mu pak umožněno *rekonstruovat* pochody autorova myšlení.²⁴⁵ Uvedený postup samozřejmě představuje jen ideální stav, neboť *kongeniality*, tj. interpretova vnitřního splynutí s autorem, se většinou podaří dosáhnout jen velmi přibližně.²⁴⁶ Ačkoli se z hlediska dnešní metodologie vědy může metoda subjektivního *přenesení* se zdát být neuvěřitelně naivní, blíže zasvěceným je známo, že na jejím podkladě vznikla i v české historiografii díla vysoké vědecké hodnoty.²⁴⁷ Hovoří-li se v tradici českého myšlení o potřebě niterného *vcit'ování* se do historických postav a o potřebě intuitivního *znovuprožití* dějinného okamžiku, např. autorské tvorby, okamžitě nám vytane na mysl již vzpomenutý Kalistův koncept *rozumějící historiografie*.²⁴⁸ Nemíním se na tomto místě zaobírat Kalistovými texty, nelze však přehlédnout, že pro recepci *rekonstruktivní hermeneutiky* v českém prostředí představovaly zcela klíčové médium.²⁴⁹ A konec konců i samo Kalistovo historické dílo je učebnicovým příkladem textů, „za“ jejichž

²⁴⁴ Použijeme-li pojmy, jež nám nabízí Paul Ricoeur, historikova výpověď o minulosti se v tomto případě konstituuje na bázi tzv. *rodu totožnosti*. Viz Paul RICOEUR, *Čas a vyprávění III. Vyprávěný čas*, Praha 2007, s. 201-207. Historik zde vychází z předpokladu, že v přítomnosti existují určité reliktů minulosti, skrze které je historik ve svém myšlení schopen *reaktivovat* jistý úsek minulosti. Jeho hlavním nástrojem při tom není jen důsledné kritické myšlení, které vede pouze ke *znovupromyšlení* minulosti, ale především schopnost imaginace, intuice a empatie, umožňující dějepisci její *znovuprožítí*.

²⁴⁵ Podle Hirsche musí interpret při výkladu textu „*se sympatií zaujmout autorův postoj (jeho dispozici ponořit se do intencionálních aktů určitého druhu), aby s jistou pravděpodobností 'mohl mít v intenci' tytéž intencionální objekty jako autor.*“ Prostě řečeno: pokud chce interpret reprodukovat původní význam textu, „*musí se pustit do intencionálních aktů stejného druhu, jako jsou akty autorovy.*“ E. D. HIRSCH, *Objektivní interpretace*, s. 165.

²⁴⁶ Viz S. SOUSEDÍK, *Úvod do rekonstruktivní hermeneutiky*, s. 87.

²⁴⁷ Nejnověji se k metodě hermeneutického „vcitění“ a „znovuprožití“ přihlásil Jiří KŘEŠŤAN, *Zdeněk Nejedlý. Politik a vědec v osamění*, Praha 2012, s. 18; podobně M. KUČERA, *Rakouský občan Josef Pekař*, s. 455. Rovněž explicitně se k užití této experimentální metody „přiznal“ Dušan Třeštík, který si v rámci příprav svých monografií o Kosmovi snažil osvojit Kosmův intelektuální habitus s cílem „myslet jako on“. Byl totiž přesvědčen, že jen tak bude schopen porozumět skrytým významům Kosmovy kroniky, nalézajícím se „mezi řádky“. Autentická vzpomínka pochází z pořadu Marka Ebena *Na plovárně*, vysílaného při pietní vzpomínce na D. Třeštíka dne 24. srpna 2007; srov. Dušan TŘEŠTÍK, *Kosmova kronika. Studie k počátkům českého dějepisectví a politického myšlení*, Praha 1968, s. 28-33. Jistě bychom však našli celou řadu dalších příkladů (některé uvádí Petr ČORNEJ, *Věčný problém: jak psát dějiny?*, in: Kateřina BLÁHOVÁ – Ondřej SLÁDEK (edd.), *O psaní dějin. Teoretické a metodologické problémy literární historiografie*, Praha 2007, s. 27). Zajímavé je konec konců sledovat hluboké lidské porozumění, se kterým o Gollovi psal jeho klasický životopisec Jaroslav Marek. Pozoruhodné podobnosti mezi myšlením a cítěním obou mužů dokonale vytanuly zvl. v příspěvcích Františka Šmahela a Josefa Války na sympoziu *České dějepisectví ve druhé polovině 20. století. Pocta Jaroslavu Markovi*, konaném v Brně 16. května 2012. Právě tam jsem si uvědomil, jak zajímavé by bylo číst Markovu gollovskou monografii optikou *rekonstruktivní hermeneutiky*, což by jistě vrhlo velmi zajímavé světlo na *rozumění* této paradigmatické biografii českého dějepisectví druhé poloviny minulého století.

²⁴⁸ Srov. Mikuláš ČTVRTNÍK, *Zdeněk Kalista a tradice německých Geistesgeschichte*, in: L. STORCHOVÁ – J. HORSKÝ (edd.), *Paralely, průsečky, mimoběžky*, s. 155-188.

²⁴⁹ Stěžejní protagonista rekonstruktivní hermeneutiky u nás, historizující filozof Stanislav Soušedík, se hlásí k odkazu dvou svých učitelů: filozofa Jana Patočky a historika Zdeňka Kalisty. Viz Stanislav SOUSEDÍK, *Filosofie v českých zemích mezi středověkem a osvícenstvím*, Praha 1997, s. 10.

výpovědí je třeba v duchu *rekonstruktivní hermeneutiky* hledat reálné kontexty autorova života.²⁵⁰

Jaké praktické inspirace tedy metoda *rekonstruktivní hermeneutiky* nabízí pro způsob uchopení tématu předkládané diplomové práce? Kromě celkového úsilí *porozumět* skrze zevní zvláštnosti Gollových textů hlubinným pochodům jeho myšlení se budu snažit vnímat Gollův styl jak v historických souvislostech dobového společensko-kulturního klimatu,²⁵¹ tak i v psychologických kontextech Gollova uvažování,²⁵² na což položím klíčový důraz zejména ve druhé kapitole.²⁵³ V části následující, nazvané *Typologie symptomatických rysů Gollova dějepisného stylu*, se od obecných znaků a kontextů Gollovy tvorby přesunu již čistě na půdu *textů*, jejichž *smyslu* se budu snažit *porozumět* na základě *rekonstrukce* původní autorské *intence*.

Mimo postupů *rekonstruktivní hermeneutiky* budu při analýze symptomatických rysů Gollova dějepisného stylu využívat rovněž metodu *historiografické analýzy historického textu*.²⁵⁴ Zdeněk Beneš ji před lety definoval jako rozbor specifických znaků historického díla, díky kterým je daný text ve své době považován za součást historiografického diskurzu.²⁵⁵ Ve svém pojetí se pokusím aplikovat tento model v obráceném gardu, což znamená analyzovat ty charakteristické rysy Gollova dějepisného stylu, které naopak

---

²⁵⁰ Kalistova metoda *vcit'ování* a *znovuprožívání* tkví svými kořeny v zážitku dětského úrazu. Když byl čtyřletý Kalista kvůli zlomenině dolní končetiny upoután na lůžko, zažil poprvé pocit opuštění a začal si, jak vzpomíná, vytvářet svůj vlastní, imaginární svět plný fantaskních motivů, do něhož utíkal vždy, když se cítil být v reálném světě osamocen. Tato dětská potřeba úniku do „jiného světa“ se stala jedním z klíčových faktorů, které Kalistu směřovaly nejenom k zájmu o barokní kulturu, ale také k metodologickým úvahám o možném *znovuprožívání* dějin. Viz Zdeněk KALISTA, *Po proudu života I*, Brno 1997, s. 82an; Zdeněk KALISTA, *Tvář baroka. Poznámky, které zabloudily na okraj života, skicár problémů a odpovědí*, Praha 2005, s. 15.

²⁵¹ Viz Gérard NOIRIEL, *Úvod do sociohistorie*, Praha 2012. Srov. J. ŠTAIF, *Historici, dějiny a společnost*, s. 325.

²⁵² Viz Michal ČERNOUŠEK, *Potřeba psychohistorie*, ČČH 88, 1990, s. 705-722; Patrik KUNEC, *Psychohistoria – slepá vetva modernej historiografie?*, in: Juraj ŠUCH (ed.), *K otázkam metodológie vied (spoločenských a prírodných)*, Banská Bystrica 2011, s. 113-133. Narozdíl od Černouška se však nedomnívám, že „každý historik ve své práci nutně musí používat psychologické poznatky a metody“ (s. 715), neboť objektem historikova zájmu mohou být – s Ricoeurom řečeno – různé typy apychologických *kvazi-postav* ve formě entit *druhého* a *třetího* řádu. Viz Paul RICOEUR, *Čas a vyprávění I. Zápletky a historické vyprávění*, Praha 2000, s. 270an. V případě tématu své práce jsem však přesvědčen, že i čistě psychologické aspekty autorova života a tvorby mohou při jejich rekonstrukci „vést do jasných souvislostí nitky beznadějně zamotaného případu.“ Henry Stuart HUGHES, *Historie a psychoanalýza: vysvětlení motivace*, in: Henry Stuart HUGHES, *Historie jako umění a jako věda*, Praha 1970, s. 57. Na straně druhé je ovšem třeba vyvarovat se jednostranných psychologizujících spekulací a vyvažovat tento typ kontextů souvislostmi sociálními a diskurzivními. Viz klasicky Emanuel RÁDL, *Moderní věda. Její podstata, metody, výsledky*, Praha 1926, s. 56-68.

²⁵³ Zřejmě nejsilněji si tuto polydimenzionálnost subjektivních i objektivních faktorů, jež určujícím způsobem ovlivňují povahu veškeré historikovy práce, uvědomoval polský historik M. H. Serejski. Srov. J. MAREK, *Problémy a praxe studia dějin dějepisectví*, s. 18-19.

²⁵⁴ Ke komplementaritě *rekonstruktivní hermeneutiky* a *strukturální analýzy textu* viz S. SOUSEDÍK, *Úvod do rekonstruktivní hermeneutiky*, s. 39-40; E. BETTI, *Hermeneutika*, s. 153-154, 162.

²⁵⁵ Srov. Z. BENEŠ, *Historický text a historická skutečnost*, s. 25.

vnášely do vztahu Gollovy historiografické praxe k archetypu „pozitivistického dějepisectví“ principiální nesoulad. Mé pojetí *historiografické analýzy* tedy nemá za cíl poukázat na konstitutivní faktory, které ve své době potvrzovaly historiografický status Gollových děl, ale podat analýzu těch jejich znaků, které se optikou „pozitivistických“ požadavků naopak jeví jako problematické.

Obecně lze konstatovat, že jako studie z dějin dějepisectví je má práce metodologicky koncipována na bázi kombinace tzv. *mentalitní* a *teoretické reflexe* historiografické problematiky,²⁵⁶ se zvláštním zaměřením na kategorii tzv. *pragmatiky* historiografického díla, jež staví do centra pozornosti původní autorskou intenci a implicitně zamýšlený účel historikova sdělení, chápané v rámci polydimenzionality dobových kontextů.²⁵⁷

Nepovažuji za produktivní rozvíjet na tomto místě sáhodlouhý enumerát dílčích metodologických inspirací, jež spolukonstituovaly následující text a které budou postupně „přiznávány“ na konkrétních místech mé práce. Čtenář se bude mít možnost sám průběžně setkávat s místy, kde využívám některých např. Weberových, Barthesových, Ricoeurových, Whiteových, de Certeauových či Bordieuových modelů. V tomto ohledu jsem velice rád – budiž mi toto přiznání dovoleno – že jsem se navzdory původním plánům nakonec dokázal oprostit od samoučelných metodologicko-metodických exkurzů ve formě taxonomických kapitol (např. mechanická aplikace Droysenových *Darstellungsformen* na Gollovo historiografické dílo) a vydal se spíše cestou organického vsazování funkčních teorií přímo do konkrétních míst své „historiografické operace“, kde si to její praxe vyžadovala. Za tuto skutečnost plně vděčím svému školiteli, Mgr. Kamilu Činátlovi, Ph.D., jemuž chci speciálně za tento stimul ještě jednou upřímně poděkovat.

---

²⁵⁶ Viz Z. BENEŠ, *Historický text a historická kultura*, s. 46-61. Srov. Horst Walter BLANKE, *Typen und Funktionen der Historiographiegeschichtsschreibung. Eine Bilanz und ein Forschungsprogramm*, in: Wolfgang KÜTTLER – Jörn RÜSEN – Ernst SCHULIN (hrsg.), *Geschichtsdiskurs 1. Grundlagen und Methoden der Historiographiegeschichte*, Frankfurt am Main 1993, s. 191-211.

²⁵⁷ Viz Zdeněk BENEŠ, *Tradice a úkol: tři polské pohledy na dějiny dějepisectví*, ČČH 103, 2005, s. 153.

2. Gollův styl jako obecný charakter tvorby

2.1 DĚJEPISECTVÍ MEZI POEZIÍ A VĚDOU

Jestliže jsou za předmět této diplomové práce považována specifika Gollova stylu, musí se logicky vycházet z předpokladu, že Gollovo dílo co do stylu představuje ve srovnání s jinými nekonvenční fenomén (styl jako *odchylka*).²⁵⁸ Na povrchové úrovni je tato jeho originalita reprezentována evidentními literárně-estetickými zvláštnostmi, kterým budu předtím, než se pokusím vstoupit do hlubší dimenze Gollova stylu, adresovat pár úvodních poznámek.²⁵⁹

Nehledě k tomu, že určitou jedinečnost Gollova stylu dokládá už samotný, výše nastíněný a dosud neutichající zájem badatelů o toto téma, je třeba říci, že osobitý ráz Gollova literárního *slohu* vzbuzoval pozornost a většinou obdiv už u jeho současníků. Nemám jimi pochopitelně na mysli jen Gollovy žáky,²⁶⁰ ale také historiky starší generace²⁶¹ a dokonce i některé nonkonformní literáty. Např. dekadentní básník Jiří Karásek ze Lvovic se roku 1912, v reakci na výpady Jana Herbeny proti Gollově osobě (a nezapomeňme, že i proti jeho stylu),²⁶² nechal slyšet, že „*Goll jest jediný z českých historiků, jenž má krásnou, uměleckou formu.*“²⁶³ Slovy chvály nešetřil ani literární kritik F. X. Šalda, který hodnotil Golla jako „*harmonickou a dokonalou osobnost, krásný zjev kulturní, který zasnoubil v sobě tak jedinečně poesii a umění s vědou.*“²⁶⁴

---

²⁵⁸ Srov. A. COMPAGNON, *Démon teorie*, s. 175-176.

²⁵⁹ Vztahem mezi užíváním vědeckých a uměleckých postupů při Gollově poznávání kulturní skutečnosti se v již citované diplomové práci zabývala D. Erbenová.

²⁶⁰ Namátkou viz např. Václav NOVOTNÝ, *Jaroslav Goll*, ČMM 53, 1929, s. 280: „*Ale ne-li básníkem, jistě aspoň umělcem zůstal po stránce formální Goll i ve svých přednáškách i ve svých pracech vědeckých.*“ Dále Josef PEKAŘ, *K sedmdesátinám Jaroslava Golla*, Národní politika 34, 13. červenec 1916, č. 192, s. 2.

²⁶¹ A AV ČR, fond KČSN, kart. 16, inv. č. 43. Osobní fascikly členů: Jaroslav Goll. Návrh, aby pan professor dr. Jaroslav Goll byl zvolen za řádného člena Král. České Společnosti Náuk. V listu z 6. listopadu 1901 čteme: „*Do literatury vstoupil Goll nejprve s plody básnickými; z té činnosti k zaměstnání vědeckému přinesl s sebou pěkný sloh, jímž všechny jeho historické spisy vynikají.*“ Podepsáni jsou mezi jinými i Kalousek a Tomek.

²⁶² Viz Jan HERBEN, *Masarykova sekta a Gollova škola*, in: M. HAVELKA (ed.), *Spor o smysl českých dějin*, s. 164-234. Na druhé straně je třeba připomenout, že roku 1915 se na stránkách Herbenova *Času* objevil velmi pozitivní posudek stylu jednoho z Gollových článků: „*kdo čte studii Gollovu, rázem uhodne, že původce je muž milující hudbu a zamyšlený v komposice symfonií a sonat.*“ *Beseda. Vracejí se časy Marie Terezie...* (V *Polních novinách* napsal dv. r. Jaroslav Goll), *Čas* 29, 20. červenec 1915, č. 446, příloha.

²⁶³ Cit. dle Lenka ŘEZNÍKOVÁ, *Moderna a historismus. Historické reprezentace v proměnách literatury na přelomu devatenáctého a dvacátého století*, Praha 2004, s. 161. Karásek však nebyl žádným nekritickým adorátorem Jaroslava Golla. Kromě uvedeného laudatia jeho stylu byl tentýž Karásek zároveň původcem fámy o Gollově údajné homosexualitě. Viz Zdeněk KALISTA, *Po proudu života 2*, Brno 1996, s. 74.

²⁶⁴ František Xaver ŠALDA, *Prof. Jaroslav Goll*, in: František Xaver ŠALDA, *Kritické projevy 8. 1910-1911*, Praha 1956, s. 100. Šalda však uměl být ke Gollovi i kritický, jak dokládá např. negativní hodnocení překladu Baudelairových *Květu zla*, pořázeného Gollem a Vrchlickým, který Šaldu „*neuspokojuje, poněvadž neskýtá – až na skrovné výjimky – to, co je nejdůležitější: stavbu básnickovu, frakturu a dikci verše, zvláštní výraz, lesk a vůni, náladovou sugestivnou plnost básníka.*“ František Xaver ŠALDA, *K překladu Baudelaira. Kritická*

V prvé řadě si však byl důležitosti estetické úrovně nejen uměleckých, ale i odborných textů vědom sám Jaroslav Goll. „*Forma není jen tak lhostejná věc*“, psal roku 1871 Fany Karáskové a dodal: *Říká-li se, že šaty dělají člověka, čím více to platí o básni. Slovem: K čemu se tak úzkostlivě vyhýbat vši poesii ve výrazech?*“²⁶⁵ Silný důraz na formální stránku dějepisných děl byl pro Golla zcela příznačný a často sehrál i roli katalyzátoru věcných sporů mezi ním a jeho žáky. Mnozí z nich na vlastní kůži zažili situaci, kdy Goll, navzdory vysoké odborné kvalitě, příkře napadl ty jejich studie, jejichž jazyková forma budila dojem ledabylosti²⁶⁶ či „neohrabanosti“.²⁶⁷ „*Formálně mne práce neuspokojuje zcela. Je patrný chvat. Ty psáváš lépe. Je to přeplněné, dlouhé věty tc.*“,“²⁶⁸ psal kupř. v reakci na četbu Pekařovy *Nejstarší kroniky české*.²⁶⁹ Modelový prototyp „pozitivistického dějepisce“ by nad estetickými aspekty dějepisného stylu jen přehlíživě mávl rukou a hodnotil by veskrze věcnou správnost historiografických sdělení. Gollovi však na vnější formě odborných děl velmi záleželo, a to nejen co do estetiky čtenářského zážitku, ale také praktické srozumitelnosti sdělení. Uvedme malý příklad: v recenzi jedné z knih Arnošta Krause sice ocenil množství prostudovaného – místy i „*bezcného a nudného*“ materiálu (!) – zároveň ale podotkl, že Kraus „*příliš mnoho z toho uložil také čtenáři*“, protože „*u čtenáře (a kniha česká je pro čtenáře českého) příliš mnoho předpokládá*.“²⁷⁰ V Gollově tvorbě hrála proto

---

studie, in: František Xaver ŠALDA, Kritické projevy 2. 1894-1895, Praha 1950, s. 320. J. Špět se dokonce domnívá, že Šaldův dočasně obdivný postoj ke Gollově tvorbě na přelomu prvního a druhého decennia 20. století vyvřel z účelově racionálních důvodů, kalkuluujících s potřebou „*zajistit si přízeň pana dvorního rady*.“ Jiří ŠPĚT, *K básnickému profilu Jaroslava Golla*, nepublikovaný strojopis (přednáška v Historickém klubu 5. října 1960), 20 stran, A AV ČR, fond Jaroslav Goll, kart. 8, inv. č. 419, Vzpomínky J. Špěta na J. Golla, s. 19. Srov. Bohumil JIROUŠEK, *Jaroslav Goll – překladatel Charlese Baudelaira*, in: Dagmar BLÜMLOVÁ – Bohumil JIROUŠEK (edd.), *Čas moderny. Studie a materiály*, České Budějovice 2006, zvl. s. 301-310.

²⁶⁵ Gollův nedatovaný (1871) dopis F. Karáskové z Mladé Boleslavi, A AV ČR, fond Jaroslav Goll, kart. 3, inv. č. 161, dopis č. 8, s. 4.

²⁶⁶ Viz vzpomínku Josefa Klika, kterou zaznamenává Bohumil JIROUŠEK, *Josef Klik. Historik ve stínu Josefa Pekaře*, České Budějovice 2011, s. 95-96. Jiný případ uvádí Jan SLAVÍK, *Z mých styků s prof. Pekařem*, Praha 1937, s. 12-13, kdy Goll neobvykle ostře vyčínil Pekařovi za množství chyb v jeho tiskové transkripci textu Kristiánovy legendy.

²⁶⁷ *Eine recht gelungene Arbeit, nur in der Form etwas unbeholfen*“, tak Goll okomentoval seminární práci J. Šusty *Heinrich von Rosenberg*. LA PNP, fond Josef Emler, kart. 2, Rukopisy cizí: Složka Goll Jaroslav: /Zprávy o historickém semináři 1880-1893/, zpráva z letního semestru 1893.

²⁶⁸ Gollův dopis Pekařovi z 28. září 1902, in: J. KLIK (ed.), *Listy úcty*, s. 350.

²⁶⁹ J. Kostohryz vyznačil rozdíl v Gollově a Pekařově slohu tak, že Gollův považoval obecně za lehčí, kdežto Pekařův za *nesnadnější*. Přesto však nepochyboval o tom, že „*Gollova snaha po elegantním výrazu a stylistické vytříbenosti jistě na Pekaře působila*.“ J. KOSTOHRYZ, *Pokus o rozbor Pekařova slohu*, s. 76.

²⁷⁰ Jaroslav GOLL (rec.), *Arnošt Kraus, Stará historie česká v německé literatuře*, in: Jaroslav GOLL, *Vybrané spisy drobné II.*, Praha 1929, s. 240. Ve svých vlastních pracích Goll naopak projevoval snahu zbytečně čtenáře neunavovat a nepřetěžovat. Josef Šusta o tom praví: „[...] Goll osvědčil věru zkušenou ruku již způsobem, jakým látku učenil, aby čtenář si nezoufal v neklidném zmatku neúnavných, navzájem se proplétajících a potírajících akcí diplomatických.“ Josef ŠUSTA (rec.), *Jaroslav Goll, Válka o země koruny české (1740-1742)*, in: J. ŠUSTA, *Úvahy a drobné spisy historické II.*, s. 113-114.

postava *dobového čtenáře* velmi podstatnou roli a působila jako významný faktor jím užívaných autorských postupů.²⁷¹

Z hlediska vytváření estetické kvality textu patřil Goll k autorům, jejichž tvůrčí proces měl podobu poměrně namáhavého stylistického purismu.²⁷² Zařadit sem můžeme také Josefa Šustu, jehož nadmíru poetický styl neodrážel přirozené plynutí autorovy imaginace, jak se někdy soudívá,²⁷³ ale byl spíše důsledkem usilovné snahy dosáhnout oslnivého stylistického efektu,²⁷⁴ čemuž nasvědčuje i svědectví, že si Šusta v soukromí své pracovny pravidelně nacvičoval a „vypilovával“ vnější formu svých přednášek až ke kýžené rétorické dokonalosti.²⁷⁵ Dalším příkladem formálního „brusičství“ byl později také František Kutnar, rovněž proslulý jako brilantní stylista, který však působivé formulace zpravidla dosti dlouho hledal a v důsledku toho psal poněkud těžce.²⁷⁶ Tito historikové tvoří opozici vůči těm, jejichž poetický styl je autentickým zaznamenáním spontánní básnické dimenze jejich ducha, jak se s ní setkáváme zejména u Zdeňka Kalisty. I Goll, stejně jako Kalista, zůstal po celý život ve skrytu duše básníkem. Ale i samotný styl jeho poetiky byl, při vši své hodnotě, oproti Kalistovi dosti umělý a bylo na první pohled vidět, že Gollovy básně nezachycují náhlý gejzír autorovy fantazie, nýbrž že jsou spíše usilovně vybrušovaným diamantem, který autor opracovává tak dlouho, dokud nedosáhne vytříbené formy, s níž bude moci být konečně spokojen.²⁷⁷

Většina z glosátorů Gollova dějepisného stylu se shodovala především v ocenění jeho smyslu pro stručnou a maximálně výstižnou formulaci. Dodržovat úzus vědeckého jazyka 19. století a vyjadřovat se přitom v poměrně krátkých, přitom však sémanticky hutných

---

²⁷¹ Srov. Josef PEKAŘ, *Přednáška o Jaroslavu Gollovi u příležitosti odhalení jeho pamětní desky v Chlumci nad Cidlinou 17. července 1927*, in: Jaroslav ČECHURA – Martina NOVOZÁMSKÁ (edd.), *Josef Pekař: známý – neznámý* (k 60. výročí úmrtí), ČNM 166, 1997, s. 26.

²⁷² Podle J. Glücklicha u Gollových textů „*cítíme, jak neobyčejná péče je věnována každému slovu, řádce, odstavci. Goll tímto svérázným stylem docíluje často silných účinků [...]*.“ Julius GLÜCKLICH, *Jaroslav Goll zemřel*, LN 37, 9. červenec 1929, č. 340, s. 2.

²⁷³ Viz např. Josef BLÜML, *Josef Šusta – historik umělec*, in: J. BLÜML – D. BLÜMLOVÁ – B. JIROUŠEK (edd.), *Jihočeši*, s. 109.

²⁷⁴ Kalista o Šustovi trefně napsal, „*že to není vnitřním habitem básník, nýbrž stylista – jistě skvělý, někdy oslnující, ale přece jen stylista, pro nějž styl je atributem jeho díla, a ne výrazem jeho já a jeho vnitřního života. [...] Šusta mi připomínal vždy renesanční a humanistické historiky, kteří kladli neobyčejný důraz na styl svých sepsání, na to, aby jejich historie byla současně literárním dílem, byla formálně dokonalá, vybrušeného slovního tvaru. Jeho styl byl až přepjat k jisté precíznosti, skoro holedbání stylovému.*“ Z. KALISTA, *Po proudu života* 2, s. 107.

²⁷⁵ Viz J. POLÍŠENSKÝ, *Historik v měnícím se světě*, s. 48. Srov. Karel STLOUKAL, *Historie mého života. Skutečnost poněkud zbásněná*, Praha 2012, s. 106.

²⁷⁶ Ke Kutnarově důrazu na jazykovou a stylistickou úroveň dějepisných textů viz Alena ŠUBRTOVÁ, *Pár vzpomínek na pana docenta*, in: Podíl Františka Kutnara a agrárního dějepisectví na formování obrazu české minulosti, s. 169-174.

²⁷⁷ Vhodně tento rys vystihla Eliška Krásnohorská: „*Goll více působí ušlechtilostí výrazu nežli jeho silou, více umělým výběrem než přirozeným proudem.*“ Eliška KRÁSNOHORSKÁ, *Obraz novějšího básnictví českého. Pokus o charakteristiku umění básnického za posledního čtvrtstoletí*, ČČM 51, 1877, s. 323.

větách, nebylo pro tehdejší českou historiografii příliš obvyklé.²⁷⁸ České dějepisectví sedmdesátých let 19. věku, tedy v době, kdy Goll do jeho služeb vstupoval, bylo pochopitelně založeno na nezpochybnitelné autoritě Palackého. To s sebou ovšem mimo jiné neslo i vzor dosti nemoderního jazyka, zjevně inspirovaného biblickou králičtinou.²⁷⁹ Z Palackého následovníků nepřinesl v tomto směru pokrok ani V. V. Tomek, jehož dosti archaický a apoetický styl byl ve svém konzervativním výrazu ještě umocněn Tomkovým ostentativním nepřijetím pravopisné reformy z roku 1849.²⁸⁰

Oproti tomkovské dikci (jejíž „suchopárnost“ přiznával i sám Tomek)²⁸¹ byl Gollův jazykový styl velice moderní²⁸² a odlehčený.²⁸³ Jeho projevy často více než vědecké výsledky připomínaly jakési stručné aforismy,²⁸⁴ místy snad poněkud tékavé a útržkovité,²⁸⁵ zato však hutné informacemi a syté myšlenkou,²⁸⁶ v nichž „každá věta sedí myšlence jako ulitá“.²⁸⁷ Právě tento smysl pro výstižnou formulaci, bez redundantního verbalismu, byl

²⁷⁸ Viz E. HOŠNOVÁ, *K vývoji české syntaxe*, s. 23–28.

²⁷⁹ K tomu viz zvl. T. VODIČKA, *Františka Palackého řeč spisovná*; J. BĚLIČ, *Zásady Palackého v otázkách jazykové kultury*. Nově K. ČINÁTL, *Dějiny a vyprávění*, s. 33–46.

²⁸⁰ Sám Goll veřejně uvedl, že „Tomek jest starému historickému slohu bližší než Palacký.“ LA PNP, fond Rudolf Urbánek, inv. č. 10797–10798: Jaroslav Goll: Václav Vladivoj Tomek, rukopisná verze Gollový slavnostní přednášky k počtu V. V. Tomka 23. května 1903 v Hradci Králové, s. 9 (koncept) a 29 (čistopis).

²⁸¹ Wacław Władiwoj TOMEK, *Dějepis města Prahy V.*, Praha 1881, předmluva, nepaginováno. Dále srov. Milan SVOBODA, *Ojedinělá parodie na historické texty V. V. Tomka?*, in: M. ŘEZNÍK (ed.), *W. W. Tomek*, s. 225–227.

²⁸² Podle T. Schiedera se výrazová forma moderního dějepisectví ustanovila v 19. století, a to synkrezí jazyka filozofie, básnictví, právní vědy a politické publicistiky. Viz T. SCHIEDER, *Geschichte als Wissenschaft*, s. 120–121. Poměr a intenzita těchto jednotlivých vlivů je však již čistě individuální a odráží osobitost stylu daného historika. Srov. J. MAREK, *Příspěvky k typologii historikova textu*, s. 540.

²⁸³ Ostrý kontrast mezi Gollovým a Tomkovým dějepisným stylem prudce vyakcentoval Z. NEJEDLÝ, *T. G. Masaryk IV.*, s. 13–14. Ačkoli uváděné charakteristiky jsou vcelku výstižné, způsob této komparace odrážel Nejedlyho vzrůstající subjektivní averzi k Tomkovi, v důsledku čehož je třeba k Nejedlyho závěrům přistupovat velmi obezřetně.

²⁸⁴ Viz J. ŠUSTA, *Mladá léta*, s. 69. Goll se dle Šusty nevyjadřoval s „doktrinářskou tuhostí“, ale spíše v „aforistických poznámkách.“ Dále viz Josef PEKAŘ, *K osmdesátinám Jaroslava Golla*, ČČH 1926, s. 247: „Prázdného verbalismu nebo jakýchkoli jiných hledaných prostředků literárního účinku nikde v stylu Gollově nenajdeme; zato hojně vět aforistické stručnosti, ale sytých myšlenkou: v krátké poznámce nebo epigramaticky zaostřené glosse ukládá začasté nejvtipnější formulace svého postřehu a v zamýšlené trojtečce tlumočí nejednou svou odevzdanost před tím osudovým, jež jde dějinami a na něž sebe hlubší analýza nestačí.“ Později přetištěno Josef PEKAŘ, *Jaroslav Goll*, in: Josef KLIK (ed.), *Z duchovních dějin českých*, Praha 1941, s. 334–340.

²⁸⁵ Srov. M. ŘEPA, *Poetika*, s. 80.

²⁸⁶ Podle Pekaře se v Gollově osobitém stylu „každá věta, každé slovo chví myšlenkou“ a proto je Gollův styl „nejvzdálenější protivou všeho šablonovitého a zběžného.“ J. PEKAŘ, *Dějepisectví*, s. 50. „Es gelang ihm, die Sprache ganz zum Instrumente seines Denkens zu machen. Seine Ausdrucksweise ist gedankenvoll und doch immer klar.“ Těmito slovy charakterizoval Eduard Fueter styl slavného pruského historika Leopolda von Rankeho (Eduard FUETER, *Geschichte der neueren Historiographie*, München-Berlin 1936,³ s. 482; srov. Jörn RÜSEN, *Konfigurationen des Historismus. Studien zur deutschen Wissenschaftskultur*, Frankfurt am Main 1993, s. 124–135). Nebude zajisté přehnanou analogií, vztáhneme-li je s ohledem na výše řečené také na Jaroslava Golla. Dostáváme se tak k zajímavé paralele mezi Rankeho a Gollovým dějepisným stylem, kterou registrovali již někteří doboví pozorovatelé a již se ještě dotkneme.

²⁸⁷ Josef PEKAŘ, *Böhmen und die deutschen Eroberungen an der Ostsee II.*, Politik 36, 17. September 1897, n. 258, s. 2. Pekař v této recenzi Gollových *Čech a Prus ve středověku* mimo jiné píše: „Der Stil Goll's ist so

podle mnohých tím, co Golla činilo i ve vědě básníkem.²⁸⁸ Je ovšem třeba dodat, že jednoduchost jazykových sdělení, včetně těch vědeckých (tzv. schopnost „*uhodit hřebíček na hlavičku*“²⁸⁹), považoval Goll za oprávněnou pouze za předpokladu, že nezredukuje složitost reality popisované situace na zjednodušující tvrzení.²⁹⁰ Snaha získat si čtenáře uměleckou formou se tedy podle Golla nikdy nesmí dít na úkor vědeckosti.²⁹¹ Sám proto dával, jak známo, po celý život otevřeně najevo svou nelibost k tomu, co nazýval *jednoduchými formulemi*, které se snaží vtěsnat spletnost historického dění do heslovitého vyjádření.²⁹²

Jaroslav Goll byl původně básník.²⁹³ Stejně jako mnozí z jeho vrstevníků i následovníků byl však již v útlém věku postaven před dilema: poezie, nebo věda.²⁹⁴ Skloubit obé nebylo pro období empiricko-kritické historiografie dost dobře myslitelné.²⁹⁵ Goll však ve svém mladistvém tíhnutí k poezii nepředstavoval mezi českými historiky žádnou výjimku,²⁹⁶

---

charakteristisch, persönlich, so baar aller Tendenz, wie bei wenigen unserer Schriftsteller. Jeder Satz sitzt seinem Gedanken wie angegossen.“

²⁸⁸ „Na každé větě bylo vidět, že není jen učencem, ale i básníkem.“ František Michálek BARTOŠ, *Jaroslav Goll*, Praha 1947, s. 16. Srov. K. STLOUKAL, *Jaroslav Goll*, s. 119: „Nikdo z českých historiků, a snad ani z cizích, nedovedl povědět málo slovy tak mnoho jako Goll. V tomto umění úspornosti a pregnančnosti byl právě básníkem i ve vědě. Odtud si možno vysvětlit stručnost, zhuštěnost a hutnost všech jeho prací, od obsáhlých studií až po referáty. Měl přímo nechuť k verbalismu a honosné frázi. 'Méně by bylo více', říkával.“

²⁸⁹ O této Masarykově schopnosti se Goll roku 1911 s uznáním zmínil K. Stloukalovi. Viz K. STLOUKAL, *Jaroslav Goll*, s. 117.

²⁹⁰ Srov. K. STLOUKAL, *Jaroslav Goll*, s. 117.

²⁹¹ Viz V. NOVOTNÝ, *Jaroslav Goll*, s. 279: „On [Goll, pozn. R.P.] vždy si přál, aby se jeho knihy četly, vždy stál o to, aby došly povšimnutí i v širších vrstvách inteligence. Ale uměl-li, nikdy nezapomínaje, že historie je v jistém smyslu také uměním, je získávati formou [...], nestalo se tak nikdy na úkor vědeckosti.“

²⁹² Viz např. Jaroslav GOLL (rec.), T. G. Masaryk, *Otázka sociální*, in: J. GOLL, *Vybrané spisy drobné I.*, s. 221-222, 231; J. GOLL, *František Palacký*, s. 52.

²⁹³ Nejdetailněji viz J. ŠPÉT, *K básnickému profilu Jaroslava Golla*. Dále viz Josef PEŠEK, *Jaroslav Goll jako básník*, *Ratibor* 23, 7. a 14. červenec 1906, č. 27, 28, s. 1-2, 1-2, 5. Souhrnně pak J. V. NOVÁK – A. NOVÁK, *Přehledné dějiny*; J. MAREK, *Jaroslav Goll*, s. 57-80; B. JIROUŠEK, *Jaroslav Goll*, s. 61-75.

²⁹⁴ Toto rozhodování prožíval Goll velmi emotivně, zvláště na počátku sedmdesátých let, kdy absolvoval zahraniční pobyty v Berlíně, Göttingen, Mnichově, Benátkách či Londýně. Složité pohyby jeho psyché jsou jedinečně zaznamenány v dopisech Františce Karáskové, jež jevila o talentovaného mladíka vskutku mimořádný zájem a podporovala jeho umělecké ambice. Gollovy dopisy jsou plné autentických vnitřních meditací, v nichž se své múze vyznával z duševní krize, spojené s rozpolceností své osobnosti na básníka a vědce. Jaroslavem Markem kdysi nadhozená analogie mezi Palackého vztahem k Nině Zerdahelyové a Gollovým poměrem k „Fany“ Karáskové zůstává inspirující dodnes (viz J. MAREK, *Jaroslav Goll*, s. 67). Múza Gollových mladých let zemřela roku 1875. K jejím osudům viz informace ze záznamů Ady Gollové-Hodáčové, které čerpala zvláště z vyprávění Jana Nerudy. A AV ČR, fond Jaroslav Goll, kart. 9, dodatkové č. 3, Torza podkladového materiálu ke vzpomínkám A. Hodáčové na svého otce J. Golla.

²⁹⁵ Snad právě tento faktor stál na počátku upřímných lidských sympatií mezi starým Gollem a mladým Kalistou (viz Z. KALISTA, *Po proudu života* 2, s. 71a). Také Kalista své váhání mezi drahou básníka a historika hluboce prožíval a vzpomínal, jak jej Josef Šusta (!) před začátkem habilitačního řízení otevřeně postavil před rozhodnutí: „*bud' budeš historikem, nebo básníkem*.“ Z. KALISTA, *Po proudu života* 2, s. 114, dále např. 84, 233. Ke Kalistově cestě od poezie k vědě viz zvl. Zdeněk HOJDA, *Zdeněk Kalista, umělec a historik*, in: Zdeněk KALISTA, *Cesta po českých hradech a zámcích. Aneb mezi tím, co je, a tím, co není*, Praha 1993, s. 5-22.

²⁹⁶ S poezií, jako jedním z prvních projevů nadání ducha a umění slova, se lze setkat také u mnohých Gollových žáků: u Pekaře, Šusty, Novotného, Hofmana, Šimáka, ale i u mladšího Chaloupeckého či Slavíka, který psal úsečné epigramy. Právě Slavík nazval v reakci na Pekařovu rektorskou přednášku *O periodizaci*

neboť poezie bývá často prvním výtryskem tvůrčí energie oduševnělého mládí. Nejenom „romantický“ dějepisec František Palacký skládal v raném věku latinské, německé i české verše.²⁹⁷ V letech svého gymnaziálního studia v Jindřichově Hradci psal básně také jeden z klíčových historiků „pozitivistické éry“ Antonín Rezek, i když jeho sbírka *Prvosenky* zůstala jen v rukopisu.²⁹⁸ A hlubokou lásku k poezii nezapíral ani Josef Emler.²⁹⁹

Goll ovšem disponoval nejenom básnickým talentem, ale také otevřenými ambicemi stát se národním literátem.³⁰⁰ Měl k tomu všechny předpoklady, včetně určitého sociálního kapitálu, který zpočátku těžil z elitních styků svého otce, lékaře Adolfa Golla a rovněž strýce Josefa Daňka mladšího,³⁰¹ později pak z osobních známostí s V. Hálkem, J. Nerudou, J. Vrchlickým, J. V. Sládkem, ale také s umělci z jiných oblastí, např. s Bedřichem Smetanou nebo malířem Antonínem Slavíčkem.³⁰² Goll se počal velmi rychle orientovat v okruhu české literární kultury, výsledkem čehož bylo uspořádání reprezentativní sbírky *Anthologie české lyriky*.³⁰³ Už v této době však produkoval i texty s vlastní autorskou licencí, což zúročil vydáním samostatné sbírky básní roku 1874,³⁰⁴ která byla symbolickým zakončením období,

---

českých dějin „pekařovské období“ české historiografie za „básnickou periodu českého dějepisectví“. Vedly jej k tomu zvláště dva ukazatele: jednak na Pekařově příkladu poukazyval na nepřipustné pronikání subjektivismu, duševního romantismu a historikových niterných pocitů do odborného textu; zvláště však upozorňoval na absenci exaktních pojmů, namísto nichž čeští historikové dle Slavíka raději použijí opisu pomocí básnického obratu. Viz Jan SLAVÍK, *Básnická perioda českého dějepisectví*, Praha 1932.

²⁹⁷ Viz J. KOŘALKA, *František Palacký*, s. 31. V poukazu na podobnost Palackého a Gollových literárních počátků se někteří čeští historikové snažili podpořit myšlenku přirozené kontinuity mezi Palackým a Gollem. Viz např. Josef MATOUŠEK, *Jaroslav Goll (1846-1929)*, Národ 5, 9. červenec 1929, č. 154, s. 1.

²⁹⁸ Rezek svou sbírku nazval „nedospělým dítkem Muzy, prvním pokusem literárním, který mě teprve dále vésti má a pudu k další činnosti připraviti.“ Cit. dle Jan MUK, *Ph. Dr. Ant. Rezek ve svém rodišti Jindřichově Hradci*, in: Památník ministra Prof. Dr. A. Rezka, Jindřichův Hradec 1936, s. 11. K Rezkově poezii viz detailně B. JIROUŠEK, *Antonín Rezek*, s. 22-26.

²⁹⁹ Viz zvláště Emlerovu osobní korespondenci: Flora KLEINSCHNITZOVÁ, *Vědě, Vlasti a Tobě...*, in: Památník Josefa Emlera k stému výročí narození, Praha 1936, s. 17-62.

³⁰⁰ Ve své literární činnosti se neomezoval pouze na poezii, ale v raných letech psal rovněž povídky, fejetony a pokoušel se rovněž o žánr dramatu, k čemuž se ještě vrátíme. Viz Jiří ŠPÉT, *Jaroslav Goll – prozaik a překladatel*, nepublikovaný strojopis, 16 stran, A AV ČR, fond Jaroslav Goll, kart. 8, inv. č. 419, Vzpomínky J. Špéta na J. Golla. Dále viz Jiří ŠPÉT, *Antické drama Jaroslava Golla*, Listy filologické 9 (84), 1961, s. 8-16.

³⁰¹ Skrze svého strýce se Goll např. osobně seznámil s Boženou Němcovou, o čemž k roku 1861 píše ve svém deníčku. Němcová přijela na návštěvu ke Gollovi strýci, kde se toho času nalézal i patnáctiletý Jaroslav. Když zjistil, že ona, již viditelně churavá dáma je Němcová, rozprávěl s ní prý zasvěceně o její *Babičce* a tázal se, nakolik je fabule tohoto díla fikcí a nakolik se v postavě Barunky zrcadlí samotná autorka. A AV ČR, fond Jaroslav Goll, kart. 1, inv. č. 3. Autobiografie, Gollův deník 1861, s. 5-6. Němcová po tomto rozhovoru psala své dceři o *mladém Gollovi* jako o „čiperném hochovi“. Viz Gollův autobiografický dopis Pekařovi z června 1927, in: J. KLIK (ed.), *Listy úcty*, s. 676. Srov. František FRÝDECKÝ, *Mladý Goll u Bož. Němcové*, Zvon 16, 1916, s. 631.

³⁰² Viz Jiří ŠPÉT, *Malířovo přátelství s českými historiky. (K životním osudům Antonína Slavíčka)*, nepublikovaný strojopis, 10 stran, A AV ČR, fond Jaroslav Goll, kart. 8, inv. č. 419, Vzpomínky J. Špéta na J. Golla. Dále viz Gollův úvod k dopisům A. Slavíčka jeho rodině: *Korespondence s rodinou prof. J. Golla 1903-1909*, in: Malíř Antonína Slavíčka vybraná korespondence, Praha 1910, s. 69-72.

³⁰³ Viz Jaroslav GOLL (ed.), *Anthologie české lyriky*, Praha 1872. Goll ji sestavoval na přímou objednávku svých přátel. Viz Gollův nedatovaný dopis F. Karáskové z Göttingen, A AV ČR, fond Jaroslav Goll, kart. 3, inv. č. 161, Korespondence osobní: J. Goll F. Karáskové, dopis č. 23, s. 1.

³⁰⁴ Viz *Básně Jaroslava Golla*, Praha 1874.

v němž věnoval tvořivou sílu svého ducha přednostně básnickým múzám. Její vydání sám chápal jako „*testament, umíraje v říši poezie – abych snad povstal v říši professorské učenosti*.“³⁰⁵

Již od nástupu na studia Goll cítil, že je postaven před osudové rozhodnutí, zda se bude věnovat umění nebo vědě: *jsem trochu rozmrzelý, že musím dvěma pánům sloužit*.³⁰⁶ Sám se hledal velice dlouho a zvláště během svých studijních pobytů v zahraničí na prahu sedmdesátých let intenzivně zvažoval, má-li se stát básníkem nebo vědcem.³⁰⁷ Ke konci roku 1871 však již píše své múze Fany Karáskové, že onen gordický uzel je konečně roztát.³⁰⁸ Rozhodl se, jak známo, pro vědu, protože „*dualismus dosavadní musil přestat*.“³⁰⁹ Potřeba spontánního vyjádření poetických nálad zůstala ale Gollovi po celý život vlastní, ačkoli se explicitně objevovala spíše nárazově, v nepravidelných intervalech a s nestejnou intenzitou. Jak později poznamenala jeho dcera: poezie bude i po nastoupení vědecké dráhy „*jako spodní struna znít celým jeho životem*.“³¹⁰ Jako profesionální historik psal však již své básně tiše, nenápadně a pokud je zveřejňoval, pak vesměs pod romantickým pseudonymem *Mortuus Vivens*.³¹¹ Poezie se mu z hlavní životní mety stala příležitostnou zálibou, poskytující akademickému vědci, stejně jako návštěva výstav, vernisáží či milovaná hra na klavír, možnost potřebného oddechu a duševní relaxace.³¹²

Jakkoli se mohlo na konci šedesátých let 19. století zdát, že Goll půjde jednoznačně cestou uměleckou, k níž byl po všech stránkách predestinován, ve skutečnosti se z něho nakonec stal historik, a to převážně historik analytik a kritik.³¹³ Tento přerod se nám dnes sice může jevit poněkud paradoxně, avšak při pozorné četbě vrcholných Gollových dějepisných děl nabudeme spíše podobného dojmu, jako před více než sto lety Jaroslav Bidlo: že se totiž

---

³⁰⁵ Gollův dopis F. Karáskové 4. ledna 1872 z Göttingen, A AV ČR, fond Jaroslav Goll, kart. 3, inv. č. 161, dopis č. 28, s. 1.

³⁰⁶ Cit. dle J. MAREK, *Jaroslav Goll*, s. 73.

³⁰⁷ Z Mnichova např. psal: „*Nemohu se najít, nejsem již tak naivní. A k tomu mne provází myšlenka, je i tato cesta [je] podniknutá zároveň k práci vědecké a nejen do lázní estetických*.“ Gollův nedatovaný dopis (1870) F. Karáskové z Mnichova, A AV ČR, fond Jaroslav Goll, kart. 3, inv. č. 161, dopis č. 2, s. 3.

³⁰⁸ Gollův nedatovaný dopis F. Karáskové, A AV ČR, fond Jaroslav Goll, kart. 3, inv. č. 161, dopis č. 27, s. 1.

³⁰⁹ Gollův dopis F. Karáskové 4. ledna 1872 z Göttingen, A AV ČR, fond Jaroslav Goll, , kart. 3, inv. č. 161, s. 1.

³¹⁰ Komentář Ady Hodáčové ke Gollovým dopisům F. Karáskové *Gottinky*: A AV ČR, fond Jaroslav Goll, kart. 3, inv. č. 161, *Gottinky*, s. 3.

³¹¹ K tomu viz podrobně Otokar FISCHER, *Mortuus Vivens*, *Rozpravy Aventina* 5, 24. duben 1930, s. 381-382.

³¹² Goll tak uposlechl radu svého otce, který měl zvláště z existenčních důvodů radost, že se jeho syn rozhodl pro univerzitní kariéru. Přesto byl však shovívavý i k básnickým múzám svého mnohostranně nadaného syna, kterému napsal: „*To já nemyslím, že bys v budoucnosti ses musel s básnictvím docela rozloučiti; třebaš se nemůžeš úplně tomu věnovati, někdy předce můžeš se trochu na tom koníčku vyjet*.“ A AV ČR, fond Jaroslav Goll, kart. 1, inv. č. 5, Dopis A. Golla J. Gollovi ze 7. ledna 1872. Později přetištěno Josef PEKAŘ (ed.), *Golliana. Z dopisů otce Gollova z let 1870-1873*, ČČH 35, 1929, s. 604.

³¹³ Srov. Z. BENEŠ, *Pojmy*, s. 360.

tento přechod od básníka k historikovi udál jen „zdánlivě – neboť Goll nepřestal nikdy smýšlet a tvořit umělecky, jak patrně z jeho vědeckých prací, v nichž přichází k platnosti jeho umění vypravovací (‘Čechy a Prusy’).“³¹⁴ I podle Novotného „při vši své svědomitosti a kritičnosti vědecké zůstává Goll přece básníkem – dikcí a formou vůbec.“³¹⁵ Chtělo by se tedy říci krátce spolu s Nejedlým: „Goll ani v historii není a nemohl být nebásníkem.“³¹⁶

Vzájemná souvislost mezi Gollovým uměleckým a odborným stylem nás přivádí k hlubšímu zamyšlení nad obecnou povahou jeho implicitních tvůrčích postupů. Karel Stloukal si stylistickou nevýraznost většiny Gollových raných prací ze sedmdesátých let 19. století vysvětloval tím, že jeho poetické nálady ještě v této době nacházely odbytiště v aktivní básnické tvorbě a Goll je tedy mohl ventilovat mimo vědecký diskurz.³¹⁷ Byl tehdy skutečně, jak se zdá, do jisté míry rozpolcenou osobností: z poloviny vědec, z poloviny básník. Jeho tvorba byla striktně oddělena tímto dualismem, který záměrně odfiltroval všechny poetické postupy z odborných děl a naopak, básním zachovával ráz intimní lyriky.³¹⁸ Gollovy předcházející pokusy sladit zálibu v poezii se zájmem o historická témata totiž nevyšly. Je známo, že v letech 1866-1867 podnikl pokus sepsat tři veršovaná historická dramata, která však nadobro zůstala jen sotva započatými torzy.³¹⁹ První z nich se mělo věnovat peripetiím knížecích Čech na konci 11. století, druhé těžilo z antického motivu korintské tyranidy Kypselovců a konečně třetí tragédie se svou fabulí obracela zpět k českým dějinám a sice k husitství.³²⁰ V těchto dramatických experimentech se dvacetiletý Goll pokusil o spojení básnické formy a historického námětu,³²¹ podobně, jako v některých partiích svých lyrických prvotin.³²² Tato cesta se však brzy ukázala jako kusá. Od počátku sedmdesátých let, kdy začal paralelně s básnickou tvorbou budovat základy své vědecké kariéry, se jako básník věnoval již výhradně intimní lyrice a nechával – s evangelistou řečeno – historikovi co je historikovo a básníku co básníkově.

---

³¹⁴ Jaroslav BIDLO, *Jaroslav Goll. (K šedesátým narozeninám)*, Národní listy 46, 13. červenec 1906, č. 191, s. 3.

³¹⁵ Václav NOVOTNÝ, *Goll Jaroslav, historik a básník český*, in: Ottův slovník naučný. Encyklopaedie obecných vědomostí. 10. díl, Praha 1896, s. 272.

³¹⁶ Z. NEJEDLÝ, *T. G. Masaryk IV.*, s. 13.

³¹⁷ Srov. K. STLOUKAL, *Jaroslav Goll*, s. 111.

³¹⁸ Viz Vilém BITNAR, *Lyrika Jaroslava Golla*, Našinec 56, 29. srpen 1920, č. 196, s. 5.

³¹⁹ Viz J. ŠPÉT, *Antické drama Jaroslava Golla*.

³²⁰ Viz J. MAREK, *Jaroslav Goll*, s. 72-73.

³²¹ J. Špét se domnívá, že na volbu konkrétních dějinných fabulí mohly mít aktuální vliv i tematické Höflerovy (römische Geschichte) a Kvíčalovy (dějiny řeckého dějepisectví) univerzitní přednášky, které Goll v zimním semestru 1866-1867 a 1867-1868 navštěvoval. Viz J. ŠPÉT, *Antické drama Jaroslava Golla*, s. 15. Výčet Gollem zapsaných přednášek viz B. JIROUŠEK, *Jaroslav Goll*, s. 50.

³²² Viz např. historické pasáže jeho básnického debutu *Bezděz* z roku 1866. Viz *Básně Jaroslava Golla* (1930), zvl. s. 17-19.

Stloukalův postřeh, platící pro období sedmdesátých let, je možno dále rozvinout zjištěním, že teprve poté, co se Goll definitivně rozhodl *obětovat poesii na oltář vědy*,³²³ dochází postupně ke splývání vědecké a poetické složky jeho duchovní konstituce v charakteristický gollovský dějepisný styl. Básnické nálady, zvláště v podobě květnatých metafor, tak začínají prosakovat přímo do jeho vědeckých děl. Jelikož se ale jednalo o oboustranný jev, stejně tak tomu bylo i naopak: vědecké motivy se ve vrcholném období Gollovy tvorby (tj. v devadesátých letech) stávají i náměty jeho občasné poezie, jak dokládají cykly básní *Otázky s odpověďmi i bez odpovědí* a zvláště pak *Minulost*, uveřejňované již pod pseudonymem v *Lumíru*.³²⁴ Právě v devadesátých letech dosahuje proto estetická vyšlechtěnost Gollových odborných textů svého maxima.

S postupujícím věkem však u Golla opět dochází k roz dvojování jeho osobnosti na vzájemně nezávislé subjekty básníka a vědce. Krátce před začátkem první světové války jakoby se vracel zpět do mladistvých let. Nedosti na tom, že se rozhodl věnovat své poslední vědecké síly tématu tereziánských válek, jež stálo i na samém počátku jeho historiografické dráhy. Roku 1913 v sobě totiž, paralelně s usilovnou prací na své poslední odborné monografii, probudil také interest básnický, který se však již zcela míjel s činností vědeckou. Poetické nálady nakonec vyústily v melancholický cyklus německy psaných básní *Vom Tode und vom Sterben*, v jejichž tesklivém duchu se odrážel očividný vliv Rainera Maria Rilkeho, jehož básně se pro Golla staly přední básnickou inspirací.³²⁵ Jeho tvorba se tedy navrácí k původnímu rozeklanému dualismu, bránícímu tvůrčí syntéze mysli a pera odborného historika a lyrického básníka. Na organické sladění obou hemisfér Gollova ducha již, narozdíl od let předchozích, nedošlo.

---

³²³ J. MAREK, *Jaroslav Goll*, s. 89.

³²⁴ Viz *Básně Jaroslava Golla* (1930), s. 148-156.

³²⁵ Mnohé z Gollových veršů vznikaly pod bezprostředním dojmem z četby Rilkeových básní. Např. úvodní báseň *Amely* z Gollovy sbírky *Vom Tode und vom Sterben* napsal, jak sám v rukopisu přiznává, přímo při čtení Rilkeovy *Das Buch der Bilder*. Silná vazba na Rilkeovu poetiku je také jedním z možných faktorů, jež vedly Golla k rozhodnutí psát své básně německy. Osobně se domnívám, že vysvětlit Gollovu volbu němčiny jako vhodné formy svých melancholických básní nelze degradovat na projev starosvětského *atavismu*, jak tvrdil Arne Novák (Arne NOVÁK, *Jirásek a Goll (recenze na Básně Aloise Jiráska a Básně Jaroslava Golla)*, LN 38, 25. prosinec 1930, č. 648, s. 11), ale že se v ní odráží minimálně dvě skutečnosti: jednak zmíněný vliv Rilkeho a jednak určitý, pro Golla typický stud, ventilovat svůj vnitřní splín „lidovým jazykem“ a stavět tak otevřeně na odív křehkou zranitelnost svého subtilního ducha. Otokar Fischer dokonce zaznamenává kuriózní historku, kdy Goll veřejně „s jistou preciositou, která tak dobře doplňovala jeho esprit a humanismus“ předčítal své verše a tvrdil, že jsou od Rilkeho. Jakoby si tím ověřoval kvalitu svých veršů. „Ale ihned se stáhl do zamlkle nepřístupné pózy, když jedním posluchačem zmíněná mystifikace byla prohlédnuta a vysloveny pochybnosti o autentičnosti přednášených veršů“, dodává Fischer. O. FISCHER, *Mortuus Vivens*, s. 382. Veřejné předčítání (zpravidla však cizích) veršů zcela v duchu salonní kultury 19. století patřilo ke Gollovým zálibám od raného mládí, kdy předčítal své překlady Slowackého, Mickiewicze, i některá díla českých autorů v okruhu pražské Umělecké besedy. Viz Jiří ŠPĚT, *Jaroslava Golla léta učednická*, nepublikovaný strojopis, 17 stran, A AV ČR, fond Jaroslav Goll, kart. 8, inv. č. 419, Vzpomínky J. Špěta na J. Golla, s. 4.

Vývojové proměny vzájemných korelací mezi Gollovou schopností umělecké a vědecké reflexe skutečnosti se zdají být základním faktorem, ovlivňujícím estetickou podobu jeho stylu.³²⁶ S určitou mírou simplifikace lze pronést obecnou tezi, že v raném (sedmdesátá a částečně osmdesátá léta) a naopak v pozdním (od počátku 20. století) období fungovaly poezie a věda jako dva více méně oddělené a vzájemně nezávislé světy Gollova myšlení. Ve zlatém věku jeho tvorby, za který považuji zvláště léta devadesátá, však dochází k jedinečnému propojení básnické formy a odborného obsahu Gollových děl, které vytvářelo jeho jedinečný dějepisný styl.

2.2 PŘÍSTUP K HISTORICKÝM TÉMATŮM

V návaznosti na Hanzalovo a Kalistovo vymezení dějepisova stylu budu v této části své práce věnovat pozornost proměnám témat Gollova badatelského zájmu.³²⁷ Výsledkem by měl být stručný nástin vývoje Gollovy tematické orientace,³²⁸ v němž mi ovšem nejde o obsahy jeho děl, nýbrž o vystižení určitých osobitých rysů, jimiž se vyznačoval Gollův způsob výběru, uchopení a zpracování historických témat. Spíše než o charakteristiku díla mi tedy jde o *charakter tvorby*, tj. o rekonstrukci specificky „gollovské“ *autorské situace* a o proniknutí do podstaty Gollova *přístupu* ke studované látce. Následující rozbor celkových souvislostí, na jejichž půdorysu probíhaly transformace Gollova badatelského zájmu, jsem záměrně koncipoval jako širší periodizační skicu Gollova profesního zrání,³²⁹ která nám – v návaznosti na tzv. *kánon celkovosti rekonstruktivní hermeneutiky* – umožní uvědomit si alespoň v nejzákladnějších obrysech podstatné historické souvislosti jeho historiografického díla a přispěje tím k eliminaci rizika dekontextualizačních lapsů při výkladu smyslu vybraných segmentů Gollových textů ve třetí kapitole této práce.

Již při letmém pohledu na Gollovo historiografické dílo zjistíme, že jedním z jeho charakteristických rysů je značná tematická diferencovanost. Šíře odborného záběru, pokrývající vpravdě všechny dějinné epochy od starověku až po současnost, připomíná klasického polyhistora 19. věku.³³⁰ Narozdíl od velkých historiků onoho „dlouhého“ století si však nelze nepovšimnout, že Gollova celoživotní práce není korunována žádným gigantickým veledílem, které by se stalo symbolickou synekdochou autorova životního díla tak, jak jsme na to zvyklí v případě Palackého *Dějiny národu českého* nebo Tomkova

---

³²⁶ Srov. J. VÁVRA, *Styl Jaroslava Golla*, s. 56.

³²⁷ Viz J. HANZAL, *Vědecká metoda*, s. 43; Z. KALISTA, *Styl Josefa Pekaře*, s. 86.

³²⁸ Graficky viz příloha č. 1 této práce.

³²⁹ Ohraničení jednotlivých fází chronologickými daty je samozřejmě pouze orientační.

³³⁰ Srov. K. STLOUKAL, *Jaroslav Goll*, s. 106.

Dějepis města Prahy. U Golla se zdá být velmi obtížné jednoznačně identifikovat něco jako jeho „životní dílo“ či „osudové téma“, tedy jakýsi horizont, z něhož by pozdější doba pohlížela na celek jeho historiografické tvorby.³³¹

Důvod je prostý. Horizont, z jehož perspektivy pohlížíme na celkový význam Gollovy odborné činnosti, se primárně neváže na badatelskou produkci, nýbrž na jedinečnou organizační a pedagogickou úlohu, jež mu v české historiografii připadla. I on sám se roku 1906 svěřil s tím, že za svůj hlavní úkol vždy pokládal především činnost učitelskou, nikoli spisovatelskou,³³² neboť „*akademický učitel není proto akademický, aby produkoval knihy, ale žáky*.“³³³ V tomto smyslu byl opravdu spíše „*geniálním učitelem*“ než „*plnokrevným vědcem*“, jak před lety snad poněkud provokativně prohlásil Jaroslav Marek.³³⁴ Při hodnocení místa, které Gollovi v dějinách českého dějepisectví náleží, je třeba mít vždy na paměti, že jeho celkový význam je spjat mnohem více s fenoménem *výchovného působení*, než bohatosti vlastní badatelské produkce, což nám při historiografických reflexích nedovoluje vztahovat na Golla stejná měřítká, jako na klasické „historiky-spisovatele“. Je-li však předmětem této práce Gollův styl, chápáný jako soubor charakteristických znaků celku, jeví se na tomto místě jako nevyhnutelné najít způsob, jak Gollovo rozmanité celoživotní dílo koncepčně uchopit tak, abychom pochopili jeho vnitřní integritu a dovedli jej v sémiotickém smyslu „číst“ jako smysluplný text.³³⁵

R. G. Plaschka před lety napsal, že Gollova osobnost byla fascinující kombinací své mnohostrannosti na jedné a harmonické jednoty na druhé straně.³³⁶ Postřeh rakouského historika můžeme potvrdit s tím, že i sama různorodost tematické skladby Gollova díla vyrůstala z jednotícího, hluboce zakódovaného psychologického rysu jisté nestálosti a

---

³³¹ „Osudovost“ určitého tématu přitom nemusí představovat jen jednorázový vrchol vědeckého díla, ale lze si ji představit i jako tematický motiv, který se jako „červená nit“ táhne celým historikovým tvůrčím životem (příkladem může být téma prvního vyhnanství Jednoty bratrské, jemuž se po celý život vzdaloval a znovu vracel Gollův žák Jaroslav Bidlo). Ani v duchu tohoto kritéria však v Gollově díle nelze stanovit jeho jednoznačného zástupce.

³³² A AV ČR, fond Kamil Krofta, kart. 5, inv. č. 347, Jaroslav Goll – k jeho 80. narozeninám, opis Gollova autobiografického dopisu Kroftovi z 19.-21. srpna 1906 (podklad pro jubilejní životopisnou skicu), s. 15. Originál Gollova listu je uložen v tomtéž fondu, kart. 2, inv. č. 81, 18 s. Blíže viz Jaroslav ČECHURA, *Historikem z nouze? Sebereflexe šedesátky Jaroslava Golla*, in: B. JIROUŠEK – J. BLÜML – D. BLÜMLOVÁ (edd.), *Jaroslav Goll a jeho žáci*, s. 283-292.

³³³ A AV ČR, fond Jaroslav Goll, kart. 6, inv. č. 400a, Úvod do studia dějepisu, s. 77.

³³⁴ Jaroslav MAREK, *Historik a slova*, in: Bronislav CHOCHOLÁČ – Libor JAN – Tomáš KNOZ (edd.), *Nový Mars Moravicus aneb Sborník příspěvků, jež věnovali Prof. Dr. Josefu Válkovi jeho žáci a přátelé k sedmdesátinám*, Brno 1999, s. 533.

³³⁵ K tomuto pojetí historického díla viz Zdeněk BENEŠ, *Fakt, slovo, znak. (Pět tezí ke vztahu sémiologie a historie)*, in: Petr NEJEDLÝ – Miloslava VAJDLOVÁ (edd.), *Verba et historia. Igoru Němcovi k 80. narozeninám*, Praha 2005, s. 21-29.

³³⁶ Viz Richard Georg PLASCHKA, *Von Palacký bis Pekař. Geschichtswissenschaft und Nationalbewusstsein bei den Tschechen*, Graz-Köln 1955, s. 56. Srov. D. ERBENOVÁ, *Poznání skutečnosti*, s. 65-72.

„těkavosti“ Gollovy permanentně hledající osobnosti,³³⁷ od raných let charakterizované spontánním kmitáním mezi uměleckou a vědeckou reflexí skutečnosti. Ta zůstala Gollovi vlastní prakticky po celý život. Ani poté, co se rozhodl upřednostnit kariéru vědce, totiž nenalezl klid v podobě stabilního „tematického domova“ a naopak se – jak sám sebekriticky přiznal – „*hned na universitě a snad již na gymn[áziu] rozptyloval. Jiná vlastnost nebo chyba je, že když jsem o něčem pracoval neb psal, obyčejně i interest pro věc se vyčerpával. Je to druhý extrém proti těm, kdo pořád píšou o stejné věci. Dostal jsem se z novověku zpátky do středověku a teď by mne zase více lákal novověk, třeba nejnovější.*“³³⁸ Rozrůzněnost a proměnlivost Gollova tématického zakotvení je tedy třeba chápat jako důsledek psychologických vlastností jeho osobnosti. Náš pohled na rozmanitost jeho tvorby se tím vymaňuje z představy o heterogenní množině tematického chaosu a vede spíše k porozumění fenoménu Gollovy tematické nestálosti ve smyslu „jednoty v různosti“.

Mozaika Gollova badatelského zájmu byla nebyvale široká. Do české vědy vstoupil jako historik novověkých dějin, pro něž roku 1875 získal docenturu. Ovšem pod tíhou různých okolností, zejména díky ohlasu prací *Historický rozbor básní Rukopisu Královodvorského* nebo *Čechy a Prusy ve středověku*, avšak i vlivem látky probírané v historickém semináři, se stal především ikonou medievistiky³³⁹ a konečně – což je obzvláště pikantní – pověsti vrcholného „vědeckého umění“ se těšily především jeho přednášky o starověkých dějinách, resp. de facto o dějinách římského císařství.³⁴⁰ Ačkoli dějiny starověku nikdy nepatřily ke Gollovým vlastním badatelským tématům, nebylo po rozdělení pražské Karlo-Ferdinandovy univerzity jednoduše nikoho vhodnějšího, kdo by v její české části mohl tento obor přednášet.³⁴¹ „*Goll je jediným, komu možno tento úkol s uspokojením svěřiti*“, píše ministr kultu a vyučování v návrhu na Gollovo povýšení do funkce řádného profesora s rozšířenou působností i pro obor starověkých dějin.³⁴² Bylo by ale mýlkou domnívat se, že tato činnost byla pro Golla „nutným zlem“. Právě naopak, v přednáškách nalézal zalíbení on i jeho studenti.³⁴³ Svědčí o

---

³³⁷ O svém vnitřním hledání psal z Mnichova roku 1870 Fany Karáskové. A AV ČR, fond Jaroslav Goll, kart. 3, nedatovaný dopis J. Golla F. Karáskové z Mnichova 1870, dopis č. 2, s. 3.

³³⁸ A AV ČR, fond Kamil Krofta, kart. 5. Opis Gollova dopisu Kroftovi, s. 12. Tato roztěkanost patřila ke Gollovým psychickým vlastnostem. Dokonce i když byl na dovolené u moře, psal: „*nedovedu dlouho sedět na místě.*“ Dopis J. Golla J. Pekařovi z 2. 8. 1906, in: J. KLIK (ed.), Listy úcty, s. 459.

³³⁹ „*Středověk, toť vlastní obor Gollův v jeho vlastním vědeckém bádání, ač první jeho práce pohybovaly se v novověku – v době války třicetileté a zasáhly i do století 18.*“ J. BIDLO, Jaroslav Goll, s. 2.

³⁴⁰ Viz J. MAREK, Jaroslav Goll, s. 137.

³⁴¹ Viz K. KAZBUNDA, *Stolice dějin na pražské univerzitě III*, s. 48 an.

³⁴² Cit. dle K. KAZBUNDA, *Stolice dějin III.*, s. 50.

³⁴³ Gollovo obzvláštní zalíbení v daném tématu však u některých posluchačů vyvolalo i opačný efekt, neboť jim jeho výklady o římských dějinách připadaly „*příliš rozvláčné.*“ Jaroslav BIDLO, *Moje styky s Gollem*, Marek ŽURČANSKÝ (ed.), in: B. JIROUŠEK – J. BLÜML – D. BLÜMLOVÁ (edd.), Jaroslav Goll a jeho žáci, s. 661.

tom konečně i houževnatost, se kterou Goll obstruoval už tak dosti spletitý průběh zřízení semináře starověkých dějin, kde měl být jako přednášející nahrazen skutečnými odborníky na starověký svět typu Justina V. Práška nebo Emanuela Peroutky.³⁴⁴

Tematická skladba Gollova díla pokrývá majoritní část etap přímky historického času. Početně vyjádřeno, od úsvitu středověku nenacházíme jediné století, kterého by se Goll odborně nedotkl. Sečteme-li jeho badatelská i učitelská témata, nacházíme zde dějiny pozdní antiky, témata z raného, vrcholného i pozdního středověku, dále obecné a zejména anglické dějiny 16. století, studie věnované Rudolfově Majestátu a dějinám třicetileté války (včetně zasvěcených prací o Komenském), práce z dějin zahraniční politiky evropských velmocí v 18. století a konečně i vhléd do éry Palackého a rozdělení pražské univerzity, jímž se Goll dotkl své současnosti.

Zajímavá je přitom skutečnost, že si Goll i přesto, že byl svými memorativními, metodickými i jazykovými schopnostmi schopen zasvěceně pojednat v podstatě o čemkoli z celku historického procesu, vybíral pro své výzkumy vesměs zcela mikroskopická témata, sic z rozličných časových epoch. Co bylo hlavním důvodem k tomu, že nikdy nesáhl k volbě časově rozprostřenějšího tématu, ve kterém by mohl svůj všeobecný rozhled naplno uplatnit?³⁴⁵ Tato otázka, na kterou obvykle odpovídáme zdůrazněním převážně analytického charakteru Gollova historického myšlení, majícího příčiny jak v jeho psychologické konstituci (kterou zdůrazňoval Jan Herben), tak v jeho metodologických zásadách, není zcela přesná. Zavádí nás totiž k mechanické dedukci, že rozsáhlou znalost všeobecných historických souvislostí napříč dějinnými epochami může historik ventilovat pouze formou široce koncipovaných syntéz. U Golla se však setkáváme se zcela specifickým způsobem prezentace zobecňujících pohledů na dějiny i v rámci jeho převážně analytického díla. Jsou jím spontánní analogické asociace, které tvoří páteř symptomatických rysů Gollova dějepisného stylu a jímž budu věnovat pozornost později. Nyní se zaměřím na *rekonstrukci* Gollova *přístupu* k jednotlivým tematickým enklávám jeho badatelského zájmu.

2.2.1 Náboženské a politické dějiny 17.-18. století (1870-1876)

Nejranější období Gollovy odborné historiografické práce lze s drobnými přesahy orientačně vymezit z jedné strany ukončením studia na filozofické fakultě roku 1869 a z druhé úspěšnou docentskou habilitací v létě 1875. Do uvedeného mezidobí spadá pro Golla

---

³⁴⁴ Viz J. MAREK, *Jaroslav Goll*, s. 141-142; K. KAZBUNDA, *Stolice dějin III*, s. 243an. Pro obsazení stolice starověkých dějin Goll do budoucna počítal se svým žákem Františkem Jarošem. Jaroš však navzdory slibným začátkům opustil akademické ambice a stal se středoškolským profesorem v Českých Budějovicích a v Praze.

³⁴⁵ Srov. J. ŠTAIF, *Historici, dějiny a společnost*, s. 255-256.

směrodatná éra jednak učitelování na mladoboleslavském gymnáziu – která jej utvrdila v přesvědčení, že úloha pedagoga je jeho hlavním životním posláním³⁴⁶ – a pak zejména důležitých studijních pobytů v Německu, Anglii a Holandsku v letech 1870-1872, jež z velké části rozhodly o jeho výjimečném postavení v české vědě a společnosti.

Už víme, že na počátku tohoto období Goll vážně koketoval s nakonec nenaplněnou myšlenkou, dosáhnout uspokojivého spojení umělce a vědce. Po krachu již zmíněných pokusů o historická dramata se médiem této symbiózy mělo stát právě tematické zaměření jeho odborné činnosti, orientované na dějiny umění.³⁴⁷ Gollovi tehdy probleskovaly hlavou nápady různého druhu, jedno je však spojovalo. Byl to silný vnitřní odpor k politickým dějinám ve smyslu historie „nudných“ diplomatických jednání a zákulisních intrik dějin mezinárodních vztahů, tedy k tématům, na nichž Goll později paradoxně vybudoval nejpevnější základy své univerzitní kariéry. *„Z lenošení a z uměleckých studií mě vyrušily fanfary boha války. Myslím stále o tom a upřímně je mi to hnusné, jak národové jako psi se dávají seštvat a dějiny se mi vždy jeví, co historie lidské hlouposti, jak několik chytrých stáda hovad za nás vodí – kdyby nebylo historie umění a literatury, věřte mi, - že šel bych se hned vystěhovat někam na měsíc.“*³⁴⁸ Tak smýšlel v létě roku 1870, kdy jeho zjištěnou emocionalitu ještě umocnilo náhlé vypuknutí prusko-francouzského konfliktu. Podobný smysl má však i jeho dopis z Mladé Boleslavi, kde s neskrývanými pedagogickými úspěchy vyučoval na tamním chlapeckém gymnáziu.³⁴⁹ Mladý učitel tehdy napsal: *„chci kluky naučit něco více, než řady ničemných králů a praček. Umění, literatura atd.“*³⁵⁰

Estétská štítivost vůči přízemnosti a zkaženosti politických půtek je velmi pozoruhodná a vnáší do Gollova historického myšlení jistou ironii. Když bude totiž v roce 1888 psát svou

---

³⁴⁶ „Snad jsem měl od přírody něco paedagogického talentu, ani ne toho technického, jako že jsem byl rád učitelem.“ Gollův dopis Pekařovi z 14. července 1906 (v den Gollových šedesátin), in: J. KLIK (ed.), *Listy úcty*, s. 455.

³⁴⁷ „Dostal jsem se zase jednou do dějin umění a obírám se Rubensem, kterého mám rád.“ A AV ČR, fond Jaroslav Goll, kart. 3, Gollův nedatovaný dopis F. Karáskové (závěr roku 1871) z Göttingen, dopis č. 26, s. 1-2. Podle indexu Goll roku 1872 v Göttingen navštívenal i kurz o pomnících starého křesťanského umění. A AV ČR, fond Jaroslav Goll, kart. 1, inv. č. 2, Gollův index z Georg-Augusts Universität Göttingen.

³⁴⁸ A AV ČR, fond Jaroslav Goll, kart. 3, Gollův nedatovaný dopis F. Karáskové z Mnichova (léto 1870), dopis č. 3, s. 3. V pozdějších letech Goll své vyhraněné stanovisko poněkud umírnil a omezil se na konstatování, že „kdyby se opravdu tak ‘malou moudrostí’ řídil běh světa, stály by celé ty dějiny za tu práci a za to studium, které se jim věnuje?“ Jaroslav GOLL, *Arnošt Denis*, in: J. GOLL, *Vybrané spisy drobné I.*, s. 166.

³⁴⁹ Goll patřil k málu pozdějších akademických a univerzitních špiček, které byly oblíbenými středoškolskými profesory. Již během učitelování v Mladé Boleslavi se u něho projevil pedagogický talent, dar zaujmout a „elektrizovat“ charismatickým kouzlem své osobnosti. Imponující Goll se tehdy chlubil: „*Kluci se česají a la Goll, nechťí bráti staré kalhoty do školy a polovička chce studovat na profesory. Tolik jsem dosáhl za týden. Škoda, že to není dívčí škola. Mohl bych založit Mormonskou kolonii.*“ A AV ČR, fond Jaroslav Goll, kart. 3, Gollův nedatovaný dopis F. Karáskové z Mladé Boleslavi (školní rok 1870-1871), dopis č. 17, s. 1.

³⁵⁰ A AV ČR, fond Jaroslav Goll, kart. 3, Gollův nedatovaný dopis F. Karáskové z Mladé Boleslavi (školní rok 1870-1871), dopis č. 17, s. 2.

známou apologii politického dějepisu, v níž se mimo jiné postaví proti argumentu těch, kteří jím pohrdají z důvodu morálního odporu k politice jako takové, napíše se zatajenou autoreflexí svého mládí i tato slova: „*Šliť někteří skutečně tak daleko, že tvrdili, že ten celý život politický za to nestojí, aby studium historické jemu se věnovalo buď pro svou malichernost, buď pro svou špatnost, pro špatnost mravní, jež v němž vládne.*“³⁵¹

Jak vidno, pikantní paradoxy se nevyhnuly ani myšlenkovému vývoji Jaroslava Golla. Když však na počátku sedmdesátých letech rozvažoval o svých budoucích vědeckých plánech, které by jej dovedly k úspěšné habilitaci, neměl na mysli jen dějiny umění. Zajímaly jej rovněž otázky hospodářské, zvláště vliv Colbertovy merkantilistické a protekcionistické koncepce francouzské ekonomiky na zahraniční politiku Ludvíka XIV.³⁵² Výsledkem těchto zamýšlených projektů byla nakonec jen studie *Colbert a věda i umění*, tato autentická ukázka fúze básníka a vědce.³⁵³ Jedná se bezpochyby o jednu z nejliterárnějších Gollových dějepisných prací, psanou vytříbenou formou záživného vyprávění, které nepozbývá ani funkčních estetických ozvláštnění, k nimž se ještě dostaneme. Nakonec se však šířeji uplatněným námětem prvních Gollových odborných statí stalo téma, které ztělesňuje jeho často připomínanou schopnost zasazovat české dějiny do kontextu dějin obecných.³⁵⁴ Šlo o dějiny české pobělohorské emigrace se zvláštním zřetelem ke Komenskému.³⁵⁵ Toto téma považoval mladý Goll za svůj přední badatelský úkol minimálně od konce roku 1871.³⁵⁶ Roli motivačních zdrojů zde podle všeho sehrály tři impulzy: motivace *citová, pragmatická a legitimační*.

Gollova osobnost byla na počátku sedmdesátých let 19. století prodchnuta duchem romantického vlastenectví.³⁵⁷ Goll byl tehdy romantikem par excellence: od vizuálního

---

³⁵¹ J. GOLL, *Dějiny a dějepis*, s. 6.

³⁵² A AV ČR, fond Kamil Krofta, kart. 5, opis Gollova autobiografického dopisu Kroftovi, s. 6.

³⁵³ Viz Jaroslav GOLL, *Colbert a věda i umění*, ČČM 46, 1872, s. 204-211. Nadále cit. dle J. GOLL, *Vybrané spisy drobné II.*, s. 204-212.

³⁵⁴ Viz R. PAZDERSKÝ, *Historické myšlení Jaroslava Golla*, s. 74-84.

³⁵⁵ Viz zvl. Jiří ŠPĚT, *Podíl Jaroslava Golla na rozvoji komeniologického bádání*, in: *Studia Comeniana et historica* 23, 1993, s. 57-71.

³⁵⁶ „*Pomalu mi vystupují najevo úlohy zůstanu-li na této dráze a z nich největší by byla – popřeje-li mi štěstí a nebudu-li spoután a upoután vždy na jednom místě, historie ta smutná, slzavá naší emigrace po Bílé hoře, rozptýlené a zamklé po půl Evropě.*“ Gollův nedatovaný (1871) dopis F. Karáskové z Göttingen, A AV ČR, fond Jaroslav Goll, kart. 3, inv. č. 161, dopis č. 26, s. 1-2.

³⁵⁷ Již roku 1861 si patnáctiletý Goll zapsal do svého deníčku velké vlastenecké vyznání: „*Jsem Čech, třeba i můj praděd z Němec za Dvorem Královým pocházel, a Čech chce zůstat Čechem, jinak bych se musel zastydět, že jsem syn otce svého. Můj děd, otec matčin, pochází z ryze českého kraje. [...] I matka má, jak vyrozumívám z řeči jiných, znala, co láska k vlasti jest. Chci sloužit vlasti své, chci zůstat vždy zdárným synem vlasti. Přisáhám Bohu, že se neodcizím národnosti svojí! Kletbu Tvou Pane! svolávám na zrádnou hlavu mou, jestli kdy zruším slib svůj. Trestej mne pak Bůh!*“ A AV ČR, fond Jaroslav Goll, kart. 1, inv. č. 3, Gollův deník 1861, s. 13-14.

zjevu, který evokoval vzezření básníka májovské generace,³⁵⁸ přes vnitřní atributy duchovního romantismu, k nimž patřilo okázalé vlastenectví, sentimentální invokace rodné země, melancholický vztah ke světu a zejména touha utíkat z reality vezdejšího světa do zašlých krás minulosti, která se stává útočištěm a duchovním domovem každého romantika.³⁵⁹ Z tohoto hlediska bylo pro Golla téma pobělohorské emigrace velmi přitažlivé a její nostalgický étos jej nenechával chladným ani v pozdějších letech: „*Já aspoň nemohu si mysliti Čecha, kterékoli konfesse a také kterékoli politické strany, jenž, maje vypravovati o tom, co následovalo po Bílé Hoře, by zůstával zcela klidným a chladným, spokojuje se s pouhým vysvětlením, jak tyto věci přišly...*“, psal ještě v roce 1898.³⁶⁰ Citovou náklonnost k tématu u něj však vzbuzovaly i jiné sentimentální důvody, jako byla např. reminiscence na doby, kdy byl jako chlapec okouzlen četbou romantického historického románu Ludwiga Rellstaba *Tři léta z třiceti*.³⁶¹

Ke studiu českých dějin první poloviny 17. století Goll tíhnul rovněž z hlediska, které bychom mohli nazvat jako *pragmatické*, chceme-li tím říci, že dané téma dobře vyhovovalo jeho tehdejší *metodologické* a *kariérní* strategii. Z metodologického hlediska bylo podstatné, že se jednalo o téma, na němž mohl demonstrovat organickou prostoupenost českých dějin s poměry obecnými, zvláště západoevropskými, což se postupně stalo jedním z klíčových scelujících prvků gollovské historiografie.³⁶² Ještě významnější roli však sehrál fakt, že se během svých zahraničních pobytů setkával s cennými prameny, které byly pro českou historiografii novým objevem. Goll proto v letech 1873-1876 intenzivně uveřejňoval komentované bibliografie a někdy i doslovné transkripce dokumentů, nalézajících se k českým dějinám v Göttingen,³⁶³ Žitavě³⁶⁴ nebo Herrnhutu.³⁶⁵ Přestože jsou z hlediska literárního stylu tyto relace zcela nezajímavým, protože „suchým“ faktografickým materiálem,³⁶⁶ v němž se vlastní interpretace vyskytují jen ojediněle,³⁶⁷ z perspektivy jeho

³⁵⁸ Přestože náměty Gollovy poezie korespondovaly již s tvorbou lumírovců a ruchovců (zvl. J. V. Sládek, J. Vrchlický, S. Čech), formou básnické kompozice byl Goll vázán na starší hálkovskou tradici. Proti Gollovu spojování s májovci ojediněle vystoupil Ferdinand STREJČEK, *Dr. J. Goll a Mladá Boleslav*, Národní zájmy 10, 25. červenec 1929, č. 29-30, s. 2.

³⁵⁹ Srov. Zdeněk KALISTA, *O historikově prožívání a romantismu*, in: Z. KALISTA, *Cesty historikova myšlení*, s. 114-129.

³⁶⁰ Jaroslav GOLL, *Palackého program práce historické*, in: J. GOLL, *Vybrané spisy drobné I.*, s. 31.

³⁶¹ Goll knihu četl již před rokem 1860 v německé verzi. A AV ČR, fond Kamil Krofta, kart. 5, opis Gollova autobiografického dopisu Kroftovi, s. 11.

³⁶² Zvl. v článku Jaroslav GOLL, *Poměry evropské po bitvě na Bílé Hoře*, ČČM 49, 1875, s. 359-372.

³⁶³ Viz Jaroslav GOLL, *Bohemika ve sbírce rukopisů knihovny v Gottinkách*, ČČM 47, 1873, s. 207-214.

³⁶⁴ Viz Jaroslav GOLL, *Krátká zpráva o některých rukopisech žitavských*, ČČM 50, 1876, s. 583-584.

³⁶⁵ Viz Jaroslav GOLL, *Archiv Ochranský*, ČČM 50, 1876, s. 733-752.

³⁶⁶ Dále viz např. Jaroslav GOLL, *Stará píseň morní*, ČČM 47, 1873, s. 448-450.

³⁶⁷ Zajímavé postavení zaujímá stať Jaroslav GOLL, *K dějinám r. 1620*, Osvěta 4, 1874, s. 635-642, v níž se snažil narativní formou převyprávět obsahy dopisů některých významných aktérů třicetileté války, jejichž

budoucí kariéry měly neskonalý význam. Systematickým studiem zahraničních bohemik si mladý historik postupně získával později naplno zúročené renomé důsledného analytického kritika, dělajícího historii vpravdě *ad fontes*, což byl v tehdejších časech ten nejlepší předpoklad pro nastoupení úspěšné akademické dráhy. Goll kromě toho věděl, že téma českých dějin počátku 17. století je velmi aktuálním tématem domácí vědy a že si svými heuristicky a kriticky kultivovanými příspěvky může vytvořit náklonnost postav, skrze něž vede cesta k univerzitní katedře.³⁶⁸ Bylo by sice nespravedlivé obviňovat jej z apriori zištných podniků, o určitém racionálním kalkulu tu však nemůže být pochyb.³⁶⁹

Tím se plynule dostáváme ke třetímu zdroji motivace, který způsobil Gollovu ranou fixaci na dějiny počátku sedmnáctého století, jenž jsem nazval *legitimizačním*. Každý historik je čas od času konfrontován s otázkou, kdy je nucen ospravedlnit, proč se zabývá právě tím a ne jiným, třeba „užitečnějším“ tématem. V kontextu české historiografie sedmdesátých let 19. století představovaly studie o předpokladech a počátcích třicetileté války velmi frekventované téma, jehož oprávněnost a závažnost byla garantována neochvějným argumentem, udávajícím českému dějepiscevtví tón ještě další dlouhá desetiletí: odkazem Františka Palackého. Každý český historik byl vnímán jako potenciální Palackého pokračovatel, přestože sám „Otec národa“ delegoval již roku 1859 privilegium svého nástupnictví výhradně na bedra Gindelyho.³⁷⁰ Je sice pravda, že Gindely si tento svůj „nástupnický monopol“ ostražitě hájil vůči všem možným konkurentům z řad mladé

---

korespondenci nalezl během svých cest po zahraničních archivech. Uprostřed komentovaných edic archivního materiálu tvoří určitou výjimku také krátká studie Jaroslav GOLL, *Současné zprávy o defenestraci pražské*, ČČM 49, 1875, s. 212-213, v níž se autor snažil vysvětlit záhadu přežití všech tří defenestrovanych osob z 23. května 1618.

³⁶⁸ Goll věděl, že přijatelnost jeho osoby musí být průchozí přes tři klíčové osobnosti: Tomka, Höflera a Gindelyho. S prvními dvěma se těšil velmi dobrým vztahům již od studijních let. Tomek byl starý známý Gollova otce (minimálně od roku 1833, viz Wáclaw Wladiwoj TOMEK, *Paměti z mého života I.*, Praha 1904, s. 27; Wáclaw Wladiwoj TOMEK, *Paměti z mého života II.*, Praha 1905, s. 213) a Höfler mladého studenta vždy aktivně podporoval, což mezi nimi vytvořilo silné pouto vzájemných sympatií (viz Gollův nekrolog Höflerovi v ČČH 4, 1898, s. 69-70, kde u něj oceňuje podobné pedagogické vlastnosti, jaké byly později obdivovány na Gollovi). Šlo tedy zejména o to, získat si důvěru jinak ke studentům dosti nevšimavého Antonína Gindelyho, který se v sedmdesátých letech naplno věnoval psaní *Dějin českého povstání léta 1618* a Goll se mu tak mohl zavděčit alespoň cennými heuristickými podněty.

³⁶⁹ Taktická předvídavost patřila ke Gollovým vrozeným vlastnostem. Během svého rigoróza ji např. osvědčil správným odhadem, jaké otázky mu examinační položí a jakou odpověď budou chtít slyšet. Gollovi proto nedělalo problém ani takticky „nařknout“ určité téma a „nahodit udičku“, na kterou se zkoušející chytl. „*Něco špeku jsem měl v kapsách, takže jsem i jiným mohl namastit proto péro.*“ [...] *Tuším, že od Höflera dostanu něco z římského dějepisu a sice mám 3 otázky na zřeteli, jakési koníčky jeho. Zdá se mi, že dosud při všech zkouškách jsem míval štěstí.*“ Gollovy dopisy otcí ze 4. a 6. června 1869. Viz Jiří ŠPÉT (ed.), *Allegro triumphale Jaroslava Golla*, Chlumec nad Cidlinou 1956, nepaginováno.

³⁷⁰ Viz Kamil KROFTA, *Antonín Gindely*, Praha 1915, s. 44-45, 110an; Kamil KROFTA, *Palacký a Gindely*, Praha 1912, s. 41an. Nověji pak Jiří ŠTAIF, *Antonín Gindely a František Palacký*, in: AUC – Philosophica et historica 3. 1993. *Studia historica* XXXIX, *Problémy dějin historiografie* 6., Praha 1994, s. 43-69.

generace a určitým formám obstrukcí tak neunikl ani Goll a především Antonín Rezek.³⁷¹ Česká společnost, která ve druhé polovině 19. století chápala národní dějiny stále jako veřejný statek, však Gindelyho jako pokračovatele Palackého nikdy nepřijala³⁷² a upínala své naděje k mladším historikům, především k Rezkovi – jenž se svou ambicí stát se Palackého pokračovatelem nijak netajil³⁷³ – ale také ke Gollovi, byť bylo od počátku zřejmé, že se bude orientovat spíše na studium dějin obecných.

Je evidentní, že mladý Goll již na počátku sedmdesátých let operoval s myšlenkou otevřít témata, ke kterým Palacký ve svém zpracování českých dějin nedospěl. Josef Šusta a později jeho žák Karel Stloukal dokonce hájili tezi, považující Gollovy studie *O slezském majestátě Rudolfa II.*³⁷⁴ či o Komenském³⁷⁵ za pouhé přípravné práce k zamýšlenému pokračování velké Palackého syntézy českých dějin.³⁷⁶ Narozdíl od Šusty se nedomnívám, že to bylo teprve svědomí badatelovo, které Gollovi nedovolilo kreslit syntetické obrazy tam, kde ještě neproběhl analytický výzkum.³⁷⁷ Vše napovídá spíše tomu, že se Goll nikdy necítil být dostatečně predestinován k pokračování v syntéze českých dějin. To však zároveň nevylučuje skutečnost, že se už na počátku sedmdesátých let stal jedním z historiků, kteří aktivně připravovali půdu pro pokračování v Palackého *Dějínách* usilovným sháněním pramenného materiálu, jeho detailní kritikou a především soustavným vnímáním zahraničních dějepisických tendencí.³⁷⁸

Všechny tyto okolnosti naznačují, že mladý Jaroslav Goll ve svém raném vědeckém programu nijak zvlášť nevybočoval z kontinuity českého dějepisectví, fixované na Palackého.³⁷⁹ Goll se vůči velkému – dosud žijícímu – historikovi neobracel jako protivník, ale chápal se jako jeden z jeho pokračovatelů v oblastech, které Palacký sám ve svém

---

³⁷¹ „O poměru ke Gindelymu by bylo dlouho psát, i těžko. On podivným způsobem vlastně nechtěl mít školu, nechtěl mít žáky. Zkusili jsme to, já i Rezek; on si tuším nepřál, abych pracoval v 17. století a Rezek v 16.“ A AV ČR, fond Kamil Krofta, kart. 5, opis Gollova autobiografického dopisu Kroftovi, s. 13. J. Glücklich pak zaznamenává Kroftovu vzpomínku na Gollovo vyprávění o Gindelyho žárlivosti, „který mu svým postavením ztěžoval přístup k potřebnému materiálu.“ J. GLÜCKLICH, *Jaroslav Goll zemřel*, s. 2.

³⁷² Srov. J. GOLL, *Palackého program práce historické*, s. 31.

³⁷³ Viz J. ŠPĚT, *Rezkovy snahy stát se pokračovatelem Palackého*.

³⁷⁴ Viz Jaroslav GOLL, *O slezském majestátě Rudolfa II.*, ČČM 48, 1874, s. 3-22.

³⁷⁵ Viz Jaroslav GOLL, *Příspěvky k životopisu Komenského*, ČČM 48, 1874, s. 259-277; Jaroslav GOLL, *O hrobě Jana Amosa Komenského*, in: J. GOLL, *Vybrané spisy drobné II.*, s. 180-184 (studie z roku 1874).

³⁷⁶ Viz Josef ŠUSTA, *Jaroslav Goll*, Čechische Revue 1, 1906, s. 8; srov. Josef ŠUSTA, *Jaroslav Goll*, (1926), s. 2; K. STLOUKAL, *Jaroslav Goll*, s. 110-111.

³⁷⁷ Obdobně jako Šusta viz J. MATOUŠEK, *Jaroslav Goll*, s. 2, který nepochybuje o Gollově schopnosti pokračovat v Palackého syntéze a tvrdí, že „na štěstí české historiografie“ byl Goll od tohoto záměru odvrácen pedagogickými povinnostmi a reflektovanou potřebou kriticko-analytické práce.

³⁷⁸ Srov. Josef PEKAŘ, *K šedesátým narozeninám Jaroslava Golla*, Zlatá Praha 23, 1906, s. 477; J. PEKAŘ, *Přednáška o Jaroslavu Gollovi*, s. 26.

³⁷⁹ Srov. Z. BENEŠ, *Pojmy*, s. 360. Srov. Zdeněk NEJEDLÝ, *Dějiny národa českého I. Starověk*, Praha 1953², s. 95-96. Zajímavou komparaci mezi Gollem a Palackým rozvinul Jaroslav MAREK, *Jaroslav Goll*, *ĎaS* 7, 1965, č. 3, s. 28-30.

„historiografickém kšaftu“ vytkl budoucí národní vědě jako její hlavní úkol.³⁸⁰ Že je však třeba analyticky revidovat i samotné Palackého dílo si Goll patrně výrazněji uvědomil až v souvislosti s bojem o Rukopisy.³⁸¹ Avšak i jeho slavnou devízu „revize“ Palackého díla je třeba vnímat jako povýtce dějezpytnou snahu faktograficky zdokonalit a zpřesnit Palackého celkový obraz českých dějin,³⁸² nežli jej s politicko-ideologickou intencí demontovat a zavrhnout jako lichý ideový koncept.³⁸³

Období Gollových vědeckých počátků stojí ve znamení témat, která odrážela jeho niterné tíhnutí k dějinám protireformace. Pragmatické důvody, kterými byly zvláště reálné vyhlídky na získání pozice univerzitního pedagoga, jej však vedly k tomu, že se rozhodl věnovat badatelsky méně „obsazenému“ poli, kterým byly dějiny evropské politiky sedmnáctého a osmnáctého století. Šlo sice o téma, k němuž si Goll přinášel určitý odpor, zároveň však věděl, že jde o oblast, pro níž lze na pražské univerzitě získat stabilní pedagogické angažmá.³⁸⁴

Dějiny mezinárodních vztahů byly tématem, k němuž Golla vedl již během univerzitních studií jeho oblíbený profesor Höfler. V souvislosti se svou habilitací se Goll krátce před polovinou sedmdesátých let začal soustavně věnovat dějinám západoevropské diplomacie sedmnáctého století. Výsledkem byla dvojice německy psaných studií *Der Convent von*

---

³⁸⁰ Připomeňme alespoň dva Palackého citáty. Jeden se váže k potřebě hledat pro osvětlení domácí historie materiál v zahraničí, čemuž Goll, jak víme, obětoval již od počátků své odborné činnosti velký díl energie. Podle Palackého „*Zkoumatel tedy český musí světla, kterého se mu doma nedostává, hledati v cizině, [...] věda, že jako žádný jednotlivý člověk, tak ani národ žádný pod sluncem nikdy tak samostatným nebyl a není, aby co do spůsobův a obyčejův byl sobě neosobil více neb méně od pokrevníkův a sousedův svých.*“ (František PALACKÝ, *Právo staroslovanské, aneb Srovnání zákonův cara Srbského Stefana Dušana s nejstaršími řády zemskými v Čechách*, in: František PALACKÝ, *Spisy drobné II. Spisy z oboru dějin*, Praha 1900, s. 143). Ve druhém citátu pak Palacký apeluje na českou inteligenci, aby v zájmu posílení českého národa reflektovala, zdokonalovala a překonávala proudy, rezonující v cizině: „*Vážnějšíť jest úloha naše: nepovzneseme-li ducha svého a ducha národu našeho k vyšší a ušlechtlejší činnosti, nežli jest u národů sousedův, nejen nedobudeme si čestného místa v řadě národův, ale neuhájíme konečně ani přirozeného bytu svého. Proto jest povinností spisovatele českého, starati se, aby plody ducha jeho vnitřní hodnotou a cenou svou nejen rovnaly se plodům cizojazyčným, ale aby je převýšily; povinnost jest zvláště mladších, aby záhy cvičili a připravovali se opravdově k jízdě o závod se všemi výtečníky domácími i cizokrajnými na poli jak naučném, tak i krasoumném.*“ (František PALACKÝ, *Řeč ve valném shromáždění Svatoboru dne 27. listopadu 1864*, in: František PALACKÝ, *Úvahy a projevy z české literatury, historie a politiky*, Praha 1977, s. 322).

³⁸¹ Viz Bohumil JIROUŠEK, *Jaroslav Goll, Rukopisy a osmdesátá léta*, in: D. BLÜMLOVÁ – B. JIROUŠEK (edd.), *Čas pádu Rukopisů*, s. 53–62. Srov. Miroslav KOMÁREK, *František Palacký a RKZ*, in: Palackého cesta. Pohledy na život a činnost Františka Palackého a lidí mu blízkých, Olomouc 1998, s. 53–57.

³⁸² Příznačná jsou slova V. Novotného: „*Ozývaly-li se hlasy volající po novém zpracování českých dějin, v kruzích odborných při tom nejvíce pociťována potřeba revise všeho dosavadního bádání.*“ Václav NOVOTNÝ, *České dějiny I. 1. Od nejstarších dob do smrti knížete Oldřicha*, Praha 1912, s. IX.

³⁸³ Srov. J. MAREK, *Česká moderní kultura*, s. 204–205; J. MAREK, *Jaroslav Goll*, s. 160–161. Srov. Gollův dopis Pekařovi z 19. listopadu 1918, in: J. KLIK (ed.), *Listy úcty*, s. 620.

³⁸⁴ „*Zabral jsem se do studií o francouzské a hollandské obchodní politice v 17. století, teď nevidím nic jiného před sebou, než cestu, která vede ku kathedře docenta. [...] jest již čas abych něčím byl. Někdy se možná zdá, že bych měl litovat, že jsem se již dávno nevrhl na této cestě rozhodně a bez váhání; ale předce ne: snad se tím uchráním jisté jednostrannosti.*“ A AV ČR, fond Jaroslav Goll, kart. 3, Gollův nedatovaný dopis F. Karáskové z Göttingen (závěr roku 1871), dopis č. 27, s. 2.

Segeberg³⁸⁵ a *Die französische Heirath*,³⁸⁶ z nichž posledně jmenovanou předložil roku 1875 jako svou habilitační práci. Již jsem naznačil, že přechod ke studiu pro mladého Golla nepříliš záživných dějin evropské diplomacie byl v jeho případě motivován uprázdněním stolice obecných novověkých dějin, na níž držel do roku 1871 přednášky Karl Johann Vietz. Přestože byla stolice dočasně zrušena³⁸⁷ a Goll své habilitaci nepřikládal velkou naději na úspěch,³⁸⁸ byl na základě úspěšného habilitačního řízení v červnu 1875 jmenován soukromým docentem obecných novějších dějin.

Pokud jde o dějepisný styl těchto děl, jednalo se ve srovnání se studií o Colbertovi nebo Komenském o dosti radikální změnu, která zcela pohřbila Gollovy dřívější ambice stát se „dějepisným umělcem.“³⁸⁹ Studie o segeberském konventu je po stylistické stránce Gollovou patrně vůbec nejméně zajímavou publikací. Jeho habilitační spis o strategickém významu sňatku anglického krále Karla I. s francouzskou princeznou Henriettou znamenal v tomto směru určitý posun. Gollovi, i přes záplavu faktografického materiálu, šlo zjevně také o to, navodit zvolenou kompozicí alespoň částečně dojem vyprávěného příběhu. Nepředložil tedy pouze analytickou studii, kterou bychom mohli spolu s Droysenem označit za čistě výzkumnou a jejímž hlavním hrdinou by byl sám historik-badatel.³⁹⁰ Gollův styl s sebou tehdy nesl i poměrně výrazné narativní postupy, v nichž autor vyklízí pole ve prospěch postav dějové zápletky a jen tu a tam se připomíná jako vypravěč.³⁹¹ Práce byla mimo to obohacena četnými epickými prvky, zvýrazňujícími vyprávěcí polohu líčení historických událostí,³⁹² jejichž spád postupně graduje.³⁹³ V textu se lze setkat i s některými

---

³⁸⁵ Viz Jaroslav GOLL, *Der Convent von Segeberg (1621)*, Prag 1875.

³⁸⁶ Viz Jaroslav GOLL, *Die französische Heirath. Frankreich und England 1624 und 1625*, Prag 1876.

³⁸⁷ Stolice byla na Höflerův popud přeměněna na stolicí starověkých dějin, kde počal roku 1872 přednášet göttingenský docent Otto Hirschfeld. Viz Karel KAZBUNDA, *Stolice dějin na pražské univerzitě II. Od obnovení stolice dějin do rozdělení university (1746 – 1882)*, Praha 1965, s. 124-125.

³⁸⁸ A AV ČR, fond Kamil Krofta, kart. 5, opis Gollova autobiografického dopisu Kroftovi, s. 13-14.

³⁸⁹ Jde o původně Palackého pojem, který v souvislosti s ním později užil i Goll. Viz František PALACKÝ, *Dějiny národu českého v Čechách a v Moravě*, Praha 1998, s. 4; J. GOLL, *František Palacký*, s. 103.

³⁹⁰ Viz Johann Gustav DROYSEN, *Historik. Rekonstruktion der ersten vollständigen Fassung der Vorlesungen (1857) Grundriss der Historik in der ersten handschriftlichen (1857/1858) und in der letzten gedruckten Fassung (1882)*, Peter LEYH (hrsg.) Stuttgart 1977.

³⁹¹ Např. v pasáži „Die Königin Mutter spielte dabei, wie wir sahen, eine wichtige Rolle. [...] Die künftige Königin sollte – ich übergehe das minder Wesentliche – nicht bloss in London, sondern überall, wo sich der Hof aufhält, eine Kirche oder Kapelle haben.“ J. GOLL, *Die französische Heirath*, s. 26, 59.

³⁹² Viz např. „Aber die Tage des grossen Feldherrn waren gezählt, seine Kräfte erschöpft. [...] „Die Verlegenheit war so gross, wie nie seit Beginn der Verhandlungen [...] Dass es so schlecht gelang, war kein gutes Zeichen für die Zukunft.“ J. GOLL, *Die französische Heirath*, s. 54, 60, 63-64.

³⁹³ Zajímavá je poslední věta Gollovy práce, která přináší obecný závěr v duchu geneticko-kauzálního vysvětlení jevu, který ve velmocenské politice následoval: „Und in der Folge schwankt die Politik dieses States lange Zeit hin und her.“ J. GOLL, *Die französische Heirath*, s. 76.

zobecnujícími tezemi či vlastními hodnotícími soudy,³⁹⁴ které budu souhrnně analyzovat níže.

I přes Gollovo formalistické úsilí se právě stylistické zpracování jeho habilitační práce setkala s nepříznivým ohlasem ze strany obou jejích hodnotitelů, Höflera i Gindelyho. Jejich posudky sice oceňovaly výši autorovy věcné erudice i smysl pro minuciózní dějezpytnou kritiku, zároveň mu však vytýkaly neliterárnost podání, které podle Höflera vyvolává po stylistické stránce „*poněkud silné reminiscence na Rankeho*“,³⁹⁵ což nebylo ani od Höflera ani od Gindelyho možno chápat jako kompliment.³⁹⁶ Höfler kritizoval zejména Gollovo nadužívání imperfekta namísto préterita a příliš složitou výstavbu souvětí, pročež projevil starost o srozumitelnost jeho potenciálních univerzitních přednášek.³⁹⁷ Také Gindely se o formě Gollovy práce vyjádřil poměrně kriticky a upozoroval, že se Gollovi dost dobře nedaří ovládnout rozsáhlý faktografický materiál do té míry, aby práce mohla působit dojmem kompaktního obrazu.³⁹⁸ Přesto však optimisticky doufá, „*dass er in seinen späteren Arbeiten diesen Fehler überwinden wird*“³⁹⁹ a vyzdvihuje Gollův vynikající talent pro umění jemné kritické analýzy.⁴⁰⁰

Do „rodiny“ Gollových raných studií o dějinách mezinárodních vztahů ze sedmdesátých let 19. století nepochybně patří ještě samostatně vydaná práce *Der Vertrag von Alt-Ranstaedt*.⁴⁰¹ Vyšla sice až roku 1879, ale tematicky, jazykově a především stylově viditelně

---

³⁹⁴ Viz např. „*Ein unhaltbares Verhältniss, das nicht von Dauer sein konnte!*“, J. GOLL, *Die französische Heirath*, s. 76.

³⁹⁵ Cit. dle K. KAZBUNDA, *Stolice dějin II.*, s. 214.

³⁹⁶ Důvody Höflerovy a zejména Gindelyho nevraživosti k Rankemu tkvěly jednak v příčině konfesijní, neboť oba pražští profesori byli stoupenci konzervativního katolicismu; jednak politické, protože Höflera a Gindelyho spojovalo silné antiprušáctví; a nakonec i profesní, neboť zvláště Gindely poukazoval na nepřesnost Rankeho závěrů a amatérskou práci s prameny, pro kterou považoval Rankeho za „*nesvědomitého*“. Blíže viz K. KROFTA, *Antonín Gindely*, s. 180-183; Josef POLIŠENSKÝ, *Anton Gindely und die böhmische Geschichtswissenschaft*, in: *Problémy dějin historiografie 6.*, s. 19. Připomeňme, že i Jaroslav Goll ve své práci nezamlčel některé Rankeho omyly: „*Solange Sillery und sein Sohn an der Spitze der Regierung standen, war an einem Krieg Frankreich gegen Spanien nicht zu denken. Sie dachten nicht, wie Ranke sagt, den Krieg anzufangen, sondern mit demselben zu drohen.*“ J. GOLL, *Die französische Heirath*, s. 41. Jako nepřímá polemika s Rankem byla psána také práce Jaroslav GOLL, *Über die Carlsruher Sammlung der Briefe Mazarins. (Zur Kritik von Siri's Mercurio)*, Nachrichten von der königlichen Gesellschaft der Wissenschaften und der Georg-Augusts-Universität zu Göttingen aus dem Jahre 1872, s. 379-390.

³⁹⁷ Viz zevrubně K. KAZBUNDA, *Stolice dějin II.*, s. 214an. Při Gollově habilitačním kolokviu i během poslechu habilitační přednášky však Höfler neshledal nic, co by se dalo ústnímu projevu mladého historika vytknout. Viz K. KAZBUNDA, *Stolice dějin II.*, s. 216.

³⁹⁸ „*Der Kandidat verstand das riesenhafte Material, das sich ihm darbot, nicht so zu beherrschen, dass uns die gesamte Arbeit als ein einheitliches Bild anmuten möchte.*“ Cit. dle K. KROFTA, *Antonín Gindely*, s. 137.

³⁹⁹ Cit. dle K. KROFTA, *Antonín Gindely*, s. 137.

⁴⁰⁰ „*Mehrfache kritische Untersuchungen, die dr. Goll seinem Gesuche beilegt, namentlich eine Kritik über die 'Lettres du Comte d'Estrades' zeigen, dass der Kandidat für diese Art literarischer Untersuchung ein hervorragendes Talent besitzt.*“ Cit. dle K. KROFTA, *Antonín Gindely*, s. 137.

⁴⁰¹ Viz Jaroslav GOLL, *Der Vertrag von Alt-Ranstaedt. Oesterreich und Schweden 1706-1707. Ein Beitrag zur Geschichte der österreichischen Politik während des nordischen Krieges*, Prag 1879.

kořespondovala se dvěma předchozími pracemi a tvoří tak spolu s nimi ucelený trojlístek, charakteristický pro danou fázi Gollova vědeckého vývoje. Časově se v ní sice pustil do tématu až z počátku 18. století, forma studie však odpovídala jeho pracím o politických dějinách 17. věku. Po stylistické stránce připomínala zejména *Französische Heirath*, neboť i zde se Goll snažil nalézt určitý modus vivendi mezi stylem výzkumné analýzy a geneticko-kauzálně pojatého vyprávění historických událostí, čímž postupoval zcela v duchu waitzovského „*Mischung von Erzählung und Untersuchung*“.⁴⁰² Byť se Goll tehdy ve svých odborných projevech spíše vystříhával prvků básnického jazyka, ojediněle se v jeho výkladu objevují i estetizující metafory⁴⁰³ a ze stylistického hlediska také – již z „Francouzské svatby“ známé – trsy řečnických otázek.⁴⁰⁴

Po stylistické stránce představuje vyvrcholení Gollova raného zájmu o dějiny evropské politiky krátké pojednání *Vznik anglického parlamentu*,⁴⁰⁵ které vyšlo roku 1879 na podkladě přednášek ze zimního semestru 1878-1879.⁴⁰⁶ O poetických metaforách, květnatém jazyku a odlehčené, popularizační formě tohoto spisku pojednám až na příslušných místech typologie symptomatických rysů Gollova dějepisného stylu. Anglické dějiny představovaly nesporně jedno z Gollových životních témat. Kromě své habilitace k nim sice nenapsal žádnou větší práci, ale subjektivně k nim silně tíhl již od dob svého studia v Göttingen, kde na něj působily charismatické osobnosti profesora Reinholda Pauliho a docenta Alfreda Sterna,⁴⁰⁷ věnujících se anglickým dějinám.⁴⁰⁸ Právě Pauli zajistil Gollovi místo sekretáře u amerického velvyslance George Banckrofta, v jehož službách měl Goll možnost „načichnout“ anglosaským prostředím, které bylo v Čechách fakticky neznámé. Není proto divu, že Goll využil této své přednosti a svou docentskou kariéru zahájil v zimním semestru 1875-1876 sérií německých přednášek o anglických dějinách první poloviny 16. století.

⁴⁰² Ulrich MUHLACK, *Die Stellung von Georg Waitz in der deutschen Geschichtswissenschaft des 19. Jahrhunderts*, in: B. JIROUŠEK – J. BLÜML – D. BLÜMLOVÁ (edd.), *Jaroslav Goll a jeho žáci*, s. 178. Srov. J. G. DROYSEN, *Historik*, s. 228.

⁴⁰³ Viz např. „*Die Offiziere hatten während der Winterrast 'die Süßigkeit des Friedens' gekostet.*“ J. GOLL, *Der Vertrag von Alt-Ranstaedt*, s. 21.

⁴⁰⁴ Viz např. „*Wer konnte aber die Folgen berechnen, wer durfte die Verantwortung für die ungewisse Zukunft übernehmen?*“ J. GOLL, *Der Vertrag von Alt-Randstaedt*, s. 34.

⁴⁰⁵ Viz Jaroslav GOLL, *Vznik anglického parlamentu*, Praha 1879.

⁴⁰⁶ Viz K. KAZBUNDA, *Stolice dějin II.*, s. 217.

⁴⁰⁷ Stern a Goll byli generační vrstevníci a spojovaly je velmi přátelské vztahy. Viz J. MAREK, *Jaroslav Goll*, s. 88. Goll Sternovi také roku 1876, již jako profesoru bernské univerzity, dedikoval svou habilitaci *Die französische Heirath*.

⁴⁰⁸ Kurzky o anglických dějinách Goll v Göttingen navštěvoval roku 1872. U prof. Pauliho přednášku *Englische Verfassungsgeschichte* a u dr. Sterna *Geschichte der englischen Revolution*. Obě témata určujícím způsobem nasměrovala Gollův zájem o dějiny anglického parlamentarismu. A AV ČR, fond Jaroslav Goll, kart. 1, inv. č. 2. Studijní doklady, inv. č. 2, Gollův index z Georg-Augusts Universität v Göttingen.

Čtení z anglických dějin patřila ke stálícím jeho univerzitního působení.⁴⁰⁹ V těchto přednáškách, na nichž býval počet posluchačů zpočátku velmi komorní,⁴¹⁰ mohl zúročit nejen své znalosti z ústavních a právních dějin, ale také naplno rozvinout vzletné „časové oblouky“, v nichž srovnával parlamentární zřízení moderních evropských států s počátky anglické ústavnosti. Byl totiž přesvědčen – a nesmlčel to ani svým studentům – že *„dějiny anglické zajímavé jsou jednak jako dějiny národa hmotně i duševně mocného a vyvinutého, jednak svou ústavou a vývojem jejím. Moderní ústavy jsou více méně napodobením parlamentarismu anglického.“*⁴¹¹

Stopování kořenů anglického parlamentarismu tak Golla, zprvu jen velmi nenápadně, posouvalo do stále vzdálenějších vrstev historického času a třicetiletý historik se rázem ocitl v dosud neznámém světě středověku.

2.2.2 Náboženské dějiny pozdního středověku (1877-1885)

Mladistvý zájem o Komenského a dějiny české pobělohorské emigrace Golla neopustil ani během intenzivního studia raně novověkých poměrů evropské diplomacie. Protože se ve svých badatelských i pedagogických tématech stále více posouval od novověku ke středověku, zažádal si v létě roku 1878 o rozšíření své *venia docendi* i na středověké dějiny, s plánem věnovat se především dozvukům české reformace, tj. především dějinám Jednoty bratrské. Žádost byla vyslyšena a Goll se tak mohl začít naplno věnovat vytouženému tématu českých náboženských dějin, u kterého setrval až do doby, kdy jej z poklidné atmosféry soustředěného studia teologických otázek podzimu středověku vyrušily opět ony zlověstné „*fanfary boha války*“, ohlašující tentokrát vzplanutí boje o Rukopisy.

Gollův tématický úrok mu otevřel cestu k tématu, za nějž si za celý život vysloužil největší odborné uznání. Laicky řečeno, podařilo se mu spojit příjemné s užitečným. Na jedné straně mohl zůstat u tématu spojeného s tradicí české reformace, k němuž vždy subjektivně tíhl. Spolu s tím se mu podařilo setřást ze sebe i věčný stín Gindelyho, kterému

---

⁴⁰⁹ Gollovy přednášky o anglických dějinách do konce 16. století se nacházejí např. v pozůstalosti V. Novotného: A AV ČR, fond Václav Novotný, kart. 1, inv. č. 27; Jaroslav Goll: Dějiny anglické do konce 16. stol., záznam přednášky v zimním semestru 1887-1888; z pozdějších let pak R. Urbánka: LA PNP, fond Rudolf Urbánek, Univerzitní přednášky, inv. č. 4817-4822, Goll: anglické dějiny ve středověku a Goll: Dějiny anglické v nové době; či K. Kazbundy: ANM, fond Karel Kazbunda, kart. 85, cizí universitní přednášky, inv. č. 1874, Goll, J., Anglické dějiny 16. a 17. stol.

⁴¹⁰ Viz František KAMENÍČEK, *Jaroslav Goll na universitě nerozdělené (1875-1882). (K osmdesátým narozeninám)*, Národní listy 66, 11. červenec 1926, č. 187, Vzdělávací příloha Národních listů, s. 1. K návštěvnosti přednášek profesorů historie po roce 1882 viz Jiří SUK, *Studie o počátcích Gollovy školy*, in: *Problémy dějin historiografie* 6, s. 147-169.

⁴¹¹ LA PNP, fond Rudolf Urbánek, Univerzitní přednášky, inv. č. 4817-4822, Goll: anglické dějiny ve středověku, dvojlist 1.

se tehdy co do kvality orientace v mezinárodních vztazích i náboženských poměrech pobělohorské éry nemohl dost dobře vyrovnat žádný český historik. Nesmíme totiž zapomenout, že měřítkem historické vědy byla v dané době především faktografická erudice, spojená s co nejširší obeznámeností s prameny, což dávalo Gindelymu, jako řediteli zemského archivu a po evropských archivech zcestovalému zemskému historiografovi, nezcizitelnou výhodu.⁴¹² Pole dějin českého náboženského hnutí 15. a 16. století, na které se Goll pustil, bylo sice paradoxně také někdejší doménou Gindelyho,⁴¹³ jeho doživotní závazek pokračovat v Palackého *Dějínách* však eliminoval „riziko“, že by se Gindely ke studiu dějin Jednoty bratrské ještě někdy soustavněji vrátil.

Pragmaticnost Gollova přechodu od dějin mezinárodních vztahů 17. století ke studiu pozdně středověkých náboženských hnutí však nebyla jen „útěkem“ před Gindelym, ale také před vážnými metodickými problémy, se kterými se Goll při svých výzkumech potýkal. Ještě za svého pobytu v Göttingen byl přesvědčen, že Waitzovu minuciózní kritiku středověkých pramenů lze mechanicky přenést i na pole analýzy pramenů novověkých.⁴¹⁴ Postupně však zjišťoval, že vzhledem k jejich vysokému počtu jde o nadlidský úkol a byl postaven před rozhodnutí: buď se smíří s produkcí velmi úzce vymezených novověkých témat, nebo se odebere do tematických vod starších dějin, kde je počet pramenů skromnější.⁴¹⁵ Zvolil druhou možnost a záhy se ukázalo, že omezenější pramenná základna středověkých dějin mu velmi vyhovuje. Nejenom proto, že mohl daná témata uchopit jako celky, aniž by musel slevovat z důkladných heuristických a empiricko-kritických nároků, ale také proto, že právě „*problémy pro historickou kritiku*“, jimiž skýtala mnohá středověká témata, začaly pro Golla představovat svůdné lákadlo.⁴¹⁶ Vášnivá snaha odkrývat dosud neprobádaná „bílá místa“ dějin se tak stala i hlavním důvodem, proč Goll dovedl své dějiny Jednoty bratrské jen do poloviny 16. století: „*šel jsem tak daleko, dokud jsou tu problémy*“, napsal Kamilu Kroftovi.⁴¹⁷

Zdá se tedy, že při Gollově výběru badatelských témat byla rozhodujícím jazyčkem na vahách otázka, nakolik se daná látka jeví být produktivní z hlediska uplatnění heuristicko-

---

⁴¹² Viz Kamil KROFTA, *Úvod*, in: Jaroslav GOLL, Chelčický a Jednota v XV. století. Nový otisk prací: Petr Chelčický a jeho učení, Jednota bratrská v XV. století, Nové spisy o Valdenských, Praha 1916, s. III.

⁴¹³ Gindelyho výzkumy o Jednotě bratrské a Komenském spadají do období let 1854-1865. Srov. Alena PAZDEROVÁ (ed.), *Bibliografie Antonína Gindelyho*, in: *Problémy dějin historiografie* 6., s. 110-124.

⁴¹⁴ A AV ČR, fond Kamil Krofta, kart. 5, opis Gollova autobiografického dopisu Kroftovi, s. 5-6.

⁴¹⁵ Srov. J. MAREK, *Jaroslav Goll*, s. 122.

⁴¹⁶ A AV ČR, fond Kamil Krofta, kart. 5, opis Gollova autobiografického dopisu Kroftovi, s. 12. Dále viz např. K. KROFTA, *Úvod*, s. II; Kamil KROFTA, *Jaroslav Goll*, ČČH 13, 1907, příloha k Výroční zprávě Historického klubu za správní rok 1905-1906, s. 17. Srov. V. NOVOTNÝ *Jaroslav Goll*, s. 282.

⁴¹⁷ A AV ČR, fond Kamil Krofta, kart. 5, opis Gollova autobiografického dopisu Kroftovi, s. 12.

kritických metod, nakolik se jí dostává „půvabu, který v přemáhání obtíží spočívá“,⁴¹⁸ nakolik je – Gollovými slovy – zvolené téma „plné záhad.“⁴¹⁹ Terminologicky viděno se tu Jaroslav Goll jeví opravdu spíše jako typ *dějezpýtece*, než *dějepisce*, jak kdysi nadnesl Julius Glücklich.⁴²⁰ V náboženských dějinách pozdního středověku našel optimální prostředí, v němž byl pramenný potenciál dostatečně úzký na to, aby mohl být zevrubně vyšetřen, zároveň však byl co do nejasností a problémů dostatečně bohatý na to, aby mohl uspokojit Gollovu zálibu v metodické virtuozitě tak, jak se jí naučil ve Waitzově semináři v Göttingen.⁴²¹

Jak již bylo naznačeno, na Gollově tematickém zakotvení v náboženských dějinách pozdního středověku výrazně participovaly také faktory citové. Studovaná látka v něm probouzela nostalgické reminiscence na léta dětství a mládí, strávená v Mladé Boleslavi, kde coby gymnazista nasával atmosféru bratrské historie doslova na každém kroku.⁴²² Nejenom, že jako mladík pročítal Komenského *Orbis Pictus* a již zmíněnou Rellstabovu románovou tetralogii, ale vzpomínal také na to, jak mu místní hraběnka Žofie z Neuberka věnovala darem dvojdílnou Gindelyho knihu *Geschichte der böhmischen Brüder*,⁴²³ která mladého Golla velmi oslovila.⁴²⁴ Ještě podmanivěji na něho ale působily vizuální dojmy: mladoboleslavské gymnázium sídlilo v budově staré českobratrské školy, jíž vévodil nápis *Exule Picardo*, piaristický klášter býval sídlem bratra Lukáše a kořeny kostela svatého Václava sahaly opět k tradici českých bratří. Gollovo tíhnutí k dějinám českého náboženského hnutí bylo tedy vázáno na silné intimní vjemy, zaseté do jeho mentální mapy v určujícím čase jinošských let.⁴²⁵

Abychom se vyhnuli přílišným psychologizacím, je třeba vzít při bilanci Gollových motivací ke studiu náboženských dějin pozdního středověku v potaz i dobové sociální kontexty, zejména povahu diskurzu tehdejší české historické vědy. Náboženské poměry v

---

⁴¹⁸ Jaroslav GOLL, *Jednota bratrská v XV. století*, in: J. GOLL, Chelčický a Jednota v XV. století, s. 193.

⁴¹⁹ MZA, fond František Kameníček, krab. X., folio 158, přednášky prof. Golla, dějiny středního věku, např. s. 4, 21.

⁴²⁰ Viz J. GLÜCKLICH, *Jaroslav Goll zemřel*, s. 1. K diferenci pojmů *dějezpýt* a *dějepis* viz Jörn RÜSEN, *Über das Verhältnis von Geschichtsforschung und Geschichtsschreibung*, in: Jörn RÜSEN, *Zeit und Sinn. Strategien historischen Denkens*, Frankfurt am Main 1990, s. 114an; Z. BENEŠ, *Historický text a historická kultura*, s. 29-33.

⁴²¹ K jeho principům viz U. MUHLACK, *Die Stellung von Georg Waitz in der deutschen Geschichtswissenschaft des 19. Jahrhunderts*.

⁴²² Srov. F. STREJČEK, *Dr. J. Goll a Mladá Boleslav*, s. 1-2.

⁴²³ Viz Anton GINDELY, *Böhmen und Mähren im Zeitalter der Reformation. Geschichte der böhmischen Brüder I-II.*, Prag 1857-1858.

⁴²⁴ A AV ČR, fond Kamil Krofta, kart. 5, opis Gollova autobiografického dopisu Kroftovi, s. 11.

⁴²⁵ Viz Jiří ŠPĚT, *Gollova badatelská cesta k Jednotě a Komenskému*, in: Rudolf ŘÍČAN – Amadeo MOLNÁR – Michal FLEGL (edd.), *Bratrský sborník. Soubor prací přednesených při symposiu konaném 26. a 27. září 1967 k pětistému výročí ustavení Jednoty bratrské*, Praha 1967, s. 211-217.

Čechách 15. a 16. století totiž tvořily v domácí vědě po polovině 19. století vysoce exponované téma a představovaly jakýsi dobový trend, jehož mohutný boom se odrážel už při letném pohledu na obsah předních vědeckých periodik.⁴²⁶ Příčinou tohoto stavu byla opět především snaha naplňovat explicitní odkaz Františka Palackého,⁴²⁷ který jej roku 1868 formuloval následovně: „*dle mého citu a přesvědčení jest nyní jedna z nejpilnějších a nejdůležitějších úloh našich: sbíratí všechny ještě pozůstalé písemné památky úsilí a práce ducha českého jak vůbec, tak i zvláště na poli bohoslovném v XV. a XVI. století, a to v každém kterémkoli směru se jevil; shledávati v bibliotékách domácích i zahraničních všechny ty zahozené, zaprášené a zapomenuté výklady, traktaty a matrikaty, kterými někdy staříčkové naši horlivali proti sobě pro čest a slávu boží; přepisovati a snášeti je dohromady, a podávati z nich do veřejnosti aspoň to, co důležitějšího a svěrodého v nich nalezeno bude. Nebudeť to bohdá práce nevděčná: ba za to mám, že tu odhalí se všelicos, co věděti hodno jest, že vyplní se citelná i podstatná mezera v dějinách církve křesťanské, a že zjednáno bude národu našemu i na tomto poli v památkách ducha lidského čestné místo, o kteréž Čech usilně hlásil se po celé věky, pokud ho nestihla pohroma, která konečně na dlouhý čas nejen duchovní, ale i fysickou bytost jeho uvedla v nebezpečí a v pochybnost.*“⁴²⁸

Uvědomělá návaznost na Palackého hrála bezesporu velmi podstatnou roli při Gollově etablování v nejvyšších patrech dobové intelektuální i společenské elity. Goll se přitom nemusel úzkostlivě držet Palackého koncepce českých dějin⁴²⁹ a mohl i neskrývaně polemizovat s některými vývody „Otce národa“,⁴³⁰ což bylo chápáno jako přirozená součást

⁴²⁶ Přehledně viz Jiří ŠPÉT, *Historie v Časopise Národního muzea*, ČNM 146, 1977, zvl. s. 157-158. Špétův výčet autorů je pochopitelně pouze orientační. Mimo jím zmiňované autory přispívali svými studiemi o českých náboženských dějinách 15. a 16. století do ČČM na přelomu 70. a 80. let 19. století rovněž např. Jiří Anenkov, Jaromír Čelakovský, Jiří Patera a další.

⁴²⁷ Z Gollových soupeřů svého díla Palackého odkazem legitimizoval rovněž např. Antonín Rezek. Srov. Rudolf URBÁNEK, *Rezek – historik*, Praha 1909, s. 35.

⁴²⁸ František PALACKÝ, *O stycích a poměru sekty Valdenské k někdejšími sektám v Čechách*, in: F. PALACKÝ, *Spisy drobné II.*, s. 364.

⁴²⁹ Srov. J. ŠTAIF, *Historici, dějiny a společnost*, s. 207. Zajímavou partii v tomto směru představuje pasáž z roku 1880, v níž Goll cítí potřebu vyrovnat se – byť neadresně – se základním principem Palackého koncepce. Píše: „*Jest sice pravda, že dějinami českými hned od počátku stopovati lze antagonismus živlu českého a německého: avšak v století 16. nepřátelství toto přestalo na dlouhou dobu, když valná část Čechů stejně neb podobně smýšlela s německými protestanty o věcech náboženských a církevních. Pozoru hodná v té příčině jsou slova Bartošova [...], jenž Luthera proto chválí, že národ německý, od dávných časů Čechům a Moravanům zlostný a nepřítel, k přijímání těla a krve Kristovy pod obojím způsobem přivedl a skrze to okolní Němce s Čechy a Moravany v přízeň a v milost uvedl, kdežto před tím tak veliká jich nenávisť k Čechům bývala, že jim těžko bývalo o samém jménu českém slyšeti.*“ Jaroslav GOLL, *Jak soudil Luther o Husovi*, in: J. GOLL, *Vybrané spisy drobné II.*, s. 138-139.

⁴³⁰ Obdobně jako např. Rezek. Viz Antonín REZEK, *Dějiny prstonárodního hnutí náboženského v Čechách od vydání tolerančního patentu až na naše časy. Část první*, Praha 1887, s. 8.

vědecké diskuze.⁴³¹ Důležité bylo být chápán jako jeden z naplňovatelů Palackého historiografického odkazu, na čemž Gollovi vždy velmi záleželo.⁴³² Svědčí o tom nejenom jeho pozdější inkorporace vlastního jména mezi historiky, kteří realizují „Palackého program práce historické“,⁴³³ ale také explicitní odvolávka na Palackého slova z roku 1868, kterou Goll, takřka symbolicky, z jedné strany uvedl (1878)⁴³⁴ a z druhé zakončil (1888)⁴³⁵ epochu svého bádání o náboženských dějinách. Zvláště ve druhém případě Palacký Gollovi posloužil jako silný legitimizační argument. Rozsáhlá Gollova stat' o Valdenských vyšla roku 1888 nezvykle v *Athenaeu*, protože muzejní časopis zůstal Gollovi po jeho rukopisném entrée uzavřen. Ostentativní veřejné přihlášení se k Palackému, které Goll v závěru *Nových spisů o Valdenských* provedl, mu proto mělo posloužit jako způsob, kterým se exkomunikovaný historik mohl opět integrovat do kontinuity českého historického myšlení a tudíž i do „vůdčí rodiny české národní elity 19. století.“⁴³⁶ A třeba říci, že Gollův pokus rehabilitovat své jméno skrze participaci na mýtu Palackého nebyl zcela bezúspěšný.⁴³⁷

Z hlediska dějepisného stylu představují studie z náboženských dějin velmi zajímavý objekt. „*Při vší průhlednosti a prostotě stylové je v této monumentální práci plno myšlenkového vzletu*“, psal později jeden z Gollových nekrologů.⁴³⁸ Avšak i tyto práce se vyznačují množstvím metafor, odvážných paralel, obecných soudů, propedeutických

⁴³¹ Viz např. Jaroslav GOLL, *Rokycanova Postilla*, in: J. GOLL, *Vybrané spisy drobné II.*, zvl. s. 99, 103 (studie z roku 1879); J. GOLL, *Jednota*, s. 72-73; Jaroslav GOLL, *Valdenští a Čechy*, in: J. GOLL, *Chelčický a Jednota v XV. století*, s. 307; Jaroslav GOLL (ed.), *Mistr Vavřinec z Březové a jeho spisy*, in: FRB 5 – Prameny českých dějin 5, Praha 1893, s. XXXIII. V pozdějších letech např. Jaroslav GOLL, *Přemysla Otakara II. druhá výprava křížová a plán povýšiti biskupství olomoucké na arcibiskupství*, ČMM 15, 1891, s. 102-103; Jaroslav GOLL, *Kosmas II.* 8, ČCH 6, 1900, s. 355-357.

⁴³² Srov. František Michálek BARTOŠ, *Jaroslav Goll a jeho příklad*, JSH 15, 1946, s. 8-12. Explicitně byla tato teze kodifikována už Pekařem: „*Goll je v mnohém směru – mám tu na mysli zejména jeho pronikavé studie o Chelčickém a Jednotě Bratrské v 15. stol. – pokračovatelem Palackého; v celku však, celou povahou svého životního díla, je zakladatelem nového období v naší historiografii.*“ J. PEKAŘ, *K osmdesátinám Jaroslava Golla*, s. 243. Podle J. Hrdličky si Goll v tomto směru vzal Palackého odkaz k srdci více, než jeho přímí pokračovatelé typu Tomka, Kalouska či Gindelyho. Viz Jaroslav HRDLÍČKA, *Hus a husitství v díle Vlastimila Kybala*, Brno 1999, s. 24.

⁴³³ Poté, co Goll uvádí zásluhy V. V. Tomka, K. J. Erbena, J. Emlera, J. Kalouska, J. Čelakovského a B. Riegera dodává: „*Zde, v dějinách poměrů náboženských, zejména staré Jednoty bratrské, bych se rád o místo také přihlásil.*“ J. GOLL, *Palackého program práce historické*, s. 37. Srov. B. JIROUŠEK, *Jaroslav Goll*, s. 159.

⁴³⁴ Viz Jaroslav GOLL, *Quellen und Untersuchungen zur Geschichte der Böhmischen Brüder I. Der Verkehr der Brüder mit den Waldensern. – Wahl und Weihe der ersten Priester*, Prag 1878, s. 1-2.

⁴³⁵ Viz J. GOLL, *Valdenští a Čechy*, s. 315.

⁴³⁶ Viz Jiří ŠTAIF, *Palacký, Rieger, Bráf: vůdčí rodina v české národní elitě 19. století*, Kuděj 4, 2002, s. 34-46.

⁴³⁷ Když se Jaroslav Goll stal za české historiky hlavním mluvčím při oficiálních oslavách Palackého stých narozenin, získal si opět náklonnost některých klíčových osobností, včetně F. L. Riegera. Viz např. Gollův dopis Eduardu Albertovi z 4. prosince 1898, v němž praví: „*Měl byste přijet k slavnosti Riegerovi (já jsem teď od slavnosti P[alackého] u starého pána ve velké milosti, snad mi i RK odpustil.*“ LA PNP, fond Eduard Albert, korespondence, složka Jaroslav Goll, Gollův dopis Albertovi z 4. prosince 1898.

⁴³⁸ *Jaroslav Goll*, Národní politika 47, 9. červenec 1929, č. 186, s. 3.

napomenutí i hypotetických úvah kontrafaktuálního charakteru. Mimo to se mezi nimi nacházejí texty jak syntetického (alespoň v mezích autorových schopností),⁴³⁹ tak i ryze analytického rázu,⁴⁴⁰ včetně těch, v nichž se Goll snažil skloubit obojí přístup.⁴⁴¹ Jako velmi produktivní se co do dějepisného stylu jeví srovnání české a německé verze Gollova spisu o Petru Chelčickém,⁴⁴² přenášející některé rysy rozdílnosti Palackého dvojjazyčných děl, které před lety studoval Josef Válka,⁴⁴³ i na Jaroslava Golla.⁴⁴⁴ I u něho byla totiž česká verze *Petra Chelčického* psána mnohem odlehčeněji a obsahovala oproti německé, akademicky kultivované a „učesané“ studii mnohem více subjektivních postřehů, jako jsou spekulativní úsudky, polemická zahrocení, ale také vzletné metafory, které v německé verzi ustupují distingované formě narativního líčení.⁴⁴⁵ Obdobný postup Goll uplatnil také v české a německé mutaci svých studiích o Jednotě bratrské⁴⁴⁶ a Valdenských.⁴⁴⁷

Majorita Gollových žáků pokládala studie z náboženských dějin za životní téma svého učitele.⁴⁴⁸ Jedná se však o dosti zavádějící pohled, neboť k tomuto úsudku povětšinou nevedla detailní znalost Gollovy mentální mapy, nýbrž skutečnost, že jeho práce z náboženských dějin sehrály klíčovou roli pro tematické a metodické konstituování „Gollových školy“.⁴⁴⁹ Svými studiemi z českých náboženských dějin Goll zaprvé předurčil

⁴³⁹ Viz např. Jaroslav GOLL, *Quellen und Untersuchungen zur Geschichte der Böhmisches Brüder II. Peter Chelčický und seine Lehre*, Prag 1882.

⁴⁴⁰ Viz např. J. GOLL, *Jednota bratrská*.

⁴⁴¹ Viz J. GOLL, *Nové spisy o Valdenských*.

⁴⁴² Viz českou verzi Jaroslav GOLL, *Petr Chelčický a spisy jeho*, ČČM 55, 1881, s. 3-37, nadále cit. dle Jaroslav GOLL, *Petr Chelčický a jeho spisy*, in: J. GOLL, *Vybrané spisy drobné II*, s. 70-98; a její německý protějšek J. GOLL, *Quellen und Untersuchungen zur Geschichte der böhmischen Brüder II*. (později přeloženo do češtiny Jaroslav GOLL, *Petr Chelčický*, in: J. GOLL, *Chelčický a Jednota v XV. století*, s. 1-42).

⁴⁴³ Viz Josef VÁLKA, *Německá a česká verze Palackého dějin*, in: SPFFBU 17, 1968, C 15, s. 79-91.

⁴⁴⁴ Rozdílnost jazykových mutací těchto Gollových prací postřehl též K. KROFTA, *Úvod*, s. X.

⁴⁴⁵ Blíže viz Roman PAZDERSKÝ, *Náboženské dějiny v díle Jaroslava Golla*, *Církevní dějiny* 9, 2012, zvl. s. 116-119.

⁴⁴⁶ Srov. německý text J. GOLL, *Quellen und Untersuchungen zur Geschichte der böhmischen Brüder I*. a v mnohém odlišnou českou studii Jaroslav GOLL, *Jednota bratrská v XV. století*, ČČM 57, 1883, s. 512-526; 58, 1884, s. 36-53, 157-173, 447-471; 59, 1885, s. 45-74; 60, 1886, s. 121-129, 297-331, 468-517. Později souhrnně přetištěno J. GOLL, *Jednota bratrská v XV. století*, in: J. GOLL, *Chelčický a Jednota v XV. století*, s. 43-247.

⁴⁴⁷ Srov. český text J. GOLL, *Nové spisy o Valdenských*; a jeho německou alternativu Jaroslav GOLL, *Die Waldensern im Mittelalter und ihre Literatur. Bericht über neuere Schriften und Publicationen*, *MIÖG* 9, 1888, s. 326-351.

⁴⁴⁸ Za všechny viz alespoň J. PEKAŘ, *Dějepisectví*, s. 49.

⁴⁴⁹ Výstižně K. KROFTA, *Úvod*, s. I, XXIX. Srov. Kamil KROFTA, *Práce Jaroslava Golla o českém hnutí náboženském I-II.*, *Národní listy* 56, 13. a 14. červenec 1916, č. 192 a 193, s. 3-4 a 3; Rudolf URBÁNEK, *Jubileum Gollovo a Jednota bratrská*, *Naše doba* 24, 1917, s. 77-79.

tématické směřování mnohých svých žáků⁴⁵⁰ a zadruhé jimi vytvořil formální normu historického díla, jež metodicky odpovídalo nárokům moderní historické vědy.⁴⁵¹

2.2.3 Raný středověk a reflexe historické vědy (1885-1891)

Byl to Karel Stloukal, který roku 1946 poukázal na skutečnost, že „od r. 1886 se už vědecký zájem Gollův tříští, jednotná linie pracovní se trhá, převažují themata příležitostná [...]“. ⁴⁵² Měl nepochybně pravdu. Epochu koncentrovaného studia náboženských poměrů v Čechách pozdního středověku vystřídala badatelsky i lidsky velmi neklidná éra, v níž se rodí díla, jimiž Goll obratně reagoval na vnější impulzy své doby a prostředí. Především se u něj tehdy objevují nové tematické oblasti: raný středověk a metodologicko-metodická reflexe historické vědy. Lze však mezi natolik rozdílnými okruhy nalézt určitou smysluplnou spojnicí, která by odrážela organičnost Gollova historického myšlení v druhé polovině osmdesátých let?

Jestliže se studie z náboženských dějin staly největším symbolem Gollových odborných kvalit a fundamentem „jeho školy“, práce z oblasti raného středověku i historiografické propedeutiky odkazují na Golla jiným způsobem: spíše než o čistě vědeckém přínosu vypovídají o jeho *roli* v širších sociálních strukturách české společnosti. V jejím historickém povědomí je totiž Gollův význam spojován především s jeho *Historickým rozбором básní Rukopisu Královského* (1886),⁴⁵³ ale také s první českou systematickou kodifikací propedeutických zásad dějepisectví, kterou ztělesňuje stať *Dějiny a dějepis* (1888-1889).

Gollův tematický posun od náboženských dějin pozdního středověku k raně středověkým dějinám, který se odehrál v polovině osmdesátých let, v sobě zahrnoval několik aspektů. Metodologicky jej lze zdůvodnit – a Goll tak opravdu činil již v souvislosti s přechodem od novověku k pozdnímu středověku – jako přirozený důsledek geneticko-kauzálně pojatého dějepisectví, které se ve své honbě za příčinnými faktory historického dění posouvá stále více do minulosti.⁴⁵⁴ Jak jsem ale již naznačil, v polovině osmdesátých let se nezměnila

---

⁴⁵⁰ Blíže Zdeněk R. NEŠPOR, *Studium českých náboženských dějin v období dominance Gollovy školy*, in: B. JIROUŠEK – J. BLÜML – D. BLÜMLOVÁ (edd.), *Jaroslav Goll a jeho žáci*, s. 553-589.

⁴⁵¹ Historik umění Max Dvořák psal roku 1916 Gollovi: „Byl mi [roz. obsah Gollových prací z náboženských dějin, pozn. R.P.] od studijních let methodou a nazíráním klassickým vzorem historické práce a nyní, kdy ho čtu, uvědomuji si ode stránky ke stránce, že se nic na tom nezměnilo.“ Viz Dvořákův dopis Gollovi z 30. srpna 1916, in: Max DVOŘÁK, *Listy o životě a umění. Dopisy Jaroslavu Gollovi, Josefu Pekařovi a Josefu Šustovi*, Jaromír PEČÍRKA (ed.), Praha 1943, s. 189. Srov. K. KROFTA, *Jaroslav Goll*, (1930), s. 194; Kamil KROFTA, *Masaryk, Goll a české dějepisectví*, in: M. HAVELKA (ed.), *Spor o smysl českých dějin*, s. 255.

⁴⁵² K. STLOUKAL, *Jaroslav Goll*, s. 112.

⁴⁵³ Viz Jaroslav GOLL, *Historický rozbor básní Rukopisu Královského: Oldřicha, Beneše Heřmanova a Jaroslava*, Praha 1886.

⁴⁵⁴ Viz K. KAZBUNDA, *Stolice dějin II.*, s. 219; J. MAREK, *Jaroslav Goll*, s. 120.

pouze Gollova tematická orientace, ale také forma práce, která se stala oproti dřívějšímu soustředěnému studiu náboženských dějin daleko hektičtější, což byl styl, který Gollovi krajně nevyhovoval. Co jej k tomuto posunu vedlo?

Od první poloviny osmdesátých let se hlavním odbytištěm Gollovy intelektuální energie stává činnost na univerzitě. V říjnu roku 1880 byl jmenován mimořádným profesorem středního a nového věku⁴⁵⁵ a v dubnu 1885 dosáhl na již rozdělené univerzitě konečně titulu řádného profesora všeobecných dějin.⁴⁵⁶ Těžiště jeho práce se tak čím dál tím více přenášelo jednak do přednášek, ale zejména do slavného historického semináře. Pravidelným tématem cvičení, která Goll privátně konal již od zimního semestru 1876-1877, byl kritický rozbor a výklad historických pramenů. Goll, podobně jako Waitz, považoval k tomuto účelu za nejvhodnější prameny raně středověké typu fuldských analů, Tacitovy *Germanie*, franských kronikářů, Ammiana Marcellina či vybraných Cassiodorových spisů.⁴⁵⁷ Právě intenzivní přípravy podkladů pro seminární výuku způsobily, že se Goll stále více sblížoval s raně středověkými tématy a náplň seminárních disputací se studenty mu dokonce nejednou zavdala podnět k sepsání vlastní odborné studie.⁴⁵⁸ Raně středověká tematika se tak v žebříčku Gollových badatelských okruhů postupně dostávala do čelních pozic, do čehož přišel – z tohoto hlediska vskutku „jako na zavanou“ – spor o Rukopisy.

Jaroslav Goll byl jedním z těch, kteří se začali Rukopisy zaobírat bez apriorního úmyslu vyargumentovat jejich nepravost.⁴⁵⁹ Byl si samozřejmě vědom, že potenciální vstup na obávané bojiště po boku odpůrců pravosti znamená vážné ohrožení jeho postavení jak ve vědeckých institucích, tak i v širším veřejném prostoru tradicionalismem, historismem a nacionalismem prosycené české společnosti.⁴⁶⁰ Goll byl navíc po celý život velmi nekonfliktním typem člověka, který se úzkostlivě stranil jakýchkoli veřejných polemik. A k tomu připočteme ještě skutečnost, že i Goll sám na rukopisném mýtu tak říkajíc

---

⁴⁵⁵ Viz K. KAZBUNDA, *Stolice dějin II.*, s. 250-252.

⁴⁵⁶ Viz K. KAZBUNDA, *Stolice dějin III.*, s. 48-51.

⁴⁵⁷ Údaje uvádí F. KAMENÍČEK, *Jaroslav Goll*, s. 1. Souhrnně viz K. KAZBUNDA, *Stolice II.*, s. 218.

⁴⁵⁸ Srov. Jaroslav GOLL, *Po desíti letech*, in: J. GOLL, *Vybrané spisy drobné I.*, s. 205, kde praví, že společná práce se studenty „cenu má [...] i pro učitele, že vede dále k výsledkům zprvu ještě nehotovým a dostavujícím se teprve během práce...“ Konkrétně běží o studie: Jaroslav GOLL, *Der Fürstentag von Tribur und Oppenheim (1076). Ein Beitrag zur Kritik der Quellen*, *MIÖG* 2, 1881, s. 389-399; Jaroslav GOLL, *Příspěvky k rozboru Řehoře Tourského historie Frankův knihy II.*, *SH* 3, 1885, s. 65-73 (dále cit. dle J. GOLL, *Vybrané spisy drobné II.*); Jaroslav GOLL, *Samo und die karantanischen Slaven*, *MIÖG* 11, 1890, s. 443-446. Srov. níže poznámku č. 534 této práce.

⁴⁵⁹ Souhrnně viz B. JIROUŠEK, *Jaroslav Goll, Rukopisy a osmdesátá léta*, s. 53-62; B. JIROUŠEK, *Jaroslav Goll*, s. 101-115; J. MAREK, *Jaroslav Goll*, s. 158-173; J. ŠTAIF, *Historici, dějiny a společnost*, s. 225-228.

⁴⁶⁰ Viz O. URBAN, *Kapitalismus a česká společnost*, zvl. s. 257an.

„vyrostl“⁴⁶¹ a nadšeně jej reprodukoval i ve svých raných básních.⁴⁶² Rukopisné téma jej proto zaujalo především jako vítaná *příležitost* prověřit unikátní raně středověký pramen metodou detailní analyticko-kritické akribie, tedy opět ze stejného důvodu, jaký jsme již poznali u látek z náboženských dějin pozdního středověku.⁴⁶³

Jakým způsobem do tohoto kontextuálního pole zapadá Gollův zájem o metodologicko-metodické problémy historické vědy, který reprezentuje jeho stať *Dějiny a dějepis* z přelomu let 1888-1889? Vezmeme-li opět v potaz její těsné sepětí s Gollovou pedagogickou činností na univerzitě, pak se zdá, že velmi logicky. Ve druhé polovině osmdesátých let začal totiž Goll ve svých univerzitních výkladech věnovat zvláštní pozornost otázkám historické vědy. Koncepty přednášek, které se zachovaly v jeho pozůstalosti⁴⁶⁴ i zápisky některých posluchačů⁴⁶⁵ ukazují, že stať *Dějiny a dějepis* je téměř doslovným otiskem těchto univerzitních čtení, s vypuštěním některých rozvleklejších pasáží, obsahujících různé typy ilustrativních příkladů a rozsáhlé bibliografické odkazy.⁴⁶⁶

Jak vidno, i zvýšená frekvence Gollova zájmu o teoreticko-metodologická témata souvisela se skutečností, že jeho život patřil od druhé poloviny osmdesátých let především univerzitě, resp. studentům.⁴⁶⁷ V Gollově myšlení tak dochází k zajímavé fúzi *vědecké* a *pedagogické* složky, jejímž výsledkem je – jak ještě uvidíme – nejenom souvztažnost badatelských a učitelských témat, ale z hlediska dějepisného stylu originální inkorporace didaktických prvků do vědeckého diskurzu psaných děl prostřednictvím tzv. *propedeutických napomenutí*.

---

⁴⁶¹ Viz např. Gollovu ranou studii Jaroslav GOLL, *O českém verši desetislabičném*, ČČM 45, 1871, s. 246-257, v níž se zabývá metrikou RKZ.

⁴⁶² Srov. Zdeněk KALISTA, *Básně Jaroslava Golla a Aloise Jiráska*, Lumír 57, 1930-1931, s. 275.

⁴⁶³ Právě z tohoto důvodu byla Gollova vysoce odborná a metodicky náročná argumentace pro většinu čtenářů fakticky nesrozumitelná, což jenom dokládá jeho povýtce odbornou motivaci k tématu. Srov. Jaroslav MEZNÍK, *Rukopisy z hlediska historie*, in: Mojmír OTRUBA (ed.), *Rukopisy královédvorský a zelenohorský. Dnešní stav poznání*, Praha 1969, s. 148-149.

⁴⁶⁴ A AV ČR, fond Jaroslav Goll, kart. 6, inv. č. 400a, Úvod do studia dějpisu, s. 1-125. Text je konceptem univerzitních přednášek, průběžně doplňovaným až do roku 1898. Dále NA, fond Drobné pozůstalosti – Jaroslav Goll, kart. 3, inv. č. 2, *Dějiny a dějepis*, s. 1-22 (jde však z většiny o pouhé bibliografické záznamy psané po roce 1897).

⁴⁶⁵ A AV ČR, fond Václav Novotný, kart. 2, inv. č. 29, *Dějiny středního věku do Karla Velikého* (ve skutečnosti však přednášky k úvodu do studia dějpisu, pozn. R.P.), s. 1-34. K metodice historikovy práce viz rovněž A AV ČR, fond Jaroslav Goll, kart. 6, inv. č. 400, Historický seminář 1905-1906, (zápisky studentky Anny Bečvářové, později prvorepublikové poslankyně a senátorky Bečvářové-Vetterové, s níž Goll i po skončení jejich studií udržoval korespondenční styk: A AV ČR, fond Jaroslav Goll, kart. 5, dod. č. 10, korespondence J. Golla a A. Vetterové-Bečvářové z let 1905-1926).

⁴⁶⁶ Sám Goll na to upozorňuje hned zkraje své stati J. GOLL, *Dějiny a dějepis*, s. 1.

⁴⁶⁷ Goll sám počítal vzájemný poměr se svými žáky „k těm nejlepším věcem, pro které si mohu říci, že ten život, který se sklání ke konci, stál za to.“ A AV ČR, fond Kamil Krofta, opis Gollova autobiografického dopisu Kroftovi, s. 15.

2.2.4 Vrcholný středověk (1894-1897)

Po silných turbulencích, jimiž jeho osobnost prošla na přelomu osmdesátých a devadesátých let, nachází Goll v průběhu první poloviny let devadesátých, po intermezzu spíše příležitostných studií, znovu stabilní tematický domov.⁴⁶⁸ Po velmi roztěkaném období se tak opět vrací éra koncentrovaného zájmu o jedno historické téma, kterým jsou tentokrát kulturně-politické vztahy Čech k sousedním zemím ve vrcholném a pozdním středověku, jejichž studium kulminuje Gollovou patrně vůbec nejslavnější dějepisnou monografií *Čechy a Prusy ve středověku* z roku 1897.⁴⁶⁹ Je to především otevřeně epická a vyprávěcí poloha této knihy, která ji odlišuje od studií z náboženských dějin, v nichž jednoznačně převažovala spíše analytická forma zpracování. V *Čechách a Prusech* Goll naopak záměrně rozvinul svůj literární talent a poskytl tak tehdejší české historiografii příklad historického díla, v němž dochází k synkrezi odborného obsahu a umělecké formy, což bylo mnohými považováno za vrchol Gollovy tvorby a identifikační znak „vybraného gollovského stylu.“⁴⁷⁰

Čechy a Prusy ztělesňují éru, v níž Goll vědeckým tématem, na němž pracoval, skutečně naplno „žil“. Jeho vlastní badatelská tvorba opět přímo korespondovala s předmětem jeho univerzitních přednášek a seminářů, v nichž tehdy uzrávaly klíčové osobnosti tzv. „Gollovy školy“.⁴⁷¹ Z relací o fungování historického semináře, které Goll pravidelně zasílal Josefu Emlerovi, se dozvídáme, že v zimním semestru 1890 byla předmětem cvičení také problematika druhé křížové výpravy Přemysla Otakara II.⁴⁷² Není vůbec náhodou, že jen zakrátko poté vydává Goll v *Časopise Matice moravské* studii s názvem *Přemysla Otakara II. druhá výprava křížová a plán povýšiti biskupství olomoucké na arcibiskupství*.⁴⁷³ V letním semestru 1892 pak přednášel o středověkých kontaktech Čech a Prus a o čtyři roky později se soustředil na evropské dějiny 15. století, čímž evidentně kopíroval linii geneze své slavné knihy.⁴⁷⁴ Nově nabytá integrita Gollova myšlení, spojující jeho pedagogické, badatelské, ale

---

⁴⁶⁸ Srov. K. STLOUKAL, *Jaroslav Goll*, s. 112-113.

⁴⁶⁹ Viz Jaroslav GOLL, *Čechy a Prusy ve středověku*, Praha 1897.

⁴⁷⁰ K. STLOUKAL, *Jaroslav Goll*, s. 113.

⁴⁷¹ Goll toto období později označil za „dobu v mém životě, v mé učitelské činnosti zvláště milou. Byla to jeho bohatá geologická vrstva – ta doba, kdy jste byli mými žáky, kdo jste nyní učiteli na univerzitě,“ napsal Jaroslavu Bidlovi. A AV ČR, fond Jaroslav Bidlo, kart. 4, inv. č. 179, poř. č. 129, Gollův lístek z 14. července 1916.

⁴⁷² LA PNP, fond Josef Emler, kart. 2: Rukopisy cizí, složka: Goll, Jaroslav: Zprávy o historickém semináři z let 1890-1893. Wintersemester 1890-1891.

⁴⁷³ Viz J. GOLL, *Přemysla Otakara II. druhá výprava křížová*.

⁴⁷⁴ V letech 1894-1895 Goll otiskl tři přípravné studie. Analytické Jaroslav GOLL, *K. Sigmund und Polen 1420-1436. I. Die Kandidatur Wladislaws 1420-1421. II. Die Kandidatur Witolds*, MIÖG 15, 1894, s. 441-478; Jaroslav GOLL, *K. Sigmund und Polen. 1419-1436. III. Die Kandidatur Sigmund Korybuts. IV. Witolds, Wladislaws und Sigmunds letzte Jahre*, MIÖG 16, 1895, s. 222-275; a syntetičtější Jaroslav GOLL, *Cesta Arnošta z Pardubic na Litvu*, ČČH 1, 1895, s. 3-7.

i umělecko-literární zájmy, se tudíž promítla i do sympatického stylu, jímž byla kniha napsána.

Jestliže se Gollovy studie z náboženských dějin staly metodickým vzorem moderní dějepysné analýzy, práce o kulturně-politických stycích Čech s cizinou z devadesátých let představují paradigmatické zachycení jednak *stylistických*, ale také *metodologických* kvalit moderního dějepisce. Zaprvé proto, že příkladně demonstrovaly Gollův metodologický postulát o nutnosti zasazovat české dějiny do obecných evropských souvislostí a vykládat je vždy v širších mezinárodních kontextech.⁴⁷⁵ Zadruhé proto – na což upozornil J. Štaif – že v souladu se zásadami genetického dějepisectví líčil Goll vývoj vztahů Čech a Prus jako kontinuální pásmo za sebou jdoucích příčin a následků.⁴⁷⁶ A konečně zatřetí proto, že při výkladu středověkých kontaktů Čech s Prusy byl nucen spojovat a kontextualizovat mnohost aspektů historického procesu od politických událostí přes jevy náboženské a kulturní až po momenty hospodářské a sociální přesně v duchu svého přesvědčení, že „historie je jen jedna“.⁴⁷⁷

Synekdochická redukce celku Gollovy dějepysné tvorby na jeho knihu z roku 1897 se však stala vhodným nástrojem i pro ráznou kritiku gollovského stylu. *Čechy a Prusy* měly podle mnohých kritiků dokazovat Gollovy sympatie k *l'art pour l'artismu*, tedy jeho údajnou věrnost zásadě *vědy pro vědu*. Podle Jindřicha Vančury mělo být pro Golla signifikantní, že si volil svá badatelská témata zcela libovolně dle svých osobních zálib, v nichž chybělo přihlédnutí k „*životním potřebám našeho národa*“.⁴⁷⁸ Proto si Goll mohl – jak pro změnu prohlásil Jan Herben – stejně tak dobře vybrat např. téma „Čechy a Sedmihrady“, „Čechy a Švýcarsko“ nebo „Čechy a Skotsko“.⁴⁷⁹ Je však zřejmé, že Gollovy *Čechy a Prusy* v dobovém recepčním kontextu určitý politizační potenciál měly, jenom byl typicky „gollovským“ způsobem ukryt takříkajíc „mezi řádky“, stejně, jako tomu bylo i v jeho poslední vědecké práci *Válka o země koruny české*, jejíž politicko-aktualizační dimenze se díky vnější formě

---

⁴⁷⁵ Šlo o známé krédo Gollovy představy o úkolech moderního českého dějepisectví, v jehož duchu „vychoval“ své žáky. Např. ANM, fond Karel Kazbunda, kart. 85, Goll: Anglické dějiny 16. a 17. století, s. 13, kde si Kazbunda poznamenává Gollův apel na to, že „*žádné dějiny nesmíme izolovat, chceme-li jim rozumět*.“ Proto je třeba brát vždy v potaz „*souvislost s dějinami ostatními*.“; „*Žádný národ - anebo aspoň většina národů - neprožilo svůj historický život na nějakém historickém ostrově, bez styku s národy jinými, bez vlivů od nich neb na ně*.“ A AV ČR, fond Jaroslav Goll, kart. 6, Úvod do studia dějepisu, s. 25, srov. rovněž s. 10. Srov. A AV ČR, fond Václav Novotný, kart. 2, Jaroslav Goll: Dějiny středního věku do Karla Velikého, s. 4.

⁴⁷⁶ Viz J. ŠTAIF, *Historici, dějiny a společnost*, s. 253-256.

⁴⁷⁷ Viz např. Nejedlého dopis Gollovi ze 17. února 1905, in: Josef HANZAL – Blanka SVADBOVÁ – Jaroslav CHARVÁT (edd.), *Korespondence Zdeňka Nejedlého s českými historiky*. Jaroslav Goll, Josef Kalousek, Čeněk Zíbrt, Jaromír Čelakovský, Zikmund Winter, Praha 1978, s. 24; Z. NEJEDLÝ, *Jaroslav Goll*.

⁴⁷⁸ Jindřich VANČURA, *Čím se Masaryk zavděčil českému dějepisu*, in: M. HAVELKA (ed.), *Spor o smysl českých dějin*, s. 144.

⁴⁷⁹ Viz J. HERBEN, *Masarykova sekta a Gollova škola*, s. 195.

„suchopárného faktopisu“ rovněž mnohdy přehlíží.⁴⁸⁰ Sám Goll a zasvěcení čtenáři jeho díla chápali *Čechy a Prusy* jako kvalifikovaný příspěvek historika k osvětlení dějinných předpokladů „pruské otázky“,⁴⁸¹ která se po Bismarckově pádu a změně kurzu pruské zahraniční politiky směrem k vilémovskému militarismu stala vysoce aktuálním a diskutovaným tématem, neboť samozřejmě bytostně souvisela s osudem slovanských národů střední Evropy.⁴⁸²

Přestože Herben i Vančura Gollovi poněkud křivdili v tom, že nepřipouštěli jakýkoli politicko-aktualizační potenciál jeho děl, měli nepochybně pravdu v tom, že i na vzniku *Čech a Prus* výrazně participovaly rovněž faktory čistě subjektivní, citové povahy. Kniha byla totiž výmluvným odrazem autorovy celoživotní lásky k polské kultuře, která zrcadlila Gollovo silné slovanské cítění.⁴⁸³ Připomeňme, že polský jazyk patřil mezi první dobrovolné kurzy, které Goll navštěvoval již v úvodním semestru svého studia na pražské univerzitě⁴⁸⁴ a již tehdy příležitostně překládal nejen slavná Mickiewitzova a Slowackeho díla,⁴⁸⁵ o nichž fundovaně přednášel v Umělecké Besedě,⁴⁸⁶ ale také např. verše ukrajinského básníka Tarase Ševčenka.⁴⁸⁷ Později vzpomínal, že mnohé z děl polských básníků dostal darem od svého milovaného strýce, jenž ve svém nadaném synovci probouzel hluboké vlastenecké city včetně uvědomělého slovanství,⁴⁸⁸ které se pod vlivem černobílého mýtu o Gollově „západnictví“ mnohdy opomíjí.⁴⁸⁹

V Gollových *Čechách a Prusech* se, podobně jako ve studiích z náboženských dějin, spojovalo celé spektrum motivačních impulzů, od ryze subjektivních a citových pohnutek, přes aspekty vědecko-metodologické a didaktické, až po dobové okolnosti společensko-

---

⁴⁸⁰ K tomu zvl. Otakar SRDÍNKO, *Jaroslav Goll sedmdesátníkem*, Venkov 11, 13. červenec 1916, č. 166, s. 3; Josef KAZIMOUR, *Dílo Jaroslava Golla*, Venkov 11, 13. a 14. červenec 1916, č. 166, 167, s. 3-4, 3.

⁴⁸¹ Tento pojem Goll opakovaně užil ve své práci. Viz J. GOLL, *Čechy a Prusy*, s. 156, 313.

⁴⁸² Srov. J. ŠTAIF, *Historici, dějiny a společnost*, s. 253.

⁴⁸³ Viz Stanisława SOCHACKA, *Wstep*, in: Stanisława SOCHACKA (ed.), *Listy Lucjana Malinowskiego do Jaroslawa Golla. Przyczynek do dziejów polsko-czeskich kontaktów naukowo-kulturalnych w drugiej połowie XIX. wieku*, Opole 1975, s. 16-17.

⁴⁸⁴ Podle údaje z Gollova vysokoškolského indexu navštěvoval v zimním semestru 1864 kurz polského jazyka u prof. Henryka Sucheckeho. A AV ČR, fond Jaroslav Goll, kart. 1, inv. č. 2. Studijní doklady, Gollův index.

⁴⁸⁵ Viz Gollovy překlady v *Květech* 1866, 1871 a *Světozoru* 1869. Srov. dle bibliografie Jaroslav VÁVRA, *Soupis vědeckých a beletristických prací Jaroslava Golla*, in: AUC – Philosophica et historica 2. 1984. *Studia historica* 29, *Problémy dějin historiografie* 3, Praha 1987, s. 143-145. O. Fischer vydal roku 1931 rovněž Gollův neuveřejněný překlad 52. veršů z Mickiewitzova *Konráda Wallenroda*.

⁴⁸⁶ Viz Jiří ŠPĚT, *Jaroslav Goll – prozaik a překladatel* (nepublikovaný strojopis uložený v A AV ČR, fond Jaroslav Goll, kart. 8, inv. č. 419, s. 5an.). Přehled přednášek podává J. VÁVRA, *Soupis vědeckých a beletristických prací Jaroslava Golla*, s. 157.

⁴⁸⁷ Viz Gollovy překlady v *Květech* 1868. Srov. dle bibliografie J. VÁVRA, *Soupis vědeckých a beletristických prací Jaroslava Golla*, s. 144.

⁴⁸⁸ Blíže Jiří KOŘALKA, *Češi v habsburské říši a v Evropě 1815-1914. Sociálněhistorické souvislosti vytváření novodobého českého národa a národnostní otázky v českých zemích*, Praha 1996, s. 34-40.

⁴⁸⁹ Viz Gollův autobiografický dopis Pekařovi z června 1927, in: J. KLIK (ed.), *Listy úcty*, s. 672-673.

politické. Vysoká literárně-stylistická úroveň této Gollovy knihy pak už jen potvrdila platnost Nietzscheho slov „*den Stil verbessern – das heisst den Gedanken verbessern*.“⁴⁹⁰

2.2.5 „Zeitgeschichte“ a časové úvahy (1898-1910)

Druhá polovina devadesátých let znamenala pro Golla vrchol jeho duševních sil. Sám pokládal své *Čechy a Prusy* za kulminační bod své odborné činnosti a jak se zdá, chtěl se v příštích letech věnovat více pedagogické, organizátorské a veřejně-osvětové činnosti, než původním vědeckým studiím.⁴⁹¹ Dílo chápal jako svůj nejzásadnější monografický přínos českému dějepisectví a jeho dobové reflexe prožíval neobyčejně emotivně.⁴⁹² Po vydání *Čech a Prus* nastalo pro Golla období, kdy už nemusel svou vědeckou autoritu podpírat novou a novou badatelskou produkcí, ale stačilo mu plynule zúročovat odborné zásluhy, plynoucí z intenzivní práce předchozích let. Jeho role v české vědě i společnosti tím doznala výrazné změny: z pečlivého a soustředěného badatele se stává uznávaná společenská autorita, povoláná vyjadřovat se k zásadním aktuálním otázkám nejen akademického, ale i veřejného života.

Gollova činnost je proto v tomto období tematicky velmi nesourodá a cele závislá na „časových“ okolnostech doby. Ačkoli jsou jeho stati z přelomu století spíše příležitostnými pracemi, z hlediska mapování jeho dějepisného stylu se však jedná o stěžejní počiny.

Zvýšenou frekvenci výskytu toho, co v této diplomové práci nazývám symptomatickými rysy Gollova dějepisného stylu, lze u Gollových textů z období 1898-1910 vysvětlit třemi navzájem souvisejícími důvody. První z nich byl čistě pragmatický a souvisel s tím, že učenec Gollova věku a postavení mohl jako guru a doyaen domácí historické vědy „popustit uzdu“ své fantazii daleko více, než v sedmdesátých a osmdesátých letech, kdy nemohl riskovat ztrátu odborné prestiže nadměrným spekulováním a aforistickým komentováním historického dění. Nepochybně významnou roli zde sehrála také Gollova psychika, tendující ke stále se prohlubující ironii a skepsi, jejichž projevy ventiloval právě v proslulých glosách, nadčasových paralelách, bystrých aforismech a spontánních postřezích. Obecně platí, že každá osobnost během svého života určitým způsobem uzrává a v pozdějším věku inklinuje

---

⁴⁹⁰ V české verzi Friedrich NIETZSCHE, *Lidské, příliš lidské. Kniha pro svobodné duchy II. 2. Poutník a jeho stín*, Praha 2012, s. 193 (č. 131). V souvislosti s Gollem užil tohoto Nietzscheova výroku R. G. PLASCHKA, *Von Palacký bis Pekař*, s. 63.

⁴⁹¹ „Jináče se držím ve své izolovanosti a chci již v ní zůstat. [...] Chci se starat ještě o několik svých žáků. Voilá tout.“, LA PNP, fond Eduard Albert, složka Jaroslav Goll I., Gollův dopis Albertovi z 27. prosince 1897, s. 3.

⁴⁹² Známa je např. příhoda, kdy se osopil na Karla Stloukala: „Vy jste nečetl mé *Čechy a Prusy*! Což pak to není *synthesa*?“ K. STLOUKAL, *Jaroslav Goll*, s. 119. Když na druhé straně četl např. Bidlova pochvalnou recenzi, „měl slzy v očích.“ J. BIDLO, *Moje styky s Gollem*, s. 682.

k mentorské potřebě komentovat daný problém subjektivními poznámkami, vycházejícími z asociací založených na bohaté životní zkušenosti.⁴⁹³ Ani Jaroslav Goll nebyl v tomto ohledu výjimkou.⁴⁹⁴ Třetí důvod je spojen se žánrem prací, které publikoval mezi lety 1898-1910. Značnou část z nich totiž tvořily ústní projevy, ať už ve formě jubilejních proslovů, nekrologů, veřejných historických přednášek či jiných příležitostných vystoupení, při nichž se byl Goll schopen odpoutat od striktních pravidel psaného akademického diskurzu směrem k volnějším a odvážnějším formulacím.⁴⁹⁵ Navíc se jednalo převážně o stati s tematikou soudobých dějin, v nichž líčil historické události, které buďto sám pamatoval, nebo alespoň zažil jejich doznívající rezonance. Proto jsou jeho práce z uvedeného období značně subjektivní, otevřené a vzhledem ke znalosti dobových kontextů také výrazně syntetizující. Podle Jaroslava Marka „nemají daleko ke stylu a hodnotám nejlepší soudobé eseistiky.“⁴⁹⁶

Diverzifikovanou množinu Gollových textů z období 1898-1910 lze stratifikovat do několika skupin. První z nich tvoří příspěvky k dějinám významných vědeckých osobností. Ty mají – jako v případě *Františka Palackého* – buďto charakter jubilejní reminiscence,⁴⁹⁷ nebo – což je častější – širšího nekrologu, jako je tomu u hodnotných článků o J. Emlerovi, L. K. Hofmanovi, V. V. Tomkovi, A. Rezkovi a dalších. Vlivem vnějších okolností, ať už měly podobu výročí nebo úmrtí nějaké osobnosti, byl tedy Goll jako „*magnus parens*“⁴⁹⁸ české historiografie nucen ve svých projevech seznamovat veřejnost s problematikou interního diskurzu domácí historické vědy a hodnotit také práci svých předchůdců. Některé z těchto textů jsou velmi emotivní⁴⁹⁹ a za zmínku jistě stojí i to, že ve svém výkladu berou programově v potaz širší dobové sociální a diskurzivní souvislosti. Gollova koncepce portrétů významných českých historiků je velmi vzdálena individualistickému pojetí a metodologicky vycházela spíše z názorů kolektivistických, k nimž se Goll hlásil už ve svých studiích z konce osmdesátých let.⁵⁰⁰

⁴⁹³ K tomu viz Helena HAŠKOVCOVÁ, *Fenomén stáří*, Praha 1989, zvl. s. 86-109.

⁴⁹⁴ Goll svůj pozdní sklon k mentorství a udílení „hraběcích rad“ sebekriticky reflektoval. Viz např. některé jeho dopisy Pekařovi z let 1896-1897 podle J. KLIK (ed.), *Listy úcty*, s. 64-65, 81; či např. dopis Bidlovi z 2. srpna 1906 (A AV ČR, fond Jaroslav Bidlo, kart. 4, inv. č. 179, č. 109).

⁴⁹⁵ Srov. J. ŠTAIF, *Historici, dějiny a společnost*, s. 255-256.

⁴⁹⁶ J. MAREK, *O historismu a dějepiscetví*, s. 95.

⁴⁹⁷ Kromě Gollových studií o Palackém je třeba upozornit i na připomínku 80. narozenin Theodora Mommsena, která v českém prostředí, vzhledem k právě probíhající polemice s jeho pojetím Čechů jako *apoštolů barbarství*, generovala dosti specifickou sémantiku. Viz Gollovu noticku v ČČH 4, 1898, s. 70-71.

⁴⁹⁸ Z. KALISTA, *Po proudu života* 2, s. 71.

⁴⁹⁹ Zvl. nekrolog L. K. Hofmanovi.

⁵⁰⁰ Blíže viz R. PAZDERSKÝ, *Historické myšlení Jaroslava Golla*, s. 48-56.

Jeden ze stylistických i myšlenkových vrcholů Gollovy tvorby představuje bezesporu jeho jubilejní stat' o Palackém z roku 1898.⁵⁰¹ Jelikož Gollův *Palacký* tvoří klasickou ukázkou vrcholně gollovského stylu, kombinujícího exaktně-analytické, epicko-narativní a abstraktně-úvahové segmenty⁵⁰² (E. Hošnová hovoří o tzv. *úvahově vyprávěcím postupu*),⁵⁰³ nebude jistě od věci ohledat tento text poněkud podrobněji. Právě v něm dominují ony známé *aforistické momentky*, jež zachycují minulost podobným způsobem, jako „*hbité doteky štětce impresionistických malířů*.“⁵⁰⁴ Zatímco *Čechy a Prusy* si udržovaly fundamentální ráz příběhovosti, protože líčily historický vývoj pojednávané entity jako geneticko-kauzální proces; ve *Františku Palackém* nalezlo své nejvýraznější uplatnění právě ono *impresionistické* znázornění minulosti formou fragmentárních, rychle nadhozených, přitom však maximálně výstižných tezí.⁵⁰⁵ Tematická složka díla zde již zřetelně převažovala nad dějovou,⁵⁰⁶ v důsledku čehož byl Gollův portrét Palackého načrtnut netoliko jako příběh, ale spíše jako synchronní *obraz*, znázorňující simultánnost dílčích struktur historické situace, kterou vykresloval.⁵⁰⁷

Osobností a dílem Palackého se Goll začal zabývat až poměrně narychlo od konce roku 1897,⁵⁰⁸ v přímé souvislosti s blížícím se jubileem Palackého stých narozenin.⁵⁰⁹ Jak známo, přílišná hektika a spěch Gollovi jeho práci – narozdíl např. od Pekaře – vždy spíše

⁵⁰¹ Srov. F. M. BARTOŠ, *Jaroslav Goll*, s. 21: „*Je to jedna z nejcennějších prací Gollových, třeba rozsahem nevelká, právě malé arcidílo historického umění a přitom úžasné učenosti, pochované v poznámkách, a snad nejlepší práce, jaká byla dosud napsána o Palackém.*“ Srov. F. KUTNAR – J. MAREK, *Přehledné dějiny*, s. 398.

⁵⁰² Za stylistický i myšlenkový vrchol Gollova historického myšlení bývají nejčastěji považovány práce *Čechy a Prusy ve středověku* a *František Palacký*. Viz např. Hugo TRAUB, *Jaroslav Goll. K jeho šedesátým narozeninám II*, Moravská orlice 44, 4. červenec 1906, č. 149, s.1-2; ale rovněž např. J. HERBEN, *Masarykova sekta a Gollova škola*, s. 194an.

⁵⁰³ E. HOŠNOVÁ, *K vývoji české syntaxe*, s. 34.

⁵⁰⁴ H. WHITE, *Metahistorie*, s. 329, 342. Goll byl „*impresionista chvějících se skvrn barevných*“ (J. V. NOVÁK – A. NOVÁK, *Přehledné dějiny*, s. 1209) a svá díla tvořil „*als wirksamer Impressionist, welcher er schon durch seine abgeborene Abneigung gegen allen Verbalismus war*“ (J. ŠUSTA, *Jaroslav Goll*, (1906), s. 16). „*Goll nebyl talent epický, a tomu odpovídá jeho sloh, pro nějž raženo bylo epitheton ‚impresionistický‘. V něm vibruje živě jemná a subtilní nerovnost autorova a cítíme, jak neobyčejná péče je věnována každému slovu, řádce, odstavci. Goll tímto svérázným stylem dociluje často silných účinků, někdy však impresionistický způsob mluvy vede autora k tomu, že se spokojuje s napovídáním tam, kde by bylo třeba docela jasného výkladu; děje se to zvláště v menších statích a z větších snad nejvíce ve Františku Palackém.*“ J. GLÜCKLICH, *Jaroslav Goll zemřel*, s. 2.

⁵⁰⁵ Srov. M. ŘEPA, *Poetika*, s. 80.

⁵⁰⁶ Viz H. WHITE, *Metahistorie*, s. 302.

⁵⁰⁷ Viz Zdeněk VAŠÍČEK, *Obrazy (minulosti). O bytí, poznání a podání minulého času*, Praha 1996, s. 51-54. Vašíčkovu teorii *obrazu* považuji na tomto místě za adekvátnější, než Whitovu charakteristiku, nazývající situaci, kdy je historická reprezentace řízena principem strukturální kontinuity *synchronním* či *statickým* vyprávěním.

⁵⁰⁸ Srov. Gollův dopis Pekařovi z 10. prosince 1897, v němž Pekaře žádá o okamžité zpřístupnění heuristického materiálu k Palackému: „*Potřeboval bych co nejnmutněji a co nejdříve Palackého 1) Radhošť 2) Gedenklblätter 3) Zur böhm. Geschichtsschreibung. Prosím, co nejdříve.*“ J. KLIK (ed.), *Listy úcty*, s. 122.

⁵⁰⁹ Tématem se dlouhodobě a systematicky zabývá J. Štaif.

ztěžovaly⁵¹⁰ a je proto určitým paradoxem, že jeho spěšně psané studie o Palackém byly a dodnes jsou ceněny mnohem výše, než koncentrované analytické práce, na nichž si Goll tolik zakládal. K uctění památky „Otce národa“ přispěl třemi klíčovými statěmi.⁵¹¹ První z nich bylo *Palackého Würdigung*,⁵¹² pojednávající o Palackého průlomové práci z roku 1830. Goll tehdy viditelně sáhnul k tématickému okruhu, který mu byl nejbližší: rozhodl se po svém starém zvyku provést detailní rozbor jednoho Palackého textu, nota bene kriticko-analytického. Volba *Würdigung* proto nebyla náhodou, ale programovým záměrem, s úmyslem představit Palackého nejen jako famózního děje-pisce, ale také jako příkladného kritika historických pramenů, který brilantně ovládal i ono Gollem vždy tolik zdůrazňované děje-zpytné řemeslo.⁵¹³

Oproti této převážně analyticky orientované studii, z jejíž koncentrace na sledované téma čtenáře „vyrušuje“ pouze Gollovo opakované volání po úkolech budoucího životopisce Palackého,⁵¹⁴ znamenají další dva zástupci Gollovy „palackiany“ poměrně značný koncepční posun. Ve *Würdigung* ocenil Palackého jako *badatele a vědce*. V článku, který otevřel čtvrtý ročník ČČH s názvem *Palackého program práce historické*⁵¹⁵ si již vytkl daleko širší a obtížnější úkol: zformulovat hlavní body Palackého historiografického odkazu a bilancovat, nakolik české dějepisectví v letech 1876-1898 pokročilo v jeho naplňování. Goll neměl v úmyslu psát jakousi hodnotící zprávu o stavu české historiografie k roku 1898, což bylo chápáno jako velmi nevďěčný úkol, který nakonec připadl Josefu Pekařovi.⁵¹⁶ Svou stať tedy pojal spíše jako nástroj ke kodifikaci určité představy o kontinuitě českého dějepisectví, jehož je Palacký pomyslným středobodem. Navíc zde, narozdíl od studie *Palackého Würdigung*, už nehovořil jen o Palackého odborných kvalitách, ale v duchu dobového jubilejního diskurzu chápal jeho osobnost již apriori jako určitý symbol.⁵¹⁷

⁵¹⁰ Srov. Z. BENEŠ, *Gollovec Josef Pekař?*

⁵¹¹ V bibliografii prací o Palackém, zpracované Č. Zíbrtem pro *Památník na oslavu stých narozenin Františka Palackého*, je zmíněn rovněž Gollův *Nekrolog Palackému*, což je však ve skutečnosti pouhá zmínka o Palackém v prvním příspěvku o českém dějepisectví do *Revue Historique* z roku 1878. Viz *Posledních padesát let české práce dějepisné. Soubor zpráv Jaroslava Golla o české literatuře historické, vydaných v „Revue Historique“ v letech 1878 – 1906 a souhrnná zpráva Josefa Šusty za léta 1905 – 1924*, Praha 1926, s. 3.

⁵¹² Viz Jaroslav GOLL, *Palackého Würdigung*, in: *Památník na oslavu stých narozenin Františka Palackého*, s. 247-262.

⁵¹³ Srov. Jiří ŠTAIF, *František Palacký a česká historická paměť. (Jubileum r. 1898)*, in: Miloš ŘEZNÍK – Ivana SLEZÁKOVÁ (edd.), *Nations – Identities – Historical Consciousness. Volume dedicated to Prof. Miroslav Hroch*, Praha 1997, s. 234.

⁵¹⁴ Viz J. GOLL, *Palackého Würdigung*, s. 247-248.

⁵¹⁵ Viz Jaroslav GOLL, *Palackého program práce historické*, ČČH 4, 1898, s. 1-11, nadále cit. dle J. GOLL, *Palackého program práce historické*, in: J. GOLL, *Vybrané spisy drobné I.*, s. 28-38.

⁵¹⁶ Viz J. PEKAŘ, *Dějepisectví. K pozadí podniku viz alespoň J. ŠTAIF, Historici, dějiny a společnost*, s. 301-302.

⁵¹⁷ Viz J. ŠTAIF, *František Palacký. Život, dílo, mýtus*, s. 304an.

Gollova historiografická reflexe Palackého kulminovala ve slavnostním projevu, který pronesl v předvečer Palackého stých narozenin 13. června 1898 a jenž byl v rozšířené verzi publikován v ČČH.⁵¹⁸ Obsáhlá stat' patří dosud k tomu nejrozsáhlejšímu, co kdy z Gollova pera vzešlo. V duchaplné studii, balancující na okraji žánru popisného životopisu a úvahové eseje, Goll zkombinoval množství tehdy neznámých faktografických informací s hlubokými teoretickými reflexemi a bystrými abstraktními postřehy, v nichž nechyběly ani četné aktualizací a politizující momenty.⁵¹⁹ Nadto mělo jeho vystoupení opět silný pedagogický podtext, neboť bylo věnováno Gollovým „*žákům starším i mladším*“.⁵²⁰

O stylu Gollova syntetického spisku o Palackém samozřejmě mnohé vypovídá samotný rozvrh díla, který je s výjimkou motivačního incipitu rozčleněn do pěti číslovaných kapitol. První je věnována raným létům formování Palackého osobnosti, druhá hovoří o Palackém jako součásti pražské vlastenecké společnosti, třetí mapuje Palackého jako politika, čtvrtá jako historika a pátá se zabývá Palackého odkazem. Zajímavé je, že z rozsahového hlediska tvoří nejdelší část druhá kapitola, v níž Goll věnuje pozornost četným sociálním souvislostem komunity českých vlastenců,⁵²¹ včetně pojednání o příčinách „národního obrození“, které spatřoval, v souladu se zásadami genetického dějepisectví, zcela jinde, než např. filozoficky uvažující Masaryk.⁵²² Ostatní části textu jsou již rozsahově poměrně vyvážené.⁵²³ Podle všeho se tedy Goll snažil pojmout své pojednání co možná nejdříveji a neomezovat se jen na Palackého coby historika.

Do výkladu o Palackého duševním zrání se navíc výrazně promítl Gollův celoživotní zájem o náboženské dějiny, resp. o fenomén religiozity jako takový. Ve svém projevu se samozřejmě neopomněl zmínit o českobratrské tradici moravského kraje, odkud pocházel i další z Gollových „hrdinů“, Komenský. Především ale upozornil na to, že v letech Palackého dětství žila ještě v paměti tamního lidu vzpomínka na tajné noční schůzky nekatolíků před vydáním Tolerančního patentu, k čemuž připojil obecný soud: „*útisk mívá také svou moc paedagogickou, zvláště útisk náboženský, spíše než útisk sociální a politický. A proto také konec útisku a počátek svobody nejednou (dokladův k tomu v dějinách náboženských plno) přináší ztrátu nebo zeslabení těch vlastností a předností, které vypěstovala persekuce... U*

⁵¹⁸ Viz J. GOLL, *František Palacký*, ČČH 4, 1898, s. 211-279, nadále cit. dle J. GOLL, *František Palacký*, in: J. GOLL, *Vybrané spisy drobné I.*, s. 39-112.

⁵¹⁹ Tvrzení V. Krále, že Goll ve svém projevu o Palackém „*v podstatě nic neřekl, kromě snad věcí jinak známých*“ je zcela absurdní. V. KRÁL, *Zdeněk Nejedlý a Gollova škola*, s. 78.

⁵²⁰ Gollův dopis Pekařovi z 19. listopadu 1918, in: J. KLIK (ed.), *Listy úcty*, s. 621.

⁵²¹ Druhá kapitola tvoří 36,98% objemu celého textu.

⁵²² Viz J. GOLL, *František Palacký*, s. 52an. Vůči Masarykovu stanovisku se zde Goll explicitně vymezuje.

⁵²³ Kapitola o Palackého mládí zaujímá 16,43%, o Palackého politické činnosti 17,8%, o Palackého historiografické činnosti 16,43% a o Palackého odkazu 10,95% textu.

nás vlastenectví v první polovici tohoto století mělo do sebe cosi náboženství podobného, a proto zdá se, že za pokrok, jenž nastal v druhé polovici jeho, takovou obět' přinesli jsme i my, naše národní společnost."⁵²⁴ V uvedené glose Goll sleduje pozoruhodnou paralelu mezi osudem náboženského a národního hnutí, čímž vydává velmi zajímavé svědectví o svém historickém myšlení.⁵²⁵ Potvrzuje zejména jeho analogičnost⁵²⁶ a schopnost přemýšlet v abstraktních kategoriích, k čemuž se ještě podrobně dostaneme.⁵²⁷

Druhou skupinu Gollových prací z let 1898-1910 tvoří příspěvky k dějinám významných vědeckých institucí, především univerzit. Téma dějin univerzitního vzdělávání patřilo k jeho velkým zálibám. Věnoval se mu jak ve veřejných přednáškách,⁵²⁸ tak i v několika vědeckých studiích, k nimž náleží práce *Rozdělení pražské university Karlo-Ferdinandovy roku 1882 a počátek samostatné university české z roku 1908*, oduševnělá *Zpráva o studijním roku 1907-8*, polemicky laděný *Der Hass der Völker und die österreichischen Universitäten* a jiné drobnější stati.⁵²⁹ Uvedené práce vhodně dokumentují Gollovu snahu přispět k řešení důležitých časových otázek prostřednictvím historické reflexe dané problematiky. Proto poskytují vhodný materiál pro analýzu pronikání mimovědeckých a sociálně-politických intencí do Gollových odborných prací.

Žánrově se tyto práce pohybují mezi vědeckým a veřejně-politickým diskurzem, kterému nejsou cizí ani některé „žurnalistické“, zejména komentátorské polohy. Přestože opět sledují poměrně krátké historické úseky, minimálně z jejich předmluv číší zjevné syntetické ambice. Gollovy práce z tohoto období jsou navíc protnuty četnými pamětnickými reflexemi,

---

⁵²⁴ J. GOLL, *František Palacký*, s. 41.

⁵²⁵ Jeden z leitmotivů své úvahy Goll zopakoval i roku 1919 v jednom z dopisů Pekařovi: „*Za rakouské nesvobody (která se teď líčí jako pravé otroctví) vycházely na jevo spíše dobré národní vlastnosti české, za nové svobody – jsou to spíše špatné.*“ Gollův dopis Pekařovi ze 7. srpna 1919, in: J. KLIK (ed.), *Listy úcty*, s. 623.

⁵²⁶ Uvedená teze Golla přímo vedla k formulaci časového oblouku. Svůj slavnostní projev k uctění památky Palackého v Plzni Goll započal „*historickou upomínkou na Plzeň z těch dob, kdy Plzeň stála proti Praze, poněvadž dělila je víra. Dnes není tomu tak, Prahu s Plzní pojí nová víra, t. j. vlastenectví, jež zejména tak, jak se jevívalo u starých našich vlastenců před rokem 1848, neslo na sobě ráz víry, podobajíc se náboženství.*“ *Oslava stých narozenin Františka Palackého v Plzni. Řeč univ. prof. Dra. Jaroslava Golla*, Plzeňské listy 12. červenec 1898, č. 82, s. 1.

⁵²⁷ Z hlediska obsahu této glosy považuji za pozoruhodný především postřeh, že „ohrožení spojuje“. Tímto sociologickým principem se světové myšlení začalo podrobněji zabývat až na základě prožitku první světové války. Z literárních reflexí zmiňme alespoň Remarqueův román *Na západní frontě klid*. Z filozofických úvah připomínám původně Teilhardovu a Jüngerovu, později Patočkovu tezi o *solidaritě ořísených*. Viz Jan PATOČKA, *Kacířské eseje o filosofii dějin*, Praha 1990, s. 127-143.

⁵²⁸ Viz např. NA, fond Drobné pozůstalosti, kart. 3, inv. č. 2, Vlastní práce Gollovy: nedatovaná přednáška v Brně o vysokých školách.

⁵²⁹ Viz např. Jaroslav GOLL, *Ústav pro rakouský dějepis*, ČČH 11, 1905, s. 68-70; či četné příspěvky ve Věstníku Českého ústředního spolku učitelů vysokoškolských z let 1909-1910.

spojenými nejen s hodnocením významných osobností či institucí, ale také s retrospektivami vlastní literární⁵³⁰ i vědecko-organizační činnosti.⁵³¹

S „časovým“ charakterem Gollových prací z let 1898-1910 jsou konečně spojeny i dlouhé řady různých posudků, recenzí i polemik.⁵³² Některé z recenzí nepřekračují obvyklé standardy, jiné zase vynikají literárností Gollova podání, jeho syntetičností i hloubkou obecných postřehů, jež leccos vypovídají o konstituci Gollova historického myšlení i jeho historiografického stylu.⁵³³

Obecně lze říci, že v období 1898-1910 se již Goll jako aktivní vědec sice ocitá za zenitem své životní tvorby, zároveň ale vrcholí jeho vůdčí postavení coby klíčové autority v české historické vědě, která je povolána vyjadřovat se nejenom k odborným, ale také ke společensky relevantním otázkám. Stárnoucí profesor věnoval většinu svých zbývajících sil univerzitnímu prostředí. Důkladná kriticko-analytická cvičení v historickém semináři se mu opět stávala příležitostnými podklady pro vlastní badatelskou práci⁵³⁴ a svými posledními přednáškovými kurzy „odchoval“ nejmladší generaci historiků, která zažila jeho působení za katedrou.⁵³⁵ Přestože to již nebyl „Goll let osmdesátých a devadesátých“,⁵³⁶ „tak, jak proslul v rozmachu svých sil“,⁵³⁷ ti, „kdo jej slyšeli, dosud vzpomínají.“⁵³⁸

2.2.6 Válka o dědictví rakouské (1911-1915)

Vracejí se časy Marie Terezie... Tak zněl název článku, který Goll otiskl v *Polních novinách* roku 1915 a o jehož politicko-aktualizační intenci ještě padne zmínka.⁵³⁹ Název

---

⁵³⁰ Viz Jaroslav GOLL, *Moje vzpomínky na „Lumír“*, Lumír 34, 1905-1906, s. 443-448; či vzpomínky na Uměleckou Besedu v publikaci *Padesát let Umělecké Besedy 1863-1913*, s. 271-273.

⁵³¹ Viz J. GOLL, *Po desíti letech*.

⁵³² Viz např. Jaroslav GOLL, *Zur Geschichte des Hussitenkrieges*, Prag 1901. Spadají sem rovněž Gollovy polemiky s Čeňkem Zibřtem. K tomu viz R. PAZDERSKÝ, *Historické myšlení Jaroslava Golla*, s. 93an.

⁵³³ Viz zvl. Jaroslav GOLL, *Svatý František z Assisi*, ČČH 2, 1896, s. 1-10 (dále cit. dle J. GOLL, *Vybrané spisy drobné II.*); Jaroslav GOLL, *Arnošt Denis (I.-II.)*, ČČH 10, 1904, s. 69-78, 153-176 (dále cit. dle J. GOLL, *Vybrané spisy drobné I.*).

⁵³⁴ Viz Jaroslav GOLL, *Dva příspěvky ke kritice Tomanova „Husitského válečnictví“*, ČČH 5, 1899, s. 144-158 (dále cit. J. GOLL, *Vybrané spisy drobné II.*); Jaroslav GOLL, *Kosmas II.* 8, ČČH 6, 1900, s. 355-357; Jaroslav GOLL, *K. Ottokars von Böhmen zweiter Kreuzzug*, MIÖG 23, 1902, s. 231-239; Jaroslav GOLL, *Zu Brunos von Olmütz Bericht an Papst Gregor X. (1273)*, MIÖG 23, 1902, s. 487-490; Jaroslav GOLL, *K výkladu privilegia Friedricha II. pro království České*, Věstník KČSN, Praha 1903 (dále cit. J. GOLL, *Vybrané spisy drobné II.*).

⁵³⁵ Za všechny viz alespoň velmi uznalá hodnocení Gollových přednášek Jan SLAVÍK, *Gollovy přednášky. Vzpomínka k 70. narozeninám*, Národní listy 56, 14. červenec 1916, č. 193, s. 1; František Michálek BARTOŠ, *Vzpomínky husitského pracovníka*, Praha 1970, s. 26; K. KAZBUNDA, *Stolice dějin III.*, s. 169-170.

⁵³⁶ Pekařův dopis Gollovi z 26. června 1906, in: J. KLIK (ed.), *Listy úcty*, s. 450.

⁵³⁷ F. M. BARTOŠ, *Vzpomínky husitského pracovníka*, s. 26.

⁵³⁸ K. STLOUKAL, *Jaroslav Goll*, s. 116.

⁵³⁹ Dotčený výtisk *Polních novin* není v českých knihovních a archivních institucích dostupný. Podrobný referát o Gollově stati včetně autentických citací přinesl Herbenův *Čas: Beseda. Vracejí se časy Marie Terezie...* (*V Polních novinách napsal dv. r. Jaroslav Goll*), *Čas* 29, 20. červenec 1915, č. 446, příloha.

stati je pro poznání myšlenkového půdorysu Gollova pozdního díla více než výmluvný, neboť hlavním leitmotivem závěru jeho tvůrčího života byla právě určitá retrospektiva, charakterizovaná „návratem k počátkům“.⁵⁴⁰ Nebyly to jenom časy Marie Terezie, které se v Gollových očích „vracely“ v politické atmosféře první světové války, ale rovněž časy jeho mládí, jehož motivy ožívaly ve starém historikovi s nebývalou naléhavostí. Kromě toho, že se pod rilkeovským dojmem opět vrátil k básnickým múzám mladých let, vlivem časových okolností se v něm revokoval i dávný interes o téma války o rakouské dědictví, se kterým roku 1870 odjížděl na studijní pobyt do Mnichova.⁵⁴¹

Sentimentální návraty starého člověka do idealizované éry mládí patří k antropologickým konstantám lidské psychiky,⁵⁴² neboť proces stárnutí je standardně doprovázen aktem, kdy „*vlastní minulost vystupuje v podobě vzpomínek a zkušeností, jimiž překrývá motivy současnosti*.“⁵⁴³ V touze křísit po čtyřiceti letech atmosféru svých mladých let tedy Goll jistě nepředstavoval výjimku, a to ani mezi českými historiky.⁵⁴⁴ Charakter jeho „návratu k počátkům“ však přesto obsahuje velmi individuální a pro Golla specifické momenty.

Zpracovat ucelený obraz válek o dědictví rakouské chápal stárnoucí a bilancující Goll jako svůj dosud nesplacený životní dluh, jehož vyrovnání chtěl věnovat své poslední tvůrčí síly. Roku 1870 mu totiž nepříznivé politické okolnosti nedovolily v odpovídající míře realizovat výzkum diplomatických a vojenských materiálů v německých a francouzských archivech.⁵⁴⁵ Goll byl tedy nucen téma odložit, takříkajíc na neurčito. Nikdy na něj však nezapomněl. V přímé souvislosti s plánovým ukončením své univerzitní kariéry a odchodem do penze se již v prvním decenniu dvacátého století začal věnovat usilovnému shánění pramenných

⁵⁴⁰ V dopise Pekařovi napsal roku 1918: „*Nemám mnoho přítomnosti, žádné budoucnosti, a tak žiju více v minulosti*.“ Gollův dopis Pekařovi z 5. září 1918, in: J. KLIK (ed.), *Listy úcty*, s. 618.

⁵⁴¹ Viz J. MAREK, *Jaroslav Goll*, s. 73-74.

⁵⁴² Viz H. HAŠKOVCOVÁ, *Fenomén stáří*, zvl. s. 86-109.

⁵⁴³ Josef ALAN, *Etapy života očima sociologie*, Praha 1989, s. 388.

⁵⁴⁴ Obdobný rys by bylo možno identifikovat i u mnohých Gollových žáků. Josef Pekař se např. roku 1933 vrátil po čtyřiceti letech zpět ke „svému“ Valdštejnovi a Josef Šusta kompenzoval teskné pocity nezadržitelného stárnutí, ještě umocněné politickou atmosférou protektorátu, sepisováním vzpomínek na svá mladá léta dětská, jinošská, učňovská a vandrovní. Z novějších historiků lze např. sledovat jistý tematický „oblouk“ mezi ranou a pozdní tvorbou Josefa Petráně, viz Petr ČORNEJ, *Osmdesátiny Josefa Petráně*, *Marginalia Historica* 1, 2010, s. 123.

⁵⁴⁵ „*Kdyby byly politické poměry jiné, bylo by nejlépe se habilitovat a pak veslovati dále vší silou*.“ Gollův dopis otci Adolfu Gollovi z Berlína 16. června 1873, A AV ČR, fond Jaroslav Goll, kart. 1, inv. č. 6, s. 2. Srov. Jaroslav GOLL, *Válka o země koruny české (1740 – 1742)*, Praha 1915 s. V. Již samotné schválení studijní cesty do Mnichova bylo doprovázeno značnými komplikacemi, neboť na pražském místodržitelství se objevily informace o Gollově nedostatečné politické loajalitě a oddanosti habsburskému trůnu, o čemž svědčily údajné doklady o jeho stycích s radikály a sympatiích k Bismarckovi, který byl trnem v oku nejenom bavorským zájmům, ale po roce 1866 také rakouskému císařství. Gollova žádost sice byla po vleklých peripetiích odeslána z vídeňského ministerstva zahraničí do Mnichova, odpověď však již nedorazila. Goll nakonec odjel pouze s Höflerovým doporučením a choulostivé materiály o velmocenské diplomacii poloviny 18. století mu zůstaly uzavřeny. Podrobně o celé věci viz K. KAZBUNDA, *Stolice dějin II.*, s. 207-209.

podkladů pro připravované dílo, které i on sám chápal jako svůj poslední velký vědecký počín. Slavnostní čas svých šedesátin strávil v létě roku 1906 vytrvalým studiem v pařížských knihovnách a archivech, na podzim 1910 podnikl za tímtež účelem badatelské cesty do Drážďan, Berlína a Vídně a o dva roky později korunoval svědomitou heuristickou přípravu své monografie studiem materiálů v Mnichově.

Pilná práce přinesla brzy své plody. Závěrem roku 1911 Goll proslovil v České akademii slavnostní přednášku *Válka o země koruny české 1740-1742*, kterou ohlašoval svůj poslední velký výzkumný záměr. Následujícího roku uveřejnil v ČČH kratičkou studii *Mladý král Pruský*, v níž až s jakousi dětinskostí⁵⁴⁶ - opět dokládající jeho vnitřní, psychologickou motivaci k tématu – líčil žoviální průběh rozmluvy mezi francouzským králem Ludvíkem XV. a mladým Friedrichem II., který měl očividně Gollovy hluboké lidské sympatie. Monografii *Válka o země koruny české (1740-1742)* dokončil roku 1915. Je však trpkou ironií osudu, že i do jejího vydání opět zasáhly nepříznivé vlny politického zápolení. První díl knihy byl sice vytištěn již roku 1915, k jeho distribuci však z politických důvodů došlo až po skončení války roku 1919.⁵⁴⁷ Pro Golla tak bylo dané téma stíženo určitým „prokletím“, neboť ani zamýšlený druhý díl už nikdy nespátril světlo světa. Jeho práce na dějinách války o rakouské dědictví se již podruhé v Gollově životě stala torzem. A tentokrát navždy.

Každá reaktivace segmentů minulosti v individuálním i kolektivním vědomí si vždy vyžaduje určitý *zpřítomňující kontext*.⁵⁴⁸ I Gollovy pozdní návraty do ovzduší mládí – přestože jde z hlediska fyzické antropologie o symptomatický rys obecné psychologie stáří – byly proto do značné míry spolumotivovány také konkrétními impulzy přítomné doby. Již jsem naznačil, že na realizaci plánu, zasvětit poslední léta aktivního života tématu mladých let, se Goll systematicky připravoval už od roku 1906. Zásadním stimulačním faktorem, který velmi posílil jeho vědecký záměr, byla však bezesporu až první světová válka.⁵⁴⁹ Gollovu počínání, které mělo být původně jen součástí životního „účtování“ starého člověka, se tak náhle dostalo významné aktualizací dimenze, což, jak se zdá, velmi rychle pochopil i sám Goll a ve svých výkladech se nebránil početným přítomnostním analogiím a aktualizací paralelám, sugestivně zachycených v sousloví *Vracejí se časy Marie Terezie....*

---

⁵⁴⁶ Srov. J. SLAVÍK, *Z mých styků s prof. Pekařem*, s. 20.

⁵⁴⁷ Blíže viz J. MAREK, *Jaroslav Goll*, s. 275.

⁵⁴⁸ Vypůjčuji si zde funkční pojem Z. Beneše. Viz Zdeněk BENEŠ, *Bílá hora a české dějiny po čtyřiceti letech*, in: František KAVKA, *Bílá hora a české dějiny*, Praha 2003², s. 15.

⁵⁴⁹ Tíhu desetiletého rozdílu mezi lety 1906 a 1916 však Goll na své tvůrčí energii značně pocítil. A AV ČR, fond Jaroslav Bidlo, kart. 4, inv. č. 179, poř. č. 129: Gollův lístek Bidlovi z 14. července 1916.

Gollův návrat k tématu války o rakouské dědictví tedy nelze interpretovat jen jako psychologicky motivovaný útěk stárnoucího muže do svěží atmosféry mladých let. Pohled na aktualizační potenciál jeho posledního vědeckého tématu nás vede spíše k závěru, že nikoli apatie k přítomnosti a gerontické „žití minulostí“, ale naopak právě vnímavost vůči naléhavým problémům přítomnosti v Gollovi posilovala snahu nastavit soudobé společnosti „historické zrcadlo“, z něhož by mohla čerpat poučení pro své další směřování.⁵⁵⁰ Pointa vývoje Gollovy historiografické tvorby tím nabývá zcela jiné podoby, než by měla mít pointa díla „pozitivistického“ dějepisce.

2.3 ZÁVĚRY

2.3.1 Motivační zdroje Gollova badatelského zájmu

Z výše uvedeného průřezu Gollovým historicko-tematickým vývojem vyplynuly, mimo jiné, obecné motivační zdroje Gollova badatelského zájmu, na jejichž základě docházelo k postupným proměnám okruhů jeho historických témat. Při reflexi těchto iniciačních impulzů byly odhaleny některé konstanty, podle nichž můžeme sestavit základní interpretační klíč k adekvátnímu porozumění Gollovu tematickému zrání a v tomto smyslu i stylu jeho přístupu k historiografické práci.

Jaroslavu Gollovi bývalo již během jeho života vytýkáno, že si v duchu „pozitivistického“ kréda „vědy pro vědu“ aristokraticky vybírá historická témata čistě podle „*osobní své záliby*,“ bez zřetele k „*životním potřebám našeho národa*.“⁵⁵¹ Přestože sám Goll v jedné ze svých mladických autoreflexí poskytl této tezi explicitní oporu,⁵⁵² předchozí výklad myslím dostatečně prokázal, že realita byla poněkud složitější. Nemůže být sporu o tom, že subjektivní tíhnutí k dané látce, určované zejména romantickými reminiscencemi na jinošská léta, opravdu hrálo při Gollově výběru badatelských témat podstatnou roli. Paušalizovat tento ryze subjektivní a citový princip výběru jako absolutní kritérium by však bylo velmi zavádějící.

Z předchozího exkurzu cestami Gollova badatelského zájmu je patrné, že se ve volbě jeho historických témat podstatně odrážely i různé vnější vlivy, které Goll vnímal a byl schopen na ně reagovat. Dokladem je např. studie *Dějiny a dějepis*, v níž vyšel jako pedagog vstříc

---

⁵⁵⁰ Na Gollův neutuchající zájem o veřejné dění i v nejpozdnějším věku vzpomínal Gollův soused Theodor PISTORIUS, *Vzpomínky na profesora Dr. Jaroslava Golla*, Právo lidu 38, 11. červenec 1929, č. 160, s. 3.

⁵⁵¹ J. VANČURA, *Čím se Masaryk zavděl českému dějepisu*, s. 144.

⁵⁵² Roku 1870 napsal: „Čím dále, tím více se mi stkví ten ideál: nemohu-li již být tyranem prajským, abych zůstal aspoň svým pánem, pánem svého myšlení a budu-li něco pracovat, pánem své práce. To snad ta celá vykřičená aristokratičnost moje.“ A AV ČR, fond Jaroslav Goll, kart. 3, inv. č. 161, nedatovaný dopis (1870) J. Golla F. Karáskové z Vysokého Mýta.

aktuální potřebě kodifikovat v českém prostředí metodologicko-metodické zásady moderního dějepisectví, přestože v sobě musel zapřít jistou zdrženlivost vůči přílišnému teoretizování na poli historické vědy. Jiným příkladem může být i trojice vynikajících článků o Palackém. K jejich sepsání byl Goll opět motivován jednoznačně více objektivními okolnostmi doby a prostředí, nežli svou subjektivní náklonností k danému tématu, což je nepochybně zajímavé už proto, že právě Gollova „palackiana“ patří k jeho nejzasloužilejším a nejobdivovanějším dílům.

Zmíněná tvárnost Gollovy tematické orientace mnohdy jistě souvisela i s velmi pragmatickými pohnutkami, o čemž svědčí především jeho rané, německy psané studie z dějin mezinárodních vztahů. Jak víme, tématu se Goll tehdy věnoval s určitým sebezapřením, protože jej lákaly spíše dějiny umění. Účelová racionalita, usilující o získání stabilního místa na univerzitě, jej však vedla k překonání subjektivní averze k dějinám „ničemných králů a praček“ a k adaptaci na podmínky dobového diskurzu.

Vývoj Gollova tematického zájmu byl tedy určován faktory, které se mnohdy nalézaly v přímém rozporu s archetypem uvažování „pozitivistického“ historika. Na základě předchozího výkladu lze na tomto místě sestavit schematický model celkem sedmi klíčových motivačních impulzů, které hrály buď samostatně, nebo v různě navzájem prokombinovaných variacích hlavní úlohu při volbě Gollových historických témat:

1) Citové důvody - V rozdílné míře je lze stopovat ve všech etapách Gollova tvůrčího života, od éry „velkého hledání“ až do pozdních let. Nejvýrazněji se u něho sentimentální tíhnutí k historické látce projevilo ve třech tematických okruzích. Zaprvé u studia dějin českého náboženského myšlení pozdního středověku, kde sehrály určující roli silné reminiscence na mladá léta strávená v Mladé Boleslavi. Zadruhé v *Čechách a Prusech*, které odrážely Gollovu celoživotní lásku k polské kultuře a konečně zatřetí i v jeho pozdním díle *Válka o země koruny české*, v němž se s určitou nostalgií vracel do tematických vod svých vědeckých počátků.

2) Metodologické důvody – Při pohledu na Gollova historická témata je patrné, že věnoval pozornost zvláště takovým otázkám, na nichž mohl názorně demonstrovat validitu svých elementárních metodologických východisek. Tím, že studovanou látku vymezoval spíše chronologickými než tematickými měřítky, postupoval zcela v duchu genetického dějepisectví, které spatřuje hlavní cíl historikovy práce v sestavení řetězce příčin a následků, tedy vývojové linie historického dění. Kromě toho si vybíral převážně témata, u nichž mohl názorně poukázat na organickou propojenost českých dějin s obecnými tendencemi evropské historie a rovněž na vzájemnou souvislost politických, náboženských, kulturních,

hospodářských i sociálních aspektů historického dění. Typickým příkladem takového postupu jsou *Čechy a Prusy ve středověku*.

3) Metodické důvody – Především medievistické studie dokládají Gollovo silné vnitřní tíhnutí k tématům, jejichž výzkum si vyžaduje detailní heuristicko-kritickou akribii, podporovanou brilantními metodickými a „historicko-řemeslnými“ dovednostmi. Zajímavé problémy pro historickou kritiku a témata „plná záhad“ Goll nalezl zvláště v dějinách českého náboženského hnutí pozdního středověku a přirozeně také v látce z raně středověkých dějin, *Historický rozbor básní RK* nevyjímaje.

4) Legitimizační důvody – Zvláště ve studiích z náboženských dějin a ve své rané tvorbě obecně kladl Goll velký důraz na to, aby zaměření jeho práce vykazovalo konformitu s programovými trendy dobové historiografie, zvláště pokud šlo o systematické naplňování Palackého historiografického odkazu.

5) Pragmatické důvody – Ani u Jaroslava Golla nelze přehlížet faktor promyšlené kariérní strategie, která nejednou ovlivnila i jeho tematické zaměření. Nejvýrazněji vyvstal motiv racionálního kalkulu pochopitelně při budování jeho kariéry během sedmdesátých let 19. století, a to nejdříve při přechodu od dějin české pobělohorské emigrace k politickým dějinám 17. a 18. století a záhy od těchto k náboženským dějinám pozdního středověku.

6) Společenské důvody – Aspekt Gollova vnímání společenské poptávky po zpracování konkrétních historických témat bývá obecně velmi podceňován, protože kráčí zcela proti duchu „pozitivistických“ principů dějepiscova historického myšlení. Pokud je u Golla tu a tam brán v potaz i tento aspekt, pak zvláště v souvislosti s jeho vystoupením v rukopisném sporu. Domnívám se však, že hlavní motivy k sepsání *Historického rozboru* je třeba hledat spíše v důvodech metodických, než společenských. Jako bezprostřední reakce na aktuální společenskou situaci však vznikly jiné Gollovy studie, především jeho práce o Palackém, zásadní nekrology, ale svým způsobem také knihy *Rozdělení pražské univerzity*, *Čechy a Prusy ve středověku* (jestliže je nahlížíme jako historiografický příspěvek k analýze pruské otázky) a rovněž *Válka o země koruny české*, kterou Goll vystavěl na půdorysu analogie mezi první světovou válkou a válkou o dědictví rakouské.

7) Pedagogické důvody – Vzájemně obohacující koexistence, v níž spolu korelovaly Gollův badatelský zájem a náplň univerzitní výuky, patřila ke stálícím jeho působení a stala se jedním z nejpodstatnějších signifikantů celkové koherence a integrity jeho tvorby. Z. Nejedlý by řekl, že byly výrazem „jednoty jeho vědy s celou jeho osobností“.⁵⁵³

---

⁵⁵³ Z. NEJEDLÝ, *Jaroslav Goll*, s. 175.

Jsem přesvědčen, že právě organické splynutí vědce a učitele smysluplně propojuje a sceluje rozmanitost Gollových odborných aktivit a že pedagogický moment lze obrazně vytknout před závorku jak Gollovým osobním zálibám, tak i diskurzivním či pragmatickým potřebám, které v subjektu kvalitního pedagoga konvergují v jedno.⁵⁵⁴ Nebyl to tedy pouhý osobní interes, který, jak tvrdili J. Vančura či J. Herben, měl při výběru Gollových historických témat rozhodující slovo. Skutečně na prvním místě stála v tomto ohledu vždy silně prožívaná úloha pedagoga. Mohli jsme se konečně sami přesvědčit, nakolik Gollova badatelská témata úzce korespondovala s tématy jeho přednášek a seminářů, a to skutečně po celou dobu jeho univerzitního působení. Jestliže připustíme tuto vnitřní interakci Golla-vědce a Golla-pedagoga, nemůžeme verifikovat závěr, že by se Goll, údajně zakletý v jakési aristokraticko-akademické „slonové věži“,⁵⁵⁵ při výběru svých témat nijak neohlížel na potřeby své doby. Pokud šlo o potřeby, jež si žádala kýžená modernizace a profesionalizace české historické vědy jako nedílná součást všestranného procesu české národní emancipace, byl to právě Goll, který se tomuto svému životnímu poslání cele oddal: „*badatel, jenž žije hlavně pro své zkoumání a jeho publikaci, obětoval se učiteli.*“⁵⁵⁶

---

⁵⁵⁴ K důležitosti pedagogického momentu v Gollově myšlení viz R. PAZDERSKÝ, *Historické myšlení Jaroslava Golla*, s. 129an.

⁵⁵⁵ Jak napsal J. MACEK, *Proti kosmopolitismu ve výkladu našich národních dějin*, s. 16. Nutno ovšem dodat, že Mackův pohled na Golla nebyl apriori ideologický a negativní, o čemž svědčí převážně věcné hodnocení jeho díla v knize Josef MACEK, *Husité na Baltu a ve Velkopolsku*, Praha 1952, např. s. 21, 33-35, 39, 40, 120 aj. (výrazně ideologicky pouze s. 98).

⁵⁵⁶ A. NOVÁK, *Učené jubileum*.

3. Typologie symptomatických rysů Gollova dějepisného stylu

Předmětem následující kapitoly je vymezení osobitých zvláštností Gollova dějepisného stylu, které se váží na fungování jeho historického myšlení a zároveň odkazují k jeho „nepozitivistickým“ tendencím. Stranou mé pozornosti proto zůstávají pouhá jazyková a stylistická specifika v lingvistickém a syntaktickém slova smyslu. Při rozboru konkrétních ukávek z Gollových děl mi nepůjde o povrchní poznání toho, o čem se mluví (*sensus litteraris*), ale o hlubší proniknutí k tomu, co se tím vlastně říká (*sensus spiritualis*) a co to vypovídá o Gollově myšlení o dějinách a dějepisectví.⁵⁵⁷ Specifické rysy Gollova stylu proto chápu hermeneuticky jako jazykové kódy a sémantické znaky, odkazující na ideové intence Gollova myšlení, které jsou prostřednictvím textu verbální formou sdělovány.⁵⁵⁸ Připomínám, že dekonstruovat mýtus o Gollově „pozitivismu“ je přirozeně možné pouze tehdy, připustíme-li, že jeho výroky v sobě obsahují určitý objektivní smysl, vnesený do nich autorem, který lze adekvátně rekonstruovat. S pomocí postupů *rekonstruktivní hermeneutiky* se tedy pokusím prostřednictvím znalosti celkového kontextu Gollových textů *porozumět* jejich autentickému smyslu (*mens dicendis*),⁵⁵⁹ adekvátně jej rekonstruovat a poté podrobit *historiografické analýze*.

Zároveň pokládám za nutné zdůraznit, že níže vymezené kategorie jako takové samozřejmě nepředstavují specifikum výhradně Gollových textů, ale lze se s nimi v různé míře setkat i u jiných českých historiků. Jestliže v této kapitole sleduji určitou *jedinečnost* Gollova stylu, nemíním jí individuálnost formy, nýbrž především originalitu *smyslu* symptomů Gollova dějepisného stylu, která souvisela s konstitutivními principy jeho osobitého historického myšlení.

3.1 PŘIROVNÁNÍ

Pro charakter Gollova historického myšlení je určující neustálá oscilace mezi dvěma kognitivními principy. V souvislosti s metodologií české „pozitivistické“ historiografie se běžně a oprávněně hovoří o *geneticko-kauzálním* přístupu ke zkoumání historické skutečnosti.⁵⁶⁰ Spolu s tím se ale většinou opomíná, že Gollovu historickému myšlení nebylo

---

⁵⁵⁷ Srov. Peter SZONDI, *Úvod do literární hermeneutiky. Studijní vydání přednášek*, Brno 2003, s. 14.

⁵⁵⁸ Viz P. POKORNÝ a kol., *Hermeneutika jako teorie porozumění*, s. 24an.

⁵⁵⁹ E. BETTI, *Hermeneutika*, s. 102.

⁵⁶⁰ Viz např. Jiří ŠTAIF, *Počátky pozitivismu*, s. 18 an; J. ŠTAIF, *Historici*, s. 247-256. Srov. Gollovu autentické výroky o tom, že historické jevy nejlépe poznáme tehdy, „*když prozkoumáme, proč a jak povstaly a se vyvinuly, když vyložíme, abych tak řekl, genetickou jejich definici.*“ J. GOLL, *Vznik anglického parlamentu*,

vlastní jen uvažování v *geneticko-kauzálních*, ale zároveň i v *analogických* kategoriích.⁵⁶¹ Právě z kombinace *geneticko-kauzálního* a *analogického* uvažování se rodí styl myšlení, symptomatický pro dva klíčové reprezentanty českého „pozitivistického“ dějepisectví: Jaroslava Golla a Antonína Rezka. Se snahou kombinovat kauzální výklad studované skutečnosti s výkladem srovnávacím se lze setkat již v úvodu Rezkových *Dějín prstonárodního hnutí náboženského v Čechách*,⁵⁶² které bývají, z hlediska etablování „pozitivistických“ principů metodologického myšlení české historiografie, považovány za průkopnické dílo.⁵⁶³ Nejintenzivněji však funkční propojení *kauzálního* a *analogického* myšlení nacházíme v tvorbě Jaroslava Golla, a to nejen v rámci psaných děl, ale také – zejména pokud jde o projevy analogického myšlení – v univerzitních přednáškách. Svou roli při tom jistě sehrála již analyzovaná Gollova tematická univerzálnost, díky které vnímal historické dění napříč časovou osou v daleko širších vzájemných souvislostech, než tomu bylo u jeho kolegů užší tematické specializace.

Není proto divu, že jedním z fundamentů Gollových stylistických zvláštností je právě komparativní oblast různých přirovnání, majících podobu metafor, metonymií, synekdoch, personifikací a rovněž nadčasových oblouků. Že se nejednalo jen o taktiku estetického zkrášlení výkladu pomocí nahodilých odkazů na působivé podobnosti uvnitř historického dění, nýbrž o charakteristickou vlastnost Gollova historického myšlení, dokládají jeho univerzitní přednášky, v nichž před studenty takřkajíc „v přímém přenosu“ rozvíjel spontánně se vynořující paralely, které byl po důkladném promyšlení někdy sám nucen prohlásit za nefunkční.⁵⁶⁴ O spontánním charakteru těchto krátkých analogických úvah svědčí také četné příklady z jeho korespondence. „14/7 1789 – 14/7 1846 – 14/7 1906 *O tom by se dalo leccos povědět*,“⁵⁶⁵ napsal například Pekařovi v den svých šedesátin.

Toto pátrání po „příbuzenství“ různých historických fenoménů může být samozřejmě chápáno jen jako pouhá součást genetického výkladu, který tím, že spatřuje mezi určitými jevy kauzální vazbu, umožňuje mezi nimi logicky vidět i paralely věcné. Takové propojení *geneticko-kauzálního* a *analogického* pohledu na dějiny je však představitelné pouze u paralel mezi dvěma časově blízkými jevy, jakými jsou např. Gollem konstatované

---

s. 6; srov. J. GOLL, *Dějiny a dějepis*, s. 9; či jeho naučení studentům, že „*historik má podati všude genetickou definici*.“ MZA, fond František Kameníček, krab. X, folio 158: přednášky prof. Golla (dějiny středního věku, ZS 1881-1882), s. 210.

⁵⁶¹ Goll tím vyhovuje Comteovu požadavku, aby pozitivní vědy v jevech a mezi nimi objevovaly vztahy posloupnosti i podobnosti. Viz Auguste COMTE, *Sociologie*, Praha 1889, s. 5, 9 aj.

⁵⁶² Viz A. REZEK, *Dějiny prstonárodního hnutí náboženského v Čechách*, s. 3-5.

⁵⁶³ Viz J. ŠTAIF, *Historici, dějiny a společnost*, s. 243; B. JIROUŠEK, *Antonín Rezek*, s. 157.

⁵⁶⁴ Např. ANM, fond Karel Kazbunda, kart. 85, inv. č. 1874, Goll, J.: *Dějiny středověku*, s. 15.

⁵⁶⁵ Gollův dopis Pekařovi z 14. července 1906, in: J. KLIK (ed.), *Listy úcty*, s. 455.

podobnosti mezi rokem 1848 a 1882.⁵⁶⁶ V případě sáhodlouhých časových oblouků, překlenujících mnohdy celá staletí a stavějících vedle sebe jevy ze zcela odlišných sociálně-kulturních kontextů, se však jedná o produkt uvažování již čistě *analogického*, které představuje vůči *geneticko-kauzálnímu* pojetí autonomní, přesto však komplementární způsob myšlení o dějinách, v němž je dynamické pásmo chronologicko-pragmatických souvislostí obohaceno o plošný rozměr podobností mezi historickými jevy.⁵⁶⁷

Pokud bychom se rozhodli považovat *analogický* přístup i v případě srovnávání chronologicky a kulturně na míle vzdálených jevů jen za pouhou součást *geneticko-kauzálního* pojetí, pustili bychom se na velmi tenký led spekulací o možnosti Gollova přesvědčení o existenci jakýchsi nadčasových forem historických jevů, které se v průběhu dějin v závislosti na času a prostředí pouze modifikují. V praxi by to znamenalo, že by analogická podobnost mezi historickými jevy byla garantována existencí jakési věčně platné, v zásadě platónské transcendentní ideje, jež by byla konstantní praformou daných historických entit, které v dějinách vystupují jednou jako např. římské *equites* a podruhé jako středověcí rytíři, aniž by se měnil jejich nadčasový ontologický status.⁵⁶⁸ To však vzhledem k obecnému rázu Gollova historického myšlení pokládám za velmi nepravděpodobné.⁵⁶⁹ Za mnohem adekvátnější proto považuji oddělovat sféru jeho na jedné straně *geneticko-kauzálních* a na druhé *analogických* trajektorií, jako dvou komplementárních epistemologických principů.

Stopy analogického myšlení nacházíme v různých enklávách Gollovy dějepisné činnosti. V rámci metodologie bezesporu rezonovaly zvláště v jeho postulátu zasazovat české dějiny do kontextu dějin obecných, což tudíž neznamená jen genetické hledání kauzálních souvislostí domácího a zahraničního vývoje, ale rovněž pátrání po obsahových podobnostech, na jejichž základě je možno studovaný jev osvětlit a lépe pochopit. Nejviditelněji však projevy Gollova analogického myšlení pronikly do dějepisného stylu jeho historických děl. Je příznačné, že jejich frekvence postupem času lineárně rostla a

---

⁵⁶⁶ Viz Jaroslav GOLL, *Rozdělení pražské university Karlo-Ferdinandovy roku 1882 a počátek samostatné university české*, Praha 1908, s. 3. Rok 1848 Goll, co do požadavků spojených s jazykovým rozdělením pražské univerzity, považoval za podobný roku 1882. Je ovšem evidentní, že jádrem této analogie je *chronologicko a geneticko-kauzální* vztah, neboť podle Golla je rok 1848 roku 1882 podobný tak, že je jeho *anticipací*.

⁵⁶⁷ Tento poznatek o svébytnosti Gollova analogického myšlení, jež iniciovalo hledání *vnitřních a obsahových* souvislostí mezi historickými fakty, částečně otupuje vyhraněnou distinkci F. Kutnara, podle které se pozitivistické dějepisectví jednostranně upínalo na vyšetřování pouhé kauzální linie historických událostí, aniž by si kladlo otázku po jejich *vnitřní*, tj. *obsahové* skladbě, s jejíž tematizací přichází v opozici vůči genetickému dějepisectví až historiografický strukturalismus. Viz František KUTNAR, *K otázce struktury historického faktu*, FČ 17, 1969, s. 32.

⁵⁶⁸ Blíže Z. BENEŠ, *Pojmy*, s. 392.

⁵⁶⁹ Srov. Z. BENEŠ, *Pojmy*, s. 392; J. HORSKÝ, *Dějzpytec a pojmosloví*, s. 29.

rozvíjela se přímo úměrně s postupnou kumulací nových obzorů a poznatků, jež v průběhu času získával a které se snažil předávat mladé generaci, což je logicky spjato opět s jeho pedagogickým působením.

Patrně vůbec nejpočetnější množství příkladů Gollova analogického myšlení proto nacházíme v jeho přednáškách o anglických dějinách 16. a 17. století, které pronesl již jako honorární profesor v zimních semestrech 1911-1912 a 1912-1913.⁵⁷⁰ Jednalo se o vůbec poslední cyklus přednášek, který Goll na fakultě vedl, a proto nepřekvapí, že si jej rovněž náležitě „užil“. Goll zde až se zdáním určité exhibice vršil celé stohy analogických postřehů, od podobností mezi jednotlivými tudorovskými panovníky⁵⁷¹ až po velkolepé oblouky, podle nichž např. počátky puritánů v Anglii mají „mnoho podobností s hnutím husitským“ a „*independenti s Jednotou bratrskou, zejména v počátcích.*“⁵⁷² Uvedené příklady jednoznačně potvrzují Gollovu schopnost upozorňovat na paralely mezi českým a zahraničním vývojem,⁵⁷³ a to dokonce i v případě husitství, které bylo v nacionalistickém kontextu české společnosti 19. století přednostně vykládáno jako zcela výjimečný, specificky český jev, nemající jinde srovnatelné obdoby.

3.1.1 Metafory

Poetické metafory, které v Gollových textech plní nejenom estetickou, ale rovněž i noetickou funkci, tvoří nepřehlédnutelný atribut jeho dějepisného stylu. Jak ukázalo dnes již klasické dílo kognitivního lingvisty George Lakoffa a filozofa Marka Johnsona, metafora není jen příležitostný nástroj estetizace jazykového vyjádření, nýbrž báze samotného lidského myšlení, jehož kognitivní i artikulační proces fungují primárně metaforicky.⁵⁷⁴ Akt

---

⁵⁷⁰ ANM, fond Karel Kazbunda, kart. 85, inv. č. 1874. Záznamy přednášek o celkem 165 stranách rukopisu však nepochází z pera K. Kazbundy, který je, jak píše na jiném místě, získal od jiného posluchače. Viz K. KAZBUNDA, *Stolice dějin III.*, s. 165.

⁵⁷¹ „*Tudorovci mají od Jindřicha/ po Alžbětu mají cosi společného: energie, vůle, čin, který se stupňuje k bezohlednosti.*“ [...] *Cromwell náležel k nejznamenitějším vládcům Anglie.* [...] *Vláda jeho v mnohém připomíná vládu král. Alžběty.*“ Goll dále např. prohlásil, že Marie Medicejská připomíná Annu Boleynovou: „*i ona naučila se koketerii ve Francii – i intrikánství*“ či že Anglie 16. století se podobá starověké Itálii, kde „*orba ustupuje před chovem dobytka.*“ ANM, fond Karel Kazbunda, kart. 85, inv. č. 1874, s. 14, 45, 63 a samotný závěr přednášek.

⁵⁷² ANM, fond Karel Kazbunda, kart. 85, inv. č. 1874, přednáška z 15. února 1913, s. 4-5.

⁵⁷³ Opačný názor zastává B. JIROUŠEK, *Jaroslav Goll*, s. 130; Bohumil JIROUŠEK, *Historické myšlení Wacława Władiwoje Tomka*, in: B. JIROUŠEK – J. BLÜML – D. BLÜMLOVÁ (edd.), *Jaroslav Goll a jeho žáci*, s. 155.

⁵⁷⁴ Viz George LAKOFF – Mark JOHNSON, *Metafory, kterými žijeme*, Brno 2002. Autoři doslova tvrdí: „*Metafora je pro většinu lidí prostředkem básnické obraznosti a řečnických obrátů – jevem spíše jazyka neobvyklého než obvyklého. A lidé kromě toho metaforu typicky považují za něco charakteristického jen pro jazyk, spíše za věc slov než myšlení a konání.* [...] *My jsme naproti tomu zjistili, že metafora prostupuje celý náš každodenní život, a to nejenom v jazyce, nýbrž i v myšlení a činnosti. Náš obyčejný pojmový systém, v jehož rámci jednak myslíme, jednak i jednáme, má v podstatě metaforický charakter.*“ (s. 15). Dále např. s. 18: „*Metafora vůbec není pouhou věcí jazyka, tj. pouhých slov [...] metaforické jsou do značné míry procesy*

metaforizace proto považují za kruciální moment historikova vnímání minulosti i přední představitelé „narativistických“ teorií historiografie jako Frank Ankersmit, Hayden White či Paul Ricoeur.⁵⁷⁵ Budu-li tedy na následujících řádcích analyzovat Gollovy metafory jako jedinečný a pro svého autora specifický jev, budu s tímto pojmem vědomě pracovat v užším slova smyslu, jakožto s typem záměrné ornamentalizace textu, která v Gollově případě obohacovala jeho styl o jistou poetickou dimenzi, byť sledovala i jiné, než čistě estetické funkce.

Pro metaforiku Gollových obrazů minulosti je především příznačné, že jím užívaná básnická přirovnání nejsou v jeho textech jedinou reprezentací zamýšleného sdělení, ale v drtivé většině se vyskytují jako metaforický ekvivalent dříve nebo později explicitně řečeného konstatování odborného.⁵⁷⁶ Čtenář má proto možnost přímo porovnat konvenční a obrazné vyjádření téže skutečnosti, stojící vedle sebe, resp. následující za sebou. Goll např. píše: „[...] byli v Čechách mnozí, kdo cítili, že hnutí husitské nedospělo k cíli, ke kterému směřovalo na počátku svém [...]. Zůstávající ve svazku se stranou podobojí, sestupovali se ti, kdo takto smýšleli, v jakési jednoty, ve volné náboženské společnosti [...]. Tyto volné jednoty jsou starší Jednoty bratrské, která vlastně s počátku není než jednou z nich.“⁵⁷⁷ Toto, se standardy odborného stylu konformně napsané informativní sdělení, je záhy rozvinuto poetickou metaforou: „Ona sama z nich vyrostla jako strom z kořenů, z nich vznikla, jako řeka z pramenů se sbírá.“⁵⁷⁸

Realita Gollovy básnické duše v nás může evokovat domněnku, že užívání tropů je v jeho případě důkazem pouhého pronikání poetických nálad, prýstvicích z hloubi jeho duše i do odborných textů. Paušálně považuji takovou hypotézu za mylnou, ačkoli se může jevit logicky. Gollova přirovnání nejsou vždy jen estetickými metaforami, snažícími se vyvolat čtenářsky persuasivní efekt, nýbrž jsou vědomě užívány jako pomocné nástroje pro *názornější* vyjádření toho, co má autor skutečně na mysli.⁵⁷⁹ Jejich funkce je proto především *kognitivní*. Za důvod užití metaforického vyjádření tedy nelze v Gollově případě

---

lidského myšlení. [...] Metafory jakožto jazykové výrazy jsou možné právě proto, že metafory existují už v pojmovém systému člověka.“ S. 74: „Převážná část našeho normálního pojmového systému je strukturována metaforicky“ tj. „většinou pojmů rozumíme částečně na základě jiných pojmů.“ Ze starších autorů, na jejichž díla sice Lakoff a Johnson neodkazují, ale kteří se v podobném směru zásadním způsobem přičinili o rozvoj metaforologie, připomínám alespoň část filozofického díla Hanse Blumenberga. Viz Břetislav HORYNA, *Teorie metafory. Metaforologie Hanse Blumenberga*, Olomouc 2007.

⁵⁷⁵ Odkazy na jednotlivá díla bych považoval za nadbytečné. Viz alespoň Rastislav KOŽIAK – Juraj ŠUCH – Eugen ZELENÁK (edd.), *Kapitoly zo súčasnej filozofie dejín*, Bratislava 2009.

⁵⁷⁶ Nejedná se tedy o nenahraditelná či absolutní metaforická zobrazení (H. Blumenberg), k nimž by nebylo možno vytvořit konvenční ekvivalent.

⁵⁷⁷ J. GOLL, *Jednota bratrská*, s. 61.

⁵⁷⁸ J. GOLL, *Jednota bratrská*, s. 61.

⁵⁷⁹ Srov. J. V. BEČKA, *Úvod do české stylistiky*, s. 79-80.

považovat pouhý poetický rozmar autora, který je plodem jeho imaginace. Daleko spíše jde o výsledek racionálního zhodnocení situace, kdy se autorovi jeho odborné vyjádření jeví z hlediska své srozumitelnosti jako nedostačující. Jazykovědci tento moment nazývají *kritickou situací sdělení*.⁵⁸⁰ Autor v takovém případě volí variantu doplnění konvenčního sdělení jeho obrazným opisem. Kupř. jedna z nejpoetičtějších Gollových metafor, v níž se praví, že „*dříve než sestry její Clio odložila togu a zvolila si chudý kroj, který ji pak po celý středověk oblíbeným zůstal*“⁵⁸¹ je metaforickým vyjádřením bezprostředně předcházejícího odborného tvrzení, že „*umění dějepisecké na západě se chýlilo ke konci a navrátilo se k svým počátkům, z nichž před staletími u Římanův bylo vyšlo. Neb annaly pontifikální se asi podobaly oněm chudým a suchopárným kronikám a letopisům, na které v V. století pro západní říši a její osudy jsme odkázáni*“.⁵⁸² Po metaforickém intermezzu následuje v této konkrétní pasáži ještě jakési dovysvětlení, kombinující prvky odborné a poetické dikce: „*střední věk se v dějepisectví počíná dříve nežli v jiných odvětvích literárních, ve kterých rhetorický šperk ještě dlouho vnitřní chudobu zakrývatí měl*“.⁵⁸³ Schematicky lze tento způsob výstavby Gollových metaforických pasáží charakterizovat třístupňovým modelem:

- 1) Odborné sdělení
- 2) Metafora
- 3) Vysvětlení metafor

Ovšem ne vždy se v Gollových textech objevují všechna tři stadia. *Odborné sdělení* mu většinou splývalo s *vysvětlením metafor*. Kupř. ve *Vzniku anglického parlamentu* je náhle zjevující se metafora, adresovaná Ludvíku XIV. „*ale slunce jeho sklánělo se již k obzoru*“⁵⁸⁴ ihned vysvětlena konstatováním, že „*pěkná doba prvních let jeho, doba reform, z velké části od Colberta vyvolaných, dávno již byla minula*“.⁵⁸⁵ Podobně je tomu, kdo by neporozuměl metafoře „*ale největší báseň jeho [Františka z Assisi,- pozn. R.P.] je jeho život*“⁵⁸⁶ záhy vysvětleno, že „*postava sv. Františka a život jeho – odtud přicházely poetické impulzy jiným*“.⁵⁸⁷ Příkladem metafor, v jejíž intenci je kombinována *kognitivní i estetická* funkce, je přirovnání, které Goll užil v souvislosti s Rukopisy. Na argument obránců údajných staročeských památek, že nejde o historický pramen, nýbrž o básnické dílo, na které nelze vztahovat pravidla historické kritiky, odpověděl přirovnáním: „*tak onen Říman Verginius*

⁵⁸⁰ Viz Viktor KRUPA, *Metafora na rozhraní vědeckých disciplín*, Bratislava 1990, s. 41.

⁵⁸¹ J. GOLL, *Příspěvky k rozboru Řehoře Tourského*, s. 36.

⁵⁸² J. GOLL, *Příspěvky k rozboru Řehoře Tourského*, s. 36.

⁵⁸³ J. GOLL, *Příspěvky k rozboru Řehoře Tourského*, s. 36.

⁵⁸⁴ J. GOLL, *Vznik anglického parlamentu*, s. 3.

⁵⁸⁵ J. GOLL, *Vznik anglického parlamentu*, s. 3.

⁵⁸⁶ J. GOLL, *Svatý František z Assisi*, s. 11.

⁵⁸⁷ J. GOLL, *Svatý František z Assisi*, s. 11.

dceru svou, když prohlášena býti měla za zrozenou v otroctví a otci podvrženou, vlastní zabil rukou a vydal Appiu Claudiovi jen bezduché tělo její.“⁵⁸⁸

Jistěže i v Gollově díle lze nalézt příklady metafor, jejichž účel se vyčerpává pouhou estetickou působivostí. Takovou roli hraje např. personifikace jantaru: „*jantar to byl, jenž na pobřeží Baltu něco světla vrhl v době, kdy se vzdálenější severovýchod halil Řekům a Římanům jakousi mlhou obydlenu obludami a příšerami, pravda jest, že jantar to byl, jenž Prusy ve spojení uvedl se sídly vzdělaného lidstva při moři Středozemním.*“⁵⁸⁹ Výsostně poetickou roli hraje v knize *Čechy a Prusy ve středověku* také Gollovo oblíbené užívání slova „*kříž*“⁵⁹⁰ namísto slova *křesťanství*⁵⁹¹ (popř. tohoto pojmu užíval pro označení kruciáty)⁵⁹² a slova „*meč*“, coby synekdochického opisu pro vedení války.⁵⁹³ Synekdochy jsou vůbec častým tropem této knihy.⁵⁹⁴ Ještě více než v tištěných pracích se s Gollovými estetickými metaforami setkáváme v jeho univerzitních přednáškách, z nichž uvedme alespoň ironickou poznámku, že langobardskou „*říši stihla kletba monarchie volební.*“⁵⁹⁵

V Gollových metaforách se velmi často objevuje motiv *královské koruny*. Tak např. rezignaci Friedricha Falckého na titul českého krále opsal pomocí synekdochy: „*koruna spadla z jeho hlavy*“⁵⁹⁶ stejně tak, jako výrokem „*bledl lesk koruny císařské*“⁵⁹⁷ líčil úpadek císařské moci za vlády Václava IV. Motiv koruny se objevuje i v chápání misie sv. Vojtěcha do pohanských Prus, jako cesty pro „*korunu mučnickou.*“⁵⁹⁸

Frekventovaným motivem Gollových metafor je svět přírody. V populárně laděném spisku o vzniku anglického parlamentu se např. praví, že „*anglická ústava jest podobna oněm mohutným stromům parků anglických, které jsou starší než generace, která nyní v stínu jejich odpočívá, stromům, které hluboko spustily kořeny své do rodné domácí půdy a široko rozložily své větvoví, které přetrvaly bouře a vzdorovaly vichřicím...*“⁵⁹⁹ Stejného organického vehikula užívá i další metafora z tohoto díla, ačkoli je její funkce o poznání

---

⁵⁸⁸ Jaroslav GOLL, *Ottův slovník naučný a tak zv. Rukopisy Královodvorský a Zelenohorský*, Ath. 10, 1892, s. 39.

⁵⁸⁹ J. GOLL, *Čechy a Prusy*, s. 1.

⁵⁹⁰ Viz J. GOLL, *Čechy a Prusy*, např. s. 7, 21, 23, 26, 27. Obdobně již J. GOLL, *Přemysla Otakara II. druhá výprava křížová*, např. s. 103 aj.

⁵⁹¹ Pojmu „křesťanství“ se Goll vyhýbá i jinak, např. užitím metaforického opisu „*símě víry Kristovy*“. J. GOLL, *Čechy a Prusy*, s. 10.

⁵⁹² Viz J. GOLL, *Čechy a Prusy*, s. 31, 140.

⁵⁹³ Viz J. GOLL, *Čechy a Prusy*, např. s. 7, 99, 160.

⁵⁹⁴ Viz M. ŘEPA, *Poetika*, s. 38. Synekdochy se ovšem objevují i v dalších Gollových textech. Např.: roku 1718 vidíme „*spojeny v jednom spolku Francii a císaře i Anglii a Hollandsko* [zvýr. R.P.].“ J. GOLL, *Válka o země koruny české*, s. 8.

⁵⁹⁵ MZA, fond František Kameníček, krab. X., folio 158, přednášky prof. Golla, dějiny středního věku, s. 165 (81).

⁵⁹⁶ J. GOLL, *Poměry evropské po bitvě na Bílé Hoře*, s. 177. Obdobně srov. J. GOLL, *Čechy a Prusy*, s. 111.

⁵⁹⁷ J. GOLL, *Čechy a Prusy*, s. 100.

⁵⁹⁸ J. GOLL, *Čechy a Prusy*, s. 1, 6.

⁵⁹⁹ J. GOLL, *Vznik anglického parlamentu*, s. 6.

kognitivnější: „*politické instituce jsou jako rostliny v přírodě, ne každá se daří v každé půdě a pod každým podnebím; anebo zvykne si sice jinde, ale přitom se změní. Zahradníci našich dnů přesazují vzrostlé stromy: politikové ještě tak daleko v svém umění nedospěli. Takovou polozící rostlinou nám často zdá se býti ústavní život a zvláště parlamentarismus státův ostatních proti anglickému.*“⁶⁰⁰ Smyslem této metafory je Gollovo přesvědčení, že ve věcech veřejných lze jen velmi těžko činit revoluční změny, např. ústavního zřízení, pokud taková změna nemá žádných zárodků v domácí tradici. Jak známo, Goll postupem času stále více tíhl k názoru, že rozhodující úlohu na směřování určité společnosti mají historické tradice. Tento obecný soud, který často připomínal svým čtenářům⁶⁰¹ i posluchačům,⁶⁰² našel tedy ve *Vzniku anglického parlamentu* i své metaforické vyjádření.

Metafory, nacházející svá vehikula v organickém světě přírody, jsou pro Golla obzvláště příznačné. Typický je především, jak jsme právě poznali, motiv stromu. „*Kdo pochopiti nemohl, že týž strom, literatura staročeská, by byl vydal ovoce tak různé, mohl dospěti k pochybnostem, k otázce, zdali tyto plody tak rozdílné od sebe jako nebe a země, jako den a noc, opravdu na témže vyrostly štěpu,*“⁶⁰³ píše Goll v úvodu svého vstupu do rukopisného boje, ačkoli mu autorsky patří pouze první část metafory.⁶⁰⁴ Vehikula pro své metafory ale nečerpal jen ze světa rostlinstva, popř. přírodních jevů, ale využíval také příkladů z fauny. Viktor Krupa hovoří o tzv. *zoomorfních metaforách*.⁶⁰⁵ Jde např. o výrok, týkající se houževnatých pohanů, litevských Žmudínů: „*vlka nezle zkrotiti trvale.*“⁶⁰⁶

Podobně, jako u jiných českých, působivou metaforikou oplývajících dějepisců – zvláště Palackého a Šusty – se také u Golla vedle motivu stromu objevují také metafory spjaté s vodstvem. Např. metonymický výrok, že „*Palacký spojil v sobě Dobrovského s Jungmannem,*“⁶⁰⁷ je dále rozvinut květnatou metaforou: „*jako v řece voda z dvou řek*

⁶⁰⁰ J. GOLL, *Vznik anglického parlamentu*, s. 5.

⁶⁰¹ Viz např. J. GOLL, *Čechy a Prusy*, s. 196, 212; J. GOLL, *František Palacký*, s. 52-53; J. GOLL, *Dva příspěvky ke kritice Tomanova „Husitského válečnictví“*, s. 62; J. GOLL, *Válka o země koruny české*, s. 2-3.

⁶⁰² Viz např. ANM, fond Karel Kazbunda, kart. 85, inv. č. 1874, záznam přednášky z 23. listopadu 1912, s. 3; A AV ČR, fond Jaroslav Goll, kart. 6, inv. č. 396, dějiny středověku I., I. díl, 1903-1904, zápisky A. Bečvářové, s. 1.

⁶⁰³ J. GOLL, *Historický rozbor*, s. 1.

⁶⁰⁴ O rozdílu obou nalezených Rukopisů jako *nebe a země* a *dne a noci*, hovořil již roku 1845 Pavel Josef Šafařík, tehdy však naopak za účelem podpory jejich pravosti. Cit. dle J. GOLL, *Historický rozbor*, s. 1.

⁶⁰⁵ Viz V. KRUPA, *Metafora*, s. 16-17.

⁶⁰⁶ J. GOLL, *Čechy a Prusy*, s. 61.

⁶⁰⁷ J. GOLL, *František Palacký*, s. 54. Srov. M. ŘEPA, *Poetika*, s. 40-41. Tento způsob charakteristiky některých historických osobností patřil ke Gollovým oblíbeným. Podobně se vyjádřil i o císaři Augustovi, který „*spojil Caes/ara/ s Pomp/eiem/*.“ LA PNP, fond Rudolf Urbánek, Zápisky z přednášek Jaroslava Golla, Dějiny římské za císařství, dvojlist č. 1.

přicházející dlouho ještě teče vedle sebe, tak u Palackého ještě dlouho vedle sebe pokračuje práce jeho směrem obojím, rozdílná jazykem.“⁶⁰⁸

Není jakýchkoli pochyb o tom, že poetický jazyk Gollovi po celý život velmi imponoval. I proto do svých textů s oblibou zařazoval i metaforické citáty historických osobností, o nichž pojednával. Kupř. do své poslední velké práce inkorporoval jak slavný vzkaz Friedricha II. ministru Podewilsovi o tom, že 16. prosince 1740 „překročil ‘svůj Rubikon’, hranice slezské,“⁶⁰⁹ tak i žehravý výrok Karla Albrechta, že pokud by byl býval diktoval Rakousku mírové podmínky přímo ve Vídni, diktoval by je „*proti Karthagu v Karthagu samém.*“⁶¹⁰ I přes tuto evidentní zálibu v poetických obratech však znovu připomínám, že Gollovy metaforicky jsou mnohem častěji produktem vědomé racionální úvahy, než básnickovy obrazotvorné asociativnosti, či dokonce prosté touhy po efektní, okrašlující dekoraci vědeckého textu. V důsledku o tom svědčí i to, že některá esteticky působivá přirovnání Goll odmítal jako příliš zjednodušující.⁶¹¹

3.1.2 Smělé časové oblouky

Jako vůbec nejodvážnější typ přirovnání se z perspektivy „pozitivistické“ historiografie jeví srovnávání fenoménů z diferentních období lidských dějin, které můžeme se Zdeňkem Benešem označit za „*konstrukce smělých časových oblouků, pro něž není dějinný čas žádnou limitou.*“⁶¹² Jestliže jsou Gollovy metaforicky obraznými přirovnáními, vedenými na bázi vnější podobnosti, v nichž hraje hlavní roli jeho básnická imaginace, smělé časové oblouky představují zvláštní typ vzájemného srovnání dvou historických skutečností, při němž Goll již nevyužívá své poetické obrazotvornosti, ale spíše rozsáhlé dějepisné erudice, která v něm při rozboru určité problematiky evokuje analogické asociace. Tvorba časových oblouků je tedy mnohem více než produkce metafor závislá na odborných dispozicích historikova subjektu, k nimž patří kvalitní orientace v celku historického dění, určitá historická i historiografická zkušenost a především schopnost tvůrčí kombinatoriky. Všechny tři uvedené determinanty jsou vlastnostmi, které dějepisec během svého profesního zrání teprve postupně získává. Budeme-li parafrázovat vlastní Gollova slova: čím dále v dějinách jdeme,

---

⁶⁰⁸ J. GOLL, *František Palacký*, s. 54. Srov. J. VÁVRA, *Styl Jaroslava Golla*, s. 57.

⁶⁰⁹ Viz J. GOLL, *Válka o země koruny české*, s. 22.

⁶¹⁰ J. GOLL, *Válka o země koruny české*, s. 111.

⁶¹¹ Jde např. o výrok Ernesta Renana o Marku Aureliovi, který v sobě údajně „*resumuje vše, co v sobě obsahoval nejlepšího starý věk.*“ To je však podle Golla „*příliš široké, neb starý věk není obraz neměnicí se.*“ A AV ČR, fond Václav Novotný, kart. 1, inv. č. 30, římské dějiny, záznam přednášky, s. 47.

⁶¹² Z. BENEŠ, *Pojmy*, s. 392.

tím více se tu setkáváme s něčím známým.⁶¹³ Není proto divu, že frekvence výskytu časových oblouků v Gollově tvorbě roste velmi lineárně a vrcholí ve „zlatém“ věku jeho duševních sil, tedy v devadesátých letech 19. století. Produktivita Gollova analogického myšlení byla tehdy podporována souběhem aktuálních okolností, k nimž náležela především jeho bohatá životní zkušenost, vůdčí postavení v diskurzu české historiografie i intenzivní pedagogická činnost, vyžadující si analogické postřehy mimo jiné i jako funkční nástroj názorné a srozumitelné výuky.

V Gollově díle se setkáváme jak s paralelami, vedenými mezi soudobými osobnostmi a jevy, tak s mnohem zajímavějšími analogiemi, které tvoří ony nadčasové vazby mezi fenomény z různých bodů časoprostorových souřadnic.

Pokud jde o Gollův důraz na podobnost současných jevů, lze poukázat např. na komparaci dvou představitelů evropské politiky přelomu 17. a 18. století - anglického ministra Walpola a francouzského kardinála Fleuryho, kterou Goll učinil v samém závěru své tvorby.⁶¹⁴ Mírněji tento styl předznamenal i v decentněji vedené paralele mezi sv. Františkem z Assisi a sv. Dominikem, kteří založením svých řeholí „*prodloužili středověk ve svém trvání*“⁶¹⁵ a dále mezi dvěma předlitavskými premiéry, Hohenwartem a Badenim.⁶¹⁶ Ačkoli jde z hlediska „pozitivistické historiografie“ o relativně odvážné kroky, jedná se vlastně „jen“ o shledání podobností mezi dvěma současníky, nalézajícími se na srovnatelné mocenské pozici v taktéž srovnatelných evropských státech. Obdobné Gollovy komparativní tendence tedy nepředstavují nic mimořádného a historik dějepiscectví se s nimi setká rovněž např. v dílech rakouských historiků meziválečného období.⁶¹⁷

Podobně, jako historické osobnosti dvou současníků, Goll srovnával taktéž různé historické jevy a události, jak o tom svědčí např. paralela, vedená mezi Zlatou bulou sicilskou a anglickou Magnou chartou libertatum: o první ze tří listin vydaných 26. září 1212 Friedrichem II. prohlásil, že „*jest to jakási magna charta, která vyměřuje jeho [Přemysla Otakara I., pozn. R.P.] poměr k říši, právo a povinnosti obou stran.*“⁶¹⁸

---

⁶¹³ MZA, fond František Kameníček, krab. X., folio 158, přednášky prof. Golla, dějiny středního věku, s. 213 (105).

⁶¹⁴ „*Walpole v Anglii se podobá Fleurymu ve Francii.*“ J. GOLL, *Válka o země koruny české*, s. 89.

⁶¹⁵ J. GOLL, *Svatý František z Assisi*, s. 12.

⁶¹⁶ Viz J. GOLL, *Arnošt Denis*, s. 195.

⁶¹⁷ Viz např. promyšlenou paralelu mezi Metternichem a Bismarckem Heinrich Ritter von SRBIK, *Der Parallelismus Metternichs und Bismarck*, in: Heinrich Ritter von SRBIK, Metternich. Der Staatsmann und der Mensch II, München 1925, s. 519-559. Srov. Ota KONRÁD, *Německé bylo srdce monarchie... Rakušanství, němečtví a střední Evropa v rakouské historiografii mezi válkami*, Praha 2011, s. 15.

⁶¹⁸ J. GOLL, *K výkladu privilegia Friedricha II.*, s. 46.

Z pohledu Gollova údajného „pozitivismu“ se však daleko problematičtěji jeví jeho zvyk hledat podobnosti mezi dějinnými situacemi a zjevy, zcela bez ohledu na jejich časovou a místní disproporci. V návaznosti na Z. Beneše považuji za uměřené nazývat tento fenomén *smělými časovými oblouky*.

Smělé časové oblouky mají vždy podobu srovnávání nejméně dvou jedinečných reálií, přičemž jsou buď obě již součástí minulosti (oblouk tvoří svorník mezi dvěma historickými skutečnostmi z rozdílných časových epoch), nebo je jedna z nich jevem soudobým. Zcela výjimečně se setkáváme s jakýmsi zdvojeným obloukem, spojujícím v jednom konstatování obě tyto roviny, např.: „*dlouhé debaty [kroměřížského, pozn. R.P.] sněmu, které působily podobně jako dnes obstrukce, daly pak slušnou záminku před světem k násilnému zavření parlamentu podobně jako kdysi v Anglii Cromwellovi.*“⁶¹⁹

Patrně vůbec nejproslulejším exemplérem časového oblouku je známá partie z *Čech a Prus*, ve které Goll přirovnal říši Přemysla Otakara II. k habsburské monarchii, resp. k její předlitavské části.⁶²⁰ Často citovaná pasáž uzurpovala pozornost již prvních čtenářů.⁶²¹ Méně známou skutečností je fakt, že nosná idea tohoto příměru nepocházela od Golla, ale v jednom ze svých textů ji anticipoval již V. V. Tomek⁶²² a ozvala se i v knize hraběte Lützowa o českých dějinách.⁶²³ Lützow v jedné z poznámek pod čarou píše, že existují určité analogie mezi politikou Přemysla Otakara II. a chováním rakouské říše, konkrétně v období od konce napoleonských válek do prusko-rakouské války.⁶²⁴ Ačkoli sám autor předeslal, že takové srovnání se může zdát být „přitažené za vlasy“, Golla, který knihu roku 1896 recenzoval, tento postřeh evidentně velmi upoutal.⁶²⁵ Na pasáž proto poukázal hned zkraje své recenze a rozhodl se její smysl „*vyjádřiti jináče a kratčeji větou, že král jal se budovat Rakousko před Rakouskem; i mohli bychom říci, že pád jeho zadržel vývoj Rakouska.*“⁶²⁶

---

⁶¹⁹ J. GOLL, *Arnošt Denis*, s. 183.

⁶²⁰ Viz J. GOLL, *Čechy a Prusy*, s. 42.

⁶²¹ Viz např. Josef PEKAŘ, *K slovanské politice Čech ve středověku*, Česká revue 1, 1897, s. 81.

⁶²² Viz Václav Vladivoj TOMEK, *O synchronické methodě při dějepise rakouském*, ČČM 28, 1854, s. 389: „*Čechy co země tak málo panovaly za Otakara II nad Rakousy, jako v pozdějších časích Rakousy co země nad Čechy. Ale co oběma zemím bylo souzeno během jejich dějinstva, to se tehdaž stalo ponejprv: že byly spojeny pod panstvím jednoho rodu; čímž utvořena byla moc, ku kteréž časem svým ještě mnoho jiného mohlo přibýti.*“

⁶²³ Viz František hrabě LÜTZOW, *Bohemia. An historical sketch*, London 1939³.

⁶²⁴ „*Though the comparison may seem far-fetched, there is some analogy between Přemysl Otakar II's policy and that pursued by the Austrian Government during the earlier part of the nineteenth century (1815 – 1866).*“ F. LÜTZOW, *Bohemia*, p. 45.

⁶²⁵ O Gollově vášni pro *časové oblouky* svědčí právě i skutečnost, že si ona odvážná přirovnání nejenom sám vymýšlel, ale všiml si jich i u cizích autorů a v některých případech je přebíral. Jedním z nich např. uvedl svůj cyklus přednášek o dějinách 15. stol., když prohlásil, že „*doba Karla IV. spadá do doby papežství avignonského/ho/, do doby 'babylonského zajetí' (j/ak/ dí církevní autoři).*“ A AV ČR, fond Václav Novotný, kart. 1, Jaroslav Goll: *Dějiny 15. století*, s. 1.

⁶²⁶ Jaroslav GOLL (rec.), *Bohemia. An historical sketch. By Francis Count Lützow*, in: J. GOLL, *Vybrané spisy drobné II.*, s. 259.

Výsledkem této inspirace bylo, že již o rok později mohli čtenáři na dvaadvacáté straně Gollových *Čech a Prus* číst: „říše Přemysla Otakara se podobá pozdějšímu Rakousku, t. j. západní polovici velkého mocnářství, jaké bylo před nynějším dualistickým zřízením a roztržením jeho. Pádem královým rozbito ono první Rakousko, jež se v dějinách vyskytlo, na kusy...“⁶²⁷

Paralela mezi přemyslovskou a habsburskou politikou má v českém prostředí zajímavý příběh.⁶²⁸ Zatímco Tomkova i Gollova slova si uchovávala spíše podobu ahistorických, v podstatě redundantních glos, řečených v textu spíše „jen“ jako možný námět k zamyšlení, zásluhou Josefa Pekaře byla tato teze petrifikována jako historický fakt. Mladý Rezkův nástupce na stoličce rakouských dějin ve svých úvodních přednáškách poukazyval na snahy budoucích zemí habsburského domu o spojení se v jediný stát, a to již dávno před rokem 1526: „Prvý ten pokus Přemyslovců rozbili Habsburkové na Moravském Poli, ale Habsburkové sami, šťastnější než Přemyslovci, dovedli staré ty snahy k trvalejšímu úspěchu začátkem st. XVI.“⁶²⁹ Svou tezi pak Pekař rázně zopakoval i ve svém záměrně vyostřeném článku *Kdo založil Rakousko?* z února 1917⁶³⁰ a třeba dodat, že ji po něm přebírali i někteří další čeští historikové mladší generace.⁶³¹ Uvedený příklad považuji za exemplární ukázkou geneze toho typu historického faktu, který nevzniká na bázi pramenné rekonstrukce, nýbrž je konstruktem historikovy mysli, tj. plodem jeho bystré historiografické úvahy. Vypovídá o tom, že i představitelé české „pozitivistické“ historiografie se dějiny nesnažili jen rekonstruovat tak, „jak se skutečně staly“, ale usilovali rovněž o jejich deduktivní výkladové konstrukce.⁶³²

S časovými oblouky, spojujícími minulost s přítomností, se můžeme setkat i v kontextu Gollova angažmá ve sporu o pravost Rukopisů. Emocionálně zjitřená atmosféra tehdy poskytovala velmi úrodnou půdu pro spontánní metadějinné konstrukce. Názorovou

---

⁶²⁷ J. GOLL, *Čechy a Prusy*, s. 42.

⁶²⁸ Poukazovat na přímé paralely mezi středověkým Rakouskem a Rakouskem po první světové válce se později stalo příznačné i pro čelní představitele rakouské meziválečné historiografie, zvl. pro Hanse Hirsche a Otto Brunnera. Viz O. KONRÁD, *Německé bylo srdce monarchie...*, s. 17, 133.

⁶²⁹ Josef PEKAŘ, *Rakouské dějiny. Díl I. Universitní přednášky ř. prof. Dra J. Pekaře*, Praha 1905, s. 3.

⁶³⁰ Viz Josef PEKAŘ, *Kdo založil Rakousko?*, in: Josef PEKAŘ, *Z české fronty. Feuilletony z „Nár. Politiky“ z jara 1917*, Praha 1917, s. 25.

⁶³¹ Např. Novotného žák Jaroslav PROKEŠ, *Bílá hora. Její příčiny a následky*, Praha 1920, s. 10-11.

⁶³² Pojem *dedukce* měl však v éře pozitivismu výrazně pejorativní příděch. Když např. Arne Novák oceňoval dílo zemřelého Josefa Pekaře, neoprávněně obdivoval údajnou důsledně induktivní a aposterioristickou povahu jeho historických soudů (viz Arne NOVÁK, *Josefa Pekaře cesta rodným krajem a životem*, in: Josef Pekař. Jeho cesta domovem a životem, Turnov 1938, s. 8). S deduktivním typem úvah se setkáváme i v raných Gollových dílech z politických dějin. Studii *Der Vertrag von Alt-Ranstaedt* např. uvodil ryze deduktivní úvahou, čímž předurčil celkový smysl následujícího výkladu: „*Das 18. Jahrhundert europäischer Geschichte wird durch zwei Kriege eröffnet, von denen die Zukunft des Weltteils abhängt. Es sind dies der Kampf um die spanische Erbschaft im Westen und Süden und der nordische Krieg – im Osten.*“ J. GOLL, *Der Vertrag von Alt-Ranstaedt*, s. 3.

vyhrocenost některých účastníků sporu Goll přirovnal k dohadům o podobu českého pravopisu ze čtyřicátých let 19. století – s implicitní narážkou na V. V. Tomka – které „dráždily vášně bezmála tak, jako nedávno mezi námi spory o Rukopisy.“⁶³³ Rukopisného boje se týkal i další Gollův časový oblouk, psaný však, narozdíl od právě uvedeného, ještě v době ohnivých diskusí: „pravost' R.K. jest národní dogma. Pří hájení jeho se historická kritika a věda vůbec i mimo vůli, ba vědomí obhájců, často dostává k národní víře do téhož poměru, ve kterém prý byla ve středním věku věda t. filosofie k theologii, jsouc její služkou (ancilla).“⁶³⁴

Velmi zajímavou pozici zaujímají v Gollově díle rovněž paralely, vedené k některým částem učení Petra Chelčického. Pro jeho teorii o zkaženosti městského života našel dvě moderní analogie: poprvé u Tolstoj⁶³⁵ a posléze také u Marxe: „připomíná to Chelčického, jenž měst nenáviděl, že podle Marxe v budoucnosti města přestanou.“⁶³⁶

Dominantní sférou časových oblouků jsou ovšem svorníky, spojující dva již ryze historické fenomény. Rozeznávat zde můžeme komparaci historických *osobností, jevů, událostí a období*.

1) Srovnání historických osobností

Z kvantitativního hlediska se jedná o nejpočetněji zastoupený typ Gollových časových oblouků, z nichž některé byly nadále tradovány i Gollovými žáky. Např. Josef Pekař ve své *Bílé hoře* vzpomíná na výrok, v němž „Goll nazval Lefanta případně Arnoštem Denisem 18. století.“⁶³⁷

Mezi Gollovými srovnáními historických osobností nacházíme jak paralely ryze formálního (např. Kosmas jako „český Herodotos“⁶³⁸), tak i hlubšího charakteru (např. František z Assisi a Petr Valdenský jako „duševní blíženci“,⁶³⁹ příbuzní si „netoliko stavem“⁶⁴⁰). V duchu této *vnitřní* podobnosti se nesou i další Gollova konstatování, např. že učení Jana ze Žatce a Mikuláše z Pelhřimova „se má k učení Wiklefovu tak, jako později

⁶³³ J. GOLL, *František Palacký*, s. 72.

⁶³⁴ J. GOLL, *Odpověď p. prof. Kalouskovi*, Ath. 4, 1886, s. 39.

⁶³⁵ Jaroslav GOLL, *Lev Tolstoj a „jeho náboženství“*, Lumír 14, 1886, s. 184: „K místům, kde tento [Tolstoj, pozn. R.P.] líčí onen klopotný, neutěšený, nerozumný život ve městech, našli byste paralely u Chelčického. Jako Tolstoj tak Chelčický zavrhoval válku jako věc naprosto nekřesťanskou [...]. Jako Tolstoj tak i jednota bratrská v 15. století zamítala přísahu, bratři zdráhali se býti rychtáři a soudci.“

⁶³⁶ Jaroslav GOLL (rec.), *T. G. Masaryk, Otázka sociální*, s. 230.

⁶³⁷ Josef PEKAŘ, *Bílá hora. Její příčiny a následky*, Praha 1921, s. 151.

⁶³⁸ J. GOLL, *Historický rozbor*, s. 29. Goll tento příměr převzal od Palackého. Viz František PALACKÝ, *Ocenění starých českých dějepisců*, in: Jaroslav CHARVÁT (ed.), *Dílo Františka Palackého I.*, Praha 1941, s. 72.

⁶³⁹ J. GOLL, *Valdenští a Čechy*, s. 276.

⁶⁴⁰ J. GOLL, *Svatý František z Assisi*, s. 10.

učení Lutherovo ke Calvinovu“;⁶⁴¹ nebo, že se shodným stanoviskem, pravícím, že křesťan nemá právo zabíjet ani své nepřátele, jako v římské říši Tertullianus „se ozval později u nás Chelčický.“⁶⁴² Shodné rysy politické strategie spatřoval Goll mezi irským místodržitelem královny Alžběty I., později popraveným hrabětem Essexem a pozdějším viktoriánským premiérem Gladstonem;⁶⁴³ podobně, jako mezi pruským králem Friedrichem II. a německým kancléřem Bismarckem, neboť stejně tak, jako Bismarckovi roku 1866, měla i Friedrichovi sloužit porážka Rakouska jako prostředek k tomu, donutit jej k příštímu oddanému spojení s Pruskem.⁶⁴⁴

„Ludvík XIV. více byl Heraklem než musagetem,“⁶⁴⁵ píše roku 1872 mladý Goll, odkazující na to, že i přes přání „krále Slunce“ sdílet společnou střechu s akademií „jako druhdy v Římě Herkules a musy též měli společný chrám,“⁶⁴⁶ neměl Ludvík XIV., narozený od Colberta, k múzám příliš mecenášský vztah, zůstává spíše mocným mužem síly, podobně, jako zmíněný Herkules. Leccos společného měli podle Golla díky misionářské cestě do Prus i svatý Vojtěch a Jindřich Zdík,⁶⁴⁷ neboť slova papeže Inocence II. o tom, že „biskupu se nesluší vlastní ovce hladové opouštět a starati se o cizí“⁶⁴⁸ by se vedle Zdíka „byla hodila také na Vojtěcha.“⁶⁴⁹

Z Čech a Prus pocházejí i další zajímavá srovnání, jak Vitolda Litevského se Zikmundem Lucemburským,⁶⁵⁰ tak také Ludvíka Jagellonského s jeho otcem Vladislavem.⁶⁵¹ K Zikmundovi Goll přirovnal také pozdějšího římsko-německého panovníka Maxmiliána I.: „Maxmilián I. v nejedné věci připomíná Sigmunda Lucemburského, i povahou svou i politikou, která vyplývá jak z osobnosti jeho, tak z poměrů a z postavení, které zaujímal on i jeho rod ve světě [...]. Poměry byly podobné jako kdysi r. 1422 [...] Maxmilián – podobně

---

⁶⁴¹ J. GOLL, *Petr Chelčický a jeho spisy*, s. 77.

⁶⁴² J. GOLL, *Adolf Harnack, Militia Christi*, in: J. GOLL, *Vybrané spisy drobné II.*, s. 215. Podobně také v zápisech z Gollových přednášek je uvedeno zcela prostě: „Chelčický – český Tertullian“. NA, fond Kybalova pozůstalost, kart. 24, inv. č. 39, Poznámky k přednáškám J. Golla. Dějiny římské v době císařské, ZS 1902-1903, arch 41, s. 5. Rovněž Gollův žák L. K. Hofman naplnil Gollovo očekávání, když ve svém seminárním referátu o Tertullianově *De corona militis* roku 1897 „pronikl těžkou latinou k jádru věci“ a „našel problem v něm obsažený i ono pásmo, jež spojuje starokřesťanského spisovatele s Tolstým.“ Jaroslav GOLL, *Ladislav Hofman*, in: J. GOLL, *Vybrané spisy drobné I.*, s. 148.

⁶⁴³ Essex je „předchůdcem Gladstonovým.“ ANM, fond Karel Kazbunda, kart. 85, inv. č. 1874, Goll, J.: Anglické dějiny 16. a 17. století, přednáška z 23. listopadu 1912, s. 3. O několik stran dále podniká Goll nadčasový exkurz i k Benjaminu Disraelymu, viz přednáška z 18. února 1913, s. 14.

⁶⁴⁴ Viz J. GOLL, *Válka o země koruny české*, s. 116.

⁶⁴⁵ J. GOLL, *Colbert a věda i umění*, s. 207.

⁶⁴⁶ J. GOLL, *Colbert a věda i umění*, s. 207.

⁶⁴⁷ Viz J. GOLL, *Čechy a Prusy*, s. 5.

⁶⁴⁸ J. GOLL, *Čechy a Prusy*, s. 6.

⁶⁴⁹ J. GOLL, *Čechy a Prusy*, s. 6.

⁶⁵⁰ „To, co někdy od Vitolda, to tedy bylo v té chvíli žádáno od Sigmunda.“ J. GOLL, *Čechy a Prusy*, s. 201.

⁶⁵¹ Viz J. GOLL, *Čechy a Prusy*, s. 311.

jako někdy Sigmund – jal se zakládati proti Polsku a ve prospěch řádu spolek [...].“⁶⁵² Vnější i vnitřní aspekt srovnání pak zaznívá v zajímavé paralele mezi Husem a Lutherem. Na vnější bázi stojí sdělení o tom, že wittenberský reformátor se dostavil na wormský koncil v naději, „že se Karel V. k němu nezachová, jako kdysi Sigmund k Husovi.“⁶⁵³ Vnitřní podobnost pak Goll demonstroval tvrzením, že Luther způsobem své argumentace ve Wormsu „tak si vedl, jako kdysi Hus v Kostnici.“⁶⁵⁴ Analogie vedené k husitství byly v jeho výkladech obecně dosti rozšířeným jevem.⁶⁵⁵ Zajímavou paralelu mezi Husem a Arnoldem z Brescie nalézáme v Gollových přednáškách: když byl kvůli Arnoldovi vydán interdikt, „Arnold odebral se dobrovolně a zdržoval se u svých příbuzných“ podobně, jako o tři století později Hus.⁶⁵⁶

Zcela jedinečné postavení zaujímá mezi Gollovými časovými oblouky smělé vyjádření, podle kterého rakouské protestantské kraje v časech třicetileté války „na nového Žižku čekají, jenž by je probudil.“⁶⁵⁷ „Novým Žižkou“ tehdy Goll mínil svého oblíbeného Cromwella,⁶⁵⁸ jenž se však role pomyslného mesiáše evropských protestantů nakonec nezhostil. Výjimečnost tohoto Gollova oblouku však nespočívá jen v jeho nespoutanosti. Autor zde totiž neodkazuje k Žižkovi jako ke konkrétnímu dějinnému aktérovi, nýbrž jako k obecnému symbolu boje proti náboženskému útlaku. Z jedinečného individua z masa a kostí se zde Žižka stává *osobnostním typem* ve smyslu ztělesnění boje za naplnění určité ideje, což implikuje velmi pozoruhodný příklad korelací konkrétních a abstraktních entit v Gollově historickém myšlení.

2) Srovnání historických jevů a událostí

Dalším typem Gollových časových oblouků jsou svorníky, spojující časově disproporční jevy a události. Spory uvnitř františkánského řádu patří podle Golla k takovým, jež „se vyskytly u nás v Jednotě bratrské“,⁶⁵⁹ což prý souvisí s obecnou tendencí vývoje

---

⁶⁵² J. GOLL, *Čechy a Prusy*, s. 303-304.

⁶⁵³ J. GOLL, *Jak soudil Luther o Husovi*, s. 136.

⁶⁵⁴ J. GOLL, *Jak soudil Luther o Husovi*, s. 137.

⁶⁵⁵ NA Praha, fond Kybalova pozůstalost, kart. 24, inv. č. 38, Poznámky z přednášek J. Golla. Dějiny středověku, ZS 1899-1900, s. 75-76. Zmínit lze rovněž Gollovu konvenčnější paralelu mezi Husem a Wiclefem. Viz Jaroslav GOLL, *Anna Lucemburská, královna anglická*, Lumír 7, 1879, s. 118.

⁶⁵⁶ ANM, fond Karel Kazbunda, kart. 85, inv. č. 1874, Goll, J.: Dějiny středověku, s. 17.

⁶⁵⁷ J. GOLL, *Příspěvky k životopisu Komenského*, s. 197.

⁶⁵⁸ Neskrývaný obdiv vůči Cromwellovi vyjádřil rovněž ve velmi subjektivním zakončení svých pozdních přednášek o anglických dějinách 16. a 17. století. ANM, fond Karel Kazbunda, kart. 85, inv. č. 1874, Goll, J.: Anglické dějiny 16. a 17. století, závěr.

⁶⁵⁹ J. GOLL, *Svatý František z Assisi*, s. 12.

náboženských uskupení, v nichž dochází dříve či později k modifikaci jejich prvotního rázu a v důsledku toho i k rozštěpení na jednotlivé frakce.⁶⁶⁰

Kromě motivů z náboženských dějin Goll shledával mnohé paralely také u momentů politických: za vlády Jiřího z Poděbrad „byly by se tedy vyskytly plány podobné jako někdy za Přemysla Otakara před jeho druhou výpravou do Prus.“⁶⁶¹ Další enklávou Gollových srovnání byly rovněž válečné konflikty: rusko-litevská válka mezi lety 1519-1522 „měla podobný ráz jako válka 13letá v poslední své době“⁶⁶² a tatarský vpád roku 1241 učinil Moravu „jevištěm podobných událostí“ jako později za řádění Kumánů.⁶⁶³ Častý motiv představovaly v Gollových nadčasových exkurzech také paralely mezi českou historií a dějinami jeho milovaného Polska. Když psal o Komenského naivní víře v dobová eschatologická proroctví, s porozuměním připomněl: „člověk, co si přeje, rád uvěří. Bezděky vzpomínáme při věcech těch na analogické zjevy v novější emigraci polské.“⁶⁶⁴ K bolestným okamžikům polských dějin odkázal i tvrzením, že berlínskou mírovou smlouvou z roku 1742 „byla odvrácena těžká pohroma od národa českého, pohroma podobná té, jaká v druhé polovici 18. století stihla národ polský.“⁶⁶⁵ Předpoklady této polské tragédie Goll shledával již ve 14. století, k čemuž se váže další časový oblouk: rok 1392 je mu „zároveň první návrh na rozdělení Polska, o kterém se v dějinách dovídáme.“⁶⁶⁶

V Gollově díle se lze setkat i s dalšími početnými příklady těchto anachronických srovnání. Pro ilustraci uvedme ještě jeden, v němž se rozhodl táhnout od situace v raně novověké Anglii dvě zdlouhavé paralely oběma směry toku historického času: o neuvěřitelných šestnáct století zpět a o tři století kupředu. V prvním případě uvádí, že v Anglii během první poloviny 16. století „tresty za žebrání mohly se stupňovat až k trestu smrti“, což vytvářelo něco podobného, čím byly „u Římanů popravy v cirku.“⁶⁶⁷ Záhy se zmiňuje i o anglickém zákonu, který na obyvatelstvu v první polovině 16. věku vymáhal povinnost pracovat. A Goll jej glosoval lapidárním postřehem: „najdeme zde něco, co můžeme označiti moderními hesly: socialismus práva ku práci.“⁶⁶⁸

---

⁶⁶⁰ Viz J. GOLL, *Jednota bratrská*, s. 192-193.

⁶⁶¹ J. GOLL, *Čechy a Prusy*, s. 264.

⁶⁶² J. GOLL, *Čechy a Prusy*, s. 309-310.

⁶⁶³ Viz J. GOLL, *Historický rozbor*, s. 86-87.

⁶⁶⁴ J. GOLL, *Příspěvky k životopisu Komenského*, s. 187.

⁶⁶⁵ J. GOLL, *Válka o země koruny české*, s. IV.

⁶⁶⁶ J. GOLL, *Čechy a Prusy*, s. 96.

⁶⁶⁷ ANM, fond Karel Kazbunda, kart. 85, inv. č. 1874, Goll, J.: Anglické dějiny 16. a 17. století, s. 48.

⁶⁶⁸ ANM, fond Karel Kazbunda, kart. 85, inv. č. 1874, Goll, J.: Anglické dějiny 16. a 17. století, s. 48.

Naposledy uvedený výrok není, zdá se, příliš kompatibilní s Gollovým naléháním z roku 1896: „*než varujeme se raději moderních termínů, vyvolávajících moderní představy.*“⁶⁶⁹ Goll tímto výrokem provedl jakousi autokorekci, kterou chtěl zmírnit trs neologismů, jichž užil při charakteristice svatého Františka.⁶⁷⁰ Přesto však v jeho díle nacházíme místa, ve kterých je pro větší názornost užito výstižné charakteristiky pomocí anachronického pojmu. Goll se byl přitom opět schopen pohybovat jak po progresi, tak retrospektivě přímky historického času. Příkladem užívání archaismů může být např. obrazné nazvání Dobrovského a hrabat Šternberků „*slavným triumvirátem,*“⁶⁷¹ což byl příměr, který v souvislosti s Palackým od Golla později převzal i Václav Chaloupecký.⁶⁷²

Mnohem příznačnější však pro Golla bylo užívání neologismů, což evidentně korespondovalo s jeho pedagogickým úkolem, kterým je vyložit látku tak, aby byla modernímu člověku maximálně srozumitelná. V *Čechách a Prusech* např. praví: „*jak by se za naší doby řeklo, 'otázka pruská' je hlavní otázkou politiky polsko-litevské a ještě dlouho jí zůstane.*“⁶⁷³ A podobně ve *Františku Palackém*: „*existenci zvláštního státního práva českého uznávala i strana mezi stavy, kterou bychom podle dnešního zvyku nazvali vládní.*“⁶⁷⁴

Dnešního čtenáře Gollových historických děl možná zaskočí opakovaný výskyt pojmů *komunismus* a *socialismus*. O „*socialismu práva ku práci*“ jsem se již zmínil. Velmi podobně se Goll vyjádřil i o „*socialistické přísadě*“ náboženského hnutí, kterou měla být obliba společně vykonávané práce v hornoitalské komunitě humiliátů.⁶⁷⁵ Pojem *komunismus* pak užil mimo jiné⁶⁷⁶ i v souvislosti s Jednotou bratrskou: „*středověký názor, že dobrovolná chudoba patří k dokonalosti křesťanské, uznala také Jednota za platný, než tak, že k ní nezavazovala [...]. Varujíce se takto kommunismu osvědčili ti, kdo Jednotu řídili, zároveň pozoruhodné porozumění těch nebezpečností, která s nerozvážnou dobročinností spojena*

---

⁶⁶⁹ J. GOLL, *Svatý František z Assisi*, s. 5.

⁶⁷⁰ Svatý František podle něho nepatřil mezi typ asketů – „egoistů“, kteří svým odříkáním se světa sledují jen jistotu svého spasení. Tento „egoistický“ typ askeze dále přirovnal ke „kapitálu, půjčenému na přehojné úroky.“ Naproti tomu Františkova askezi provázená zbožnost měla, podle Golla, své kořeny spíše v jakémsi „altruismu“. Viz J. GOLL, *Svatý František z Assisi*, s. 5.

⁶⁷¹ J. GOLL, *František Palacký*, s. 56.

⁶⁷² Viz Václav CHALOUPECKÝ, *Fr. Palacký*, Praha 1912, s. 45.

⁶⁷³ J. GOLL, *Čechy a Prusy*, s. 156. Sousedství „pruská otázka“ Goll užívá i v samém závěru svého spisu. Viz J. GOLL, *Čechy a Prusy*, s. 313.

⁶⁷⁴ J. GOLL, *František Palacký*, s. 76.

⁶⁷⁵ J. GOLL, *Valdenští a Čechy*, s. 280.

⁶⁷⁶ A AV ČR, fond Václav Novotný, kart. 1, inv. č. 26, Jaroslav Goll: Dějiny 16. stol., záznam přednášky v LS 1888, s. 180-181: „*Mimo to vystupují nyní noví proroci, kteří hlásají, že žádný nemá mít více než 3 košile, 2 spodky, 1 kabát ad. a jáhnové chodili po bratřích sbírat nadbytek. Byl to tedy kommunismus jednostranný.*“

bývají, že *totiž spoléhání na almužnu často od práce odpuzuje*.⁶⁷⁷ V podobném významu však s pojmem *komunismus* pracoval i Palacký⁶⁷⁸ nebo Rezek, který jeho pomocí vyznačil ústřední rysy chiliasmu.⁶⁷⁹ Komunismem zde samozřejmě nebyl míněn ideologický koncept, vytvořený Marxem, nýbrž obecný modus společenského života, který na příkladu Platónovy představy ideálního státu nazýval *komunismem* již Aristotelés.⁶⁸⁰

3) Srovnání povšechného rázu určitých dějinných období

Hledání kontinuit a diskontinuit mezi periodizačními úseky světových dějin patřilo ke Gollovým pedagogickým zálibám. Netajil se navíc tím, že svým zájmem tíhl zvláště k přechodným obdobím, jako byl přelom starověku a středověku, stejně jako „podzim“ středověku a počátek novověku.⁶⁸¹ Ve svých přednáškách často rozvíjel dlouhé úvahy o podobnostech a rozdílech dějinných epoch.⁶⁸² Se zvláštní vášní se kochal zejména v podobnostech římského a raně středověkého práva,⁶⁸³ což jej – společně s jinými faktory, včetně dobových představ o kontinuitě římské říše⁶⁸⁴ – vedlo k relativizaci ostrých hranic mezi starověkem a středověkem.⁶⁸⁵ V rozdílech mezi středověkem a novověkem zase zdůrazňoval novou éru fungování mezinárodních vztahů, stojících na principu velkých koalic mezi klíčovými evropskými velmocemi.⁶⁸⁶

Gollovy časové oblouky, srovnávající povšechný ráz určitých dějinných období, mají charakter jak obecných, tak i konkrétních vyjádření. Obecně je možno chápat např. poznatek, že „v dějinách obchodu na začátku/ středního/ věku nastaly se takové převraty, jako na konci jeho.“⁶⁸⁷ Konkrétnější kontury pak vykazuje např. srovnání třicátých let 18. století s tzv. dobou předbřeznovou o sto let později. V té souvislosti si Goll všímá zvláště pokročilého věku některých předních ministrů jak císaře Karla VI., tak rovněž i Františka I.: „zde však nastala v posledních letech Karla VI. stagnace, připomínající pozdější dobu t. zv.

⁶⁷⁷ J. GOLL, *Jednota bratrská*, s. 86.

⁶⁷⁸ Viz F. PALACKÝ, *Dějiny národu českého v Čechách a v Moravě*, např. s. 834.

⁶⁷⁹ Viz A. REZEK, *Dějiny prstonárodního hnutí náboženského*, s. 7.

⁶⁸⁰ Viz ARISTOTELEŠ, *Politika*, Praha 1998, s. 66-77.

⁶⁸¹ Srov. J. MAREK, *Jaroslav Goll*, s. 105.

⁶⁸² Srov. B. JIROUŠEK, *Jaroslav Goll*, s. 130.

⁶⁸³ ANM, fond Karel Kazbunda, kart. 85, inv. č. 1874, Goll, J.: Dějiny středověku, s. 21 a nepaginovaný zápis 19. přednášky.

⁶⁸⁴ A AV ČR, fond Josef Vítězslav Šimák II, kart. 2, inv. č. 13, Zápisky z Gollových přednášek. Dějiny středověké 476-1073, s. 72-73. Srov. Jaroslav GOLL (rec.), *Jakub Burckhardt: Weltgeschichtliche Betrachtungen*, ČCH 12, 1906, s. 393.

⁶⁸⁵ NA, fond Josef Šusta, kart. 1, inv. č. 8, Jar. Goll: Dějiny středověku I. Přednášky univerzitní, s. 10-11.

⁶⁸⁶ ANM, fond Karel Kazbunda, kart. 85, inv. č. 1874, Goll, J.: Dějiny středověku, nepaginovaný zápis 12. hodiny. Goll byl přesvědčen, že přechod od starověku do středověku doprovází větší kontinuita, než posun od středověku k novověku. A AV ČR, fond Jaroslav Goll, kart. 6, inv. č. 398, dějiny XIV. století I. díl, záznam Gollových přednášek z roku 1903 od A. Bečvářové, s. 1-3.

⁶⁸⁷ MZA, fond František Kameníček, krab. X., folio 158, přednášky prof. Golla, dějiny středního věku, s. 49.

*předbřeznovou (před r. 1848), také tím, že otec Marie Terezie na konci své vlády byl obklopen ministry, z nichž některé již vysoký věk nakloňoval k nečinnosti.*⁶⁸⁸ Goll tím vytvořil implicitní analogii mezi téměř sedmdesátiletým hrabětem Sinzendorffem a knížetem Metternichem, kterému bylo v čase „jara národů“ plných pětasedmdesát let. Není pochyb o tom, že Goll zde narážel konkrétně na Metternichovu persónu, neboť právě v souvislosti s ní užil na jiném místě termínu „*gerontokracie*.“⁶⁸⁹

Pokus o závěrečnou bilanci smyslu Gollových časových oblouků nás vrací zpět k otázce, zda byl Goll k jejich konstrukci hnán přesvědčením o skutečné objektivní příbuznosti analogických jevů z různých časových epoch, což by implikovalo výrazně metafyzické polohy jeho historického myšlení, nebo zda šlo o umělé anachronické konstrukce, motivované primárně *didaktickými ohledy*.⁶⁹⁰

Pomyslný most mezi oběma variantami vybuodoval Josef Pekař, jehož slova jistě stojí za připomenutí: „*Goll se zvláštním zájmem sledoval přerod ideí a změnu názorů o téže hodnotě nebo témže problému nebo protivy dob stavěl v účinné paralele proti sobě [...].*“⁶⁹¹ [zvýr. R.P.] Pokud Pekař hovořil o *účinných* gollovských paralelách, narážel tím především na jejich didaktický užitek. Zároveň ale připustil, že Goll vnímal dílčí rozdíly mezi analogickými historickými jevy jako důsledek *přerodu idejí a změn názorů o téže hodnotě a témže problému*.

O Gollově primárně pedagogickém chápání dějinných analogií vypovídá také jeho dopis Pekařovi z roku 1922. Šestasedmdesátiletý nestor českého dějepisectví tehdy psal ze svého letního bytu: „*Zmínil jsem se o Madelinově knize (revoluce). Dávno jsem nic nečtl, co by mne tak zajímalo. Ovšem předpokládá to znalost věcí, a to podrobnou. Co zvláště zajímá, jsou paralely – s naší dobou. Kniha pomáhá k lepšímu porozumění doby, kterou jsme prošli a ve které ještě žijeme (et vice versa). Jak se to opakuje! [...] Přijde pro nás něco, co by odpovídalo – Napoleonovi?*“⁶⁹² [zvýr. R.P.].⁶⁹³ Gollova slova v první řadě dokládají velký význam, který jejich autor oněm nadčasovým paralelám přikládal. Cenil je – jak explicitně uvedl – především proto, že pomáhají k lepšímu porozumění době, tj. že jsou produktivním

---

⁶⁸⁸ J. GOLL, *Válka o země koruny české*, s. 16.

⁶⁸⁹ Viz J. GOLL, *Arnošt Denis*, s. 178.

⁶⁹⁰ Srov. Z. BENEŠ, *Pojmy*, s. 392.

⁶⁹¹ J. PEKAŘ, *K osmdesátinám Jaroslava Golla*, s. 247.

⁶⁹² Gollův dopis Pekařovi z 20. srpna 1922, in: J. KLIK (ed.), *Listy úcty*, s. 638.

⁶⁹³ Odpovědi na tuto otázku se Goll již nedomáhal. Po letech ji vzkřísil až Jaroslav Werstadt a bez rozpaků ji zodpověděl: ano, přišlo: Hitler. František KUTNAR – Jaroslav WERSTADT, *Odkaz a úkol. Dva projevy k naší dnešní obci historické*, Praha 1946, s. 22. Srov. Josef POLIŠENSKÝ, *Napoleon a srdce Evropy*, Praha 1971, s. 9.

edukačním instrumentem.⁶⁹⁴ Nedomnívám se tedy, že by se význam pojmu *odpovídat*, který Goll užil v souvislosti s Napoleonem, vázal na ontologickou spřízněnost dějinných jevů jako takových. Goll jím odkazoval spíše do sféry epistemologické, založené na analogickém vnímání minulosti v duchu hesla *historia est magistra vitae*.⁶⁹⁵ Oprávněnost této teze, soudím, sám nejlépe dokázal ve svém zapadlém článku *Vracejí se časy Marie Terezie... z léta 1915*. Jeho námětem byl odvážný časový oblouk, uvažující nad podobnostmi mezi právě probíhající Velkou válkou a válkou o dědictví rakouské před jedním a půl stoletím. Působivá paralela, kterou původně vyslovil uherský ministerský předseda Tisza, přiměla podobně analogicky uvažujícího Golla k jejímu systematickému rozvedení, které psal s očividným edukačním záměrem probudit v českém vojákovi, skrze aktivaci jeho historického vědomí, odhodlání bojovat za udržení habsburského mocnářství.⁶⁹⁶

Pojednání o smělych časových obloucích a přirovnáních vůbec můžeme tedy uzavřít s tím, že hlavním smyslem tohoto symptomatického rysu Gollova stylu – odhlédneme-li od čistě estetické funkce – bylo zaprvé *napomáhat* recipientům daných textů k hlubšímu *pochopení* a *osvojení* vykládané látky; a zadruhé stimulovat pomocí těchto „*duchaplných floskulí*“ jejich zájem o dané téma.⁶⁹⁷ Z hlediska didaktiky dějepisu by tedy bylo možno hovořit o *edukační* a *motivační* funkci těchto paralel.⁶⁹⁸ Nebyl by to však Goll, kdyby při tom zároveň opomínal upozorňovat na jistá úskalí simplifikace, která takovým didaktickým postupem vzniká: „*posluchači Gollovi často mají příležitost slyšeti: ‘věc se vrací’, ale neméně často i ‘věci nejsou tak jednoduché’*“. ⁶⁹⁹

3.2 ÚVAHOVÉ GLOSY

Jestliže se Gollovy časté metaforý a smělé časové oblouky ocitají v evidentní kolizi s archetypem „pozitivistického“ dějepisectví, pak tento rys Gollova stylu úzce souvisí s dalším jeho signifikantním znakem, kterým jsou různorodé *úvahové glosy*. Jimi na tomto

⁶⁹⁴ Např. již na počátku kurzu o dějinách středověku (ZS 1899) Goll své posluchače didakticky upozornil, že „*dějiny Čech a Uher mají mnoho podobného*.“ NA, fond Kybalova pozůstalost, kart. 24, inv. č. 38, Poznámky z přednášek J. Golla. Dějiny středověku, s. 4.

⁶⁹⁵ Srov. P. RICOEUR, *Čas a vyprávění III.*, s. 214-223.

⁶⁹⁶ Goll píše: „*A přece můžeme pohlížeti ku předu s pevnou nadějí i důvěrou, že se válka ukončí pro dvojspolek šťastně, že zejména naše mocnářství vyjde z této války beze ztrát, že nebude třeba obětovat žádnou část mocnářství za pomoc, která by mu přišla od některého souseda, tím méně za pouhou neutralitu. Heslo našeho nejjasnějšího panovníka zní: Spojenými silami! Ozvalo se nám několikrát ve vypravování o dobách minulých a ozývá se v těchto dnech, za této velké války ve zvýšeném významu, za války, ze které by spojení nepřátel nejraději udělali válku o Rakousko. A tak s důvěrou hledíme vstříc konci této války, s důvěrou ve spojené síly zemí a národů tohoto mocnářství i spojené síly dvojspolku*.“ Cit. dle Beseda. *Vracejí se časy Marie Terezie...*

⁶⁹⁷ Srov. J. BIDLO, *Moje styky s Gollem*, s. 661.

⁶⁹⁸ Viz Julius JANOVSKÝ a kol., *Základy didaktiky dějepisu*, Praha 1984, s. 72; Stanislav JULÍNEK a kol., *Základy oborové didaktiky dějepisu*, Brno 2004, s. 166.

⁶⁹⁹ Karel HOCH, *Jaroslav Goll*, Přehled 4, 1906, s. 747.

místě nazývám ty textové pasáže historického díla, které reprezentují neočekávaný vstup autorského subjektu do narativního pásma výkladu historických událostí. Příčinou tohoto autorova náhlého vpádu do kontinua historického vyprávění je jakési vnitřní nutkání dějepisce, jež ho nutí okomentovat, posoudit, či zobecnit konkrétní historický jev v jeho vnitřních i vnějších souvislostech a dopadech.⁷⁰⁰ Proto se s tímto fenoménem opět nesetkáváme jen u Golla. Je známo, že z jeho předchůdců si v těchto náhlých vsuvkách liboval zvláště A. Gindely,⁷⁰¹ najdeme je však také u V. V. Tomka⁷⁰² či A. Rezka.⁷⁰³

Podobně, jako již probrané Gollovy časové oblouky, představují i *úvahové glosy* jakási zúročení autorovy bohaté životní a odborné *zkušenosti*, z níž je extrahováno stručné edukační poselství, o jehož pointu se autor rozhodne podělit se svými čtenáři a posluchači. Úvahové glosy jsou proto opět fixovány především na pedagogický moment Gollova myšlení a prokazatelně odrážejí i jeho časté mentorské sklony, stupňované přibývajícím věkem. Kromě toho rovněž dokumentují míru a schopnost Gollova abstraktního myšlení, které reaguje na konkrétní skutečnosti, prezentované ve faktografickém výkladu minulého dění.

Úvahové glosy nepředstavují v rámci historiografických děl žádný autonomní text, ale mohou z principu existovat pouze v diskurzu historického vyprávění, na němž jsou zcela závislé a jehož přítomností je jejich výskyt podmíněn. Základní vlastností úvahových glos totiž je, že jako „rušivé“ komentáře jaksi „parazitují“ na faktografické lince historického vyprávění, čímž jako textové přechody od *výpovědi* k *vypovídání* v mnohém připomínají Jakobsonovy *shiftery*.⁷⁰⁴ Protože mají úvahové glosy podobu náhlých abstraktivizujících

---

⁷⁰⁰ Srov. J. MAREK, *Historické dílo jako text*, s. 319.

⁷⁰¹ Na tento jev měl během diskuze na konferenci k 100. výročí Gindelyho úmrtí poukázat J. Štaif (viz Z. BENEŠ, *Pojmy*, s. 393). Pro ilustraci vybírám z Gindelyho textů dvě ukázky obecných soudů. Když např. psal o výnosu zemského sněmu z počátku 17. století, který v českých městech zakazoval přidělovat inkolát osobám, jež neuměly česky, připojil k tomu konstatování: „V našich dobách zavrhuji se obyčejně takovéto zákony, anebo považují se aspoň za zbytečné. Zavržení hodny jsou tehdy, nemají-li jiného cíle, než vylučovati všecko cizí, zaraziti veškeré styky s cizinou, obmeziti domácí život toliko na sebe i zabezpečiti jej strojeným způsobem. V tom případě bývají také, jak zkušenost ukazuje, povždy bez výsledku. Neboť vzalo-li již v životě národa některého národní přeměňování průchod, a vychází-li taková přeměna z vnitřních příčin, pak nemožno jí zákonodárstvím ani zdržeti, aniž zvrátiti.“ Antonín GINDELY, *Dějiny českého povstání léta 1618. Díl I.*, Praha 1870, s. 99. Srov. Anton GINDELY, *Geschichte des dreissigjährigen Krieges I. Geschichte des böhmischen Aufstandes von 1618*, Prag 1869, s. 120. Druhý příklad tvoří obecná reflexe války: „Války počínají z tisícerych příčin, ale jakmile počaly, příčiny tyto ustupují do pozadí a na jich místo nastupuje otázka o ukojení citlivosti a ziskuchtivosti a válce čas vyměřuje.“ Antonín GINDELY, *Dějiny českého povstání léta 1618. Díl IV.*, Praha 1880, s. 7. Srov. Anton GINDELY, *Geschichte des dreissigjährigen Krieges II. Die Strafkrekte Ferdinands II. und der pfälzische Krieg (1621-1623)*, Prag 1880, s. 8.

⁷⁰² Viz např. Tomkova glosa: „Nechodí v dějinách národů všechno všude a vždycky stejným způsobem.“ [Václav Vladivoj Tomek], *Šlechta česká*, Národní listy 1, 24. únor 1861, č. 55, s. 1.

⁷⁰³ J. Štaif upozornil zvl. na Rezkovo časté vynášení obecných soudů. Viz J. ŠTAIF, *Počátky pozitivismu*, s. 20.

⁷⁰⁴ Viz Roland BARTHES, *Diskurz historie*, ČL 55, 2007, s. 815-828. Shiftery představují textové odkazy směrem k autorskému subjektu vypovídání, které narušují plynulý tok narativní výpovědi minimálně ve třech

erupcí autorského subjektu, které záměrně narušují plynulý tok historické narace, patří k jejich základním znakům spontánnost.⁷⁰⁵ Historik zde jako pomyslný „deus ex machina“ vstupuje přímo „in medias res“, aby svým intermezem cíleně narušil souvislý historický příběh, který záhy po nezbytné odbočce opět vrací do standardních kolejí a nechává nadále volně plynout.⁷⁰⁶

Náležité uchopení *úvahových glos* představuje pro historika dějepisectví nelehký úkol. Hlavním problémem je již ona nevyzpytatelnost místa i frekvence jejich výskytu, které nelze nijak logicky předvídat ani odvodit. Úvahové glosy, jako abstraktní vzorce vázané na konkrétní historické dění, totiž volně zrají v historikově mysli již dávno před tím, než jsou v rámci konkrétního historického vyprávění vyjádřeny a mohou být tudíž vyřčeny v jakémkoli kontextu historických informací, v němž to autor považuje za vhodné.⁷⁰⁷ Míra naší intuitivní předvídatelnosti výskytu úvahových glos proto závisí mnohem spíše na znalosti stylu a historického myšlení daného dějepisce, než historické látky, o které s pomocí úvahových glos pojednává.

Podle nejobecnější premisy jsou úvahové glosy, stejně jako substrát dějepisné výpovědi v podobě vyprávěného příběhu, především nositelem určité informace o minulosti. A právě reprezentace *odlišného* typu informací je tím, co obě výkladové roviny diverzifikuje. Možno říci, že základ dějepisného sdělení, tedy narativní proud výpovědi o minulém dění, je nositelem *historických* informací, narozdíl od úvahových glos, které nám poskytují informace *historiografické*. S využitím zaběhlé terminologie, vytvořené Z. Benešem, řekněme, že to, co jsme právě nazvali *historickou* informací vlastně splývá s tzv. informacemi *faktografickými*,⁷⁰⁸ podobně, jako námi zmíněné informace *historiografické* korespondují s tzv. informacemi *noetickými*.⁷⁰⁹ Zatímco mezi *historické* a *faktografické* informace lze v našem případě vložit rovnítko, ze šesti typů *noetických* informací Goll ve svých úvahových glosách nevyužíval všechny, nýbrž v různé míře pouze čtyři z nich: informace *metodické*, *metodologické*, *axiologické* a *etické*.

---

ohledech. Zaprvé jsou vsuvkou, dočasně zpřetrhávající kontinuitu vyprávěného příběhu; zadruhé tím k němu vytvářejí příběh paralelní, na původním jen „parazitující“, v němž hlavní role přechází z aktérů výpovědi na aktéry vypovídání (tj. na mluvčího a čtenáře); a konečně zatřetí vnáší do diskurzu temporální disproporci mezi časem výpovědi a časem vypovídání. Srov. M. de CERTEAU, *Psaní dějin*, s. 99; J. MAREK, *Historické dílo jako text*, s. 319; Lubomír DOLEŽEL, *Fikce a historie v období postmoderny*, Praha 2008, s. 25.

⁷⁰⁵ Srov. Z. BENEŠ, *Pojmy*, s. 393.

⁷⁰⁶ Srov. J. MAREK, *Historické dílo jako text*, s. 320-322.

⁷⁰⁷ Srov. Z. BENEŠ, *Pojmy*, s. 393.

⁷⁰⁸ Viz Z. BENEŠ, *Historický text a historická kultura*, s. 89.

⁷⁰⁹ Viz Z. BENEŠ, *Historický text a historická kultura*, s. 90-92.

3.2.1 Obecné soudy

Když významná česká filozofka Jiřina Popelová uvažovala o rozdílech Masarykova a Gollova „pozitivismu“, poukázala především na Gollovu „*historiografickou minucioznost*“, reflektující historii „*děj po ději, událost po události, ve své singulárnosti a konkrétnosti*“, která měla tvořit antipod Masarykova sociologicky (*comteovsko-buckleovsky*) pojatého pozitivismu, akcentujícího naopak „*obecnost a zákonitost*.“⁷¹⁰ I tato myšlenka nemalou měrou přispěla k petrifikaci nepřesného tvrzení o tom, že Goll principiálně odmítal jakékoli obecnosti historického procesu a soustředil se čistě na popis jedinečných historických faktů, aniž by usiloval o jejich zobecnění.⁷¹¹ Detailnější sondy do Gollových historických textů a zvláště univerzitních přednášek nám však nedovolují takový závěr verifikovat. Autentické materiály totiž prokazují, že Goll naopak poměrně hojně podléhal jakýmsi generalizačním svodům svého historického myšlení a projevoval úsilí zastřešovat singularity historického dění, o nichž pojednával, určitými zobecňujícími tezemi. V dosavadním bádání byl tento příznačný rys jeho dějepisného stylu vyznačen jen v hrubých náznacích a výrazněji jej akcentoval pouze Z. Beneš.⁷¹² Jelikož jsem přesvědčen, že právě obecné soudy tvoří jeden z nejsignifikantnějších symptomů Gollova stylu, pokusím se tento rys zmapovat blíže.

Podobně, jako ostatní typy úvahových glos, působí i Gollovy obecné soudy v kontextu jeho výkladů spíše jako marginální poznámky, které netvoří – alespoň ne z optického hlediska – hlavní těžiště jeho textů. Na druhé straně je třeba říci, že Goll sám přikládal obecným soudům značnou závažnost a považoval je prokazatelně za víc, než za pouhé osvěžující vsuvky, nadhozené jen z chvilkového rozmaru jaksi „in margine“. Nasvědčuje tomu zejména charakter nároků, které Goll, coby examinátor, kladl na své studenty. Při ověřování jejich způsobilosti totiž nelpěl na vyčerpávajících encyklopedických znalostech historických dat,⁷¹³

---

⁷¹⁰ J. POPELOVÁ, *Rozjímání o českých dějinách*, s. 20-21; srov. J. POPELOVÁ, *Rozpad klasické filosofie*, s. 57.

⁷¹¹ Nepřesnost tohoto konstatování se pokusím doložit níže. Pohlédneme-li navíc na Gollovu nejranější tvorbu ze šedesátých let 19. stol., kdy se konstituovaly základní kontury jeho historického myšlení, shledáme, že jde pro tuto fázi Gollova myšlenkového zrání dokonce o tvrzení nepravdivé. Jednu ze svých prvních studií (evidentně psanou pod dojmem četby Palackého) Goll započal slovy, která bychom k němu vlivem zažitých stereotypů rozhodně neřadili: „*Z dějin novověkých a proti dějinám věku starého poznáváme zákon ten, že národové dosoupivše vrchole (vývoje sil svých), nehynou více vniternou jakousi hnilobou, nýbrž že i z úpadku hlubokého nabyvše úplnou jakousi regenerací sil nových, za okolnostmi příznivými k novému povstávají životu. Nejjasněji vysvitl zákon tento z dějin národa českého, který vlastní vinou, částečně více ale zlobou osudův tak hluboko byl klesl, že ztrácel již i individuálnost svoji, propadávaje živlu nepřátelskému, proti kterému, jak daleko paměť lidská o něm sahá, zápas vésti nepřestává.*“ Jaroslav GOLL, *Slovo o naší literatuře*, Lumír 2, 1866, s. 42.

⁷¹² Viz Z. BENEŠ, *Pojmy*, s. 394.

⁷¹³ Sám se o alfabertických a pouze enumeračních encyklopediích a slovnících vyjadřoval dosti nelichotivě a považoval je za „*něco – sit venia verbo – hrozně barbarského.*“ Namísto těchto dekontextualizovaných nakupenin těžkotonážních faktů bez vzájemné souvislosti propagoval „*cyklus monografií pro jednotlivé obory*

ale zajímaly jej především obecné intelektuální a kombinatorické dovednosti zkoušených, k nimž logicky patřila i schopnost detekovat v dějinách nejen kauzální, ale také věcné souvislosti a podobnosti, které je student nucen formulovat prostřednictvím obecných soudů. Jelikož byl Goll přesvědčen, že encyklopedické vzdělání samo ještě historika historikem nečiní,⁷¹⁴ považoval „větší neb menší množství chronologických dat“ maximálně za důkaz „daru dobré paměti“.⁷¹⁵ Nesrovnatelně více mu však „záleželo na celistvém dojmu zkoušky, aby byl dojem, jenž ukazuje, že kand/idát/ studoval a studovati bude a studovati dovede, nejen se učit.“⁷¹⁶ Proto mívaly Gollovy examinační – narozdíl od přehrávané faktograficky orientovaných, až pedantských zkoušek některých jeho předchůdců⁷¹⁷ i následovníků⁷¹⁸ – spíše formu kolegiálního rozhovoru, v němž ověřoval obecný kulturně-historický přehled studentů a preferoval jejich vlastní dějinné postřehy a interpretace před mechanickým memorováním encyklopedicky „nabílované“ látky.⁷¹⁹

Gollovy pedagogické zásady reprezentují jeden z nejtypičtějších znaků jeho myšlení, jenž se jeví jako neslučitelný s údajnou „pozitivistickou“ mantrou faktografických znalostí. Způsob jeho examinační praxe rovněž potvrzuje skutečnost, že ve svém historickém myšlení kladl na obecné soudy a různé formy abstraktnějších postřehů k dějinám daleko větší důraz, než se může zdát z pouhého kvantitativního vyjádření poměru konkrétních a abstraktních partií jeho děl, v nichž samozřejmě převažuje konkrétní faktografický materiál.

Přítomnost obecných soudů v Gollově dějepisném stylu, reprezentujícím navenek vnitřní kontury jeho historického myšlení, vyvolává dojem určité disharmonie, jež generuje otázku:

---

vědecké“ jako produkt kýženého všeobecného dějepisu, jejichž obsah by stmelovala „větší jednota, než v nějakém slovníku“, tj. jednota vnitřních souvislostí. Viz J. GOLL, *Dějiny a dějepis*, s. 4.

⁷¹⁴ Viz J. GOLL, *Dějiny a dějepis*, s. 26. K. Stloukal vzpomíná, že když se na Golla jako na „vševědoucího pana profesora“ obraceli nejrůznější lidé s všetečnými otázkami ohledně historických faktů, odbýval je slovy: „podívejte se na to do naučného slovníku!“ Karel STLOUKAL, *O studiu dějepisu*, Praha 1947, s. 36.

⁷¹⁵ A AV ČR, fond Jaroslav Goll, kart. 6, inv. č. 400a, Úvod do studia dějepisu, s. 71.

⁷¹⁶ A AV ČR, fond Jaroslav Goll, kart. 6, inv. č. 400a, Úvod do studia dějepisu, s. 71.

⁷¹⁷ Exemplárním příkladem byly přísné a encyklopedicky koncipované examinační V. V. Tomka. Viz Zdeněk ŠIMEČEK, *Seminární cvičení k českým dějinám V. V. Tomka v letech 1852-1854*, in: Lubomír SLEZÁK – Radomír VLČEK (edd.), *K počtům Jaroslava Marka*, Praha 1996, s. 60, 66. Srov. Miloš ŘEZNÍK, W. W. Tomek jako pedagog, in: B. JIROUŠEK – J. BLÜML – D. BLÜMLOVÁ (edd.), *Jaroslav Goll a jeho žáci*, s. 141, kde se mimo jiné uvádí, že „Tomek kandidáty rád potrápil“ zvláště na spleťtém průběhu tureckých válek. Dále srov. Jaroslav TEPLÝ, *Wacław Władiwoj Tomek v pamětech některých svých posluchačů a Tomkovi posluchači v pamětech svého profesora. (Diskusní příspěvek)*, in: M. ŘEZNÍK (ed.), W. W. Tomek, s. 175-181.

⁷¹⁸ Jako neobyčejně přísný examinator, který nutil studenty k tomu, aby látku odříkávali přesně jeho slovy, čímž u intelektuálněji vnímavějších z nich vyvolával dojem jakési „duchovní chlebařiny“ proslul zejména J. Bidlo. Viz např. Z. KALISTA, *Po proudu života* 2, s. 20 aj. I v tomto byl jeho opakem J. Pekař, který se snažil praktikovat podobné zásady jako Goll, vycházející z predikátu, že „je třeba učit historické vědě, nikoli historickým datům.“ Viz J. SLAVÍK, *Z mých styků s prof. Pekařem*, s. 6-10. Zajímavě K. STLOUKAL, *O studiu dějepisu*, s. 76-81.

⁷¹⁹ Viz autentickou vzpomínku Gollovy studentky Anny Bečvářové. A AV ČR, fond Jaroslav Goll, kart. 8, inv. č. 419, A. Vetterová-Bečvářová: *Moje vzpomínky na univ. prof. Dra Jaroslava Golla*, s. 5. Srov. J. ŠUSTA, *Mladá léta*, s. 358; K. STLOUKAL, *Historie mého života*, s. 157-158; K. STLOUKAL, *O studiu dějepisu*, s. 78.

nakolik je slučitelné, aby historik, zaměřený na popis *singulárnosti a konkrétnosti* jedinečných a neopakovatelných historických jevů, jejich nástin s oblibou uzavíral konstatováním analogických obecností, jež z těchto individualit plynou?⁷²⁰ Bohumil Jiroušek nabídl v této souvislosti příkrou tezi, považující Gollovo časté vynášení obecných soudů právě za jeden z dokladů konfúznosti jeho historického myšlení, které se navzdory svým teoretickým zásadám v praxi prostě neubránílo svůdnému hledání zákonitostí a obecností v dějinách.⁷²¹ Oproti Jirouškově tvrzení – které je třeba korektně chápat jako integrální článek jeho celkového pohledu na Golla – se pokusím předložit metodologické zdůvodnění této jen zdánlivé dichotomie mezi Gollovým minuciózním zájmem o historické jedinečnosti a sklonem ke konstrukci zobecňujících soudů.

Začněme definicí obecných soudů. Jimi v této práci míním momenty, v nichž se Goll rozhodl vyvodit z povahy přesně zjištěných, vyšetřených a vyhodnocených empirických faktů určité obecně platné pravidlo, paušálně fungující v dané oblasti historického dění.⁷²² S Paulem Ricoeurem můžeme tento akt označit jako „*zapojování pravidelností do určování singulárních kauzalit*.“⁷²³ Důležité přitom je, že obecný soud nikdy nemůže suplovat geneticko-kauzální výklad, protože teprve na jeho vývodech může určitá generalizace vzniknout.⁷²⁴ Obecné soudy tedy netvoří žádnou alternativu k pojednání dějin prostřednictvím kauzálního nexu, ale naopak jsou jeho existencí podmíněny, protože „*řady dějů vedoucích k určitému danému výsledku je třeba vysvětlit nejprve kauzálně, a teprve pak lze na tyto řady aplikovat zákony*.“⁷²⁵ Obecné soudy proto z hlediska geneticko-kauzálního dějepisectví představují jakousi „nadstavbu“, čímž kauzálnímu výkladu neodporují, ale dobrovolně k němu přidávají ještě „něco navíc“. Je tudíž zcela přirozené, že obecné soudy Goll formuloval vždy až jako jakási obecná resumé, završující předcházející expozici kauzálního řetězce historických událostí. Jeho obecné soudy mají proto povahu čistých indukcí, kdy generalizační teze vzniká teprve na podkladě naakumulovaného faktografického materiálu, jehož interpretační potenciál autor korunuje zobecňujícím

---

⁷²⁰ Srov. Gudrun RICHTEROVÁ, *Zákonitost a dějinný proces. Logické a historické*, Praha 1989, s. 120-142.

⁷²¹ Viz B. JIROUŠEK, *Jaroslav Goll*, s. 135.

⁷²² Z hlediska požadavků formální logiky bychom na tomto místě spíše než o obecných *soudech* měli hovořit o zobecňujících *úsudcích*. Podstata vytváření obecných soudů zde totiž nemá povahu prostého sestavení z empirie vzešlých pojmů ve výpovědi (jako je tomu u *soudů*), ale spočívá v aktu *úsudku*, který metodou indukce vyvozuje ze soudů o jednotlivostech všeobecné závěry, čímž vzniká nový obecný soud. Viz Milan MACHOVEC, *Logika*, Praha 1952, s. 104an.

⁷²³ P. RICOEUR, *Čas a vyprávění I.*, s. 281.

⁷²⁴ Srov. P. RICOEUR, *Čas a vyprávění I.*, s. 183-185.

⁷²⁵ P. RICOEUR, *Čas a vyprávění I.*, s. 281, srov. s. 222.

konstatováním, které ovšem není pouhou sumarizací, ale představuje alternativní pohled na historickou skutečnost, realizovaný v modu abstraktního myšlení.

Vynesením obecného soudu tak pro Golla svým způsobem vrcholí historiografická produktivita zkoumané historické látky, protože jeho zkonstruováním se historik ocitá na samé hranici svých profesních možností i kompetencí. Obecný soud představuje jakousi pointu celého výkladu, což souvisí s jeho primárně didaktickou funkcí, kterou výstižně formuloval E. H. Carr: „*skutečný význam zobecňování je ten, že jeho pomocí se pokoušíme z historie poučit, použít ponaučení z jedné řady událostí při jiné řadě událostí: když generalizujeme, bezděčně nebo vědomě se o to pokoušíme.*“⁷²⁶ Již několikrát jsme se mohli přesvědčit, že edukační funkce hrála v Gollově historickém myšlení i dějepisném stylu naprosto zásadní roli a obecné soudy jsou toho dokladem. Právě ony představují redukci obsáhlého kauzálního výkladu, kterou by si měl čtenář či posluchač zapamatovat jako „poselství“ vykládaných historických událostí a následně jej – pokud vezmeme za příklad univerzitní prostředí – např. prezentovat u zkoušky.

Nyní se obraťme k vlastnímu jádru metodologického problému, spjatého s Gollovou inklinací k vynášení obecných soudů. Již víme, že kauzální a zobecňující výklad se nevyklučují, nýbrž produktivně doplňují. Jak ale mohly být ony generalizace, blízké odhalování pravidelností či přímo zákonitostí historického dění, průchozí skrze metodologické zásady „historiografického pozitivismu“? Nebyl to přece nikdo menší než Gollův přítel z Göttingen a jeden z tvůrců moderního francouzského dějepisectví Gabriel Monod, jenž v deklarativním úvodu prvního čísla proslulé *Revue historique* prohlásil veškeré zobecňující a rétorické vývody za neslučitelné s požadavky moderní historické vědy.⁷²⁷ Společně s Ricoeurem se tak tváří v tvář Gollovu historickému myšlení ptáme: „*jak to, že historické události mohou být jedinečné a zároveň se podobat jiným?*“⁷²⁸

Není zajisté bez užítu opět připomenout sice banální, avšak často opomínanou skutečnost, že „pozitivističtí“ historikové apriori nezavrhovali možnou existenci empirii přesahujících historických zákonů, ale pouze se ke zkoumání teleologických a metafyzických aspektů historického dění necítili být profesně kvalifikováni a v souladu s pozitivistickými systémy

---

⁷²⁶ Edward Hallett CARR, *Co je historie? Přednášky pronesené na cambridžské universitě v lednu-březnu 1961 v rámci cyklu G. M. Trevelyan, Praha 1967*, s. 68.

⁷²⁷ Viz J. RÜSEN, *Konfigurationen des Historismus*, s. 65. Pod dojmem osobního přátelství Golla s Monodem se tento poměrně značný rozdíl v jejich historickém myšlení dostatečně nedoceňuje. Srov. Z. BENEŠ, *Dějiny jako fakt, nebo jako obraz?*, s. 33. Nejenom, že Goll poměrně často a rád generalizoval (což uvidíme níže), ale ve svých přednáškách také díky svému důrazu na vnější formu historického díla otevřeně proklamoval, že je třeba „*rhetorického způsobu přednášek, hlavně historických.*“ A AV ČR, fond Jaroslav Goll, kart. 6. inv. č. 400a, Úvod do studia dějepisu, s. 79.

⁷²⁸ P. RICOEUR, *Čas a vyprávění I.*, s. 223.

klasifikace vědních disciplín tuto oblast delegovali na své kompetentnější kolegy z řad sociologů a filozofů dějin.⁷²⁹ I v Gollově díle tak ojediněle nacházíme hypotézy, pracující v souladu se spekulativními závěry některých filozofů dějin s předpokladem existence určitých transcendentních sil v dějinách.⁷³⁰ Pozoruhodná je také četnost ustálených frazeologických obrátů, jimiž Goll odkazoval k tzv. *nutnosti, která v dějinách vládne* a jejíž proud „*nemožno obrátit*.“⁷³¹ Ve své bakalářské práci jsem se pokusil doložit,⁷³² že Goll měl touto nutností na mysli to, co Benedetto Croce nazýval *kauzální nezbytností* či lépe řečeno *kauzální nevyhnutelností*, která má jiný význam, než *nezbytnost transcendentní*.⁷³³ To, co se v minulosti stalo, tak podle Golla nutně přijít muselo,⁷³⁴ protože dobová konstelace příčin nastavila parametry jen pro jediné možné východisko z dané historické situace.⁷³⁵ Historická nutnost, o níž hovořil Goll, tedy netkví v žádném neúprosném diktátu transcendentních sil, ale vyplývá z toho, že souhra faktorů zkrátka neumožňovala jiný průběh dalšího dění než ten, který se následkem toho stal.⁷³⁶

⁷²⁹ „Historie (dodávám historie sama) neodkrývá zákonů dějin.“ [...] „Historie v dějinách nenachází než kausální spojení. Je-li v nich také nexus teleologický, rozhodnutí nemůže. Kde by byl nexus teleologický, tam jest ovšem také nexus kausální, kde však jest nexus kausální, tam také nexus teleologický ještě býti nemusí. Vládne-li tento v dějinách, k té otázce historie sama odpověď by dala s to není, ociťujíc se na hranici svého poznání.“ J. GOLL, *Dějiny a dějepis*, s. 2, 13.

⁷³⁰ Goll v jedné ze svých přednášek explicitně přijal hypotetickou platnost premisy, že „v dějinách vládne immanentní theologie (účelnost).“ Z této perspektivy vyslovil zajímavý názor, že Anglie jaksi potřebovala prožít válečné hrůzy krvavého 15. století, aby mohl „*nastati pak stav lepší*.“ ANM, fond Karel Kazbunda, kart. 85, inv. č. 1874, Goll, J.: Anglické dějiny 16. a 17. stol., s. 14. Metafyzický nádech má také vyjádření k padesátinám Z. Nejedlého, kdy stařícký Goll rok před svou smrtí píše: „*Litomyšl jest rodné město Bedřicha Smetany i Zdeňka Nejedlého. Smetana se v Litomyšli narodil r. 1824, Nejedlý r. 1878, více než půl století po něm. Není v tom jakási praedestinance, jako by osud tomu chtěl, aby se narodil po tak dlouhém čase v stejném městečku ten, koho určuje, aby nám jednou napsal nejcennější dílo o Smetanovi?*“ Jaroslav GOLL, *Můj pozdrav Zdeňku Nejedlému*, in: Bedřich BĚLOHLÁVEK (ed.), *Padesát let Zdeňka Nejedlého*, Praha 1928, nepaginováno.

⁷³¹ A AV ČR, fond Jaroslav Goll, kart. 6, inv. č. 397. Dějiny římské v době císařské, s. 3; LA PNP, fond Rudolf Urbánek, Zápisy z přednášek Jaroslava Golla: Dějiny středověku, dvojlist č. 4. Z tištěných prací viz např. J. GOLL, *Dějiny a dějepis*, s. 11; J. GOLL, *Jednota bratrská*, s. 192-193; J. GOLL, *Čechy a Prusy*, s. 212; J. GOLL, *František Palacký*, s. 79; J. GOLL, *Arnošt Denis*, s. 166-167. Podobně jako o *historické nutnosti* Goll ojediněle hovořil i o *jakési nutnosti politické*. ANM, fond Karel Kazbunda, kart. 85, inv. č. 1874, Goll, J.: Anglické dějiny 16. a 17. stol., s. 13.

⁷³² Viz R. PAZDERSKÝ, *Historické myšlení Jaroslava Golla*, s. 69-71.

⁷³³ Viz Benedetto CROCE, *Historie jako myšlení a jako čin*, Brno 2006, s. 20-23.

⁷³⁴ Historik je podle Golla postaven před úkol „*es zu erzählen, was geschehen ist und wie es denn so und nicht anders kommen musste*“. A AV ČR, fond Jaroslav Goll, kart. 6, inv. č. 393. Přednáška z valné hromady Musea, s. 2.

⁷³⁵ Např.: „*Rok 1620 a jeho následky si dovedeme vysvětliti; uznáme, že to tak přijíti musilo*.“ J. GOLL, *František Palacký*, s. 80.

⁷³⁶ Není od věci připomenout, že motiv „historické nutnosti“, postulovaný Gollem, silně působil také na metodologii historiografické práce mnohých jeho žáků. Zkoumal-li např. Pekař příčiny Bílé hory, postavil svůj výzkum na otázce: „*byla Bílá Hora nutným výsledkem vývoje od 23. května 1618?*“ A podobně vystavěl svůj výklad o téměř tématu i Kamil Krofta. Ačkoli se k tezi, že „*Bílá Hora musila nastati, že porážka Čechů a všechny její hrozné následky byly historickou nutností*“, postavil dosti zdrženlivě, jevila se mu natolik podstatnou a vyzývavou, že ji učinil výchozí otázkou, ba dokonce leitmotivem celé své knihy o Bílé hoře, jež se tudíž logicky soustředila převážně na analýzu jejích dalekosáhlých příčin. Viz J. PEKAŘ, *Bílá hora*, s. 7; Kamil KROFTA, *Bílá hora. (Kurs šestipřednáškový)*, Praha 1913, s. 4.

Právě vlivem tohoto pohledu na dějiny, uskutečňovaného z perspektivy *kauzální nevyhnutelnosti*, se v historikově myšlení rozvíjí schopnost stanovovat na základě zjištěných analogií určité pravidelnosti historického procesu. Objevili-li se totiž jindy v minulosti, přítomnosti či budoucnosti obdobná konstelace faktorů, jako již někdy v dějinách, lze s určitostí předpokládat, že vyústí v analogický důsledek. Díky empirickým znalostem se tedy v historikově mysli vytváří obecné modely prototypických situací, které lze s předpokladem trvání určité antropologické konstanty univerzálně aplikovat na průběh minulého, přítomného i budoucího dění. Nenápadný přechod od obecného soudu k prognóze má pak tuto podobu: jestliže jsme na základě historické zkušenosti schopni říci, co se v té které situaci (definované konkrétním rozložením příčinných faktorů) *obvykle stává*, mimo jiné tím s určitou mírou nepřesnosti prorokujeme,⁷³⁷ co se za podobných okolností *pravděpodobně stane*, což kromě jiného přináší základní argument pro oprávněnost historického vzdělávání: *historia est magistra vitae*.

Tato schopnost předvídat pravděpodobný vývoj analogických situací skrze historickou znalost kauzálních pravidelností však ještě neznamená totéž, co formulovat zákony dějinného vývoje.⁷³⁸ V návaznosti na Ricoeura dejme zapravdu tvrzení, že historik může vývojové řetězení historického dění interpretovat pomocí tří kategorií: podle principu *náhody, pravděpodobnosti a nutnosti*.⁷³⁹ Goll se během svého života explicitně vymezil jak proti existenci náhody v dějinách,⁷⁴⁰ kterou považoval jen za projev naší neschopnosti identifikovat pravé kauzální příčiny daného historického jevu,⁷⁴¹ tak i proti tzv. *železné nutnosti*,⁷⁴² kterou měl konkrétně na mysli marxistické zákony historického vývoje.⁷⁴³ Gollovy obecné soudy – operující s představou, že vznikne-li např. produkt *d* jako *nevyhnutelný* důsledek sledu příčin *a*, *b* a *c*, musí při analogické konstelaci jevů *a'*, *b'* a *c'* opět *nutně* vzejít následek *d'* – je tedy třeba považovat nikoli za formulace věčně platných

⁷³⁷ Srov. E. H. CARR, *Co je historie?*, s. 69-70.

⁷³⁸ Srov. Milan SKŘIVÁNEK, *Základy historické kritiky u Jaroslava Golla a Josefa Pekaře*, VLH 2003-2004, č. 21-22 s. 110.

⁷³⁹ Viz P. RICOEUR, *Čas a vyprávění I.*, s. 289.

⁷⁴⁰ Viz J. GOLL, *Arnošt Denis*, s. 166.

⁷⁴¹ Viz J. GOLL, *František Palacký*, s. 52. Srov. J. GOLL, *Odpověď p. prof. Kalouskovi*, s. 34; J. GOLL, *Čechy a Prusy*, s. 3. Ricoeur po vzoru Louise O. Minka správně poznamenává, že v rámci kauzálního přístupu k historickému dění je fenomén náhody z principu vyloučen. Viz P. RICOEUR, *Čas a vyprávění I.*, s. 224-225: „Při zpětném postupu náhoda neexistuje. [...] Teprve když příběh vyprávíme, 'postupujeme znovu kupředu po cestě, proběhnuté už opačným směrem'.“ V Gollově pojetí tento přístup odpovídá metodě *vaticinatio ex eventu*, kdy historik vysvětluje příčiny daného historického jevu z jeho pozdějších důsledků. Viz J. GOLL, *Válka o země koruny české*, s. 3.

⁷⁴² Viz J. GOLL, *Arnošt Denis*, s. 166.

⁷⁴³ Srov. J. GOLL, *T. G. Masaryk*, s. 227. Původcem teze, že vývojové zákony a tendence se „prosazují s železnou nutností“ byl sám Karel MARX, *Kapitál. Kritika politické ekonomie. Díl první. Kniha první. Výrobní proces kapitálu*, Praha 1953, s. 16.

zákonů, nýbrž *obecných pravidelností* historického vývoje, které lze u – z hlediska kauzální nevyhnutelnosti – analogických situací s předpokladem zachování určitých antropologických konstant *pravděpodobně* očekávat.⁷⁴⁴ V rámci Gollova historického myšlení (a nejen v něm) je proto třeba důsledně dbát na distinkci pojmů *obecnosti* a *zákonitosti*. Rozdíl mezi nimi spočívá především v tom, že zatímco zákony historického vývoje jsou garantovány určitou nadčasovou silou a jako hybné impulzy už předurčují reálné historické dění; obecné soudy vznikají až jako historickou zkušeností vytvořený konstrukt lidského myšlení, který je z průběhu historického dění teprve ex post odvozen jako jeho obecná reflexe.⁷⁴⁵

Konečně tedy můžeme podat uspokojivou odpověď na otázku kompatibility Gollovy záliby v obecných soudech s jeho programovou snahou analyzovat singulární konkrétnosti v dějinách.⁷⁴⁶ Podle Golla jsou primárním předmětem zájmu historiografie konkrétní a jedinečné jevy lidských dějin, ať už mají charakter individuálních nebo kolektivních entit. Jejich neopakovatelnost však historikovi nebrání ve vytváření určitých, z empirické zkušenosti vycházejících obecně platných vzorců obvyklého vývoje prototypických situací,⁷⁴⁷ které nemají charakter odvěkých zákonů, ale teprve historickou zkušeností získaných scénářů pravděpodobného a očekávaného vývoje.⁷⁴⁸ Obecné soudy tím sice překračují rovinu pouhého odhalování a vyšetřování kauzálního nexu událostí (což však neznamená, že jdou proti ní), ale zároveň – jak ukázal předchozí výklad – zůstávají pevně vázány na geneticko-kauzální pojetí dějin, protože čerpají z analogií mezi historickými jevy, založených na croceovské *kauzální nevyhnutelnosti*, pro kterou Goll užíval výrazu *historická nutnost*.

Předchozí poznámky k teorii Gollových obecných soudů považuji za vhodné uzavřít ilustrativním modelem jejich geneze. Výstavba obecných soudů procházela v rámci Gollova historického myšlení postupně čtyřmi chronologickými fázemi, které z hlediska klasické logiky odpovídají standardnímu modelu myšlenkové indukce, založené na vztahu mezi antecedentem a konsekventem:⁷⁴⁹

---

⁷⁴⁴ Srov. E. H. CARR, *Co je historie?*, s. 69-70.

⁷⁴⁵ Srov. s výrokem Raymonda Arona: „pravděpodobnost, jež plyne z parciální povahy historických analýz a kauzálních vztahů, je v našem duchu a ne ve věcech.“ Cit. dle P. RICOEUR, *Čas a vyprávění I.*, s. 144.

⁷⁴⁶ Zde je třeba nezaměňovat zájem o jedinečné historické konkrétnosti za dějepisický individualismus. Jedinečné historické jevy totiž podle Golla nepředstavují jen individua (která jsou ovšem předmětem historiografie pouze tehdy, jsou-li součástí nějakého sociálního celku), ale také kolektivní entity. Viz J. GOLL, *Dějiny a dějepis*, s. 2. Historičtí jedinci (včetně „velkých“ osobností) tak jsou vždy zároveň *produktem i faktorem* své doby, „jdou s ní a předbíhají ji, vyrůstají z přítomnosti a připravují budoucnost.“ J. GOLL, *František Palacký*, s. 45.

⁷⁴⁷ Kauzální a obecný výklad se totiž, jak jsme seznali, nevyklučují.

⁷⁴⁸ Pravidla obecných soudů tedy neexistují v *dějínách*, ale jsou pouze součástí našeho vědomí o *dějínách*.

⁷⁴⁹ Viz Prokop SOUSEDÍK, *Logika pro studenty humanitních oborů*, Praha 1999, s. 83.

1) Goll v rámci vyšetřování konkrétního a jedinečného historického faktu zjišťuje kauzální linii:⁷⁵⁰ „když tehdy a tam došlo k *a*, následovalo *b*.“

2) Díky svým postupujícím empirickým znalostem k této situaci později nachází četné analogie: „když jindy a jinde došlo k *a'*, pravidelně následovalo *b'*.“ V tomto okamžiku může Goll daný poznatek prezentovat buď sestrojením přirovnání, resp. časového oblouku, nebo pokračovat v konstrukci obecného soudu. Při volbě druhé možnosti pak následuje třetí fáze:

3) V důsledku objevu oněch analogií Goll danou situaci vyhodnotí jako příklad fungování obecně platného principu kauzální nevyhnutelnosti (tzv. *historické nutnosti*): „vždy, když dochází k *a*, musí nutně následovat *b*.“

4) Nakonec je poznatek kodifikován, většinou méně imperativním obecným soudem: „často tomu tak v dějinách bývá, že když dochází k *a*, obvykle následuje *b*.“

Z uvedeného schématu je, soudím, dostatečně patrné, že obecné soudy tvoří logickou součást jak Gollova historického myšlení, tak také Gollova dějepisného stylu, v němž se organicky prolínají s jinými způsoby vyjadřování analogií, jimiž jsou smělé časové oblouky. Obrátme se nyní ke konkrétním příkladům.

Vzhledem k povaze obecných soudů je logické, že jejich frekvence dosáhla v Gollově díle své nejvyšší intenzity během vrcholného období jeho tvorby, které je – jak jsem poukázal na jiném místě⁷⁵¹ – doprovázeno i určitou metodologickou inovací, která již nemíní setrvávat u pouhého hledání příčinného spojení událostí (*co, kdy a jak* se stalo?), ale chce nadto rovněž podávat vysvětlení (*proč* se to stalo?), při čemž se bez formulace obecných soudů dost dobře neobejde. Je přirozené, že obecné soudy díky svému analogickému založení velmi úzce korespondují s časovými oblouky, které na ně místy bezprostředně navazují. Uvedme příklad jedné z Gollových rozsáhlejších abstraktních konstrukcí, v níž obecný soud přímo vyúsťuje ve smělý časový oblouk: nenávisť římského lidu k prvním křesťanům podle Golla „*prýštila z předsudků, které často bývají mocnější než opravdové vědění. Takové předsudky se objevily častěji v dějinách náboženských; veřejné mínění bývá i v té příčině lehkomyšlné a tvrdošíjné zároveň. Z četných příkladů nám nejbližší jest ten, který dávají dějiny Jednoty bratrské, kde aspoň nějaké vysvětlení poskytují styky, které Jednota při svých počátcích měla*

---

⁷⁵⁰ Historikovi totiž podle Golla „*nikde neběží toliko o izolovaná fakta, nýbrž on hledá faktory.*“ J. GOLL, *Dějiny a dějepis*, s. 11. Vhodně tento způsob uvažování popsal Bedřich MENDL, *Nové proudy v hospodářském a sociálním dějepisě*, in: Sborník přednášek proslovených na prvním sjezdu čsl. profesorů filosofie, filologie a historie v Praze 3.-7. dubna 1929, Praha 1929, s. 426.

⁷⁵¹ Viz R. PAZDERSKÝ, *Historické myšlení Jaroslava Golla*, s. 41an.

s těmi, kdo 'hříchu za hřích neměli', s Adamity. I z nich se někteří obrátili k životu kajícímu a našli očištění v Jednotě. Jiný příklad z minulosti i z přítomnosti leží tak blízko, že se mu nelze vyhnouti; je to víra v rituální vraždu židovskou.“⁷⁵²

Při pohledu na Gollovy obecné soudy je zajímavé analyzovat proměny četnosti jejich výskytu v závislosti na tematické zakotvenosti děl. Vysokou míru zastoupení obecných soudů vykazuje oblast studia náboženských dějin. Při povšechné charakteristice 16. století Goll prohlásil, že „jako rys další vidíme náboženskou horlivost, jakou vidíme i jinde ve středověku.“⁷⁵³ Časté analogie, na nichž vystavěl obecný soud, pak spatřoval především ve vývoji náboženských hnutí: „bratří zmocnil se jakýsi nepokoj od místa k místu je pudící, který často na počátcích hnutí náboženského spatřujeme a ve kterém vnitřní pohnutí a duševní úzkost a strach o spasení se zračí.“⁷⁵⁴ Na konci práce pak čteme: „V dějinách Jednoty bratrské se opakuje, co v dějinách každého náboženského hnutí a každé církevní společnosti shledati lze, že totiž prvotní ráz se později mění a modifikuje, čím více přívrženců a členů přibývá, ba že se i to, co se prvotně vysoce cenilo, v oběť dává za další rozšíření a vzrůst. A s touže nutností, která v dějinách vůbec vládne, objeví se pak strana, která starého spustiti se nemíní, která v novotách spatřuje až i 'jed vlitý do církve svaté'.“⁷⁵⁵ K tomuto trendu jakési postupné modernizace náboženských hnutí se však Goll stavěl velmi skepticky. Byl totiž přesvědčen o tom, že „v církvi tedy není žádného platného historického vývoje, nýbrž každá změna, každé odchýlení od prvotního vzoru vede k úpadku, náprava pak nemůže se státi leda návratem k prvotnímu vzoru,“⁷⁵⁶ jak praví v dalším ze svých obecných soudů.

Gollovy obecné soudy prosakovaly i do dalších oblastí vázaných na duchovní aspekty dějin, zejména pak historických osobností. Goll např. v souvislosti se svým oblíbeným Cromwellem praví, že „nejtolerantnější jsou obyčejně lidé hluboce nábož/ensky/založení.“⁷⁵⁷ Zobecnujícím tezím neunikla ani persóna Palackého. V mladistvém věku prý, stejně jako Palacký, „žádný samostatný myslitel neuniká“ vnitřnímu pnutí mezi rozumem a vírou.⁷⁵⁸

Druhou nejfrekventovanější sférou užívání obecných soudů byl pro Golla svět politiky. „Demokracie a monarchie často si podávají ruce: jakási nutnost politická,“⁷⁵⁹ pronesl

---

⁷⁵² NA, fond Drobné pozůstalosti – Jaroslav Goll, kart. 3, inv. č. 2: Vlastní práce Gollovy, nedokončené pojednání Martyrie, s. 9-10.

⁷⁵³ A AV ČR, fond Václav Novotný, kart. 1, Jaroslav Goll: Dějiny 16. století, s. 2.

⁷⁵⁴ J. GOLL, *Jednota bratrská*, s. 64.

⁷⁵⁵ J. GOLL, *Jednota bratrská*, s. 192. Srov. J. GOLL, *Svatý František z Assisi*, s. 12.

⁷⁵⁶ J. GOLL, *Petr Chelčický a jeho spisy*, s. 92.

⁷⁵⁷ ANM, fond Karel Kazbunda, kart. 85, inv. č. 1874, Goll, J.: Anglické dějiny 16. a 17. stol., závěr.

⁷⁵⁸ J. GOLL, *František Palacký*, s. 46.

⁷⁵⁹ ANM, fond Karel Kazbunda, kart. 85, inv. č. 1874, Goll, J.: Anglické dějiny 16. a 17. stol., s. 13.

v jedné ze svých přednášek. Na častou kakofonii politiky se světem morálky a etiky zase poukázal slovy o tom, že „*kdo počítá s vděčností, často se přepočítá v životě soukromém, zvláště však v životě politickém, ve vzájemných stycích národů a států.*“⁷⁶⁰ Poněkud konkrétnější polohy nabývá Gollovo vystižení osudu českého a polského státu, jejichž historický vývoj se mu jeví jako sinusoida periodicky se opakujících cyklů období rozvoje a úpadku: „*Avšak to jest osud těchto slovanských států, českého i polského, že v nich není stálého pokroku. Po době slavné často následuje obyčejně svárem v knížecím rodě zaviněný úpadek, z něhož užitek mívá souseď.*“⁷⁶¹

Nejpočetněji jsou Gollovy obecné soudy zastoupeny v knize *Čechy a Prusy ve středověku*, což dokazuje skutečnost, že Goll k formulaci i samotnému uvědomění si těchto obecností s postupujícím věkem a znalostmi teprve dospíval. Jako historika, majícího permanentní zájem o dějiny evropské politiky a mezinárodních vztahů uvnitř starého kontinentu, jej zjevně fascinovala schopnost nacházet ve změti politických činů a kroků napříč dějinami stále větší množství analogických pravidelností i obecných trendů. Došel tak např. k závěru, že „*státy, šíříce své hranice, neptávají se tak po svých právech, jako po svých potřebách,*“⁷⁶² nebo že „*na politiku těch, kdo v některém státě vládou vždy vliv mívá přítomnost i minulost, avšak nejednou tak, že si odporují navzájem*“⁷⁶³ či, že „*velké konflikty historické se nekončívají vždy úplným vítězstvím jedné strany: častěji se dostavuje kompromiss. Takovým kompromissem jsou kompaktata. Než tak se zavírají zápasy obyčejně teprve po delším trvání; hned na počátku kompromiss možný nebývá.*“⁷⁶⁴ K otázkám souvisejícím s politickou etikou se váže také tvrzení, že „*znamení politik nikdy se nezříká toho, oč dlouho byl usiloval, leda by se přesvědčil, že usiloval o věc nemožnou, a nikdy nevytkne se cíle nového, o němž by nevěřil, že ho nebude lze dojíti.*“⁷⁶⁵ Na těchto příkladech si můžeme povšimnout, že se v Gollově díle objevují i takové obecné soudy, které mají charakter ryze abstraktních úsudků,⁷⁶⁶ jen náznakem spjatých s konkrétní historickou událostí, na níž naopak přímo odkazuje např. poznatek, že roku 1469 „*na polském sněmě jako často před tím, když jednáno s Čechy, nastalo rozdělení.*“⁷⁶⁷

⁷⁶⁰ J. GOLL, *Válka o země koruny české*, s. 47.

⁷⁶¹ J. GOLL, *Čechy a Prusy*, s. 5.

⁷⁶² J. GOLL, *Čechy a Prusy*, s. 17.

⁷⁶³ J. GOLL, *Čechy a Prusy*, s. 154.

⁷⁶⁴ J. GOLL, *Čechy a Prusy*, s. 135.

⁷⁶⁵ J. GOLL, *Čechy a Prusy*, s. 166.

⁷⁶⁶ Obdobně např.: „*Při převratech a revolucích, kterými lidstvo prochází, objevuje se v životě jeho velká setrvačnost: epochy dávno minulé se udržují v přežitcích.*“ Jaroslav GOLL (rec.), *Seznam pověr a zvyklostí pohanských z 8. století. (Indiculus superstitionum et pagiarum). Objasňuje dr. Č. Zíbrt. (Rozpravy České Akademie roč. 3., třída I., číslo 2.) V Praze 1894, ČČH 1, 1895, s. 195.*

⁷⁶⁷ J. GOLL, *Čechy a Prusy*, s. 294.

V Gollově díle samozřejmě nacházíme i množství obecných soudů, jež nelze zařadit ani do světa náboženství ani politiky. Patří sem např. synekdocha „*kupec často ukazuje misionáři cestu*“, ⁷⁶⁸ jejímž smyslem je, že obchodní styky s cizinou bývají většinou vůbec prvním typem mezinárodní komunikace. Na jiném místě si Goll povšiml typického vývoje situace ve vojenském ležení, které, vzdáleno od domova, dlouhý čas dlí na jednom místě: „*k nedostatku potravy se, jako obyčejně, přidružila nakažlivá nemoc...*“ ⁷⁶⁹ Za obecný soud lze konečně považovat také součást Gollovy patetické předmluvy k *Historickému rozboru básní RK*, ve které načrtává standardní schéma rozvíjení vědeckých poznatků a tím obohacování vědy jako takové: „*důležité problémy vědecké se objasňují a řešívají obyčejně ve sporech a skrze spory.*“ ⁷⁷⁰ Z akademického světa pochází i konstatování, že „*mezi učitelem a žákem zůstává skoro vždycky, i když je poměr mezi nima velice přátelský, jistá distance*“; ⁷⁷¹ nebo připomenutí, že kvantita ne vždy odpovídá kvalitě je pravidlo, platící i ve sféře vědy. ⁷⁷²

Nemá smysl na tomto místě samoučelně prezentovat další příklady Gollových obecných soudů, kterých bychom v jeho díle našli vskutku početně. Je však třeba docenit jejich význam minimálně ve dvojím smyslu: jednak v rámci Gollova historického myšlení, kde reprezentují osobitý způsob korelace mezi konkrétním a abstraktním modelem myšlení, vytvářející zajímavé vazby mezi kauzalitou a generalizací; a zadruhé pak v rámci Gollova dějepisného stylu, kde obecné soudy představují další typ prezentace Gollova analogického myšlení a působí tak harmonickou souhru zejména s metaforami a směrlými časovými oblouky.

3.2.2 Propedeutická napomenutí

Propedeutickými napomenutími nazývám v rámci Gollových historických textů stručné teoreticko-didaktické reflexe, jejichž cílem je v proudu faktografických informací zdůraznit některé propedeutické zásady odborné historiografické práce, související s její metodikou, metodologií a etikou. ⁷⁷³ Teoretická dimenze propedeutických napomenutí se tedy neváže na teoretické aspekty samotného historického procesu (teorie dějin), ale na teorii

⁷⁶⁸ J. GOLL, *Čechy a Prusy*, s. 13. Srov. M. ŘEPA, *Poetika*, s. 38.

⁷⁶⁹ J. GOLL, *Čechy a Prusy*, s. 116.

⁷⁷⁰ J. GOLL, *Historický rozbor*, s. 2.

⁷⁷¹ J. GOLL, *Ladislav Hofman*, s. 146-147.

⁷⁷² Viz J. GOLL, *Arnošt Denis*, s. 162.

⁷⁷³ S využitím Zdeňkem Benešem sestavené typologie informací obsažených v historických textech lze propedeutická napomenutí považovat za druh noetických informací, reprezentující jejich metodickou, metodologickou, teoretickou a etickou submnóžinu. Viz Z. BENEŠ, *Historický text a historická kultura*, s. 90-92.

historiografické práce (teorie dějepisectví).⁷⁷⁴ Stejně jako ostatní úvahové glosy se i propedeutická napomenutí objevují nečekaně, z nenadála uprostřed souvislého proudu popisu historických událostí, jejichž povahou je autor náhle inspirován k tomu, učinit spontánní teoretickou vsuvku. Při hledání smyslu Gollových propedeutických napomenutí je třeba vzít v úvahu, že jako elementární proseminární poučky nemají z faktické stránky přílišnou cenu samy o sobě, neboť neříkají nic, s čím by se školený historik během svého odborného vzdělávání dosud nesetkal. Hodnota propedeutických napomenutí spočívá především v tom, že v kontextu konkrétní historické látky příkladně demonstrují, v jakých oblastech historiografické praxe je dějepisci dopřáno zúročovat své teoretické znalosti a v čem konkrétně mu může být historický proseminář užitečný. V důsledku toho je u recipientů propedeutických napomenutí výrazně posilováno vědomí o přirozené komplementaritě teoretické a praktické složky historické vědy, která patří k základním předpokladům kvalitní historiografické práce.⁷⁷⁵

Jestliže jsem se již u předchozích komponent Gollova dějepisného stylu zmínil o jejich didaktické úloze, je nesporné, že pedagogický moment jeho textů dosahuje svého vrcholu právě v propedeutických napomenutích. Jejich přítomnost obohacuje kognitivní funkci daného historického textu o – u Golla obecně spíše podceňovanou – funkci edukační, protože historikovo sdělení už není jenom „historicky poučné“, ale nadto i jaksi „historiograficky poučovatelské“. Z hlediska recepčního prostředí je totiž zvláštností propedeutických napomenutí, že jejich adresátem není obecný prototyp dobového čtenáře Gollových děl, ale pouze specifický, dílčí výsek předpokládaného čtenářstva v podobě mladých historiků, resp. přímo Gollových studentů. Právě propedeutická napomenutí jsou tedy dokladem toho, že Goll ani ve svých odborných dílech neskrýval své primárně pedagogické poslání a i jako autor se místy vědomě stylizoval spíše do role učitele než spisovatele.

Ačkoli jsou propedeutická napomenutí v rámci Gollova díla poměrně frekventovaným jevem, okruh problémů, ke kterým se váží, je naopak velmi úzký. Většinou jsou v různých dějinných souvislostech opakovány tytéž zásady. Níže se budeme moci přesvědčit o tom, že jejich obsahová rovina nebyla příliš originální a v zásadě nepřekračovala elementární úroveň

---

⁷⁷⁴ Dodržuji zde klasické rozdělení teorií, s nimiž historická věda přichází ve styk, na teorie o *historické vědě* a v *historické vědě*, které navrhl J. MERAN, *Theorien in der Geschichtswissenschaft*, s. 77. Srov. Zdeněk BENEŠ, *Obtížné pojmy, či pojmy na obtíž? Teorie a filozofie dějin v české historiografii*, in: Ivana HOLZBACHOVÁ a kol., *Filozofie dějin. Problémy a perspektivy*, Brno 2004, s. 71-84. Další koncepce uvádí např. Jan HORSKÝ, *Teorie jako konstitutivní rys vědeckosti a jejich místo v českém dějepisectví*, DTK 7, 2011, s. 311-328.

⁷⁷⁵ K tomu viz J. MAREK, *Historie mezi teorií a praxí*; srov. Kamil ČINÁTL, *Možné aplikace narativizmu v historiografické praxi*, in: Jan HORSKÝ – Juraj ŠUCH (edd.), *Narace a (živá) realita*, Praha 2012, s. 89-91.

proseminárních znalostí. Na druhé straně by však bylo nekorektní obviňovat Golla z teoretické přízemnosti, protože jeho cílem v těchto stručných, spíše technicistních poznámkách jistě nebylo podat ucelený nástin historiografické propedeutiky tak, jak to učinil ve své studii *Dějiny a dějepis*.

Z hlediska vazeb mezi Gollovým dějepisným stylem a historickým myšlením je podstatné, že přítomnost propedeutických napomenutí v dějepisném stylu odkazuje na Gollovu schopnost organického propojení teorie a praxe historické vědy. Ta vypovídá o autorově potřebě klást si jak během exaktní dějezpytné, tak i literárně-tvůrčí dějepisné práce závažné teoretické otázky, jejichž řešení se z tohoto důvodu v Gollových textech neodehrává na úrovni „teoretického úvodu“, ale prostupuje dílem zcela průběžně, v podobě do lůna textu vklíněných aforistických vsuvek.⁷⁷⁶

Přejdeme nyní k několika vybraným příkladům. Podobně jako obecné soudy fungovala i některá propedeutická napomenutí coby nástroj tmelení jednotlivých komponent Gollova dějepisného stylu, čímž podporovala jeho vnitřní jednotu. Také propedeutická napomenutí totiž na některých místech vytvářejí integrální spojení s jinými symptomy Gollova dějepisného stylu. Pro příklad uveďme propedeutické napomenutí, které později vyústí v metaforu: „*Kdybychom při bádání dějepisném odkázání byli toliko na svědectví těch, kdo to, co zažili, neb čeho svědky byli, písmem zaznamenali, byla by známost' naše věcí minulých velmi kusá a nedostatečná. Avšak vedle pramenů psaných dějepisců všímá si také zříděl jiných, a že se za dob našich k nim více přihlíží, nežli se jindy stávalo, v tom právě spatřujeme pokrok podobný jako i ve vědách jiných, které ze zkušenosti či empirie čerpají. Půda zemská, na jejímžto povrchu žijeme, podobá se velkolepému archivu, dříve zanedbávanému, ku kterému se však nyní pozornost' badatelů s rostoucí bedlivostí obrací, dobývají z něho vědomostí nových o minulosti pokolení lidského.*“⁷⁷⁷

Některá další propedeutická napomenutí zase korespondují s jinými rysy Gollova stylu, např. s proslulou gollovskou ironií.⁷⁷⁸

Vůbec nejrozsáhlejší Gollovo propedeutické napomenutí můžeme sledovat v jedné z pasáží *Čech a Prus ve středověku*. Obsahuje hned několik metodických pravidel a poznatků: „*Od historika čtenář očekává, že mu osobnosti historické vylíčí v jich individuální povaze.*

---

⁷⁷⁶ Srov. P. ČORNEJ, *Věčný problém: jak psát dějiny?*, s. 27.

⁷⁷⁷ Jaroslav GOLL, *Z dějin obchodu baltického*, in: Osmá výroční zpráva o Československé akademii obchodní v Praze za rok školní 1879-80, Praha 1880, s. 3. Metaforu o velkém archivu skrytém v lůně matky země později převzal např. V. NOVOTNÝ, *České dějiny I. 1.*, s. 30.

⁷⁷⁸ „*Dass Samo ein Franke (natione Francus) gewesen ist, sagt jene Quelle ausdrücklich und mit einer Bestimmtheit, welche keinen Zweifel zulässt, wenn wir nicht in der geschichtlichen Forschung auf sichere Ergebnisse überhaupt verzichten wollen.*“ J. GOLL, *Samo und die karantanischen Slaven*, *MIÖG* 11, 1890, s. 443.

Splní-li takové očekávání, bývá odměňován chválou, a to často bez ohledu, zda-li se snad toho, zač se mu chvály dostává, neodvážil bez dostatečných prostředků. Jeden a týž člověk nebývá od vrstevníků, kteří jej znali a s ním se stýkali, líčen jednotejně; avšak, co obyčejně překáží, nebývají odpory v pramenech, jako jich nedostatek nebo jich malomluvnost. Vypravujít' nejednou, i tu ne bez mezer, jen o zevnějších průběhu událostí, pohnutky osob jednajících jen tu a tam prozrazující; osobu a její individuální povahu často teprve fantasie historikova přidává, jenž v tom básníku se podobá, ač úkol jejich není stejný."⁷⁷⁹ Jádro výpovědi se soustředí na problém, spojený s mírou individuální psychologizace, kterou může historik užít při portrétu konkrétní dějinné osobnosti. V podtextu sdělení se však objevují i jiná, dílčí propedeutická napomenutí, z nichž některá opakovaně zaznívají i v jiných Gollových textech. Pokusím se přiblížit alespoň některá z nich.

V první části uvedeného propedeutického napomenutí Goll uvádí, že historik je často vnějšími impulzy hnán k tomu, aby vysvětlil jednání jedinců čistě z nich samotných, z jejich individuální povahy. Naráží tím na známý postulát individualistického dějepisce, který však považuje za problematický. Jeho náhled na tento přístup patřil ke konstantám propedeutických napomenutí a můžeme jej proto zhlédnout ve vývoji. V roce 1875 píše čerstvě habilitovaný docent Goll: „*Že by z osobních vlastností panovníků celý průběh dějin vyvoditi a vyložiti se dal, kdož by to tvrdil a o to se pokoušel? Ale mysteriemi politiky Jakubovy nelze proniknout nikomu, kdo obrazu jeho osobní povahy by neznal.*"⁷⁸⁰ Více než o dvacet let později, již jako nelehkým osudem zkoušený profesor české univerzity, uvádí: „*jako často v dějinách, tak i tu, mocnější než lidé byly poměry, jak se byly vyvinuly během času. [...] V tom právě záleží ona nutnost, jež v dějinách lidských vládne, že mocnější než osobnosti jednotlivců bývají často historické tradice celků, ke kterým jednotlivci patří, anebo že vlastně tyto tradice v jednotlivcích, kteří mocně v dějinách vynikají, se zosobňují.*"⁷⁸¹ A konečně roku 1915 čteme v jeho poslední knize: „*V dějinách jednotlivců, jakož i národů a států mocnou silou bývají tradice; od dějepisců se jejich váha často ani dostatečně necení.*"⁷⁸² Přestože ani v roce 1875 nelze Golla považovat za nekritického individualistu, který by v dějinách přehlížel působení socio-kulturních determinantů doby a prostředí, jež

⁷⁷⁹ J. GOLL, *Čechy a Prusy*, s. 160.

⁷⁸⁰ J. GOLL, *Poměry evropské po bitvě na Bílé Hoře*, s. 175.

⁷⁸¹ J. GOLL, *Čechy a Prusy*, s. 196, 212. Obdobně se vyjádřil také v recenzi Masarykovy *Otázky sociální* v roce 1900: „*čeho však nenajdeme je jeden extrém: individuum zcela neodvislé, jako také nenajdeme ducha kolektivního zcela neodvislého od minulosti. [...] Váhu jeho [kolektivního ducha, pozn. R.P.] proti individuu, Masaryk však, dobře-li mu rozumím, přece podceňuje.*" J. GOLL, *T. G. Masaryk, Otázka sociální*, s. 227.

⁷⁸² J. GOLL, *Válka o země koruny české*, s. 2-3.

ovlivňují intencionalitu jednání jedinců v dějinách,⁷⁸³ v pozdějších letech už jeho stanovisko jednoznačně splývá s perspektivou historického *kolektivismu*, s jehož zásadami právě v témže roce seznamoval českou historiografii Josef Pekař.⁷⁸⁴ Problém interpretace poměru svobodné individuálně-psychologické intencionality a sociálně-kulturní podmíněnosti jednání jednotlivců v dějinách Goll tedy považoval za důležitý aspekt teorie historické vědy, který činil častým námětem svých propedeutických napomenutí.

Další velkou oblast Gollových propedeutických napomenutí tvoří prezentace zásady, podle níž se historik musí vyvarovat pokušení vydávat jednoduché a populární poznatky o dějinách jenom proto, aby se zavděčil aktuální společenské poptávce. Podle Golla nesmí historika aspekt recepčního „horizontu očekávání“, ba dokonce „společenské objednávky“, nikdy odklonit od badatelsky seriózních metod, které mají vést pouze k vyřčení toho, „*co dle hodnověrných zpráv stalo se skutečně, nikoli jak co dle domyslu bylo by státi se mohlo*,“⁷⁸⁵ neboť – jak Goll toto Palackého vyjádření vlastními slovy později rozvinul – „*úkolem historie jest vyložiti a porozuměti tomu, co bylo, a ne také hned říci, co mělo býti. Historie nemůže vedle reálných sprádati ještě jiné, ideální dějiny*.“⁷⁸⁶

Nechť k vynášení zjednodušujících poznatků o dějinách, které podle Golla zřídka vystihují bohatost a spletnost historického dění, jej vedla také ke zdrženlivosti vůči často se objevující paralele mezi historikem a soudcem.⁷⁸⁷ Ačkoli připustil, že v některých případech „*historická kritika má opravdu soudit, odsoudit nebo osvobodit*,“ záhy dodal, že „*mezi ano a ne leží uprostřed ještě non liquet*“⁷⁸⁸ – není jisto. Podle Golla totiž neplatí ono okřídlené „*die Weltgeschichte ist das Weltgericht*,“⁷⁸⁹ neboť historikovo „*tout comprendre*“ automaticky znamená „*tout pardonner*.“⁷⁹⁰

Měli jsme již možnost poznat, že Goll byl co do svých pracovních zásad značný detailista a formalista. S odporem vůči ledabylosti a odbytosti historiografické práce se proto můžeme setkat i v jeho propedeutických napomenutích. Ve *Vzniku anglického parlamentu* se např.

---

⁷⁸³ Srov. B. JIROUŠEK, *Jaroslav Goll*, s. 158.

⁷⁸⁴ Viz J. PEKAŘ, *Spor o individualismus a kolektivismus v dějepisectví*. Za kolektivistu je Pekařem považován každý historik, který uznává tezi, že „*největší dějinné nutnosti jsou mocnější než vůle třebas největší dějinné osobnosti*.“ (s. 149). Prizmatem tohoto kritéria se Goll od počátku 90. let jeví být kolektivistou par excellence.

⁷⁸⁵ J. GOLL, *Huss et la guerre des Hussites par Ernest Denis*, in: J. GOLL, *Vybrané spisy drobné II.*, s. 257, 258. Jedná se o přepis Palackého slov z roku 1850: František PALACKÝ, *Dějiny národu českého w Čechách a w Moravě, díl III., částka I. Od roku 1403 do 1424, čili od počátku nepokojů husitských až po smrt Žižkowu*, Praha 1850, s. 8.

⁷⁸⁶ J. GOLL, *Dějiny a dějepis*, s. 14.

⁷⁸⁷ Metodologicky viz P. RICOEUR, *Čas a vyprávění I.*, s. 259-260.

⁷⁸⁸ J. GOLL, *Heinrich Finke, Aus den Tagen Bonifaz VIII.*, in: J. GOLL, *Vybrané spisy drobné II.*, s. 234.

⁷⁸⁹ J. GOLL, *Dějiny a dějepis*, s. 15; J. GOLL, *T. G. Masaryk, Otázka sociální*, s. 222-223.

⁷⁹⁰ J. GOLL, *Dějiny a dějepis*, s. 14. Evidentně pod Gollovým vlivem převzal tento příměr např. J. ŠUSTA, *Cesty univerzálně historického poznání*, s. 25.

vyslovil proti spěšné dychtivosti některých historiků: „jsou historikové, kteří pochytivše začátek a zárodek, z toho začátku a z tohoto zárodku by rádi vyvodili celý ostatní vývoj anglické ústavy podlé jakéhosi a priori vymyšleného postupu, ku kterému dokladů z toho, co se vskutku stalo, marně hledají, anebo našli-li je domněle, přizpůsobují na platný a umělý důkaz svých domyslů.“⁷⁹¹

Za obzvláště nežádoucí projev povrchnosti považoval tzv. *jednoduché formule*, jež definoval jako „obyčejně jednostranné abstrakce, hledící již napřed k dalšímu průběhu věcí“,⁷⁹² které však „zřídka vystihují bohatost a spletnost dějin v jejich skutečném průběhu.“⁷⁹³ O nebezpečí zjednodušování dějin pohovořil také ve své recenzi Masarykovy *Otázky sociální*,⁷⁹⁴ kde spolu s Masarykem poukázal na nepřipustnost marxistické redukce dějin všech dosavadních společností pouze na dějiny třídních bojů.⁷⁹⁵

Oproti veskrze známé nelibosti k *jednoduchým formulím* se však v Gollově případě zpravidla opomíná, že byl očividně schopen rozlišovat historické momenty, u nichž vzhledem k jejich závažnosti považoval vynášení *jednoduchých formulí* za omluvitelné a dokonce i za potřebné, oproti těm momentům, u nichž mají *jednoduché formule* pouze jakousi deklaratorní funkci. V *Čechách a Prusech* z tohoto důvodu odsoudil senzacechtivou snahu některých historiků za každou cenu rozhodnout spornou otázku, zda byl litevský kníže Swidrigello přímým exponentem pravoslavi a ruských zájmů proti Polsku, jak ve své kronice naznačuje Długoš.⁷⁹⁶ Goll na tomto místě pojal podezření, že mnohé historiky k tomu vede spíše než touha po poznání snaha vynést – jako u soudu – nad Swidrigellem konečný verdikt: buď jej s absolutní platností mravně očistit, nebo navždy odsoudit jako zrádce ideje polsko-litevské unie. V takových situacích, kdy pro rozhodnutí chybí klíčové prameny, Goll považoval za historikovu povinnost spokojit se s oním *non liquet*. Daleko shovívavější postoj k *jednoduchým formulím* však naproti tomu zaujal ve chvíli, kdy byl ve studii o Františku Palackém postaven před klíčovou otázkou: *co probudilo národ český k novému životu?*⁷⁹⁷ Ani zde se sice neopomenul zmínit o *nebezpečnosti jednoduché otázky*, jež „zdá

---

⁷⁹¹ J. GOLL, *Vznik anglického parlamentu*, s. 7.

⁷⁹² J. GOLL, *Čechy a Prusy*, s. 216.

⁷⁹³ J. GOLL, *Čechy a Prusy*, s. 216. Srov. Gollův dopis Pekařovi z 3. srpna 1904, in: J. KLIK (ed.), *Listy úcty*, s. 393.

⁷⁹⁴ J. GOLL, *T. G. Masaryk*, s. 221, 225-226, 229.

⁷⁹⁵ J. GOLL, *T. G. Masaryk*, s. 225-226. Svou nevoli nad užíváním *jednoduchých formulí* však Goll vyjádřil i v souvislosti se samotným Masarykem, zejm. pokud šlo o jeho historicko-politické heslo „Tábor je náš program“. Viz Gollův dopis Pekařovi z 18. července 1925, in: J. KLIK (ed.), *Listy úcty*, s. 654. Srov. s dopisem z 11. září téhož roku, in: J. KLIK (ed.), *Listy úcty*, s. 658.

⁷⁹⁶ Viz J. GOLL, *Čechy a Prusy*, s. 216.

⁷⁹⁷ J. GOLL, *František Palacký*, s. 52.

se vyžadovati jednoduchou odpověď a k ní také láká a svádí“;⁷⁹⁸ přesto však nakonec prohlásil: „Chtěli bychom bohatost a plnost historického života redukovati na jednoduché formule. A často se toho třeba konečně odvážiti. Jsou takové formule vždy aspoň pomůckou na cestě pokračujícího poznání. Pokrok obsažen pak nejednou i v tom, když poznáme, že jsme plnosti obsahu přece nevystihli, že jsme z bohatství dějinného života vybrali a do té formule vtěsnali přece jenom část...“⁷⁹⁹

Vnitřní motivace Swidrigelly a příčiny českého „národního obrození“ tak Goll považoval za dva typy historických faktů zcela odlišné úrovně. Nejde jenom o to, že výklad počátků českého národního hnutí bylo závažné časové téma a Gollovi jako vlastenci bylo i subjektivně bližší. Svou roli tu hrály především důvody metodologické, spojené s Gollovým geneticko-kauzálním pojetím historického dění. Zatímco subjektivní pozadí Swidrigellova povstání je spíše detailem, na vyšetření faktorů, jež uvedly v život proces české národní emancipace, závisí z hlediska genetického dějepisectví celkové porozumění českému národnímu hnutí, jakožto historickému jevu, kterému je dějepisec povinen přiřknout určitou pozici v kauzálním řetězci historických událostí.

K analýze Gollových propedeutických napomenutí, která řešila přípustnost „zjednodušování historie“, lze připojit ještě jednu poznámku, týkající se problematiky historického pojmosloví. Goll přikládal přesnému vymezování a užívání historických pojmů značný význam a opakovaně volal po jejich „vytříbení“,⁸⁰⁰ „objasnění a dorozumění.“⁸⁰¹ Přesto se konkrétně např. v souvislosti s adekvací pojmu *válka o dědictví rakouské* vyslovil pro zachování tohoto konvenčního označení, ačkoli se mu z odborného hlediska jevílo jako nepřesné. Upozorňoval, že mnohem vhodnější by bylo hovořit o „zemích aneb o státech domu Rakouského“⁸⁰², neboť Pragmatická sankce ještě neznamenal vytvoření jednotné monarchie, nýbrž zaručovala pouze nedělitelnost habsburských držav. Nakonec však rozhodl ohled na čtenáře, což se v konfrontaci s představou Golla coby přísného „pozitivisty“ jeví opět poněkud inkompatibilně. Místo aby v zájmu maximální přesnosti vědecké výpovědi zavedl nový exaktní pojem, ve jménu zachování co nejširší srozumitelnosti historických sdělení zůstal naopak věren zažitému, byť nepřesnému označení *válka o rakouské dědictví*,

---

⁷⁹⁸ J. GOLL, *František Palacký*, s. 52. Srov. J. GOLL, *Arnošt Denis*, s. 173, 185.

⁷⁹⁹ J. GOLL, *František Palacký*, s. 52.

⁸⁰⁰ Jaroslav GOLL, *Ještě jeden dodatek k historickému rozboru Oldřicha*, Ath. 4, 1886, s. 107.

⁸⁰¹ J. GOLL, *Dějiny a dějepis*, s. 2.

⁸⁰² J. GOLL, *Válka o země koruny české*, s. 93.

což vysvětlil stručným propedeutickým napomenutím: „není radno a není třeba měniti staré, ustálené názvy.“⁸⁰³

V dalším tematickém okruhu propedeutických napomenutí upozorňoval na nezbytnost hypotéz v historikově práci. *Málomluvnost* nebo jiná nedostatečnost pramenů totiž dějepisce nutí ke konstrukci hypotetických variant, při níž nalézá své uplatnění i jeho fantazie a historická imaginace. „Kde není pramenů, následují hypotézy, a často nevíme, zda věci tak se staly, jak myslíme,“⁸⁰⁴ pravil v jedné ze svých přednášek. Zejména historik starších dějin zná prý dobře historické situace, pro jejichž odkrytí se mu nedostává adekvátního pramenného materiálu. Goll ví, že mnohdy „nelze vyšetřiti podrobně, jak se věci sběhly,“⁸⁰⁵ a proto uznává, že „i historik musí doplňovati své prameny [...]“⁸⁰⁶

Otázka přípustnosti hypotéz představuje dosti podstatnou část Gollových propedeutických napomenutí.⁸⁰⁷ Připomeňme ještě jedno: „Jednotlivé rysy z nich [z pramenů, pozn. R.P.] vynikající třeba doplňovati, aby obraz úplný povstal. Než – jest dovoleno tyto doplňující čáry s touže jistotou a ostroší vésti jako rysy základní? Tuším, že nejednou třeba se spokojiti lehkým toliko naznačením, t.j. pravděpodobností, na kterou vůbec při historickém bádání tak často odkázáni jsme, kde bychom jistoty si přáli a ji očekávali.“⁸⁰⁸ Při chatrných zprávách tedy „více než domněnky dovoleny nejsou.“⁸⁰⁹

Jedním z Gollem vůbec nejčastěji zmiňovaných propedeutických napomenutí bylo tvrzení, že „co nazýváme významem historickým některé věci, poznáváme obyčejně anebo aspoň poznáváme lépe teprve v distanci historické, když totiž přehlížíme netoliko, co předcházelo, nýbrž i co následovalo.“⁸¹⁰ Proto „dosah historických událostí lépe a úplněji poznává teprv budoucnost, než hlas vrstevníků, jenž tlumočí smýšlení doby [...]“⁸¹¹ Historik tedy musí brát v potaz skutečnost, že dobově autentický pramen není zárukou zcela objektivního vylíčení historické skutečnosti. Proto není ani jedinec od svých vrstevníků „líčen jednostejně.“⁸¹² V Gollově myšlení se tak zrodilo přesvědčení, že zatímco z hlediska věcné faktografie je

---

⁸⁰³ J. GOLL, *Válka o země koruny české*, s. 93.

⁸⁰⁴ A AV ČR, fond Václav Novotný, kart. 2, inv. č. 30, Jaroslav Goll: Římské dějiny, záznam přednášky, s. 3.

⁸⁰⁵ J. GOLL, *Petr Chelčický*, s. 14.

⁸⁰⁶ J. GOLL, *Svatý František z Assisi*, s. 4.

⁸⁰⁷ Dále viz např. J. GOLL, *Jednota bratrská*, s. 76, 127.

⁸⁰⁸ J. GOLL, *Jednota bratrská*, s. 60.

⁸⁰⁹ J. GOLL, *Čechy a Prusy*, s. 127.

⁸¹⁰ J. GOLL, *Válka o země koruny české*, s. 3.

⁸¹¹ J. GOLL, *Čechy a Prusy*, s. 124-125.

⁸¹² J. GOLL, *Čechy a Prusy*, s. 216.

dobový historický pramen vesměs nejpřesnější (ideálem je tzv. *absolutní pramen*),⁸¹³ z důvodu své participace na jevech, které popisuje, může být naopak velmi zavádějící.⁸¹⁴

Intenzita, s jakou Goll tento postulát v některých svých dílech i opakovaně omílal, je až zarážející. Stejně tak symptomatické ovšem je, že se s tímto propedeutickým napomenutím setkáváme až ve vrcholné a pozdní Gollově tvorbě. O to je však jeho zdůrazňování častější: zřejmě poprvé jej nacházíme v *Čechách a Prusech*,⁸¹⁵ podruhé o rok později ve *Františku Palackém*,⁸¹⁶ potřetí pak dokonce dvakrát v roce 1908⁸¹⁷ a naposledy roku 1915.⁸¹⁸ V praxi tento svůj rezervovaný postoj k autentickým dobovým pramenům upotřebil např. při kritice deníků Friedricha II.⁸¹⁹ Je třeba říci, že takto směřované Gollovo pedagogické úsilí nakonec opravdu vydalo své plody, neboť stejné propedeutické napomenutí vkládali do svých děl i někteří jeho žáci.⁸²⁰

Pokud jde o hlubší teoretická a metodologická východiska dobové historické vědy, Goll je patrně považoval za natolik samozřejmá, že necítil zvláštní potřebu je formou propedeutických napomenutí zdůrazňovat. Obecný charakter, legitimizující metodologii genetického dějepisectví, má např. jeho prohlášení z roku 1879: „*institute politické nejlépe poznáme, když prozkoumáme, proč a jak povstaly a se vyvinuly, když vyložíme, abych tak řekl, genetickou jejich definici*“;⁸²¹ což studentům opakoval i během přednášek.⁸²² V podobném duchu se pak neslo i vyjádření, že „*v dějinách vše má svou příčinu, ale tyto příčiny jsou často, abych tak řekl, iracionální*.“⁸²³

Přes metodické, metodologické a teoretické reprezentanty Gollových propedeutických napomenutí se konečně dostáváme k nositelům informací etických. V jistém smyslu sem náleží i valná část předchozích ukázek, protože metodicky přesný výklad historické látky

---

⁸¹³ Srov. Z. BENEŠ, *Obtížné pojmy, či pojmy na obtíž?* s. 77-79.

⁸¹⁴ Viz J. GOLL, *Dějiny a dějepis*, s. 22. Podrobněji viz R. PAZDERSKÝ, *Historické myšlení Jaroslava Golla*, s. 35-41. Srov. J. ŠTAIF, *Historici, dějiny a společnost*, s. 250-253; M. SKŘIVÁNEK, *Základy historické kritiky*.

⁸¹⁵ Viz J. GOLL, *Čechy a Prusy*, s. 124-125.

⁸¹⁶ Viz J. GOLL, *František Palacký*, s. 83: „*Než jest známo, že se ve vzdálenější perspektivě věci často jeví jinak*“.

⁸¹⁷ Viz J. GOLL, *Rozdělení pražské univerzity*, s. 46, 48: „*Než i tu platí, že se nám dnes, v historické vzdálenosti, leccos jeví jinak, nežli se jevílo v proudu událostí. [...] Než i tu platí, že v proudu událostí se nám mnohá věc jeví v jiném světle než později, když na ni hledíme zpátky v distanci historické*“.

⁸¹⁸ Viz J. GOLL, *Válka o země koruny české*, s. 3.

⁸¹⁹ Viz J. GOLL, *Válka o země koruny české*, s. 116.

⁸²⁰ Viz např. Václav NOVOTNÝ, *Český kníže Václav Svatý*, Praha 1929, s. 22.

⁸²¹ J. GOLL, *Vznik anglického parlamentu*, s. 6.

⁸²² MZA, fond František Kameníček, krab. X, folio 158, přednášky prof. Golla (dějiny středního věku, ZS 1881-1882), s. 210: „*Historik má podati všude genetickou definici*“.

⁸²³ J. GOLL, *Arnošt Denis*, s. 180.

Goll považoval za mravní imperativ historikovy práce,⁸²⁴ za „*povinnost mravní, která platí pro každého poctivého člověka.*“⁸²⁵

Hlavním etickým námětem jeho propedeutických napomenutí byla snaha nalézt modus vivendi mezi dvěma, často protichůdnými etickými požadavky: povinností říci vždy pravdu „padni komu padni“ a zdvořilostí vůči zasloužilým dějepisecským autoritám. Goll byl ve jménu „historické pravdy“ často nucen nesouhlasit s názory starých uznávaných mistrů typu Palackého, Šafaříka, Tomka, Gindelyho, ale také svého vděčně vzpomínaného učitele Höflera.⁸²⁶ Aby však zabránil možným spekulacím o neúctě ke svým velkým předchůdcům, nejednou připojil ke svému opozičnímu tvrzení poznámku, ujišťující čtenáře, že nesouhlasit s někým, hned také neznamená nevážit si jej,⁸²⁷ což v rámci propedeutického napomenutí podepřel odvolávkou na nestárnoucí slova klasikova: *non iurare in verba magistri*.⁸²⁸ Goll sám jako značně subtilní a noblesní muž velmi těžce nesl, když názorové polemiky přesahovaly věcný rámec sporu a sklouzávaly k výpadům ryze osobního charakteru tak, jak to na vlastní kůži zakusil během rukopisného sporu.⁸²⁹ Aby vyvrátil nesmyslný úměr mezi pojmy *nesouhlasit* a *pohrdat*, upozornil v poznámce svého *Historického rozboru* na hořký paradox, který by z akceptace takového pravidla vzešel: „*Tím, že někdo ve všem a všudy k Palackému se nehlásí, úcty a vděčnosti jeho památce povinné neporušuje, sice by bylo povinností z úcty k památce Dobrovského nehájit pravosti Lib/ušina/ soudu.*“⁸³⁰

Prezentaci nejvýznamnějších Gollových propedeutických napomenutí můžeme pro hlavní účel předkládané diplomové práce zakončit paušálním zhodnocením: jejich obsahová náplň se vyznačovala několika konstantami, které se v mnohém ohledu jeví jako *nepozitivistické* a ve vztahu ke Gollovu historickému myšlení tím znovu obnažují rozporuplnost této kategorie. Základní tematickou osu jeho propedeutických napomenutí tvořily čtyři nejfrekventovanější náměty:

---

⁸²⁴ Viz J. GOLL, *Dějiny a dějepis*, s. 15. Srov. Gollův dopis Pekařovi z 19. listopadu 1918, in: J. KLIK (ed.), *Listy úcty*, s. 621.

⁸²⁵ J. GOLL, *Válka o země koruny české*, s. 3.

⁸²⁶ Viz např. J. GOLL, *Samo und die karantanischen Slaven*, s. 443; J. GOLL, *Mistr Vavřinec z Březové a jeho spisy*, s. XXIII, XXXIII; J. GOLL, *Petr Chelčický*, s. 15; J. GOLL, *Jednota bratrská*, s. 72, 90, 209; J. GOLL, *Valdenští a Čechy*, s. 307; J. GOLL, *Historický rozbor*, s. 27; J. GOLL, *Kosmas II*, s. 355-357.

⁸²⁷ Např.: „*Třeba zase připomenouti: i kdo (jako referent) Palackého Würdigung sebe výše cení, přece tím netvrdí, že v ní ve všem a všudy pověděno poslední slovo.*“ Jaroslav GOLL (rec.), *Adolf Bachmann, Die Reimchronik des sogenannten Dalimil*, in: J. GOLL, *Vybrané spisy drobné II.*, s. 247.

⁸²⁸ J. GOLL, *Historický rozbor*, s. 70.

⁸²⁹ Viz např. Jaroslav GOLL, *Několik slov k odpovědi na pojednání prof. Tomka „K objasnění básně o Oldřichovi v rukopise Královodvorském“*, ČČM 60, 1886, s. 603-606.

⁸³⁰ J. GOLL, *Historický rozbor*, s. 70.

1) Tvrzení, že historik se při historickém poznání nemůže spokojit jen se zprávami autentických pramenů, ale musí vycházet také z toho, jak se dané události jeví optikou časové *distance*.

2) Tvrzení, že historik nemůže vykládat historické dění jen z individuálních pohnutek jednajících osob, ale musí doceňovat vliv širších sociálně-kulturních determinant dané doby a prostředí.

3) Tvrzení, že existují situace, kdy je historik povinen vyjádřit svůj pohled na dějiny i prostřednictvím nepřesné a zjednodušující *formule*.

4) Tvrzení, že tvorba hypotéz je jako kognitivní nástroj legitimní součástí historiografického poznání minulosti.

Připočteme-li pak k těmto čtyřem bodům některé Gollovy méně četné poznámky, např. o nutnosti zachovávat ve jménu srozumitelnosti dějepisných textů i nezcela přesné historiografické pojmy, dostáváme tím mozaiku zásad, které v mnohém překračují, ba dokonce protiřečí historiografickému „pozitivismu“. Následující výklad tento fakt ještě umocní, když ukáže, že signifikantní záliba ve spekulativním hypotetizování hrála v Gollově dějepisném stylu velmi podstatnou úlohu, přestože byla logicky v přímém rozporu s „*pozitivistickou skepsí k hypotézám*.“⁸³¹

3.2.3 Hypotézy

Posledním útvarem z trojice Gollových úvahových glos jsou hypotézy, kterými rozumím historikovou spekulací vědomě zkonstruované, empiricky nedoložené představy o minulosti, jejichž platnost se při přítomném stavu historického poznání pouze předpokládá, aniž by mohla být zcela potvrzena nebo vyvrácena.⁸³² Domnívám se, že v rámci dějepisných výpovědí o konkrétním průběhu minulého dění lze rozlišit dva typy hypotéz, a to podle funkce, kterou v historickém textu plní.⁸³³ První budu nazývat hypotézami *noetickými*, druhé hypotézami *delektorními*.

---

⁸³¹ F. KUTNAR – J. MAREK, *Přehledné dějiny*, s. 390.

⁸³² Klasickým dílem o teorii vědeckých hypotéz je kniha Henri POINCARÉ, *La Science et l'Hypothèse*, Paris 1902, bohužel bez jakéhokoli zřetele k humanitním vědám. K obecné definici hypotézy viz např. heslo *hypothesa* in *Ottův slovník naučný. Encyklopaedie obecných vědomostí. 11. díl*, Praha 1897, s. 1057-1059.

⁸³³ Přítomnost hypotéz v historikově práci zde tedy vědomě zúžuji pouze na hypotézy, jež se váží k deskriptivnímu *popisu* minulých událostí. Zcela samostatnou skupinu hypotéz, jako empiricky z principu *nedoložitelných* předpokladů, pak v historiografii samozřejmě představují veškeré teorie historického procesu, které slouží jako *noetický nástroj* k uchopení událostí, jež se mají stát předmětem budoucího *popisu*. Blíže viz Chris LORENZ, *Konstruktion der Vergangenheit. Eine Einführung in die Geschichtstheorie*, Köln 1997, s. 349-359; Karl Raimund POPPER, *Logika vědeckého zkoumání*, Praha 1997; J. HORSKÝ, *Dějepisectví mezi vědou a vyprávěním*, s. 92an.

Tvorba noetických hypotéz patří k operacím, jež jsou naprosto běžnou součástí historické vědy. Dějepisec je k jejich konstrukci dohnán heuristickými mezerami, které je v zájmu podání smysluplné výpovědi o minulosti nucen vyplňovat pravděpodobnými scénáři, jež vznikají funkční kombinací logiky a erudice.⁸³⁴ Již v nástinu Gollových propedeutických napomenutí jsem poukázal na intenzitu, se kterou před svými čtenáři a posluchači ospravedlňoval vytváření hypotéz, jakožto přirozenou součást historikova řemesla, protože z důvodu nedostatku či nevěrohodnosti pramenných dokladů mnohdy jedinou cestu k dosažení co nejúplnějšího obrazu minulého dění: „*kde není pramenů, následující hypotézy*“, zaznamenal si z Gollových přednášek o římských dějinách Václav Novotný.⁸³⁵

Jedním z charakteristických znaků historického myšlení Jaroslava Golla bylo, že k hypotézám nepřistupoval „pozitivisticky“, tj. jako k nutnému zlu, které je mezi historiky tolerovanou „nectností“, ale stavěl se k nim naopak jako k velmi produktivnímu a svým způsobem zábavnému způsobu myšlení o dějinách. Roku 1898 dokonce přímo napsal, že „*historie (dějepis) je pole hypotheses*.“⁸³⁶ Nejenom tedy, že historikovu potřebu konstruovat spekulativní hypotézy navenek nijak netajil, ale dokonce si v jejich tvorbě s nebyvalou vášní liboval i ve svých vlastních studiích a přednáškách.

V nástinu tematických okruhů Gollova historického díla jsem se již dotkl faktu, že Gollovi vždy mimořádně imponovala historická témata, jež jsou – jak sám říkával – „*plna záhad*.“⁸³⁷ Jistě tedy nepřekvapí, že se zvláště ve svých přednáškách doslova vyžíval v promýšlení a testování nejrůznějších hypotéz, týkajících se zejména mezerovitých enkláv raného středověku. I to bezesporu přispělo k celkově působivému, pro některé dosud „neotřkané“ studenty až strhujícímu dojmu jeho přednášek, při nichž kolikrát – jak vzpomíná jeden z posluchačů – „*jsme odložili pera, jimiž jsme si činili poznámky shrbeni do škamene, až jsme se vzpřímili a stržení výkladem poslouchali a hltali jeho poutavý výklad. Zdálo se nám násilím, kdybychom se pokoušeli zhušťovat přednášku do suchých poznámek*.“⁸³⁸ Situace, kdy Goll při přednáškách na své studenty doslova chrlil záplavu nejrůznějších hypotéz, které před jejich očima takřikajíc v přímém přenosu prověřoval,⁸³⁹ musely jistě působit

---

⁸³⁴ Nevyhnutelnost této operace pro dějzpytné bádání spočívá v tom, že historie je vždy mezerovitá a historikova práce se tak podobá jakémusi *látání děr*, vzniklých fragmentárností pramenných zpráv a dokladů. Srov. např. Paul VEYNE, *Jak se píšou dějiny*, Červený Kostelec 2010, s. 28an.

⁸³⁵ A AV ČR, fond Václav Novotný, kart. 2, inv. č. 30, Jaroslav Goll, Římské dějiny, záznam přednášky, s. 3.

⁸³⁶ J. GOLL, *František Palacký*, s. 79.

⁸³⁷ Mimo již citovaných zmínek v přednáškách viz např. J. GOLL, *Vznik anglického parlamentu*, s. 7.

⁸³⁸ Stanislav NIKOLAU, *Profesor Goll*, Národní politika 47, 17. červenec 1929, č. 194, s. 1.

⁸³⁹ MZA, fond František Kameníček, krab. X., Dějiny středního věku, s. 4-5. Goll zde např. zmiňuje jednu z Grimmových tezí o příbuznosti Gótů s Kelty, „*ale hypothesis tato nezjednála si platnosti*.“ V dalším výkladu se zase např. snaží verifikovat Šafaříkovy hypotézy o rozložení kmenů v Evropě apod.

podmanivým dojmem. Kromě hodnocení hypotéz, formulovaných svými předchůdci i současníky, Goll ovšem s oblibou nastoloval i své vlastní teorie, např. o původu Slovanů či Bavorů,⁸⁴⁰ ale také o jiných nejasnostech středověkých dějin,⁸⁴¹ což jen přispívalo k celkové výši kreditu jeho učitelské i vědecké autority.

Jako příklad noetických hypotéz, jež Goll publikoval ve svých původních vědeckých studiích, můžeme zmínit např. úvahu o vnitřních záměrech Přemysla Otakara II. z roku 1891: „Výklad, že král skutečně takový měl úmysl, je nejen možný, nýbrž i vysoce pravděpodobný. Odvážnější jest otázka po konečných a posledních záměrech jeho. Kdož ví, zda neměli tyto krajiny později obdržeti pod jeho svrchovaností knížata polští, které by si tím byl získal podobně, jako se ho již přidržovali Piastovci ve Slezsku.“⁸⁴² Při stejném tématu a v duchu podobné dikce (onen incipit „kdož ví“) se na jiném místě zamyslel: „Kdož ví, zdali Přemysl Otakar, odcházeje k vojsku, již napřed neměl vědomosti, že záměry jeho při kurii římské nedojdou toho přijetí, které očekával, čímž celá výprava pro něho pozbývala významu.“⁸⁴³

Pro sestavování hypotéz poskytovala Gollovi neobyčejně úrodnou půdu zvláště problematika dějin Jednoty bratrské. Ani ve studiích z náboženských dějin tedy nešetřil prezentací hypotetických domněnek,⁸⁴⁴ stopujících např. první styky Chelčického s Janem Rokycanou⁸⁴⁵ nebo fenomén tzv. *druhé křtu*, který byl dle Gindelyho vstupním rituálem při přijímání nových bratří. Goll k tomu poznamenal: „výslovného svědectví o tom nikde nemáme, ale možná, že se tak stalo.“⁸⁴⁶

Ani u Golla však nebyla tvorba noetických hypotéz jen záležitostí středověkých dějin. Podobným způsobem uvažoval např. nad důvodem přehnaně kritického postoje, který k Palackého *Würdigung* zaujal porotce Maxmilián Millauer, k čemuž nabídl následující hypotézu: „snad to bylo jen sebevědomí muže staršího, svých zásluh vědomého a je snad i přeceňujícího, stojícího proti muži mladšímu, který hned svou první samostatnou prací nad své tehdejší okolí tak znamenitě vynikl [...]“.⁸⁴⁷

---

⁸⁴⁰ MZA, fond Bohumil Navrátil, krab. IX. Zápisy přednášek, J. Goll, Dějiny středověké II (podle s. 38, 67, ZS 1903), s. 12.

⁸⁴¹ Např. A AV ČR, fond Josef Vítězslav Šimák II., kart. 2, inv. č. 14, Zápisky z Gollových přednášek. Dějiny středověké 1073-1250, 1250-1348, s. 1, kde hledá první záblesky budoucího boje o investituru a u jedné z událostí praví: „Byl by zajisté již tehdy musel vzniknout spor, ale není o něm zmínky.“ Dále např. NA, fond Kybalova pozůstalost, kart. 24, inv. č. 38, Poznámky z přednášek J. Golla. Dějiny středověku, s. 147.

⁸⁴² J. GOLL, *Přemysla Otakara II. druhá výprava křížová*, s. 107.

⁸⁴³ J. GOLL, *Čechy a Prusy*, s. 36.

⁸⁴⁴ Viz např. J. GOLL, *Jednota bratrská*, s. 161.

⁸⁴⁵ Viz J. GOLL, *Petr Chelčický*, s. 19.

⁸⁴⁶ J. GOLL, *Jednota bratrská*, s. 155.

⁸⁴⁷ J. GOLL, *Palackého Würdigung*, s. 257.

Zcela jiný charakter vztahu k historické skutečnosti představují hypotézy, jež jsem označil jako *delektorní*. Příčinou jejich vytváření už není heuristická nouze, nýbrž subjektivní potřeba produkovat smyšlené, alternativní scénáře těch partií minulosti, které již byly na základě empiricko-kritických metod verifikovány a uznány za věcně pravdivé. Gollovo vyznání, že „*dějepisec se někdy neubrání jakémusi předělávání dějin; míním tím úvahy o tom, co by se bylo mohlo dostavit, co se však nedostavilo skutečně*“⁸⁴⁸ je jistě jen těžko skloubitelné s nekompromisním „pozitivistickým“ požadavkem říci jen čistou a „objektivní“ historickou pravdu s vyloučením jakýchkoli empiricky nepodložených spekulací.⁸⁴⁹ Pokusme se tedy hledat příčiny tohoto Gollova počínání, které je, jak uvidíme, v jeho tvorbě zastoupeno početnými příklady.

Delektorní hypotézy přímo souvisejí s oním často zapovídaným „kdyby“ v dějinách. Zatímco *noetické* hypotézy se snaží přispět k historickému poznání toho, „jak se to asi onehdy pravděpodobně stalo“, *delektorní* hypotézy se naopak zcela záměrně staví do role kontrafaktuální fikce, která není již plodem logické dedukce, ale výrazem historikovy obrazotvorné fantazie a historické imaginace, která si představuje „co by se asi onehdy bylo bývalo stalo, kdyby...“⁸⁵⁰ Mnohé z tohoto druhu hypotéz plní u Golla skutečně pouze delektorní funkci, což však nijak nesnižuje celkovou vědeckou úroveň historického textu, v němž se daná hypotéza nachází, budeme-li akceptovat, že historie jako vědecké poznání minulosti má vedle své *noetické* a *edukační* také neopominutelnou funkci *delektorní*, tj. esteticko-zábavnou a relaxační.⁸⁵¹ Četné hypotézy tak Goll sestavuje zcela svévolně, jaksi pro zábavu a osvěžení čtenářského či posluchačského publika, což můžeme nazvat až jakýmsi „intelektuálním ludismem“, který má však zároveň – opět – velmi významnou pedagogickou funkci, neboť v proudu faktografických informací o historickém dění nabízí recipientovi chvilkový oddech a možnost krátké relaxace a regenerace duševních sil.⁸⁵² Tváří v tvář Gollovým delektorním hypotézám tedy musíme odmítnout tezi Václava Novotného,

---

⁸⁴⁸ J. GOLL, *Válka o země koruny české*, s. 39. Srov. J. GOLL, *František Palacký*, s. 80.

⁸⁴⁹ Goll si toho byl dobře vědom a proto si v některých případech (zvl. u látky z novověkých a soudobých dějin) počínal velmi obezřetně. Jedné ze svých hypotéz ve *Františku Palackém* např. předeslal: „*Avšak, mám-li se na to odvážit, abych dějiny opravoval [...]*.“ J. GOLL, *František Palacký*, s. 108.

⁸⁵⁰ Obecně viz Alexander DEMANDT, *Ungeschehene Geschichte. Ein Traktat über die Frage: Was wäre geschehen, wenn...?*, Göttingen 2001. V souvislosti s Gollem srov. M. ŘEPA, *Poetika*, s. 202.

⁸⁵¹ Uvedená trojice funkcí historie má již antické kořeny a vyplývá z klasické hodnotové triády *pravdy, dobra a krásna*, která prochází v zásadě celým vývojem evropského myšlení, v jehož vývoji byla různými způsoby modifikována (např. trojice *logika, etika, estetika*, nebo *věda, mravnost, umění*). Viz Z. BENEŠ, *Historický text a historická kultura*, s. 92. Přítomnost delektorní funkce v historii bývala mnohdy přehlížena a její důležitost v podstatě naplno odhalil až rozmach ikonických reprezentací historie, zvl. pak historického filmu.

⁸⁵² Při jedné z přednášek o dějinách středověku např. ironicky prohodil: „*Slované se dlouho vzpínali křesťanství, snad by to nečinili, kdyby u kněžích nalézali víc lásky křesťanské.*“ NA, fond Kybalova pozůstalost, kart. 24, inv. č. 38, Poznámky z přednášek J. Golla. Dějiny středověku, s. 67.

který chtěl přispět k ocenění vědeckých kvalit svého učitele i tím, že se u něj údajně hypotéza nikdy „*nestává účelem sama o sobě, nýbrž toliko prostředkem k lepšimu poznání.*“⁸⁵³ To jistě platí v případě hypotéz *noetických*, méně už však *delektorních*.

Na druhé straně ale nemůžeme přehlédnout, že se mezi Gollovými delektorními hypotézami vyskytují i takové, jež mají přes svou zdánlivě jen zábavnou funkci i hlubší metodologické opodstatnění.⁸⁵⁴ Jejich úlohou je vést čtenáře cestou kontrafaktuálního sdělení k uvědomění si toho, co se v dějinách za odlišných okolností *mohlo stát*, což jej nakonec dovádí ke schopnosti docenit *historický význam* dějinných událostí: „*In Mitten dieser Kämpfe gibt es nun einen Augenblick, weniger wichtig durch das, was wirklich geschah, als durch dasjenige, was hätte geschehen können,*“⁸⁵⁵ napsal Goll ve své studii z roku 1879. Setkáváme se tím se známou Weberovou teorií tzv. *objektivní možnosti*, spojenou s promýšlením alternativních řetězců kauzality. Podle Webera je tvorba kontrafaktuálních scénářů nezbytným – byť zpravidla nereflektovaným – instrumentem dějepiscova výkladu historického dění, protože jedině prostřednictvím porovnání s dobově reálnými, nakonec však neuskutečněnými vývojovými alternativami může člověk plně ocenit *význam* jednotlivých událostí v dějinách.⁸⁵⁶ Nositelem výpovědní hodnoty o minulém dění tedy v historickém textu není jen historická „pravda“, ale i historická fikce.⁸⁵⁷

---

⁸⁵³ V. NOVOTNÝ, *Jaroslav Goll*, s. 279. Obdobně se vyjádřil také Karel Hoch při oslavách Gollových šedesátin, neboť podle něj u Golla „*s kathedry slýchali jsme z jeho úst slova zdrženlivé vědecké pravdy, jež zřídka pravila více, než bylo jisto [...].*“ *Oslava šedesátých narozenin dvor. rady prof. dra. Jaroslava Golla*, Národní listy 46, 14. červenec 1906, č. 192, s. 2.

⁸⁵⁴ Význam latinského slovesa *delectare*, jež nemá v češtině vyhovující pojmový ekvivalent, také neznamená žádnou „konzumní“ zábavu v moderním slova smyslu, ale spíše potěšení, jež přispívá k celkovému povznesení ducha, což s sebou vedle příjemného osvěžení nese i aspekt určitého poučení. Srov. Zdeněk BENEŠ, *Mediální výchova jako součást všeobecného vzdělávání. Minulost v médiích či mediální minulost?*, in: Jan JIRÁK – Jiří WOLÁK (edd.), *Mediální gramotnost: nový rozměr vzdělávání*, Praha 2007, s. 37.

⁸⁵⁵ J. GOLL, *Der Vertrag von Alt-Ranstaedt*, s. 3.

⁸⁵⁶ Weber v rámci polemiky s Eduardem Mayerem píše: „*Soud, že pokud by nějaká historická skutečnost v komplexu historických podmínek chyběla nebo byla myšlena jako pozměněná, následoval by historicky změněným vztahům odlišný průběh historických událostí, má hodnotu pro zjištění 'historického významu' nějaké události. V takovém případě může historik v případě, kdy existuje spor o 'historický význam' události, takovou úvahu výslovně rozvinout a zdůvodnit.*“ Cit. dle Marek LOUŽEK, *Max Weber. Život a dílo. Weberovské interpretace*, Praha 2005, s. 227. Podle této weberovské premisy vychází např. naše vnímání historického významu bitvy u Marathonu z kontrafaktuální hypotézy, co by se bylo bývalo stalo s vývojem evropské civilizace, kdyby tenkrát nevíťezili Řekové, ale Peršané. Viz J. HORSKÝ, *Dějepisectví mezi vědou a vyprávěním*, s. 83. Srov. P. RICOEUR, *Čas a vyprávění I.*, s. 259; CH. LORENZ, *Konstruktion der Vergangenheit*, s. 217-218.

⁸⁵⁷ Kontrafaktuální způsob uvažování je proto, ať už je projevován implicitně či explicitně, nedílnou součástí historikovy práce. Jedním z nejkrásnějších příkladů, které nám v tomto ohledu nabízí česká „pozitivistická“ historiografie, je např. způsob „zvýznamnění“ poddajné politiky knížete Václava vůči Říši tak, jak se objevuje v laichterovských *Českých dějinách* Václava Novotného. Novotný píše, že Václavův čin byl „*jistě nejšťastnější rozřešení české otázky*“, protože, jak záhy dodává, „*lze snad říci, že kdyby Čechy nebyly se v čas staly částí německé říše, že by později obyvatelstvo jejich bylo se stalo částí německého národa...*“ V. NOVOTNÝ, *České dějiny I. 1*, s. 488-489.

Uved'me několik konkrétních příkladů. Ve své poslední knize se Goll např. zamýšlí nad tím, „*jaký by býval osud státu a národa polského, kdyby se byly podařily snahy rodu Habsburského o nabytí koruny Polské v 16. století.*“⁸⁵⁸ Ještě očividněji vystupuje ona „významotvorná“ funkce delektorních hypotéz do popředí v jedné z Gollových spekulací, pronesené při přednáškách ze starověkých dějin: „*myslíme si, co by se bylo stalo, kdyby C/aesar/ byl podlehl Pompeiovi: stará ústava v nejbližší budoucnosti by byla zůstala, co by se dále bylo stalo, nechceme hádat. Kdyby C/aesar/ nebyl býval zavražděn, vrátil by se starý 'rex' nebo by byla monarchie jako Ptolemaiovi v Aegyptě, nebo diadochové.*“⁸⁵⁹ S množstvím tohoto typu hypotéz se setkáváme i v *Čechách a Prusech*, kde Goll např. píše: „*katastrofa knížecího rodu by byla mohla prospěti národu českému, kdyby byla česko polská říše polského Boleslava potrvála*“;⁸⁶⁰ dále pak: „*kdož ví, zdali by bez krátkého panování Václavova národ polský byl kdy se již vzmohl v budoucnosti na říši sjednocenou!*...“⁸⁶¹ A mohli bychom z této knihy uvést i další příklady.⁸⁶² Namísto toho však připomeňme ještě jednu z Gollových vůbec nejpůsobivějších kontrafaktuálních hypotéz – zachycující mimo jiné i jeho národní cítění – kterou začlenil na samý závěr své studie o Jednotě bratrské: „*kdyby Jednota byla zůstala nepohnutě státi na těch základech, na kterých založena byla, další průběh dějin jejích byl by se nejspíše bral jiným směrem. Byla by jí připadla tak důležitá úloha v dějinách národa našeho v 16. a 17. století? Byla by si získala tak znamenitých zásluh o přestování jazyka českého i literatury? Byli by ze středu jejího vyšli mužové jako Blahoslav a Komenský?*“⁸⁶³

K těmto hlouběji metodologicky motivovaným delektorním hypotézám je v rámci úvah o Gollově historickém myšlení třeba doplnit ještě jeden aspekt, a tím je znovu se vynořující otázka po Gollových syntetických schopnostech. Výše jsem naznačil, že Goll byl svým myšlením i tvorbou spíše analytik než syntetik, na druhé straně jsme však při hlubších sondách do jeho díla konfrontování s rysy, které určitou – byť omezenou – syntetickou dispozici prokazují. Nejde jenom o pedagogický dar vykládat dějiny v souvislostech, čímž svou tezi o Gollově nadání pro syntézu dokládá Josef Šusta.⁸⁶⁴ Domnívám se, že i tvorba

⁸⁵⁸ J. GOLL, *Válka o země koruny české*, s. 39.

⁸⁵⁹ A AV ČR, fond Jaroslav Goll, kart. 6, inv. č. 397. Univerzitní přednášky. Dějiny římské v době císařské, s. 3.

⁸⁶⁰ J. GOLL, *Čechy a Prusy*, s. 5.

⁸⁶¹ J. GOLL, *Čechy a Prusy*, s. 47.

⁸⁶² Např.: „*lze tvrditi, že by bez Vitolda a kdyby jen vůle králova byla rozhodovala, k poslání Korybutovu do Čech [...] sotva bylo došlo, ježto by se jednání se Sigmundem a s řádem asi nebylo potkalo s nezdarem [...]*.“ J. GOLL, *Čechy a Prusy*, s. 161-162.

⁸⁶³ J. GOLL, *Jednota bratrská*, s. 192.

⁸⁶⁴ O tom, že v Gollovi „*dřímaly i mocné synthetické síly*“ nemůže podle Šusty „*pochybovati nikdo, před jehož zrakem Goll rozvínoval ve svých přednáškách velkorysé fresky obecných dějin evropských a pozorně oko*

delektorních hypotéz je dost dobře myslitelná jen u historiků, kteří jsou schopni alespoň částečně syntetického pohledu na dějiny. Tím, že se delektorní hypotézy neomezují jen na fragmentární konstatování toho, co se v určitém okamžiku bylo bývalo mohlo stát jinak, ale že nabízejí ve weberovském duchu alternativní schéma celé stupnice důsledků, jež by daná dějinná alternativa znamenala pro povahu celého dalšího vývoje, pěstují tím v čtenáři vědomí o hluboké organické souvislosti dějinných událostí v koherentních kauzálních liniích historického dění. A právě tento typ reflexí historického dění nikoli skrze poznání toho, co bylo, ale uvědomění si toho, co být mohlo, má přispět ke kultivaci historického vědomí čtenářů a posluchačů Gollových delektorních hypotéz.

Podlehli bychom však omylu, kdybychom ve všech delektorních hypotézách spatřovali tento hluboký metodologický potenciál. Historie byla Gollovou celoživotní láskou, jejíž „krásu“ si uměl vychutnávat nejenom tím, že ji se vši vážností studoval a vyučoval, ale rovněž tím, že si s ní s potěšením také takřkajíc „hrál.“⁸⁶⁵ Četné z jeho delektorních hypotéz si proto uchovávají svoji čistě relaxační a zábavnou funkci. Jedná se veskrze o krátké glosy s rychlou pointou, které v jeho textech mizí stejně rychle, jako se objevují. „*Co by byl učinil František, kdyby se mu bylo u dvora papežského dostalo přijetí, jako někdy Petrovi?*“⁸⁶⁶ ptá se ve své stati z roku 1896. S obdobnou stručností komentuje i údajnou porážku Tatarů u Olomouce, o které hovoří jedna z básní rukopisu Královského: „*a přece by to bylo bývalo jediné křesťanské vítězství nad Pohany v dlouhé řadě porážek!*“⁸⁶⁷ A podobně „*poznámená i k roku 1397: „kdyby v té chvíli hrozící válka s Poláky byla vypukla, od knížat rodu Lucemburského by se bylo řádu nedostalo žádné pomoci.*“⁸⁶⁸

Fenomén historických hypotéz hrál tedy v Gollově historickém myšlení velmi podstatnou úlohu a díky její explicitní artikulaci v psaném i mluveném slově může být vytváření hypotéz považováno také za jeden z nejsymptomatictějších rysů jeho dějepisného stylu. Nejde přitom jenom o kvantitativní hledisko, reflektující četnost Gollových hypotéz, která nenalézá u jeho českých současníků žádnou srovnatelnější dobu. Způsob konstrukce hypotetických spekulací o dějinách odkazuje především na kvalitativní dimenzi Gollova historického myšlení, protože – jak jsme poznali shora – reprezentuje jeho noetickou, edukační i delektorní rovinu. Leccos vypovídá také o Gollových schopnostech historické

---

postřehuje schopnost tu zajisté dostatečně také v jeho literární činnosti, byť byla zdánlivě omezena na velmi odborná témata.“ J. ŠUSTA, *Jaroslav Goll*, (1926), s. 2.

⁸⁶⁵ K. Stloukal charakterizoval Gollovo vystupování jako přednášky zahloubaného, volně gestikulujícího intelektuála „někdy s dávkou mimovolné koketnosti.“ K. STLOUKAL, *Jaroslav Goll*, s. 115-116.

⁸⁶⁶ J. GOLL, *Svatý František z Assisi*, s. 10.

⁸⁶⁷ J. GOLL, *Historický rozbor*, s. 85.

⁸⁶⁸ J. GOLL, *Čechy a Prusy*, s. 98.

imaginace, představivosti a syntézy, čímž odkrývá jedny z nejhlubších struktur jeho historického myšlení, které lze analýzou jeho dějepisného stylu alespoň částečně rekonstruovat.

Zejména rozbořem esteticko-zábavné funkce delektorních hypotéz jsme se od typologie Gollových úvahových glos ocitli na hranici zcela nové problematiky, kterou je přítomnost emocí v jeho historických textech. Jedná se o třetí a poslední okruh znaků, které chápou jako symptomatické rysy Gollova dějepisného stylu.

3.3 PROSTŘEDKY CITOVÉHO ZABARVENÍ TEXTU

Otázka spjatá s emocionalitou a expresivitou autorského projevu je epistemologicky velmi obtížně uchopitelná. Jako součást klasické rétoriky byla systematicky studována v rámci tzv. *Affektenlehre*, která jako teorie citového vzrušení (*Theorie der Gefühlserregung in der Rede*) zkoumala povahu, účinek a způsob užití afektů (latinský pojem *affectus* je synonymem řeckého *pathos*) v textech.⁸⁶⁹ To ji už tehdy úzce spojovalo se stylistikou, neboť dosáhnout citového účinku lze u recipienta teprve prostřednictvím určité formální výstavby projevu.⁸⁷⁰ Moderní stylistika tuto rétorickou disciplínu do značné míry absorbovala a standardně hovoří o tzv. *citovém zabarvení slohu*, kam mimo jiné řadí *hodnotící přívlastky*, *ironické šlehy* i způsob *stavby* a *členění věty* (tj. zvl. interpunkci);⁸⁷¹ tedy kategorie, kterými se budu níže zabývat jako symptomatickými rysy Gollova dějepisného stylu.⁸⁷²

Jaroslav Goll vstupoval na pole českého dějepisectví v momentě, kdy pod vlivem všudypřítomného scientismu definitivně opouštělo svůj původní status *narratio*, aby se konečně mohlo stát skutečnou *noesis* par excellence.⁸⁷³ Takové směřování samozřejmě nepředstavovalo v rámci dobového klimatu žádnou anomálii a souviselo s celkovým trendem pohybu evropského myšlení druhé poloviny 19. věku.⁸⁷⁴ Jako součást tohoto podstatného

---

⁸⁶⁹ Viz heslo *Affektenlehre* in: Gert UEDING (hrsg.), *Historisches Wörterbuch der Rhetorik I.*, Tübingen 1992, s. 218-253. Za přátelskou konzultaci děkuji kolegovi Václavu Smyčkovi.

⁸⁷⁰ Viz G. UEDING (hrsg.), *Historisches Wörterbuch der Rhetorik I.*, s. 218.

⁸⁷¹ Viz J. V. BEČKA, *Úvod do české stylistiky*, s. 227-235, 377-384.

⁸⁷² O kategorii interpunkce pojednám zvlášť, neboť její užívání je u Golla přednostně spojeno s jinými, než pouze citovými aspekty.

⁸⁷³ Srov. Zdeněk BENEŠ, *Narratio, noesis a čas. Poznámky k jednomu aspektu chápání dějin a historie*, in: *Přednášky z LII. běhu Letní školy slovanských studií*, Praha 2009, s. 132-139. Nejilustrativněji je tento přechod zachycen v klasických přehledech české literatury, které většinou přijímají jako součást českého literárního dědictví dějepisnou produkci od středověkých analů, legend a kronik jen po Palackého *Dějiny*. Velká výpravná díla o českých dějinách z pera Tomkova i práce jiných českých historiků po Palackém jsou již považovány za doménu dějin historiografie, nikoli literatury. Srov. J. MAREK, *Historické dílo jako text*, s. 318; J. MAREK, *Jaroslav Goll*, s. 59-60.

⁸⁷⁴ Souhrnně např. Karl BRANDI, *Geschichte der Geschichtswissenschaft*, Bonn 1952, s. 92.

přerodu, znamenajícího vznik moderní historické vědy,⁸⁷⁵ začínají být kladeny zcela nové nároky také na ideálně-typický profil dějepiscovy *osobnosti*.⁸⁷⁶ Prototypem moderního historika již přestává být všestranně historicky „senzitivní“ člověk, který vnímá dějiny všemi senzory své duševnosti včetně citové a estetické stránky, nýbrž ten, kdo je schopen historii exaktní vědeckou metodou kriticky zkoumat a nestranně vyložit.⁸⁷⁷ Namísto představy, že historikem se člověk rodí díky vrozenému a predestinujícímu talentu, se začíná prosazovat spíše moderní přesvědčení, že historikem se člověk díky absolvování odborného profesního výškolení teprve *stává*, byť musí být obdařen určitými historiografickými predispozicemi,⁸⁷⁸ které mu však samy o sobě nestačí.⁸⁷⁹ Logickou součástí této racionalizace historického myšlení byla přirozeně také snaha eliminovat historikovy subjektivní emoce, neboť byly považovány za nežádoucí kontaminaci „objektivního“ výkladu historického dění autorovými niternými pocity. Po období expresivní emocionality, charakteristické pro utváření národně-historických metanarativů v epoše agitační fáze národních emancipací,⁸⁸⁰ tak v dějepisectví

⁸⁷⁵ S tím, jak se historiografie postupně institucionalizovala, přestávalo být dějepisectví chápáno jako životní poslání jednoho talentem vyvoleného jedince, nýbrž jako odborná profese, založená na koordinované spolupráci kolegů různých odvětví a specializací. A proto ani historické veledílo již nemělo být dílem jednoho historii plně zasvěceného a v jejím duchu prožitého života, nýbrž kolektivním dílem po generace se navzájem doplňujících parciálních badatelů. Vzhledem k tomu by bylo vhodnější hovořit spíše o vzniku *profesionálního* než *moderního* dějepisectví, neboť druhý pojem může být vztahován již na počátky odborné dějezpysné metody a historické kritiky v osvícenství. Viz Mirjana GROSS, *Von der Antike bis zur Postmoderne. Die zeitgenössische Geschichtsschreibung und ihre Wurzeln*, Wien-Köln-Wien 1998, s. 184an.

⁸⁷⁶ Výstižný obraz osobnosti dějepisce „starého“, tj. osvícensko-romantického typu podal na příkladu Palackého v kapitolách *Osobnost historikova a Nadání Josef FISCHER, Myšlenka a dílo Františka Palackého I.*, Praha 1926, s. 105-106; na příkladu Palackého, Dobrovského a Dobnera pak rovněž A. NOVÁK, *Učené jubileum*. V souvislosti s významem Gollova příchodu do české historiografie vytkl radikální distinkci mezi typem *historika--diletanta* a *historika--vědce* Jaroslav Bidlo: „Jsou jisté obory vědecké, o nichž dosud panuje mínění, že k nim není potřebí žádného zvláštního odborného vzdělání, zvláštní odborné způsobilosti. V nich diletanství má široké pole působnosti. K takovým donedávna náležela u nás i historie [...] Jako hudebník-umělec potřebuje odborného vzdělání v konzervatoři, tak vědec-historik vzdělává se odborně na universitě. Od té doby, co máme svoji universitu, ustupuje typ historika-diletanta čím dále, tím více typu historika vědce, vzdělaného odborně a vyzbrojeného všemi pomůckami, kterými dnes disponuje věda historická – zvláště odbornou kritikou. [...] K takovým náleží též dvorní rada prof. dr. Jaroslav Goll.“ J. BIDLO, *Jaroslav Goll*, s. 2. Vytváření různých typologií vědeckých osobností podle jejich psychologického profilu a způsobu myšlení bylo populární zvláště na počátku 20. stol. Srov. několik příkladů dle E. RÁDL, *Moderní věda*, s. 56-57.

⁸⁷⁷ V české historiografii se důraz na dějepiscovu historiografickou predestinaci prostřednictvím vrozených rysů romantismu, empatie a intuice v originální podobě vrací u Zdeňka Kalisty. Viz Z. KALISTA, *O historikově prožívání a romantismu*.

⁸⁷⁸ Vzpomeňme např. na Pekařův často zdůrazňovaný „historický čich“. Viz dopis J. Pekaře J. Gollovi z 29. září 1902, in: J. KLIK (ed.), *Listy úcty*, s. 351. Srov. J. KLIK, *Z Pekařova života a odkazu*, s. 29. Z Gollových soupeřníků byl jako *historicus nascitur* označován např. J. Emler. Viz Marie EMLEROVÁ, *Z otcova života*, in: *Památník Josefa Emlera*, s. 9.

⁸⁷⁹ Goll k tomu v souvislosti s V. V. Tomkem uvedl: „Kritika náleží k těm věcem, ve kterých se lze cvičiti (k tomu jsou historické semináře na universitách). Než kritičnost náleží k darům, které musíme obdržeti shůry. Kritiku lze probuditi v tom, kdo již k tomu má vlohy. U Tomka kritiku probudilo dílo Palackého.“ LA PNP, fond Rudolf Urbánek, inv. č. 10797-10798, Jaroslav Goll: Václav Vladivoj Tomek. Přednáška Gollova při oslavě Tomkově v Hradci Králové 23. května 1903, s. 27 (čistopis).

⁸⁸⁰ Recipuji zde dnes již klasický model periodizace vývoje národně-emancipačních hnutí Miroslav HROCH, *Evropská národní hnutí v 19. století. Společenské předpoklady vzniku novodobých národů*, Praha 1986, zvl. s. 63-65. K úloze tehdejšího dějepisectví pak alespoň M. HROCH, *Národy nejsou dílem náhody*, s. 168an.

nastoupil realistický program, požadující od historika střízlivou a nezaujatou rekonstrukci minulých událostí.

Jaroslav Goll byl vnitřně velmi komplikovanou osobností. Niterně zůstal vždy neklidným romantikem, podléhajícím díky své subtilní povaze okamžitému citovému vzrušení.⁸⁸¹ Navenek však působil vždy dojmem vyrovnaného, spořádaného, distingovaného a elegantního gentlemana, jehož dobré společenské vychování drželo na uzdě všechny expresivnější projevy jeho vnitřně neklidné duše, jež by mohly vzbudit nevyžádanou pozornost veřejnosti.⁸⁸² Proto jsou i jeho texty psány ve velmi realistickém duchu, který ovšem neodráží citovou vyprahlost, ale je důsledkem vědomé autorovy „autocenzury“, která uzpůsobuje jeho dikci formálním požadavkům moderního dějepisce.⁸⁸³ Gollovým dílem tak jen tu a tam probleskuje autorova citová zainteresovanost, jejíž explicitní přítomnost v textu je však spíše výjimkou.

Hovoříme-li o emocionalitě historikova výkladu, můžeme rozeznávat její dva typy, podle toho, zda se – řečeno Barthesovým názvoslovím – vztahuje k aktu *výpovědi* nebo *vypovídání*.⁸⁸⁴ Zcela pracovně lze na tomto místě rozlišovat – navážeme tím na v této práci již zaběhlou terminologii – historikovy emoce *historické* a *historiografické*. *Historické* emoce zrcadlí dějiscovu citovou reflexi samotných historických událostí, o nichž pojednává. Patří sem jeho neskrývané „spoluprožívání“ líčených událostí a nejrůznější citová pohnutí, reagující na sugestivní spád příběhu, jehož podmanivostí se nechává unášet i sám autor. Emoce *historiografické* se, narozdíl od typu předchozího, již neváží na obsah samotné historické *výpovědi*, ale na akt historikova *vypovídání*. Zachycují tedy jeho citové dojmy, vážící se k procesualitě vlastní historiografické práce. Odkrývají tak např. momenty historikovy upřímné radosti z nalezení nového pramene, sestojení originální interpretační

---

⁸⁸¹ Zde plošně odkazují zvláště na Gollovu osobní korespondenci, popř. na určité partie vzpomínek jeho žáků.

⁸⁸² Srov. M. ŘEPA, *Poetika*, s. 210.

⁸⁸³ K celkově „poklidné“ atmosféře Gollových obrazů minulosti navíc přispělo také pravidelné užívání minulého času. Viz Jean LEDUC, *Historici a čas. Koncepcie, otázky, diela*, Bratislava 2005, s. 223an.

⁸⁸⁴ Mám přirozeně na mysli pouze takové projevy historikových emocí, které se bezprostředně váží k vlastnímu historiografickému sdělení. I historik zůstává pochopitelně vždy člověkem a jeho mluvené texty mohou být samozřejmě doprovázeny náhlým vzplanutím emocí, reagujícím na vnější impulzy bez jakékoli vazby na obsah sdělení. Zpravidla se pak s projevy zjitřených emocí setkáváme v soukromých písemnostech historiků, zvl. v denících a korespondenci. Jedním z případů, kdy se Goll nechal strhnout prudkým přívalem emocí až téměř k hysterické úrovni, byla pobouřená reakce na text Václava Řezníčka, který v lednu roku 1899 na stránkách listu *Aletheia* tvrdě zkritizoval ČČH. Rozlícený Goll tehdy píše V. Novotnému: „*Jsem tam vylíčen jako idiot a ČČH jako list pro ústav idiotů. Proč se to všechno děje, nevím, ale je to věc neslýchaná. Tak o mně ještě nikdo nenapsal, ani Julius Grégr ani Herben.*“ Cit. dle J. SUK, *Studie o počátcích Gollovy školy*, s. 153. Goll tehdy své rozčilení ventiloval do mnohých stran a s použitím podobného výraziva psal rovněž Rezkovi: „*Čtete Alétheiu? [...]. Tam zčista jasna je recenze ČČH IV. Obrací se proti mně. Jsem tam vylíčen jako hotový idiote. [...] Jako by to psal blázen neb opilec. Snad je oboje. Je to Řezníček.*“ Cit. dle Jiří ŠTAIF, *Tři pokusy o karikaturu, resp. karikování Gollovy školy (Václav Řezníček, Jan Herben a Jan Slavík)*, in: B. JIROUŠEK – J. BLÜML – D. BLÜMLOVÁ (edd.), *Jaroslav Goll a jeho žáci*, s. 294-295.

konstrukce či z odhalení nějakého falzifikátu, stejně, jako mohou dokumentovat okamžiky zklamání jeho např. heuristických očekávání apod.

Zatímco s typem *historických* emocí se v Gollově díle – byť jen ojediněle – můžeme setkat, *historiografické* emoce se u něho vyskytují jen zcela výjimečně.⁸⁸⁵ Je to především důsledek „psychologie“ jeho vědecké práce, jež se při tvorbě úsudku vyznačovala spíše střízlivou systematickostí, než emocionálně vypjatější spontánní intuicí,⁸⁸⁶ ačkoli např. jeho vyjádření o básni *Oldřich* z Rukopisu Královédvorského, která podle Golla již „na první pohled“ vykazuje zjevné podobnosti s Dalimilem, o určitých projevech intuice svědčí.⁸⁸⁷ Nelze je však nijak přeceňovat.⁸⁸⁸

Vzhledem k již výše analyzovaným symptomatickým rysům Gollova dějepisného stylu nás patrně nepřekvapí, že některé projevy emocionality jsou ukryty v náhle se objevujících úvahových glosách. Jednou z nejpůsobivějších je Gollovo vlastenecké vyznání, jež by zřejmě nejlépe vyhovovalo kategorii propedeutických napomenutí. V *Palackého programu práce historické* píše: „já aspoň nemohu si mysliti Čecha, kterékoli konfese, a také kterékoli politické strany, jenž maje vypravovati o tom, co následovalo po Bílé Hoře, by zůstával zcela klidným a chladným, spokojuje se pouhým vysvětlením, jak tyto věci přišly...“⁸⁸⁹ Vlastenectví patřilo, jak víme, k hlavním pilířům formující se duševnosti mladého Golla. Citové projevy lásky k vlasti tak bohatě nacházíme zvláště v jeho vůbec nejranějších, romantismem stigmatizovaných textech, otiskovaných již v šedesátých letech v *Lumíru*. Je však třeba vzít v potaz, že jejich expresivní dikce, sugesce i syntetický charakter vypovídají jen velmi málo o autenticitě vlastního Gollova stylu, neboť vznikaly pod evidentním vlivem Palackého myšlenkové i stylistické výstavby *Dějin národu českého*.⁸⁹⁰

V pozdějších Gollových dílech spatřujeme výraznější projevy emocí skutečně již jen příležitostně. Logicky zejména v polemikách a konečně v tomto směru zcela jedinečném textu, kterým je Gollův nekrolog jeho žáku Ladislavu Hofmanovi. V Gollovi jakoby se v sychravých podzimních dnech roku 1903, kdy Hofman umíral, znovu probudil romantický duch lyrického básníka, sdělujícího světu svůj splín: „*Když jsme dne 6. listopadu na*

---

⁸⁸⁵ Jejich příkladem je např. Palackého metaforický postesk: „[...] na prahu X. století, vysychají nám najednou všechny ty prameny, ze kterýž jsme nějakou dosavadních dějin známost čerpati mohli; a ze vzbouřeného moře skutků celé čtvrti století nenaskytují se nám již napotom než jednotlivé krůpěje, žízeň skoumatelovu více dráždící nežli uhašující.“ F. PALACKÝ, *Dějiny národu českého v Čechách a v Moravě*, s. 43-44.

⁸⁸⁶ Srov. Z. BENEŠ, *Gollovec Josef Pekař?*, s. 338.

⁸⁸⁷ J. GOLL, *Historický rozbor*, s. 8.

⁸⁸⁸ Srov. V. NOVOTNÝ, *Jaroslav Goll*, s. 278.

⁸⁸⁹ J. GOLL, *Palackého program práce historické*, s. 31.

⁸⁹⁰ Viz J. GOLL, *Slovo o naší literatuře*; Jaroslav GOLL, *O některých důležitých momentech českých dějin*, *Lumír* 2, 1866, s. 123-124.

Brněnském hřbitově stáli nad otevřeným hrobem Ladislava Hofmana, přišla mi vzpomínka na onen den, kdy nám vykládal Tertulliana... Corona militis: mladý vojín, jenž sňal věnec s hlavy – on nechce sloužit dále... On chtěl dále sloužit. Ale chladná ruka se dotkla jeho skráně a sňala věnec s hlavy, který si byl vysloužil...“⁸⁹¹ Žádný z Gollových textů ani v rámci ostatních nekrologů není psán tak dojemným a teskným tónem, jako právě tento. Není divu. Goll tehdy ztratil jednoho ze svých nejoblíbenějších studentů, do jehož budoucnosti vkládal ze všech snad vůbec největší naděje.⁸⁹² Oba muže spojovaly vzájemné lidské sympatie, vyplývající z podobné univerzálnosti jejich ducha, majícího touhu skloubit historii s uměním, o čemž, jak víme, sníval v Hofmanově věku také mladý Goll. Stejně jako jeho učitel, miloval i Hofman tvorbu polských básníků a nostalgické verše psal i on sám. Nebyla to však jenom subjektivní blízkost povah a zájmů, ale také faktory objektivní, jež mezi Gollem a Hofmanem vytvářely silné intimní pouto. Mladý historik byl pro českou historiografii (a společenské vědy obecně) velkým příslibem. Disponoval neobvykle hlubokým zájmem o filozofii, literaturu i politiku.⁸⁹³ Projevoval přirozený smysl pro interdisciplinaritu a měl nejlepší předpoklady k psaní koncepčně promyšlených syntéz.⁸⁹⁴ Během studijního pobytu v Berlíně a Paříži se navíc naučil „dýchat světový vzduch“⁸⁹⁵ a jako jediný z Gollových žáků již tehdy intenzivně vnímal aktuální teoretické a metodologické proudy evropského myšlení. Není tedy přílišnou nadsázkou říci, že Hofmanovým úmrtím Goll pochoval takřkajíc již druhého syna, který se měl stát jeho pokračovatelem a chloubou.⁸⁹⁶ I proto psal onu posmrtnou vzpomínku s tak silným emocionálním pohnutím, které prosáklo i do explicitních partií textu.

Stojíme-li již nad Gollovou čistě dějepisnou produkcí, těžko v ní, mimo polemik, najdeme emotivnější text, než je *Colbert a věda i umění*. Jedná se o jeden z vůbec prvních Gollových vědeckých počinů, který psal během své návštěvy Paříže coby šestadvacetiletý stážista. Současný historik francouzských kulturně-politických dějin colbertovské éry sáhne po tomto

---

⁸⁹¹ J. GOLL, *Ladislav Hofman*, s. 160.

⁸⁹² K tomu viz Dagmar BLÜMLOVÁ, *Teskný historik Ladislav Hofman*, České Budějovice 2005, s. 117.

⁸⁹³ Nelze proto přikývnout tvrzení J. Prokeše, že „nikdo ze školy Gollovy nebyl ani filosoficky založen, ani filosoficky dostatečně vzdělán.“ J. PROKEŠ, *Základní problémy českých dějin*, s. 13.

⁸⁹⁴ Viz Tomáš VOJTĚCH, *Ladislav Hofman. (Ke kritice českého buržoazního historismu začátkem 20. století)*, in: *Sborník k dějinám 19. a 20. století* 6, 1979, s. 199–221.

⁸⁹⁵ Jde o parafrázi Gollova imperativu mladému Pekařovi. Viz Gollův dopis Pekařovi z 19. června 1894, in: J. KLIK (ed.), *Listy úcty*, s. 47.

⁸⁹⁶ Metaforu o otci a synu pronesl v souvislosti s Hofmanem sám Goll. V listu zaslaném Juliu Glücklichovi, Hofmanovu nejbližšímu příteli, Goll sentimentálně pronesl: „Kdo stál nad otevřeným hrobem svého dítěte, ten zkusil bol, nad který většího již nepozná. Mně je souzeno, poznati takový bol v životě podruhé. Neboť tomu přirozenému svazku, jenž poutá rodiče a děti, nejbližší a nejpříbuznější je ten svazek, jenž pojí učitele a žáka.“ A AV ČR, fond Julius Glücklich, kart. 2, inv. č. 53, Gollův list Glücklichovi ze 6. listopadu 1903, č. 17. Dále viz D. BLÜMLOVÁ, *Teskný historik Ladislav Hofman*, s. 119.

textu samozřejmě maximálně v rámci bibliografické úplnosti. Ovšem o to více je třeba tento článek ocenit jako historiografický pramen k poznání mezních forem Gollova dějepisného stylu, které se na jiných místech jeho díla již nevyskytují. Žádná jiná Gollova práce tak autenticky nedokumentuje onu nelehkou konverzi z roku 1872, kdy se definitivně rozhodl „obětovat poesii na oltář vědy.“⁸⁹⁷ Věnujme krátkou pozornost alespoň dvěma příkladům. V první části článku nacházíme pozoruhodný dikční rys, kdy Goll prostřednictvím du-formy francouzskému ministrovi jakoby přikazuje, co má vykonat: „palác nahrad' zároveň pevnost, s které by bylo lze obyvatelstvo na uzdě držet, a poskytnij již vnějškem mocný obraz síly a moci!“⁸⁹⁸ Druhým příkladem je u Golla jinak dosti výjimečné užití citoslovce: „později mu zaslal dvě znělky, které byl sám na oslavu válečné výpravy královny složil, a ejhle! vrátily se s dvěma znělkama novými.“⁸⁹⁹

Pokud běží o citové zabarvení Gollových vrcholných historiografických textů, nelze samozřejmě opomenout vysoce expresivní předmluvu k *Historickému rozboru básní RK*. Goll nikdy nebyval ve svých veřejných projevech patetický, v případě svého příchodu na bojiště sporu o Rukopisy však učinil výjimku.⁹⁰⁰ Měl k tomu pádný důvod, neboť vstupoval do již probíhajícího boje a věděl, že mezi historiky zůstane proti Tomkově a Kalouskově autoritě v podstatě osamocen. Emler vyjadřoval své pochybnosti o pravosti Rukopisů z oddané vlastenecké loajality jen v soukromí⁹⁰¹ a Rezek diplomaticky odmítl otisknout Gollovu stať ve svém *Sborníku historickém*,⁹⁰² k čemuž jej vedla především osobní závazanost Tomkovi⁹⁰³ a koneckonců i příbuzenská spjatost s Palackým založenou „vůdčí

⁸⁹⁷ Cit. dle J. MAREK, *Jaroslav Goll*, s. 89.

⁸⁹⁸ J. GOLL, *Colbert a věda i umění*, s. 205.

⁸⁹⁹ J. GOLL, *Colbert a věda i umění*, s. 212.

⁹⁰⁰ A AV ČR, fond Jaroslav Goll, kart. 8, inv. č. 418, Vzpomínky k 80. narozeninám, Anna Vetterová – Bečvářová: *Moje vzpomínky na univ. prof. Dra Jaroslava Golla*, s. 2. Právě nepřítomnost patosu v Gollově projevu byla jedním z prvků, jímž se jeho vystupování lišilo od teatrální expresivity Rezkova a později i Pekařova afektovaného stylu. Viz např. J. ŠUSTA, *Mladá léta*, s. 35-36; Z. KALISTA, *Po proudu života* 2, s. 10-11.

⁹⁰¹ Viz Václav VOJTÍŠEK, *Městské archivářství Emlerovo a jeho význam*, in: Památník Josefa Emlera, s. 96.

⁹⁰² Rezek uveřejnil pouze svou ambivalentní recenzi Gollova spisku, psanou záměrně tak, aby nepohoršila ani jednu ze zúčastněných stran. Viz Antonín REZEK (rec.), *Historický rozbor básní Rukopisu Královského: Oldřicha, Beneše Heřmanova a Jaroslava. Napsal prof. Dr. Jaroslav Goll. V Praze 1886. Nákladem spisovatelovým*, SH 4, 1886, s. 255-256. Roku 1910 Goll Rezkovo odmítnutí (viditelně z piety k nedávno zemřelému kolegovi) vydat jeho text omlouval stručným komentářem Jaroslav GOLL, *Z dopisu Ant. Rezka z r. 1886 (K sporu o tak zv. Ruk. Králov.)*, ČČH 16, 1910, s. 419.

⁹⁰³ B. Jiroušek vysvětluje Rezkovu celkovou apatii k rukopisnému sporu faktem, že nebyl specialistou na prameny raného středověku. Viz B. JIROUŠEK, *Antonín Rezek*, s. 194.

rodinou“ české intelektuální elity,⁹⁰⁴ jejíž fixace na rukopisný mýtus patřila k pilířům její „národní víry“.⁹⁰⁵

Goll se tedy ocitl, zvláště vzhledem ke svým kariérním vyhlídkám, v dosti stresové situaci a pro proslulou předmluvu svého *Historického rozboru* zvolil takovou formu, na kterou v rámci své dosavadní historiografické práce nebyl nikterak zvyklý. Její styl lze vystihnout třemi slovy: expresivita, sugesce a patos. Ačkoli můžeme tyto dikční vlastnosti vysvětlovat čistě z toho, že Goll ve vhodné chvíli opět jen poněkud „popustil uzdu“ svým persuasivním schopnostem, kterými se osvědčil již jako básník, při bližším ohledání je patrné, že předmluva k *Historickému rozboru básní RK* není spontánní erupcí básnicko-dramatické múzy, ale takticky promyšlenou formulační konstrukcí.

Sentimentální místa⁹⁰⁶ se tu střídají s odhodlanými proklamacemi⁹⁰⁷ i mentorskými poznámkami.⁹⁰⁸ Četné odvolávky na uznávané kapacity domácích i zahraničních historiků a literárních vědců, které se již v minulosti vyslovily proti pravosti domnělých staročeských památek,⁹⁰⁹ nebo alespoň reprezentovaly takové hodnoty, které se s pozicí obránců Rukopisů jevily jako neslučitelné,⁹¹⁰ měly pak Gollovi sloužit jako hlavní legitimizační nástroj, kterým ospravedlňoval svou názorovou pozici a současně ujišťoval čtenáře, že jeho příspěvek má ráz seriózní, čistě vědeckými důvody motivované polemiky, která navíc „jen“ rozvíjí kontinuitu názorového konsensu některých věhlasných jmen evropské vědy. Vědeckou polohu svého příspěvku se snažil podtrhnout i typicky „gollovskou“ zálibou v jinojazyčných citátech, ať už staročeských, kterými chtěl v rámci tématu poukázat na svou odbornou kompetenci, tak také slov latinského klasika,⁹¹¹ která jako závěrečná věta předmluvy jednak dokonala její celkově patetický ráz, a jednak opět evokovala skutečnost, že diskurz sporu je a má zůstat doménou intelektuálů.

---

⁹⁰⁴ Vypůjčuji si zde termín J. Štaifa. Viz J. ŠTAIF, *Palacký, Rieger, Bráf: vůdčí rodina v české národní elitě 19. století*.

⁹⁰⁵ Rezkova choť Bohuslava byla dcerou Palackému osobně velmi blízkého K. J. Erbena, jehož tři dcery byly po otcově smrti svěřeny do poručnictví Josefu Emlerovi.

⁹⁰⁶ Např. „*Práce moje [...] hotova byla již v dubnu t. r. Hledal jsem nakladatele a nenašel. Jedna odpověď zněla, že 'při nynější podrážděnosti obecnstva nelze již z ohledů obchodních vzítí na se vydání spisu'. Moje práce měla vyjít v jednom z našich vědeckých sborníků, a nesměla.*“

⁹⁰⁷ Např. „*Octne-li se jméno moje mezi tím aneb i potom na proskripční listině, mne to neleká.*“

⁹⁰⁸ Např. „*Ohlašuji napřed, že nesestoupím do té nekalé arény, odkud hlučí vřava, za kterou se stydětí musíme před sebou i před světem.*“

⁹⁰⁹ Zde uvádí především J. Dobrovského a B. Kopitara. Pro Gollův transnacionální vědecký program bylo rovněž příznačné, že sáhl také k autoritám zahraničního bádání, konkrétně k ruským historikům Lamanskému a Pypinovi.

⁹¹⁰ Zde odkazuje na citát Šafaříka a Palackého: „*Rücksichten auf Menschengunst und Menschenfurcht konnten und durften uns [dabei] nicht leiten.*“ Paul Joseph ŠAFAŘÍK – Franz PALACKY, *Die ältesten Denkmäler der böhmischen Sprache: Libuša's Gericht, Evangelium Johannis, der leitmeritzer Stiftungsbrief, Glossen der Mater verborum*, Prag 1840, s. 6.

⁹¹¹ Jednalo se o citát z Vergilia: „*Exoriare aliquis nostris ex ossibus ultor!*“

O emocionální vyhocenosti rukopisného sporu nemůže být jakýchkoli pochyb. Její stopy proto nacházíme i v ostatních Gollových rukopisných příspěvcích. Lze si přitom povšimnout, že ostrost jeho jazyka a četnost impertinentních poznámek postupně rostly. Zatímco polemická poloha předmluvy i samotného textu *Historického rozboru* byla spíše defenzivní, později nalézáme v Gollových polemických replikách i ofenzivnější výraz. Ten vysvítá např. z reakce na Kalouskovy argumenty, o kterých Goll praví, že „byly snad jen pro žert a obveselení čtenáře, aby se nenudil uvedený.“⁹¹² Podobně vyzněla také odpověď Ferdinandu Tadrovi.⁹¹³ Jediným historikem, ke kterému Goll zachovával povinnou úctu, zůstával Tomek.⁹¹⁴

S Tomkem do určité míry souvisela také jiná z celkového mála Gollových výrazně emotivně laděných polemik, které během svého života vedl. Byla jí na svého autora dosti ostrým tónem psaná recenzní brožura *Zur Geschichte des Hussitenkrieges*, obracející se proti knize mladého německého historika Simona Bindera. Skutečnost, že si tehdy Goll opravdu „nebral servítky“ nebyla zapříčiněna jen věcnou nesprávností některých Binderových vývodů, které byl i Goll ochoten omluvit jako typické „začátečnické chyby“,⁹¹⁵ ale především tím, že se Binder provinil vůči elementárním pravidlům etiky vědecké práce. Gollovi se totiž podařilo prokázat, že Binder ve svém pojednání nevycházel z vlastního studia původních pramenů – jak bez uzardění tvrdil – a na mnohých místech si bez sebemenšího odkazu pouze přisvojoval interpretace V. V. Tomka. Goll byl zjištěním, že Binderova práce je v podstatě nepřiznaným plagiátem čtvrtého dílu *Dějepis města Prahy* natolik pobouřen, že se rozhodl svého protivníka opravdu nešetřit a využívat i rétorických prostředků k jeho celkovému zesměšnění.⁹¹⁶

I seriózní vědecké polemiky bývají přirozeně doprovázeny emocemi a ani Jaroslav Goll nebyl v tomto směru výjimkou. Někdy svým emocím jen bezděky podléhal, ať už šlo o případy, kdy se druhá strana dopustila hrubých přestupků proti vědeckým zásadám, nebo se vážněji dotkla jeho osobní cti, na což byl při svých sklonech k ješitnosti zejména

---

⁹¹² J. GOLL, *Odpověď p. prof. Kalouskovi*, s. 33. Přestože útočnými nárazkami nešetřil ani Kalousek, považoval Gollovy námitky proti Rukopisům za ze všech nejrelevantnější. Viz J. MAREK, *Jaroslav Goll*, s. 166. Srov. Marie RYANTOVÁ, *Josef Kalousek a Jaroslav Goll*, in: B. JIROUŠEK – J. BLÜML – D. BLÜMLOVÁ (edd.), *Jaroslav Goll a jeho žáci*, s. 183-192; Otakar JOSEK, *Život a dílo Josefa Kalouska*, Praha 1922, s. 215-236.

⁹¹³ Viz J. GOLL, *Ještě jeden dodatek*.

⁹¹⁴ Viz J. GOLL, *Několik slov k odpovědi na pojednání prof. Tomka*.

⁹¹⁵ Viz J. GOLL, *Zur Geschichte des Hussitenkrieges*, s. 8.

⁹¹⁶ Goll např. píše: „[...] aber die Tendenz – ein gefährliches Ding – verleitet im blinden Eifer oft zu dem, was nach dem bekannten französischen Sprichworte 'tödtet' zum Lächerlichen.“ J. GOLL, *Zur Geschichte des Hussitenkrieges*, s. 1.

v pozdějším věku obzvláště choulostivý.⁹¹⁷ Jak ale svědčí zvláště jeho předmluva k *Historickému rozboru*, uměl Goll se svými emocemi také takticky pracovat a užívat jich jako mocného nástroje při budování persuasivní roviny svých textů.

Kromě výše zmíněných individuálních případů zhuštěné koncentrace emotivních projevů v některých Gollových textech, procházejí prvky citového zabarvení napříč jeho dílem především v podobě hodnotících soudů.

3.3.1 Hodnotící soudy

Od vystoupení bádenských novokantovců je uznáván všeobecný konsensus, že dějiny a hodnoty jsou spolu nerozlučně spjaty. Platí-li tento predikát, musí tvořit vzájemně spojené nádobý také dějepisectví a hodnocení.⁹¹⁸ Při zvažování role hodnot v historikově práci je však třeba mít v duchu Maxe Webera vždy na zřeteli kardinální distinkci mezi *hodnotovým* a *hodnotícím* přístupem.⁹¹⁹ Hodnotový přístup – ono weberovské *Wertbeziehung* jako *vztažení k hodnotám*, resp. *hodnotovým idejím* (*Wertideen*) – slouží historické vědě jako základní instrument k odhalování kulturních významů historických jevů, na jejichž základě můžeme studovanému jevu porozumět.⁹²⁰ Z hlediska historikových kompetencí je tomu poněkud problematičtější v případě přístupu *hodnotícího*, kterému již nestačí jen *porozumět* výsekům minulosti skrze vztažení k určitým kulturním hodnotám, ale usiluje rovněž o vynesení jistého *etického* či *estetického soudu* nad jednáním minulých aktérů.⁹²¹

O otázce přípustnosti historikova hodnocení minulosti přemýšlel také Jaroslav Goll. Nutno říci, že jeho myšlenkové pochody byly v tomto směru mnohem složitější, než tvrdí některé povrchní charakteristiky, ztotožňující Gollovo historické myšlení s ideálně-typickým modelem historika-„pozitivisty“, jenž musí z principu nekompromisně odmítat každé snahy vnášet do „objektivního“ popisu dějin jakékoli subjektivní hodnotící soudy.⁹²² Nejenom, že si Goll historikovo hodnocení minulosti připouštěl jako závažný metodologický problém, ale

---

⁹¹⁷ Např. roku 1907 kulminovala Gollova a Pekařova polemika s Čeňkem Zíbrtem. Goll tehdy velmi podrážděně zareagoval na Zíbrtovu neadresnou narážku, v níž byl nepřímou nazván *nedoukem*. Viz ČCH 13, 1907, s. 111-112.

⁹¹⁸ Srov. Jiřina POPELOVÁ, *Dějiny a hodnocení*, Praha 1940.

⁹¹⁹ Viz např. Jan HORSKÝ – Zdeněk R. NEŠPOR, *Historická antropologie? Metodické problémy a paradoxy na pomezí dějepisectví, sociologie a sociální antropologie*, Kuděj 6, 2004, s. 63.

⁹²⁰ Viz Max WEBER, „Objektivita“ *sociálněvědního a sociálněpolitického poznání*, in: Max WEBER, *Metodologie – sociologie – politika*, Miloš HAVELKA (ed.), Praha 1998, s. 7-63. Srov. zvl. Jan HORSKÝ, *Pojem „hodnot“ a „kulturních hodnot“*, in: J. HORSKÝ (ed.), *Kulturní a sociální skutečnost*, s. 153-185; J. HORSKÝ, *Noetika kulturních věd Maxe Webera a české dějepisectví*, s. 24-26. Dále srov. např. P. VEYNE, *Jak se píšou dějiny*, s. 95.

⁹²¹ Srov. Z. BENEŠ, *Historický text a historická skutečnost*, s. 29-30.

⁹²² Viz M. SKŘIVÁNEK, *Základy historické kritiky*, s. 110. Už Kamil Krofta postřehl, že např. Gollův na první pohled ryze faktografický text o Jednotě bratrské je ve skutečnosti autorovou apologií prvotního bratrství proti jeho pozdějším proudům. Viz K. KROFTA, *Práce Jaroslava Golla o českém hnutí náboženském I.*, s. 4.

i ve svých vlastních výkladech užíval četné množství místy velmi šťavnatých kvalitativních přívlastků. Jen namátkou si poslechněme, co znělo sálem při jedné z Gollových univerzitních přednášek: „*smrt C/aesara/ byla neštěstím pro Řím. Republika se nedá udržet: ale převrat takový spojen vždy s katastrofou válek/y/ občanské, jež je vždy neštěstím pro národ, ať se vede pro víru či pro politiku.*“ A v podobném duchu pokračuje i v příštích hodinách: „*počátek vlády Aug/ustovy/ byl dobrodiním pro říši.*“⁹²³ Domnívám se, že tyto náhodně vybrané ukázky poskytují jistě dosti pádný důvod k tomu, abychom Gollovým hodnotícím soudům vyhradili určité místo i v rámci typologie symptomatických rysů jeho dějepisného stylu.

Teoreticky vycházel Goll z názoru, že tvorba hodnotících soudů je pro každého člověka věcí přirozenou a nelze ji tedy zcela eliminovat ani v myšlení historika: „[...] *oceňování osob historických ze stanoviska ethického se také při historikovi dostaví, t. j. při historikovi konkrétním, jenž nikdy člověkem býti nepřestává. Historie takového posuzování nezapovídá nikomu, ani historikovi. Tento však překročuje hranice její, jakmile taký soud pronáší. A proto neplatí o historii: 'die Weltgeschichte ist das Weltgericht'.*“⁹²⁴ Východiskem z této situace se části gollovského dějepisectví stal určitý kompromis, podle kterého se historik nemusí zdráhat pronášet hodnotící soudy o minulosti, ale pouze s použitím hodnotových parametrů studované doby. Ocitáme se tím u prapočátků již u Golla kořenící linie tzv. české rozumějící historiografie, k jejímž základním metodologickým axiomům patřil předpoklad, že minulost lze *hodnotit* na základě intuitivního vnímání *hodnotových* měřítek minulosti, které historik poznává díky svému subjektivnímu přenesení se do „zeitgeistu“ studovaného jevu.⁹²⁵

Nevnášet do oceňování minulých dějů anachronické hodnoty a posuzovat historickou skutečnost vždy jen podle toho, „*co v době její za dobré a špatné platilo,*“⁹²⁶ patřilo k základním krédům Gollovy metodologie.⁹²⁷ Do myšlení středního věku proto nemáme např. vnášet teorii, kterou formuloval až Montesquieu,⁹²⁸ podobně, jako musíme při hodnocení středověkých konfliktů brát v potaz, že „*nesmyslné plenění a pálení patřilo v té době k válce.*“⁹²⁹ Goll si však postupem času stále silněji uvědomoval, že hodnoty, čerpané z „*ducha doby*“, nám mohou sloužit jen k adekvátní *deskripci průběhu* historického dění. Avšak v momentě, kdy už historik nechce historickou skutečnost pouze *popisovat*, ale také

---

⁹²³ A AV ČR, fond Jaroslav Goll, kart. 6, inv. č. 397. Dějiny římské v době císařské, s. 3-4, 64.

⁹²⁴ J. GOLL, *Dějiny a dějepis*, s. 15.

⁹²⁵ Blíže viz zvl. Jan HORSKÝ, *Doba, duch doby*, in: J. HORSKÝ (ed.), *Kulturní a sociální skutečnost v dějepisném myšlení*, s. 119-152.

⁹²⁶ J. GOLL, *Dějiny a dějepis*, s. 15.

⁹²⁷ Viz např. J. GLÜCKLICH, *Jaroslav Goll zemřel*, s. 1; K. STLOUKAL, *Jaroslav Goll*, s. 118.

⁹²⁸ ANM, fond Karel Kazbunda, kart. 85, inv. č. 1874, Goll, J.: *Anglické dějiny 16. a 17. století*, s. 8.

⁹²⁹ J. GOLL, *Čechy a Prusy*, s. 116.

interpretovat, tj. *zhodnotit její historický význam*, dochází k situaci, kdy se mu již autentická hodnotová měřítko „ducha doby“ stávají irelevantními, protože *význam* historického jevu lze ocenit jen s časovým odstupem, kdy se sice vlivem postupného „zapomínání“ stále více vzdalujeme od faktograficky přesného a detailního zachycení minulých událostí, ale zase již známe důsledky, které daný jev vyvolal, což nám umožňuje přiřknout mu určitý historický význam.⁹³⁰ Proto Goll říká: „*co nazýváme významem historickým některé věci, poznáváme obyčejně anebo aspoň poznáváme lépe teprve v distanci historické*“⁹³¹

Z uvedených poznámek je patrné, že Gollovo historické myšlení v určitých bodech výrazně překračovalo obvyklé metodologické standardy české historiografie konce 19. století. Již tehdy si totiž prokazatelně uvědomoval, že „*hodnota historických zjevů v nich není obsažena jako cukr v ovoci*“,“⁹³² což jako naivní přelud vytýkal Pekařovi Jan Slavík ještě na počátku třicátých let 20. století. Při hodnocení – ve smyslu přisuzování historického významu dějinným událostem – je tedy historik dle Golla z principu nucen pracovat se schématy a kritérii, které jsou umělým konstruktem pozdější doby, tj. jsou produktem oné *distance historické*, která jako jediná může na základě sledování důsledků, jež daná minulá skutečnost vyvolala (ono gollovské *vaticinatio ex eventu*) přiřknout studovanému jevu určitý význam.⁹³³ A právě proto, že hodnocení historických jevů se odvíjí vždy od konkrétního místa, které dějepisec při pohledu na studovanou skutečnost momentálně zaujímá v kauzální linii pozdějšího historického dění, i „*karakteristiky period dějinných mívají jen relativní platnost*.“⁹³⁴ Absolutně by totiž význam historických jevů mohla zhodnotit až věčnost.⁹³⁵

Bylo by samozřejmě pošetilé srovnávat Gollovy, spíše intuitivní postřehy s výsledky systematického studia axiologických problémů historiografie, které reprezentoval zvláště Max Weber a v českém prostředí jím přímo ovlivnění Jan Slavík⁹³⁶ a Bedřich Mendl.⁹³⁷ Goll

---

⁹³⁰ Viz Jan SLAVÍK, *Dějiny a přítomnost (víra v Rakousko a věda historická)*, in: M. HAVELKA (ed.), *Spor o smysl českých dějin*, s. 631.

⁹³¹ J. GOLL, *Válka o země koruny české*, s. 3. Z „perspektivy konce“ pronášel Goll etické hodnocení např. činů císaře Octaviana. Rolník měl za jeho vlády „*ustoupiti vojákovi*. [...] *Byla to věc nespravedlivá a neslušná, přesto Octav/ianus/ vedl si šetrně*.“ NA, fond Kybalova pozůstalost, kart. 24, inv. č. 39, Poznámky k přednáškám J. Golla. *Dějiny římské v době císařské*, ZS 1902-1903, arch 1, s. 5-6.

⁹³² Viz J. SLAVÍK, *Dějiny a přítomnost*, s. 632.

⁹³³ Srov. J. POPELOVÁ, *Dějiny a hodnocení*, s. 12an.

⁹³⁴ J. GOLL, *Arnošt Denis*, s. 174. Ke Gollovu axiologickému relativismu viz zvl. Jiřina POPELOVÁ, *Tři studie z filosofie dějin. Příspěvek k problematice bytí a dění*, Praha 1947, s. 105-198; Karel ŠTEFEK, *Spory o pojetí českých dějin*, Hradec Králové 1986, s. 97-98.

⁹³⁵ Viz J. POPELOVÁ, *Dějiny a hodnocení*, s. 13.

⁹³⁶ Viz Miloš HAVELKA, *Max Weber ve sporu o smysl českých dějin aneb O Slavíkově čtení novokantovské metodologie věd o kultuře*, in: Lukáš BABKA – Petr ROUBAL (edd.), *Život plný střetů. Dílo a odkaz historika Jana Slavíka (1885-1978)*, Praha – Červený Kostelec 2009, s. 97-108.

⁹³⁷ Viz Jan HORSKÝ, *Bedřich Mendl a noetika Maxe Webera*, in: *Velké osobnosti Filozofické fakulty Univerzity Karlovy 7. Bedřich Mendl. Profesor hospodářských dějin Univerzity Karlovy. 1892-1992*, Praha 1997, s. 71-78.

by zajisté nepřipustil, že práce s hodnotami je integrální součástí procesu poznávání minulosti jako takového, ale hájil by tezi, že historickou skutečnost musíme skrze genetický výklad vždy nejprve poznat a teprve potom ji lze pomocí určitých hodnotících měřítek ocenit.⁹³⁸ Přesto se však – jak jsem načrtl shora – v jeho úvahách o problému historického hodnocení objevují prvky, které viditelně překračují rigorózní program „pozitivistické“ historiografie, za jehož ztělesnění bývá Jaroslav Goll obvykle považován.

Po stručném teoretickém úvodu přejdeme nyní ke konkrétním ukázkám Gollových hodnotících soudů. Klíčovou pozici v nich zaujímají charakteristiky historických osobností, zvláště pak panovníků. Pokud budeme hledat hlavní kritéria, podle kterých Goll tyto osobnosti hodnotil, zjistíme, že zde směřoval jak nadčasová hlediska etická (tj. mravní přípustnost jejich jednání), tak také autentická měřítka dobová, k nimž patřilo např. oceňování panovníků podle míry územního rozmachu, který za jejich vlády daná země zaznamenala. Jako „rozmnožitel říše“ tak sklízí od Golla pozitivní hodnocení např. „poslední znamenitý král na trůně anglickém“ Vilém Oranžský,⁹³⁹ dále „nejskvělejší zjev novověkého absolutismu“ Ludvík XIV.,⁹⁴⁰ „mocní“ první dva z českých Boleslavů,⁹⁴¹ „nejznamenitější Piastovec“ Boleslav Chrabrý,⁹⁴² „veliký kníže Vitold“⁹⁴³ i litevská knížata Kestutis a Olgerd, jejichž vláda byla „nejstkvělejší doba Litvy.“⁹⁴⁴ Negativně jsou naopak hodnoceni především ti panovníci, za jejichž vlády došlo k územním ztrátám. Patří sem jak „bídny“ Boleslav III.,⁹⁴⁵ tak „špatný král“⁹⁴⁶ Jan Bezzemek.⁹⁴⁷

Poměrně expresivní je Gollovo hodnocení Eduarda I. jako „výborného krále“,⁹⁴⁸ jehož první léta panování jsou „doba šťastná.“⁹⁴⁹ Z etického hlediska pak označuje např. vládu Viléma II. Ryšavého za „špatnou“⁹⁵⁰ stejně, jako vládu Karla II.,⁹⁵¹ k níž dodává, že vláda Jakuba II. byla „ještě horší.“⁹⁵² Patrně nejhorší „vysvědčení“ vystavil Janu Bezzemkovi:

---

⁹³⁸ Viz J. GOLL, *Vznik anglického parlamentu*, s. 6.

⁹³⁹ J. GOLL, *Vznik anglického parlamentu*, s. 5.

⁹⁴⁰ J. GOLL, *Vznik anglického parlamentu*, s. 3.

⁹⁴¹ J. GOLL, *Čechy a Prusy*, s. 5.

⁹⁴² J. GOLL, *Čechy a Prusy*, s. 42. Srov. NA, fond Kybalova pozůstalost, kart. 24, inv. č. 38, Poznámky z přednášek J. Golla. Dějiny středověku, ZS 1899-1900, s. 47. Goll zde uvedl, že Boleslav Chrabrý byl nejlepším polským panovníkem až do Vladislava Lokýtky.

⁹⁴³ J. GOLL, *Čechy a Prusy*, s. 182, 194.

⁹⁴⁴ J. GOLL, *Čechy a Prusy*, s. 79.

⁹⁴⁵ J. GOLL, *Čechy a Prusy*, s. 5.

⁹⁴⁶ J. GOLL, *Vznik anglického parlamentu*, s. 15.

⁹⁴⁷ Za slabého krále však Goll považoval i Matyáše Korvína. Viz J. GOLL, *Čechy a Prusy*, s. 305.

⁹⁴⁸ J. GOLL, *Vznik anglického parlamentu*, s. 21.

⁹⁴⁹ J. GOLL, *Vznik anglického parlamentu*, s. 21.

⁹⁵⁰ J. GOLL, *Vznik anglického parlamentu*, s. 14.

⁹⁵¹ Viz J. GOLL, *Vznik anglického parlamentu*, s. 4.

⁹⁵² Viz J. GOLL, *Vznik anglického parlamentu*, s. 4.

„špatnou a nešťastnou byla vláda Janova v každém ohledu,“⁹⁵³ píše ve *Vzniku anglického parlamentu* a znovu opakuje, že Jan byl „špatný král.“⁹⁵⁴

Z nekorunovaných hlav podrobil hodnotící kritice např. biskupa Jednoty bratrské Lukáše Pražského, který se podle Golla postavil k památce Chelčického „nevděčně.“⁹⁵⁵ Morální kritice neunikli ani někteří papežové: v 10. století prý usedají „na stolec svatého Petra mužové nehodní.“⁹⁵⁶ Vavřinec z Březové je pak Gollovi „nejznamenitější český dějepisec doby husitské“⁹⁵⁷ a František Palacký „největší muž, jenž v těchto sto letech vyšel z národa českého.“⁹⁵⁸ Kromě celkového ohodnocení historických osobností si Goll všímal i dílčích momentů jejich života a díla. Hovoří např. o Riegerově *znamenité, podivuhodné řeči*,⁹⁵⁹ o „hrozném barokním jazyku“ Františka Pubičky⁹⁶⁰ či o *nešťastné formě* díla Gelasia Dobnera.⁹⁶¹ Jako „neocenitelný spis“⁹⁶² pak ocenil např. Palackého *Würdigung*.

Své hodnotící soudy Goll pochopitelně nevázal jen na historické osobnosti, ale také na události a epochy. Rok 1620 je mu rokem „katastrofy,“⁹⁶³ přelom 17. a 18. století označuje za „nejmrtvější a nejsmutnější dobu českých dějin“⁹⁶⁴ a ve Valdštejnově „tragedii by nebylo hloubky historické, kdyby to nebyla zároveň tragedie české emigrace.“⁹⁶⁵

Je rovněž patrné, že hodnotící soudy dávaly Gollovi vhodnou příležitost nechat vyniknout některé historické kontrasty, které formuloval prostřednictvím efektních binárních opozic. Žižka je mu např. mužem, „jenž měl za sebou minulost dobrodružnou a dosti neslavnou, před sebou však budoucnost velkou a stkvělou.“⁹⁶⁶ V přemyslovských Čechách zase „po mocných Boleslavech, prvním a druhém, přišel bídný třetí“⁹⁶⁷ a konečně: „co se nepodařilo nejznamenitějšímu Piastovci Boleslavu Chrabrému, připadlo takorba samo sebou tomuto chabému Přemyslovi (Václavu II., pozn. RP.).“⁹⁶⁸

Uvedené ukázky, myslím, dostatečně vypovídají o reflektovanosti Gollova užívání hodnotících soudů. Nejenom, že si v souvislosti s nimi kladl podstatné metodologické

---

⁹⁵³ J. GOLL, *Vznik anglického parlamentu*, s. 14.

⁹⁵⁴ J. GOLL, *Vznik anglického parlamentu*, s. 15.

⁹⁵⁵ J. GOLL, *Petr Chelčický*, s. 4.

⁹⁵⁶ MZA, fond František Kameníček, krab. X, folio 158, *Dějiny středního věku*, s. 283.

⁹⁵⁷ J. GOLL, *Mistr Vavřinec z Březové a jeho spisy*, s. XX.

⁹⁵⁸ J. GOLL, *Palackého program práce historické*, s. 28.

⁹⁵⁹ J. GOLL, *Arnošt Denis*, s. 181.

⁹⁶⁰ J. GOLL, *František Palacký*, s. 69.

⁹⁶¹ J. GOLL, *Palackého program práce historické*, s. 29.

⁹⁶² J. GOLL, *Historický rozbor*, s. 6.

⁹⁶³ J. GOLL, *Arnošt Denis*, s. 167.

⁹⁶⁴ J. GOLL, *Arnošt Denis*, s. 169.

⁹⁶⁵ J. GOLL, *Arnošt Denis*, s. 168.

⁹⁶⁶ J. GOLL, *Čechy a Prusy*, s. 119.

⁹⁶⁷ J. GOLL, *Čechy a Prusy*, s. 5.

⁹⁶⁸ J. GOLL, *Čechy a Prusy*, s. 42.

otázky, ale – jak vidno zvláště z předchozího odstavce – byl evidentně schopen využívat vedle axiologického a noetického také jejich potenciálu estetického a pracovat s hodnotícími soudy rovněž jako s působivým stylistickým efektem, který významným způsobem participoval na celkovém čtenářském dojmu z Gollova dějepisného stylu.

3.4 INTERPUNKCE

Jestliže Gollův dějepisný a obecně rétorický styl disponuje určitým charakteristickým symbolem, je jím bezesporu pověstná gollovská trojtečka. Patří totiž k základním identifikačním znakům dějepisného stylu svého autora, a to nejenom tím, že jako grafém vtiskuje jeho textům charakteristickou vizuální „tvář“, ale především proto, že svou sémantikou odkazuje k hlubinným strukturám jeho historického myšlení. Je tedy nasnadě, že funkce Gollových trojteček dalece překračuje gramatickou roli interpunkčního znaménka, coby pouhé členící jednotky textu.⁹⁶⁹

Sémantika některých interpunkčních znamének je obecně velmi cenným prostředkem k poznání historického myšlení českých historiků druhé poloviny 19. století. Právě na jejím půdorysu vznikla v českém dějepisectví jedna z mála výstižných komparací dějepisného stylu Jaroslava Golla a Antonína Rezka.⁹⁷⁰ Jejím autorem byl Josef Pekař, který u příležitosti Rezkovy úmrtí bystře poznamenal: *„Jako je drobným charakteristickým detailem slohu Gollova trojtečka, uzavírající přemítavě či vlastně neuzavírající melancholické antithesy nebo vtipné pointy, tak byl dokumentem Rezkovy verry a temperamentního vzrušení vykřičník.“*⁹⁷¹

Z Pekařova postřehu však nelze vytvořit plošné schéma. Vykřičník byl sice symbolem Rezkovy expresivní, vášnivě a impulzivní osobnosti, která tvořila působivý kontrast vůči Gollově jemné distingovanosti, ale analýzou vykřičníků lze dospět k zajímavým zjištěním také v případě zkoumání dějepisného stylu Gollova. Jelikož je v jeho dílech frekvence vykřičníků velmi nepravidelná, nelze jejich užívání považovat za pouhý mechanický návyk, ale naopak za reflektovanou činnost, k níž autora vedou jasné důvody.⁹⁷² Je přirozené, že

---

⁹⁶⁹ Srov. Miloslav SEDLÁČEK, *K základním otázkám interpunkce v češtině*, Naše řeč 69, 1986, s. 121-131.

⁹⁷⁰ Později na ni navázal R. HOLINKA, *Dílo Josefa Pekaře*, s. 35.

⁹⁷¹ Josef PEKAŘ, *Antonín Rezek*, ČČH 15, 1909, s. 145. Pekařovu charakteristiku Gollových trojteček později doslovně převzal Václav VOJTÍŠEK, *Jaroslav Goll*, ČSPSČ 24, 1916, s. 78.

⁹⁷² Úskalí pro analýzu Gollových vykřičníků spočívá spíše v tom, že během opětovných vydávání jeho spisů docházelo i k redakčním korekcím interpunkčních znamének. Např. ve studii *Poměry evropské po bitvě na Bílé Hoře* z roku 1875 nenásleduje narozdíl od jejího přetisku z roku 1928 vykřičník po slovech „podivuhodná krátkozrakost“, vyjadřujících Gollův údiv nad laxním podceněním hrozící bitvy ze strany Friedricha Falckého. Viz J. GOLL, *Poměry evropské po bitvě na Bílé Hoře*, ČČM 49, 1875, s. 359; a J. GOLL, *Poměry evropské po bitvě na Bílé Hoře*, in: J. GOLL, *Vybrané spisy drobné II.*, s. 169.

vykřičníky, jako výrazy citového zabarvení textu, nacházíme zejména v polemikách a recenzích. Jen v *Historickém rozboru* jich nalezneme více než deset⁹⁷³ a v článku z roku 1892, vracejícímu se ještě k rukopisné tematice, můžeme na pouhých šesti stranách napočítat deset vykřičníků, nezdá se následujících bezprostředně za sebou a tvořících jakési vykřičníkové trsy.⁹⁷⁴ Poměrně hojně se vykřičníky objevují také v historických dílech, psaných volnější literární formou, tedy především v *Čechách a Prusech*.⁹⁷⁵ Vzhledem k tomu, že vykřičníky Goll téměř neužíval ve studiích, jež byly koncipovány jako vysoce seriózní akademická pojednání, lze soudit, že vykřičníky nepovažoval za příliš vznešený stylistický prvek, který se díky svému emocionálnímu náboji hodí spíše pro polemiky a jako persuasivní nástroj rovněž pro čtenářsky populární výpravná díla. Jestliže se tedy např. v Gollových studiích z náboženských dějin s vykřičníky přece jenom výjimečně setkáváme, je tomu zpravidla v momentech, kdy chce autor zdůraznit význam svého nového objevu: např. „*Valdenští jsou starší Petra!*“⁹⁷⁶ Jen jeden jediný vykřičník nacházíme ve stati o Palackém, kde jím Goll podtrhuje jedno ze svých propedeutických napomenutí: „*ve vědecké práci často záslužné jest již položení otázky, a někdy i záslušnější než nalezení odpovědi!*“⁹⁷⁷

Kromě snahy zdůraznit nějakou skutečnost se u Golla vyskytuje také tendence, ironizovat s pomocí vykřičníků určité paradoxy či nonsensy. V takovém případě používal vykřičníky v závorce, např. při reakci na záměnu tatarského vpádu 1241 za nájezd Kumánů z roku 1254, kterou v kronice Přibíka Pulkavy odhalil již Palacký;⁹⁷⁸ nebo na názor Ernsta Denise o vazbách mezi Valdenskými a bogomily.⁹⁷⁹

Vidíme tedy, že vykřičníky se u Golla objevují v souladu s obecnými konvencemi a nevyskytují se příliš často. Pro poznání jeho myšlení je však důležitá Gollova evidentní zdrženlivost vůči těmto afektovaným článkům dikce, kterým se v zájmu zachování distinkovanosti svých výpovědí snažil spíše vyhýbat.

Naopak zcela jedinečnou roli hraje v jeho dějepisném stylu proslulá trojtečka. I ona je nedílně spojena s autorovými emocemi,⁹⁸⁰ zároveň má však také své racionální jádro, vycházející z hlubinných intencí Gollova historického myšlení.⁹⁸¹

---

⁹⁷³ Viz J. GOLL, *Historický rozbor*, s. 2, 29, 51, 56, 57, 59, 70, 85, 87.

⁹⁷⁴ Viz J. GOLL, *Ottův slovník naučný*, s. 34, 35, 38, 39.

⁹⁷⁵ Viz J. GOLL, *Čechy a Prusy*, např. s. 8, 36, 109, 136, 187, 233.

⁹⁷⁶ J. GOLL, *Valdenští a Čechy*, s. 271. Další vykřičník pak na s. 277.

⁹⁷⁷ J. GOLL, *František Palacký*, s. 99.

⁹⁷⁸ Viz J. GOLL, *Historický rozbor*, s. 87; srov. F. PALACKÝ, *Ocenění*, s. 228.

⁹⁷⁹ Viz J. GOLL, *Huss et la des Hussites par Ernest Denis*, s. 258.

⁹⁸⁰ Srov. J. VÁVRA, *Styl Jaroslava Golla*, s. 170.

⁹⁸¹ J. Vávra navíc vyslovil hypotézu, že Gollova záliba v trojtečkách má svůj původ také v jeho básnických počátcích, neboť lumírovští a ruchovští básníci hojně užívali grafických znamének (zvl. trojtečky a vykřičníku) ke zvýšení emocionality svých textů. Viz J. VÁVRA, *Styl Jaroslava Golla*, s. 170.

Nepřehlédnutelným fenoménem aposiopeze upoutávaly Gollovy texty již pozornost prvních čtenářů. Staly se proto předmětem mnohých úvah, spekulací i příkrých odsudků.⁹⁸² Zejména Jan Herben považoval Gollův „trojpuntíkový systém“ jednak za odraz neochoty vynášet přímočaré rezultáty, ale dokonce i za projev vrozené neschopnosti domýšlet načaté teze až do konce.⁹⁸³ Gollovu zálibu v trojtečkách tedy vysvětloval jako projev jednak osobní slabosti a jednak – což bylo pro vztahovačného Golla ještě bolestnější – jakési chronické duševní indispozice.

Dějiny dějepisectví dávají při analýzách funkce Gollových trojteček zapravdu spíše Gollovým apologetům typu Pekaře či Krofty, kteří vystoupili proti Herbenovi na obranu svého učitele.⁹⁸⁴ Shoda dnes panuje především v tom, že aposiopeze ani přes formální zdání nečiní z Gollových vět fragmenty, ale že jde naopak o dokonané zakončení výpovědi zcela specifickým způsobem, protože – řečeno s Barthesem – i absence znaků přece něco značí⁹⁸⁵ a něco neříci patří k legitimnímu a sémanticky funkčnímu způsobu promluvy.

Pokud jde o význam Gollových trojteček, domnívám se, že jej nelze omezit jen na klasickou „suplovací“ funkci náhrady za nějaké konkrétní chybějící sdělení, které autor raději zamlčel, ale že trojtečky v jeho textech plní primárně úlohu stimulační, neboť reprezentují jakousi přidanou hodnotu, která k samotnému historiografickému sdělení přidává ještě „něco navíc“. Tuto úlohu Gollových trojteček můžeme nazvat *motivační* funkcí, neboť jejich hlavním smyslem je upozornit čtenáře na interpretační potenciál výpovědi, která předcházela. Sledujeme-li pozorně Gollovy trojtečky, zjistíme, že je lze téměř ve všech případech nahradit klasickou tečkou, aniž by tím byl dotčen význam původního sdělení.⁹⁸⁶ Trojtečky tedy nejsou vypuštěním určité informace, jež by činilo z jeho vět torza, ale spíše doplňujícím symbolem, který jako grafický signál dává čtenáři na srozuměnou, že autorovým výkladem se potenciál dané problematiky zdaleka nevyčerpává.

---

⁹⁸² Jedním z prvních byl J. VANČURA, *Čím se Masaryk zavděčil českému dějepisu*, s. 146.

⁹⁸³ Viz J. HERBEN, *Masarykova sekta a Gollova škola*, s. 194, 198-199.

⁹⁸⁴ Soustavnější pozornost věnovali rozboru Gollových trojteček J. VÁVRA, *Styl Jaroslava Golla*, s. 170-171; J. HANZAL, *Vědecká metoda*, s. 45-46; Z. BENEŠ, *Pojmy*, s. 394-395; a D. ERBENOVÁ, *Poznání skutečnosti*, s. 78-79.

⁹⁸⁵ Viz R. BARTHESE, *Diskurz historie*, s. 819.

⁹⁸⁶ Tuto možnost dokazují také některé korektury Gollových textů, které bez újmy na smyslu sdělení mechanicky nahrazovaly provokativní trojtečky klasickými tečkami. V Gollově pozůstalosti se nalézají výtisk *Čech a Prus*, který autor věnoval své tehdy čtrnáctileté dceři Adě. Svazek obsahuje četné, tužkou psané vpisky v podobě korekturních znamének, za jejichž původce lze vzhledem k rukopisu označit Adu Gollovou (později Hodáčovou), což ovšem zároveň poukazuje na pozdější původ korektur. Celkově lze přístup k textu klasifikovat jako snahu po jeho *jazykové a stylistické modernizaci*. Obsah není dotčen. K nejčastějším jevům patří rušení archaicky znějících inverzí, obměna Gollova oblíbeného „*jich*“ modernějším „*jejich*“, nebo užití slova „*program*“ namísto zastaralého „*programm*“ apod. Mimořádná pozornost je pak věnována právě pověstným trojtečkám, které jsou korektorem ve valné většině škrtnuty a nahrazovány prostými tečkami (např. s. 56, 102, 104, 110, 111, 113, 137, 141, 174, 180, 187, 197). A AV ČR, fond Jaroslav Goll, kart. 5, inv. č. 377.

Do trojteček tedy Goll neukrýval obsahovou pointu sdělení, ale jejich pomocí pouze zvýrazňoval momenty, které by bylo žádoucí ještě dále rozvíjet. A jakými cestami, to už ponechal na čtenáři.⁹⁸⁷

Motivační funkce trojteček tedy apeluje na čtenářův intelekt a snaží se jej vést k samostatnému přemýšlení. Ačkoli Goll čtenáři přímo nevnučuje žádné konkrétní interpretace – proto volí cestu vytečkování – trojtečky ve vnímavém čtenáři evokují určité významy,⁹⁸⁸ které se odvíjejí od čtyř momentů, v nichž Goll pro své texty volil vyjádření formou trojtečky. V praxi se tyto čtyři případy mohou různými způsoby prostupovat a kombinovat, o čemž svědčí i některé z vybraných ukázek. Vypustíme-li běžné užívání trojteček v situacích, kdy autor z úsporných důvodů cituje jen část věty z jiného autora,⁹⁸⁹ sahá Goll k vyjádření pomocí trojtečky v těchto momentech:

1) Pokud je další průběh věcí všeobecně znám a z hlediska prostorové úspory jej není třeba připomínat (např. „*Místo výpravy z Čech do Němec následovala r. 1401 výprava z Němec do Čech...*“⁹⁹⁰). Zásadní roli zde hrála především Gollova nechuť k přehnanému verbalismu a snaha vyjadřovat se stručně, takříkajíc ve zkratkách.

2) Pokud by zamýšlené sdělení překračovalo hranice stanoveného tématu a v rámci vymezené problematiky by se jevílo jako redundantní (např. „*Dosud, jak již naznačeno, šel Petr Valdenský touž cestou, jako později František z Assisi...*“⁹⁹¹).

3) Pokud chce poukázat na určitou ironii dějin, která si vyžaduje výkladovou pauzu pro jakousi chvilkovou kontemplaci. Tato delektorní funkce trojteček může mít jednak podobu humorné ironie (pak jde o ony *vtipné pointy*, např. „*Vede-li Eck proti němu do boje Čechy, sotva 100 let staré, tož že on – Luther – si přibírá na pomoc starodávnou církev řeckou...*“⁹⁹²), nebo hořké ironie (pak jde o *melancholické antithesy*, např. „*Že se tak stalo,*

---

⁹⁸⁷ Tuto motivační funkci trojteček lze doložit jasným příkladem. Ve *Františku Palackém* (s. 41) Goll cituje autentickou větu Palackého, kterou však oproti originálu zakončuje trojtečkou: „*Čech a Slovan vůbec, napsal Palacký r. 1845, umí mnohem lépe chovati se v neštěstí nežli v štěstí...*“ (orig. František PALACKÝ, *Ohlídka ve staročeském místopisu, zvláště krajův již poněmčených*, in: F. PALACKÝ, *Spisy drobné II.*, s. 282). Goll zde nečiní nic jiného, než že pomocí trojtečky dodává Palackého původně tečkou ukončené výpovědi ráz aktuálnosti a upozorňuje čtenáře, že jde o myšlenku hodnou dalšího promýšlení. Funkcí trojtečky je zde relativizovat absolutnost Palackého soudu a posunout jej na úroveň hypotézy, kterou je nutno dále prověřovat. Tento postup byl pro Golla charakteristický a lze jej sledovat i v jeho dalších pracích, zvl. v souboru článků *Arnošt Denis*.

⁹⁸⁸ Srov. Z. BENEŠ, *Pojmy*, s. 394-395.

⁹⁸⁹ Např. „*Mluví-li se o objektivnosti, jež jest povinností každého dějepisce, ozývá se obyčejně při tom známé napomenutí Ciceronovo: ne quid falsi...*“ J. GOLL, *Válka o země koruny české*, s. 3.

⁹⁹⁰ J. GOLL, *Čechy a Prusy*, s. 111.

⁹⁹¹ J. GOLL, *Valdenští a Čechy*, s. 278. Jiný příklad poskytuje Gollův exkurz do roku 1707, který učinil během výkladu o událostech z roku 1741: „*Skutečně tehdy hrozilo císaři (byl to Josef I.) nebezpečnoství, že obě velké války, současně vedené, splynou v jedno, a že se Karel XII. obrátí proti němu...*“ J. GOLL, *Válka o země koruny české*, s. 35.

⁹⁹² J. GOLL, *Jak soudil Luther o Husovi*, s. 131.

to bylo zásluhou hr. Františka, který se již úplného provedení toho, k čemu byl nápomocen, nedočkal...“⁹⁹³). Vzhledem ke Gollovu psychologickému profilu nepřekvapuje, že v jeho textech jednoznačně převažují trojtečky, implikující melancholické a nostalgické nálady. Dejme ještě jednou slovo Pekařovi: „v zamyšlené trojtečce tlumočí [Goll, pozn. R.P.] nejednou svou odevzdanost před tím osudovým, jež jde dějinami a na něž sebehlubší analýsa nestačí.“⁹⁹⁴

4) Pokud by zamyšlené sdělení přesahovalo rámec autorových kompetencí (např. „Než národům je třeba dobrých historiků i šťastných politiků...“⁹⁹⁵).

Čtvrtý bod vykazuje velmi zajímavé konotace s našimi celkovými úvahami o poměru Jaroslava Golla k archetypu „pozitivistické“ historiografie. Funkce mnoha Gollových trojteček totiž spočívá v tom, že čtenáři jaksi implicitně naznačují, kam až by autor mohl zajít, kdyby nebyl vázán hranicemi své vědní disciplíny. Skutečnost, že Goll své úvahy často nechával prostřednictvím trojteček demonstrativně otevřeny, svědčí o tom, že se kdesi ve svém nitru nespokojoval s požadavkem pouhého popisu historických faktů ve smyslu *wie ist es eigentlich gewesen*, ale že cítil – nota bene jako člověk velmi univerzálního ducha a vzdělání – silné vnitřní nutkání k překračování pravomocí, jejichž limity mu jako dějepisci stanovovalo dobové vymezení operačního pole historické vědy. Přestože Gollovi jeho profesní kázeň takové překračování nedovolila, ve svých textech se očividně neubránil občas alespoň vstříc čtenáři naznačit směr, kudy by se autorovy úvahy stáčely, kdyby byl k jejich konstrukci oprávněn.

Při hledání vnitřních motivací, jež Golla vedly k ukončování výpovědí pomocí trojteček, musíme vzít v potaz ještě jeden velmi podstatný aspekt, který koresponduje se všemi znaky, jež jsem pojal do své typologie symptomatických rysů Gollova dějepisného stylu. Je jím opět určitý pedagogický moment. Četné gollovské trojtečky totiž dokládají autorovu komunikaci s dobovým čtenářem, kterého se snaží inspirovat k dalšímu promýšlení a domýšlení probírané problematiky.⁹⁹⁶ Goll čtenáři jakoby naznačuje směr úvah, které se mu z hlediska

---

⁹⁹³ J. GOLL, *František Palacký*, s. 59-60.

⁹⁹⁴ J. PEKAŘ, *K osmdesátinám Jaroslava Golla*, s. 247-248.

⁹⁹⁵ J. GOLL, *František Palacký*, s. 79. Lze uvést také Gollovu politizující úvahu ze *Vzniku anglického parlamentu*: „Což se onen anglický parlamentarismus, ona nadvláda vítězné majority hodí pro všechny státy evropské? Což nemůže býti a není stát některý z takých částí složen, že onano anglická passivnost panovnické moci, která 'kraluje jenom, ale nevládne', by nevyhověla ani jeho potřebám, netvoříc nutnou onu pásku, která by různé části v celek jednotný pojila, ani vyšším jeho úkolům, nejsou pramenem vyšší spravedlnosti, jež by chránila menšiny i v těch právech, kterých by se neměly dotýkati kolisající vítězství a porážky na půdě parlamentarismu, jako jest právo přiznávat se k své národnosti a vyznávat své náboženství?...“ J. GOLL, *Vznik anglického parlamentu*, s. 6.

⁹⁹⁶ Srov. Z. BENEŠ, *Pojmy*, s. 394.

tématu zdají být produktivní. Vystupuje zde tedy opět v typické roli pedagoga, snažícího se svým historickým výkladem nejen přispět ke kodifikaci a konzervaci určitých obrazů minulosti, nýbrž především přispět ke zkvalitnění historického myšlení čtenáře a ke kultivaci jeho obecných intelektuálních dovedností.

Zároveň Gollovy trojtečky zajímavým způsobem korespondují s celkovou psychologií jeho osobnosti, včetně způsobu jednání v osobním styku. Nechávat partnera doslova „trčet“ uprostřed naznačené myšlenky a dopřát mu tak určitý prostor k přemýšlení bylo totiž charakteristickým znakem jeho chování i při neformální osobní komunikaci. Skvěle tento zvyk zachytila vzpomínka Zdeňka Kalisty: „*Goll spočinul na tomto tématu se zřejmým zaujetím. Začal vykládat o svých překladech z Baudelaira a o tom, jak je F. X. Šalda kdysi tvrdě zkritizoval a pak svou kritiku odvolal. Tu však náhle, jako by se do čehosi probořil, Goll přetrhl náš hovor a zmizel zase vedle v Pekařově pracovně. Nerozuměl jsem tomu podivnému odmlčení. Ale Pekař mi později vysvětlil, že to je typický způsob jeho řeči: že se rád zastaví na nějakém bodě a dopřeje sobě i druhému příležitost k jakémusi zamýšlení.*“⁹⁹⁷ Komunikační situace, v níž Goll Kalistu opustil, byla příznačná. Nejprve soustavně vyložil Šaldovo jednání jako určitý paradox a poté svým náhlým odchodem jakoby mladého kolegu vyzval: „tak si to nějak přeberte.“

Domnívám se, že hluboké psychologické zakořenění Gollových trojteček je pro pochopení jejich významu v jeho historiografickém díle zcela klíčové a zároveň z nich činí jeden ze specifických rysů Gollova dějepisného stylu. Tím, že fenomén gollovských trojteček vyvěral ze zcela jedinečných faktorů psychologické povahy, vystihoval celkovou povahu jeho duševnosti podobně typicky, jako „rezkovské“ vykřičníky. A proto může mít i natolik nenápadný jev, jako jsou některé druhy interpunkce, vysokou vypovědní hodnotu i pro osvětlování principů historického myšlení významných českých dějepisců konce 19. století.

3.5 ZÁVĚRY

Výše provedená charakteristika signifikantních znaků Gollova dějepisného stylu implikuje potřebu vytvořit na tomto místě prostor pro formulaci několika obecných tvrzení, jež vyplývají z předcházejících analýz. Nejde přitom o sestavení pouhé rekapitulační sumarizace zjištěných poznatků, nýbrž o postižení obecných vztahů a souvislostí mezi dosud jen partikulárně studovanými jevy, čehož si kromě praktických důvodů konec konců žádají i

---

⁹⁹⁷ Z. KALISTA, *Po proudu života* 2, s. 72.

formální náležitosti, související už se samotným užitím typologické metody.⁹⁹⁸ Domnívám se, že nosným pilířem těchto závěrečných úvah musí být opět leitmotiv oné pozoruhodné a již zmíněné korelace mezi kompatibilními fenomény vnitřní *jednoty* a vnější *mnohostrannosti* Gollova historiografického díla, jejichž vzájemný poměr je jedním z předních činitelů, jež z něho činí originální a osobitý fenomén dějin české historiografie.

3.5.1 Jednota symptomatických rysů Gollova dějepisného stylu

První věc, které je zde třeba věnovat pozornost, je organická koheze a vzájemná propojenost jednotlivých komponent symptomatických rysů Gollova dějepisného stylu. Předchozí výklad na mnohých dílčích místech ukázal, nakolik se tyto jednotlivé články prostupovaly, jak se různými způsoby prolínaly, do jaké míry byly na sobě existenciálně závislé a ve svém výskytu se častokrát přímo podmiňovaly. Stěžejním poznatkem je tedy konstatování, že symptomatické rysy Gollova dějepisného stylu tvoří nikoli náhodnými faktory nakupenou změť na sobě nezávislých zvláštností, nýbrž velmi integrální, vnitřně provázaný a organický celek osobitého výrazu Gollova dějepisného díla. Mohli jsme např. vidět, jak Gollovy obecné soudy úzce korespondují se smělymi časovými oblouky a ty zase s metaforami; jak křehká hranice vede např. mezi obecnými soudy a propedeutickými napomenutími, které se mnohdy stávají médiem k jejich textové artikulaci. A mohli bychom pokračovat, např. trojtečkami, jež svým naznačeným interpretačním potenciálem vlastně suplují všechny ostatní typy oněch specifických rysů a motivují čtenáře k vytváření vlastních hypotéz, hodnotících soudů, nadčasových komparací, obecných soudů apod.

Jedním z fundamentálních znaků jednoty symptomatických rysů Gollova dějepisného stylu, který je zároveň jejich podstatnou integrující silou, je jejich společná vlastnost, a sice jejich textová *redundance*. Pokud bychom totiž provedli experiment a všechny zmíněné symptomy si z Gollových děl odmysleli, zjistili bychom, že by tato důsledná eliminace významného procenta pasáží kupodivu neznamenal narušení elementární smysluplnosti daných textů. Gollovy výklady by i nadále zůstaly koherentními historiografickými díly, byť pouze faktograficko-popisného a ryze informativního charakteru, čímž by se výrazně přiblížily archetypu „pozitivistického“ dějepisectví. Z hlediska formální kompozice tedy symptomatické rysy Gollova dějepisného stylu nepředstavují nepostradatelnou součást textu, bez níž by už nedával smysl. Mají mnohem spíše podobu jakési autorovy dobrovolné „nadstavby“, která ve formě bystrých poznámek a postřehů, řečených jaksi „navíc“ a „in

---

⁹⁹⁸ Viz Miluše KUBÍČKOVÁ, *Typologická metoda v sociologii a společenských vědách*, Praha 1968; Miroslav HROCH a kol., *Úvod do studia dějepisu*, Praha 1985, s. 239-243.

margině“, doplňuje a obohacuje daný text o vyšší, z hlediska ideálně-typických nároků „pozitivistické“ historiografie již nadbytečnou a dokonce i nežádoucí dimenzi historiografického sdělení. Gollovo vnitřní nutkání okořenit své obrazy minulosti o tuto vyšší rovinu a riskovat při tom, že se dostane do kolize s formální ortodoxií realisticko-kritického paradigmatu dokládá, že jeho historické myšlení kladlo na dějepisná díla daleko větší nároky, než je pouhé „pozitivistické“ vyličení toho, „jak se to tenkrát vlastně stalo“. A právě skutečnost, že partie, reprezentující symptomatické rysy Gollova dějepisného stylu v jeho textech jsou, přestože by tam nejenom z hlediska litery „pozitivistického“ dějepisectví být neměly, ale z hlediska smysluplnosti textového sdělení dokonce ani být nemusely, považují za doklad důležitosti, kterou jim Goll přikládal.

Jestliže jsme tedy dospěli k tomu, že k prokládání konvenčního výkladu historie těmito zpestřujícími prvky nebyl Goll vůbec motivován požadavky či trendy soudobé historiografie, nýbrž ryze *subjektivními* důvody, plynoucími z jeho vnitřních nároků na vědeckou práci, opět se tím potvrzuje má vstupní teze, že porozumět originalitě Gollova stylu lze pouze cestou vnímání subjektivních aspektů, které na výstavbě jeho děl klíčovým způsobem participovaly.

Nejpodstatnějším svorníkem symptomatických rysů Gollova dějepisného stylu – integrujícím je nikoli už na základě formy, ale obsahu – je již mnohokrát zmíněný *pedagogický moment* Gollova historického myšlení.

Sledujeme-li pozorně Gollovy výklady, zjistíme, že jeho cílem je recipienta poučit daleko nad rámec pouhé věcné informovanosti o tom, co, kdy a jak se v minulosti stalo; že se snaží vtisknout svým dílům jakýsi hlubší *étos*, chápající historii nejenom jako penzum určitých informací, ale rovněž jako příslovečnou „učitelku života“, což se děje zpravidla právě prostřednictvím oněch symptomatických rysů typu obecných soudů, časových oblouků, delektorních hypotéz či trojteček.

Jako autor se Goll nepochybně snažil naplňovat spíše roli vnímavého pedagoga, který důvěrně zná své publikum, nežli nezúčastněného vědce, který ventiluje své znalosti jaksi „do větru“ a zcela neadresně. Prakticky se tato intence promítala především do Gollova reflektovaného úsilí být co nejvíce *srozumitelný* (vzpomeňme např. na ozřejmující funkci metafor), a *názorný* (příkladem budiž jsou delektorní hypotézy); prosakovala do jeho snahy jít *dobovému čtenáři* co nejvíce vstříc,⁹⁹⁹ brát na něj ohled a přizpůsobit svůj výklad jeho recepčním možnostem a schopnostem.¹⁰⁰⁰ O Gollových výtkách na adresu knihy Arnošta

---

⁹⁹⁹ Srov. M. ŘEPA, *Poetika*, s. 38.

¹⁰⁰⁰ Srov. J. ŠUSTA (rec.), *Jaroslav Goll, Válka o země koruny české*, s. 113-114.

Krause, které navzdory její vědecké hodnotě a empiricko-kritické důslednosti vyčetl přílišnou přehlcenost informacemi a neúměrné nároky na čtenáře. Nyní bych chtěl upozornit ještě na dva příklady, dokládající, nakolik byl Goll schopen korigovat svůj vlastní výklad ve prospěch jeho maximální „stravitelnosti“ „průměrným“ čtenářem. Jedná se o velmi pozoruhodný jev tím spíše, že se opět pohybuje za hranicemi, ba co více: v prvním případě dokonce v kontradikci k požadavkům, jež by na vědeckou práci kladl archetyp „pozitivistického“ dějepisce.

V prvním případě jde o pasáž, v níž se Goll rozhodl obětovat základní heuristickou povinnost každého empiricko-kritického historika ve prospěch čtenářova pohodlí. V jednom svém na první pohled nepříliš nápadném, převážně editorském spise z roku 1878 uvádí, že „čtenáři pro lepší pohodlí neodkazuje se k pramenům samým, nýbrž k *Dějínám Palackého, které každý v rukou má*.“¹⁰⁰¹ Goll byl tedy ochoten ve prospěch čtenářova komfortu ve svých textech obětovat nejenom určité formální postupy, obvyklé v odborném diskurzu, ale dokonce i velmi podstatné propedeutické zásady, ukládající historikovi uvádět přednostně odkazy na primární pramenné zdroje a nikoli až na sekundární literaturu, byť je běžným čtenářům daleko dostupnější.

Druhým příkladem, týkajícím se uzpůsobení formální kompozice textového sdělení čtenářovu pohodlí, je jeden z obecných rysů Gollova stylu, na který poprvé upozornil J. Vávra.¹⁰⁰² Jde o rozdílnost syntaktického zpracování studií ze starších a naopak novějších dějin. Co do větné stavby je totiž patrné, že psal-li Goll o dějinách středověkých, užíval při tom zpravidla krátkých vět, zcela v protikladu ke studiím z moderních a soudobých dějin, v nichž naopak dominují složitá souvětí.¹⁰⁰³ Vysvětlení není však možno hledat pouze v příčinách heuristických, kdy by strohost Gollových vět o středověku byla přímo úměrná strohosti dochovaných zpráv a naopak jejich bohatost v případě studií z dějin novějších by se odrážela také v překypělosti větné, jak se domníval Vávra. Svůj podíl na tomto fenoménu, domnívám se, mají opět převážně důvody *pedagogické*, plynoucí z toho, že výklad časově odlehlejší látky, náročné na čtenářovu imaginaci a představivost, Goll zbytečně nezatěžoval složitými syntaktickými konstrukcemi, které by ještě více komplikovaly čtenářovu „konzumaci“ daného textu. V případě témat novodobých, včetně nekrologů donedávna

---

¹⁰⁰¹ Jaroslav GOLL, *Vypsání o Mistru Jeronýmovi z Prahy. Kronika o Janu Žižkovi*, Praha 1878, s. VII.

¹⁰⁰² Viz J. VÁVRA, *Styl Jaroslava Golla*, s. 173-174.

¹⁰⁰³ V tomto ohledu jsou poněkud zavádějící údaje o poměru jednoduchých a složených větných celků v Gollových textech na konci 19. století, které uvádí E. Hošnová. Jako reprezentativní texty totiž dosti jednostranně zvolila Gollovy stati o Palackém a nikoli např. *Čechy a Prusy ve středověku* z téhož období. Následkem toho se čtenáři může sugerovat dojem, že složitá souvětí u Golla vždy jednoznačně převažovala nad větami jednoduchými. Viz E. HOŠNOVÁ, *K vývoji české syntaxe*, s. 83.

žijících osobností, si však vzhledem k lepší pochopitelnosti obsahu daných děl již mohl dovolit syntakticky náročnější formu a užívat složitějších větných celků.¹⁰⁰⁴

Gollovo mimořádně silné vědomí si závažnosti otázek, spjatých s čtenářskou recepcí vědeckých děl, tedy jednoznačně ukazuje na jeho vrozený pedagogický dar (*paedagogus nascitur*¹⁰⁰⁵), který primárně ovlivňoval i ráz jeho dějepisného stylu. Mohli jsme se přesvědčit, že výstavba jeho symptomatických komponent vycházela z velmi racionálního podloží, neboť Goll je do svých textů vkládal teprve po pečlivém vyhodnocení jejich pedagogického užitku a podroboval tak racionálnímu účelu rovněž i zdánlivě nekontrolované gejzíry autorových emocí, jež hrají v Gollových textech podstatnou persuasivní úlohu.

Funkce všech symptomatických rysů Gollova dějepisného stylu je tedy především *didaktická* a *edukační*. Užíváním metafor chtěl Goll podpořit především srozumitelnost a názornost svého odborného sdělení; u časových oblouků a obecných soudů byl zase hnán intencí nabídnout čtenáři praktické poučení se z historie ve smyslu *historia est magistra vitae*; propedeutickými napomenutími přispíval k odborné výchově mladých historiků; v delektorních hypotézách se čtenáře snažil naučit schopnosti doceňovat význam historických událostí; v hodnotících soudech odkazoval k mravnímu étosu historického dění; a v proslulých trojtečkách čtenáře konečně stimuloval k rozvíjení jeho vlastního intelektu a k aktivnímu domýšlení nevysloveného.¹⁰⁰⁶ Úloha všech symptomatických rysů Gollova dějepisného stylu je tedy především edukační a liší se pouze v tom, zda v rámci svého pedagogického poslání sleduje spíše cíl esteticko-delektorní, tj. být čtivý, zábavný, srozumitelný a názorný (zvláště u metafor, delektorních hypotéz a hodnotících soudů); nebo více cíl kognitivní, tj. být zdrojem znalostí, které vedou k onomu „poučení se z historie“ (zejména u časových oblouků, obecných soudů a částečně i u propedeutických napomenutí).

---

¹⁰⁰⁴ Mou tezi dokládají také empirická data, shromážděná E. Hošnovou. V její přehledné tabulce, udávající na základě počtu slov průměrné délky vět a větných celků ve vybraných českých společenskovědních textech konce 19. století, je dílo Jaroslava Golla zastoupeno třemi texty. Zatímco jeho pedagogická studie *Dějiny a dějepis* náleží průměrnou délkou svých větných celků k *nejkratším* z Hošnovou uváděných příkladů (počtem slov 15,38 je hned druhá po textech etnografa – a rovněž především *pedagoga* – Františka Bartoše), zbylé dvě Gollovy studie *František Palacký a Palackého program práce historické* jsou složeny z větných celků výrazně delších (s počtem slov v prvním případě 22,39, ve druhém 25,86) a tvoří mezi ostatními příklady spíše průměr. Viz E. HOŠNOVÁ, *K vývoji české syntaxe*, s. 24.

¹⁰⁰⁵ Jde o Gollovu autocharakteristiku z děkovného dopisu Historickému klubu za přání k jeho šedesátinám. Cit. dle J. KLIK, *Listy úcty*, s. 455.

¹⁰⁰⁶ Primárně didaktický účel gollovských trojteček je také důvodem, proč se v jeho díle objevují až v období jeho vrcholící pedagogické kariéry a pokud dříve, pak zásadně v textech didaktické povahy (např. *Vznik anglického parlamentu*; ve studiích z náboženských dějin se s tímto jevem nesetkáváme).

4. Závěr

Na základě předchozích analýz můžeme říci, že charakter Gollova stylu se v jeho dílech měnil v závislosti na třech proměnných, jimiž jsou:

- 1) Téma díla
- 2) Jazyk díla
- 3) Období tvorby

V dějinách dějepisectví jistě nebude představovat nic ojedinělého, budeme-li konstatovat, že živnou půdu pro uplatnění oněch symptomatických rysů jeho stylu poskytovala Gollovi především témata ze starších dějin, ať už šlo o oblast mediévistických studií¹⁰⁰⁷ či přednášek ze starověkých dějin.¹⁰⁰⁸ Historik je u nich nucen mnohé skutečnosti „domýšlet“, musí být schopen zapojovat svou fantazii a nahrazovat chybějící pramenné informace hypotézami, což je potřeba, která u novověkých témat z heuristických důvodů do značné míry odpadá.¹⁰⁰⁹

Na druhé straně se ovšem na originalitě stylu Gollových děl zdaleka nepodílely jen faktory tematické. V případě textů, které napsal v české i německé verzi jsme mohli postřehnout, že spolu s jazykovou mutací se výrazně měnil i jejich dějepisný styl, a sice tak, že zpestřující a „nepozitivistické“ prvky výkladu se vyskytují zvláště v textech českých, jež nebývají u Golla svázány tak silnou akademickou ukázněností formy, jako je tomu u spisů německých.

Samotný fenomén typického gollovského stylu, jak o něm psali mnozí Gollovi žáci, však zůstane vždy spojen především s určitou epochou jeho tvorby, a sice s kulminací jeho duševních a tvůrčích sil ve druhé polovině devadesátých let 19. století.¹⁰¹⁰ Pečeť charakteristických znaků, které jsem podrobil bližší analýze, na sobě totiž nesou všechna

---

¹⁰⁰⁷ O této skutečnosti mimo jiné vypovídá i frekvence citací z jednotlivých Gollových děl, se kterými při analýze Gollova stylu pracoval Jaroslav Vávra. Provedeme-li drobnou statistiku, zjistíme, že z celkového počtu 79. reprezentativních ukázek tvoří jednoznačnou většinu (32 položek) citace z knihy *Čechy a Prusy ve středověku*. Z mediévistických děl Vávra dále celkem pětkrát cituje Gollova *Sv. Františka z Assisi*.

¹⁰⁰⁸ Působivost Gollových výkladů vysvitne nejlépe při srovnání s únavně faktografickou dikcí přednášek jeho předchůdce na ještě nerozdělené univerzitě, innsbruckého Julia Junga. MZA, fond František Kameníček, krab. X. Různé historické přednášky a výpisy, folio 73: Přednášky ze studijních let, nedatované přednášky z římských dějin, 96 s. rukopisu.

¹⁰⁰⁹ Srov. J. MAREK, *Historické dílo jako text*, s. 325. V dějinách dějepisectví lze přitom nalézt četné příklady, dokazující svízele historikovy práce, chce-li na látku z moderních dějin uplatňovat stejný způsob výkladu, jako užíval pro dějiny starší. Za všechny uvedme alespoň známé ztroskotání třetího dílu Pekařovy *Knihy o Kosti*. Pekař se ve svém výkladu dostal do období druhé poloviny 18. století, které nadměrným dostatkem pramenných zpráv příliš svazovalo možnosti jeho vlastní imaginace, na jejíž bázi koncipoval první a druhý díl. Právě z tohoto důvodu se rozhodl již hotovou sazbu třetího dílu rozmetat. Viz Marie RYANTOVÁ, *Po stopách Knihy o Kosti a jejího třetího dílu*, in: Josef Pekař a české dějiny 15.-18. století, s. 119-146. S úpravami později přetištěno Josef PEKAŘ, *Knihy o Kosti. Kus české historie*, Praha 1998⁵, s. 343-353. Dále srov. Jaroslav ČECHURA – Jana ČECHUROVÁ (edd.), *Josef Pekař: Příběh Knihy o Kosti*, Praha 2005, zvl. s. 22-44.

¹⁰¹⁰ Z tohoto důvodu jsou mnohé reflexe Gollova stylu z per jeho žáků, ovlivněných právě Gollem devadesátých let zavádějící, neboť namnoze paušalizují a vztahují vrcholnou fázi jeho stylu na celé období Gollovy tvorby včetně raných let.

klíčová díla z dotčeného období, nezávisle na tom, zda pojednávala o tématu ze středověkých (*Čechy a Prusy ve středověku*, *Svatý František z Assisi*) či soudobých dějin (zvl. *František Palacký*).¹⁰¹¹ Odpovědět na otázku, proč došlo k nejvýraznějšímu uplatnění symptomatických rysů Gollova stylu – a tím také k největšímu odklonu od archetypu „pozitivistického“ dějepisectví – právě v tomto období, je závěrečnou výzvou této diplomové práce.

Společným poznatkem badatelů, kteří se zevrubně zabývali Gollovým myšlením a tvorbou, je detekce určité *vnitřní proměny*, kterou Goll prodělal na přelomu osmdesátých a devadesátých let, a jež se promítla i do jeho stylu.¹⁰¹² Jelikož byl charakter tohoto postřehnutelného myšlenkového posunu prozatím naznačen jen v hrubých obrysech, považuji za potřebné jej na tomto místě blíže osvětlit.

Osobně shledávám jádro této „proměny“ v kombinaci tří faktorů. Lze je nazvat *metodologickým, sociálním a psychologickým indikátorem změny*.

1) Metodologický indikátor – Otázkou Gollova (spíše však intuitivního než reflektovaného) metodologického přechodu od novorankovské snahy dospět skrze sestavení kauzálního nexu k *poznání* „jak se to vlastně stalo“ k diltheyovské touze prostřednictvím „ducha doby“ *porozumět* „proč se to vlastně stalo“, jsem se zevrubně zabýval v jedné z kapitol své bakalářské práce.¹⁰¹³ Dospěl jsem tehdy k závěru, že maxima Gollova historiografického nároku se na přelomu osmdesátých a devadesátých let nepřáli nápadně transponovala od požadavku dějepisného *poznání* směrem k dějinnému *porozumění*. Jeho vrcholná díla se již nespokojují se zodpovězením triády historiografických otázek *co, kdy a jak* se v dějinách stalo, jak ji postuloval ještě ve své metodologicko-metodické stati *Dějiny a dějepis*.¹⁰¹⁴ Od devadesátých let byl Goll již motivován snahou nejenom popsat *jak* se věci sběhly, ale nadto rovněž vysvětlit *proč* se tak stalo.¹⁰¹⁵ Jedná se tedy o posun od pouhé deskripce k explikaci, od popisu k vysvětlení a tedy od poznání k porozumění. Gollovy texty z vrcholného období jeho tvorby kladou tudíž zásadní důraz na obecné časoprostorové fenomény, jež tvořily determinující kontext studovaných jevů minulosti. Již závěr metodologicko-metodické studie z roku 1889 implikuje tuto tendenci ve výroku „*stojíme již*

---

¹⁰¹¹ Citace z tohoto spisku tvoří druhou nepočtenější oblast Vávrova reprezentativního výběru. Činí ji celkem 25 odkazů.

¹⁰¹² Viz zvl. B. JIROUŠEK, *Jaroslav Goll*, s. 156.

¹⁰¹³ Viz R. PAZDERSKÝ, *Historické myšlení Jaroslava Golla*, s. 41-56.

¹⁰¹⁴ Viz J. GOLL, *Dějiny a dějepis*, s. 9.

¹⁰¹⁵ Viz zvl. J. GOLL, *František Palacký*, s. 79, 93; J. GOLL, *Arnošt Denis*, s. 194. Srov. Z. NEJEDLÝ, *Spor o smysl českých dějin*, s. 328.

často více o poznání doby než jednotlivce.“¹⁰¹⁶ Také v Gollově lexiku začínají s počátkem závěrečné dekády předminulého století dominovat pojmy jako *duch doby*, *smýšlení doby*, *poměry doby*, *nálada času*, či *tendence každého historického období*, a to nikoli jako prázdné floskule, nýbrž jako zásadní metodologický parametr pro zkoumání historických událostí. Gollův přístup zde evidentně anticipoval postuláty tzv. *rozumějící historiografie*, kterou bude v českém prostředí nadále rozvíjet zvláště linie jeho žáků Pekaře a Šusty.

2) Sociální indikátor – Současně s tímto *metodologickým* posunem došlo u Golla k další podstatné transformaci, která souvisela s proměnou jeho *sociálně-profesního postavení a role* v české historické vědě i společnosti konce 19. století.¹⁰¹⁷ Především v důsledku generační výměny se Goll v průběhu devadesátých let transponoval z pozice nonkonformního a z některých etablovaných struktur ostrakizovaného¹⁰¹⁸ „člena bandy masarykovské“¹⁰¹⁹ do vůdčí autority domácí historiografie, která postupně získala kontrolu nad jejími klíčovými institucionálními a personálními strukturami, od univerzity až po reprezentativní tiskový orgán. Goll samozřejmě i nadále zůstává výraznou individualitou, jeho sociálně-profesní *role* se však výrazným způsobem *institucionalizuje*, což se příkladně ukázalo při oslavách Palackého jubilea roku 1898, kdy se role oficiálního vykladače Palackého historiografického odkazu zhostil právě Goll,¹⁰²⁰ přestože mnozí autentičtí pamětníci a osobní přátelé Palackého dosud žili a daných festivít se rovněž aktivně účastnili.¹⁰²¹ K fortifikaci Gollovy přední pozice v diskurzu českého dějepisectví navíc podstatně přispělo i právě probíhající konstituování tzv. „Gollovy školy“, jejíž profilující osobnosti prošly Gollovým seminářem právě v první polovině devadesátých let a zejména na přelomu století se klíčovým způsobem zasazovaly o upevnění Gollovy hegemonie v českém historiografickém diskurzu. Získání tohoto nového sociálně-profesního statusu Golla logicky vedlo k využívání poněkud odlišných jednajících strategií,¹⁰²² než těch, kterým uvykl v sedmdesátých a osmdesátých letech, kdy musel většinu svých stanovisek apriori podpírat

---

¹⁰¹⁶ J. GOLL, *Dějiny a dějepis*, s. 26.

¹⁰¹⁷ Srov. B. JIROUŠEK, *Jaroslav Goll*, s. 199-209.

¹⁰¹⁸ Gollovi bylo po roce 1886 např. znemožněno publikovat v tehdy nejelitnějším českém vědeckém periodiku, v ČČM.

¹⁰¹⁹ ANM, fond Josef Kalousek, kart. 2, Kalousek Josef: Deníky (1856-1889), Deník XI. (23. září 1885 – 23. března 1889), záznam z 12. března 1888, s. 25.

¹⁰²⁰ Svědčí o tom trojice Gollových článků o Palackém, které byly obohaceny o některá veřejná vystoupení k uctění památky Otce národa, jako byl např. Gollův slavnostní projev na plzeňském náměstí.

¹⁰²¹ Šlo zvl. o V. V. Tomka, J. Kalouska, ale také J. A. Helferta nebo Hermenegilda Jirečka.

¹⁰²² Srov. Pierre BOURDIEU, *Teorie jednání*, Praha 1998, s. 49; Jaroslav ŠOTOLA, *Habitus: sociologický koncept a jeho využití v historické vědě*, in: Lucie STORCHOVÁ (ed.), *Conditio humana – konstanta či historická proměnná? Koncepty historické antropologie a teoretická reflexe v současné historiografii*, Praha 2007, s. 102.

určitou apologií legitimacy svého počínání.¹⁰²³ Proměna *společenského místa* tím nedílně participovala na celkové transformaci Gollovy *historiografické praxe*¹⁰²⁴ a promítla se i do změny jeho stylu, v němž dochází k určitému rozvolnění dříve velmi obezřetných výroků rozvášněného vědce, ve prospěch otevřenějšího komentování veřejných otázek z pozice obecně uznávané autority.¹⁰²⁵

3) Psychologický indikátor – Třetí kořen Gollovy „vnitřní proměny“ je třeba hledat ve sféře jeho *psyché*. Od počátku devadesátých let byl stížen celou sérií hlubokých psychických otřesů.¹⁰²⁶ Způsobilo je jednak náhlé úmrtí jeho teprve čtyřletého syna Marcela v lednu 1891¹⁰²⁷ a jednak vážná choroba zraku z první poloviny roku 1894, kdy se nad osmačtyřicetiletým, smrtí jediného syna poznamenaným historikem vznášela nepředstavitelná hrozba slepoty.¹⁰²⁸ Vážnost Gollovy tehdejší osobní krize byla tím větší, že se dotýkala všech tří nosných pilířů jeho života: rodiny, zdraví a povolání. Není proto divu, že tyto těžké duševní šrámy zanechaly Gollovu psychiku již natrvalo nevyrovnanou a neurotickou,¹⁰²⁹ čehož si všímalo i jeho okolí,¹⁰³⁰ které se v důsledku toho od Golla jako od „*nervózního fňukala*“¹⁰³¹ nezdřívka odvracelo¹⁰³² a jeho nedůvěru vůči vnějšímu světu tím jen nadále prohlubovalo. Následkem toho se přirozeně stupňovala i Gollova ješitnost a urážlivost, a to i vůči těm, kteří mu stáli nejbližší.¹⁰³³ Nejpregnantněji zachytil tento

---

¹⁰²³ S Bourdieuem řečeno, Goll svoji prestiž od počátku devadesátých let již nečerpá primárně z *informačního* či *kulturního*, nýbrž ze *sociálního kapitálu*.

¹⁰²⁴ Viz M. de CERTEAU, *Psaní dějin*, s. 62an.

¹⁰²⁵ Srov. s pátou částí druhé kapitoly této práce.

¹⁰²⁶ Různých forem psychických traumat prožil Goll ve svém životě nespočet. Od brzkého odloučení od matky, přes vnitřní dilema mezi poezií a vědou, až po riziko ztráty zraku a především prožitek smrti milovaného syna. Křehkost a stupňující se přecitlivělost Gollovy melancholické povahy se tím postupně umocňovaly. A to mlčíme o stresujících momentech, které Gollovi přinášelo jeho veřejné angažmá, ať už šlo o rukopisný spor v půli osmdesátých let, pře okolo nepříliš šťastného poměrování Masarykových a Gollových zásluh v rámci tzv. sporu o smysl českých dějin či o konflikty ryze politického charakteru v závěru Gollova veřejného působení.

¹⁰²⁷ O Gollově tehdejší citovém rozpoložení autenticky vypovídá jeho veršovaná korespondence s J. Vrchlickým. Viz *Básně Jaroslava Golla*, (1930), s. 174an.

¹⁰²⁸ Blíže viz J. MAREK, *Jaroslav Goll*, s. 146.

¹⁰²⁹ Výrazné se podepsaly rovněž i na Gollově fyzickém vzezření, jak dokládají dobové snímky. K tomu viz Filip WITTLICH, *Fotografie – přímý svědek?! Fotografický obraz a jeho význam pro historické poznání*, Praha 2012. Srov. příloha č. 4 této práce.

¹⁰³⁰ Viz např. dopis Maxe Dvořáka Josefu Šustovi, v němž se o Gollovi s upřímným politováním píše: „Že se Gollovi vede špatně, snad již víte. Ubožák, měl mnoho neštěstí v životě.“ Dvořákův dopis Šustovi z 23. července 1894, in: M. DVOŘÁK, *Listy o životě a umění*, s. 29. Bolestná ztráta syna je rovněž jedním z klíčů k pochopení Gollovy pozdější silné citové vazby k Josefu Pekařovi.

¹⁰³¹ Viz Masarykův dopis Josefu Kaizlovi z 25. listopadu 1893, in: Jan BÍLEK – Helena KOKEŠOVÁ – Vlasta QUAGLIATOVÁ – Marie RYANTOVÁ (edd.), *Korespondence T. G. Masaryk – Josef Kaizl*, Praha 2011, s. 201.

¹⁰³² Jak je patrné z Masarykova dopisu Eduardu Albertovi. LA PNP, fond Eduard Albert, korespondence. Složka: Masaryk, T. G. Albertovi III, Masarykův dopis Albertovi z 29. října 1894, kde se uvádí: „Znáte Golla a nebudu Vám tedy podávat psychologickou analýsi jeho osobní podrážděnosti; dovedu čin jeho i s této stránky do značné míry omluvit, ale to, co zbývá, je dost smutný rest.“

¹⁰³³ Viz J. BIDLO, *Moje styky s Gollem*, s. 658-659.

psychologický aspekt Gollovy „vnitřní proměny“ Pekař, který svému učiteli roku 1902 napsal: „byl jsem Vaším hochem, ale tu mne stihlo velké neštěstí. Potřeboval jsem více než kdy jindy otce, přítele, svého Jaroslava, ale našel jsem najednou – uraženého pana profesora Golla. [...] Jaroslav a pan profesor Goll spolu zápasili, ale čím dál tím víc nabýval pan profesor Goll převahy.“¹⁰³⁴ Vliv celkového psychického rozpoložení Gollovy osobnosti přirozeně prosákl i do jeho stylu, neboť i „individuální trauma může představovat samo o sobě podnět pro zásadnější myšlenku či akci.“¹⁰³⁵ Jak záhy uvidíme, ventilem těchto psychických traumat se stala postupná *ironizace* Gollova pohledu na svět, jež se promítla i do jeho historického myšlení a odrazila se přirozeně i v jeho stylu.

Praktické dopady všech tří výše uvedených faktorů na celkovou proměnu Gollova stylu by bylo možné schematicky vyjádřit pomocí pojmů, jež nám nabízí *Metahistorie* Haydena Whita.¹⁰³⁶ Pokud bychom odhlédli od *metodologické* ambice tohoto kontroverzního díla¹⁰³⁷ a četli jej především jako studii z dějin historického myšlení 19. století¹⁰³⁸ – kterou nepochybně (také) je¹⁰³⁹ – naskytá se nám možnost aplikovat na úrovni *metodiky* některé funkční Whiteovy pojmy, umožňující *analytické* uchopení fenoménu *historiografického stylu* velkých historiků „dlouhého“ 19. století.¹⁰⁴⁰ Na onu „vnitřní proměnu“ Gollova historického myšlení na prahu devadesátých let 19. století bychom pak mohli s určitou simplifikací nazírat jako na přechod od stylu *metafora-komedie-formismus-liberalismus* (kde by byl adekvátním whiteovským korelátem ke Gollovi Ranke)¹⁰⁴¹ k typu *ironie-satira-kontextualismus-konzervativismus* (kde by jím byl Burckhardt).¹⁰⁴² Přestože by bylo využití

¹⁰³⁴ Pekařův dopis Gollovi z 27. srpna 1902, in: J. KLIK (ed.), *Listy úcty*, s. 339. Srov. B. JIROUŠEK, *Jaroslav Goll*, s. 83.

¹⁰³⁵ H. S. HUGHES, *Historie a psychoanalýza: vysvětlení motivace*, s. 65.

¹⁰³⁶ Na potenciální produktivitu čtení klíčových děl české historiografie „Whiteovými očima“ poukázal již před lety J. MAREK, *Historik a slova*, s. 532.

¹⁰³⁷ Podle Whitea je *historiografický styl* konfigurován myslitelnými kombinacemi vzájemně korelujících modů tropologických prefigurací, způsobů konstrukce zápletky, formálního argumentu a ideologické implikace. Srov. Roman PAZDERSKÝ, *Narratio versus noesis? Několik poznámek k reflexi narativistických kritik dějepisectví*, in: J. HORSKÝ – J. ŠUCH (edd.), *Narace a (živá) realita*, s. 63-75.

¹⁰³⁸ White sám hovoří o výzkumu *dějinného vědomí a hloubkové struktury historické imaginace v Evropě 19. století*. Viz H. WHITE, *Metahistorie*, např. s. 15.

¹⁰³⁹ Viz Juraj ŠUCH, *Narativny konštruktivismus Haydena Whita a Franka Ankersmita*, Ostrava 2010, zvl. s. 62-65.

¹⁰⁴⁰ Srov. K. ČINÁTL, *Možné aplikace narativizmu v historiografické praxi*, 93-96.

¹⁰⁴¹ Viz H. WHITE, *Metahistorie*, zvl. s. 218-219.

¹⁰⁴² Viz H. WHITE, *Metahistorie*, zvl. s. 302-346. Goll tohoto vynikajícího švýcarského historika po celý život obdivoval a ctil. Četl jej již od studentských let, důvěrně znal jeho proslulou *Kulturu renesanční doby v Itálii*, kterou považoval za paradigmatické dílo všeobecných kulturních dějin a vysoce cenil rovněž Burckhardtovy neméně slavné *Úvahy o světových dějinách*. Viz J. GOLL (rec.), *Jakub Burckhardt: Weltgeschichtliche Betrachtungen*; J. GOLL, *Dějiny a dějepis*, s. 8; A AV ČR, fond Josef Vítězslav Šimák II, kart. 2, *Dějiny středověké 476-1073*, s. 61-64. Srov. J. ŠUSTA, *Mladá léta*, s. 162; J. MAREK, *Jaroslav Goll*, s. 80, 98.

těchto pojmů, jako pracovních nástrojů, v jistém směru produktivní, zůstávám ve své práci dosti dalek jakýmkoli nuceným pokusům vtěsnávat složitost a jedinečnost Gollova stylu do umělých „škatulek“ Whiteova teoretického modelu.¹⁰⁴³ Už proto, že by takový postup – jak správně upozorňuje R. Chartier – znamenal „*nebezpečí redukce sociálního světa na čistou diskurzivní konstrukci, na čistou jazykovou hru.*“¹⁰⁴⁴ Vnímáme-li Gollův styl nikoli jako statickou konfiguraci určitých struktur, nýbrž jako živoucí organismus, procházející ve svém vývoji značnou dynamikou, musíme rezignovat na pokus zachytit jeho podstatu v taxonomických kategoriích a spíše se ve smyslu rekonstruktivní hermeneutiky snažit *porozumět* Gollově stylu jako jedinečnému individuálnímu výrazu, který vycházel z hlubinných intencí jeho historického myšlení a odrážel specifikum sociálně-kulturních, diskurzivních, politických i psychologických souvislostí dané doby a prostředí.¹⁰⁴⁵

Je patrné, že mnohé ze symptomatických rysů Gollova dějepisného stylu byly existenciálně vázány na onu „vnitřní proměnu“ a mohly se naplno rozvinout až ve „druhé fázi“ Gollova *historiografického stylu*. Mnohé časové oblouky, obecné soudy, ale také hypotézy či trojtečky vycházejí totiž do značné míry z toho, že Gollův celkový pohled na svět se následkem velkých osobních krizí, jež prodělal na počátku devadesátých let, začíná postupně *ironizovat*. Konzervativní forma ironie se u něho od této doby uplatňovala jako určitý způsob rezistence vůči nepřízni vnějšího světa a nalezla své nejvěrnější zachycení ve známém Šimonově portrétu šedesátiletého Golla z roku 1906.¹⁰⁴⁶

V mluveném projevu bylo zejména pro vynášení obecných soudů příznačné, že je Goll obvykle doprovázel i nonverbálním gestem ironické grimasy.¹⁰⁴⁷ Ironie však nezůstala jen znakem jeho přednášek, ale je postřehnutelná rovněž v psaných textech.¹⁰⁴⁸ Své uplatnění nalezla zvláště v jízlivých narážkách, jejichž terč nebývá složité odhalit. Např. vyjádření, které roku 1898 napsal o Palackém, jenž, i když se přihlásil k tradicím Jednoty bratrské, „*to však, co bychom nazvali nynější otázkou českou, sotva považoval za otázku náboženskou*

Komparace Rankeho a Burckhardtova stylu patří v německém prostředí k častým demonstracím proměny historiografických děl v průběhu 19. století. Včetně konkrétních komentovaných ukázek viz např. T. SCHIEDER, *Geschichte als Wissenschaft*, s. 121-123; částečně J. RÜSEN, *Konfigurationen des Historismus*, s. 114-135, 276-328.

¹⁰⁴³ Srov. J. ŠUCH, *Narativny konstruktivismus*, s. 56-58. Příkladem takové prvoplánové aplikace je stať Eduard FEUEREIS, *Narativismus a historiografie*, DTK 8, 2011, s. 7-34.

¹⁰⁴⁴ Roger CHARTIER, *Na okraji útesu*, Červený Kostelec 2010, s. 12.

¹⁰⁴⁵ Srov. Z. BENEŠ, *Pojmy*, s. 369-370.

¹⁰⁴⁶ Viz příloha č. 8 této práce.

¹⁰⁴⁷ Viz např. Z. NEJEDLÝ, *T. G. Masaryk IV.*, s. 15.

¹⁰⁴⁸ Viz např. Josef ŠUSTA, *Jaroslav Goll*, ČČH 35, 1929, s. 475; K. KROFTA, *Jaroslav Goll*, (1907), s. 14.

[...]“¹⁰⁴⁹ je zcela evidentně sarkastickou aluzí na T. G. Masaryka, jehož *Česká otázka* vyšla pouhá tři léta před Gollovým projevem a v roce 1898 již úspěšně jitřila vody českého intelektuálního diskurzu. V *Čechách a Prusech* zase pro změnu ušetřil dvě kousavé poznámky na adresu panslavistických proudů české politické reprezentace, když opakovaně upozornil, že chvíle podpory a spojenectví mezi Čechy a Poláky nelze pro období středověku v žádném případě chápat jako důkaz upřímného souručenství mezi „bratry Slovy“.¹⁰⁵⁰

Domnívám se, že toto ironické až sarkastické vnímání světa, bravurně zachycené Šimonem, lze jako přímý produkt celkového marasmu Gollovy psychiky z počátku devadesátých let chápat jako hlavní interpretační klíč k vysvětlení intenzity, s jakou se od té doby v jeho díle objevují ony výše typologizované symptomy. Je jistě pravdou, že určité stopy ironického vyjádření („*leicht ironisch Wesen*“)¹⁰⁵¹ bychom u Golla našli již před onou „vnitřní proměnou“ z přelomu osmdesátých a devadesátých let,¹⁰⁵² stejně tak, jako se ani Gollova stále vzrůstající urážlivost a ješitnost nezrodily náhle, ale částečně kořenily již v rodových predispozicích.¹⁰⁵³ Přesto se však Gollův mladistvý „*sklon k lehkému ironizování*“¹⁰⁵⁴ výrazně lišil od skeptické a konzervativní ironie let devadesátých. Spolu s Whitem lze říci, že Gollova ironie a satira sedmdesátých a osmdesátých let se nesla v optimistickém tónu liberalismu, zatímco od počátku devadesátých let naopak v pesimistické náladě rezignovaného konzervativismu.¹⁰⁵⁵ Např. ironický výrok z roku 1886 o „*vševědoucím Hájkovi*“, který „*ví vždycky všechno*“¹⁰⁵⁶ je jistě „jinak“ ironický, než nesčetné obecné soudy či trojtečky z pozdějších let, jež skepticky odhalují „*relativnost všeho snažení lidského*“.¹⁰⁵⁷

Lze tedy pronést závěr, že Gollův vrozený „*dar subtilní ironie*“,“¹⁰⁵⁸ jemného vtipu a *lehkého, hebkého ironisování*, jenž byl „*zcela harmonickým přívrstvem jeho přirozenosti*,

---

¹⁰⁴⁹ J. GOLL, *Palackého program práce historické*, s. 31. Podobné vyznění měl i Gollův veřejný projev v Plzni. Viz *Oslava stých narozenin Františka Palackého v Plzni. Řeč univ. prof. Dra. Jaroslava Golla*, s. 1.

¹⁰⁵⁰ Viz J. GOLL, *Čechy a Prusy*, s. 125, 134.

¹⁰⁵¹ Viz J. ŠUSTA, *Jaroslav Goll*, (1906), s. 6.

¹⁰⁵² Z. Kalista rovněž upozornil na již mladistvý projev Gollova skepticismu v básni *In Angustiis et tribulatione*, sepsané před rokem 1878. Viz Z. KALISTA, *Básně Jaroslava Golla a Aloise Jirásky*, s. 276; *Básně Jaroslava Golla*, s. 172-173.

¹⁰⁵³ Obdobné vlastnosti lze diagnostikovat u Gollova otce, jenž byl svému synovi vždy velkým vzorem a po dlouhý čas i nejlepším přítelem. Viz alespoň A AV ČR, fond Jaroslav Goll, kart. 1, inv. č. 5, dopis A. Golla J. Gollovi ze 7. ledna 1872; později přetištěno J. PEKAŘ (ed.), *Golliana*, s. 604. Viz zvl. pasáž, v níž Adolf Goll podrážděně reagoval na redaktora *Osvěty* Vlčka.

¹⁰⁵⁴ K. KROFTA, *Jaroslav Goll*, (1907), s. 14.

¹⁰⁵⁵ Viz H. WHITE, *Metahistorie*, s. 49.

¹⁰⁵⁶ Viz J. GOLL, *Historický rozbor*, s. 14, 43, 47.

¹⁰⁵⁷ J. ŠUSTA, *Jaroslav Goll*, (1929), s. 475.

¹⁰⁵⁸ J. ŠUSTA, *Jaroslav Goll*, (1929), s. 475.

jeho tělesné konstitute a letory,¹⁰⁵⁹ byl okolnostmi počátku devadesátých let 19. století určitým způsobem reaktivován, zintenzivněn a okořeněn pesimismem, skepticismem a konzervativismem tragediemi osobního života stíženého muže. Stal se plodem trpkého poznání marnosti všeho lidského snažení, což stále konzervativnějšího Golla vedlo rovněž k celkové nedůvěře vůči radikálním revolučním zvrátům.¹⁰⁶⁰ Jestliže tedy hovoříme o *ironii* jako o imanentní vlastnosti Gollova vrcholného dějepisného stylu, je třeba o ní vždy mluvit právě ve spojení s komplementárními pojmy *skepticismu*, *konzervativismu*¹⁰⁶¹ a *relativismu*.¹⁰⁶²

Resumujme: Zásadní vliv na proměny Gollova stylu mělo kromě *tematických a jazykových* aspektů především široké pásmo metodologických, sociálních a psychologických proporcí *konkrétního období* Gollovy tvorby, kterou jsem s částečnou pomocí Whiteových pojmů rozdělil na dvě na sebe navazující etapy.¹⁰⁶³ Toto rozdělení nemá sugerovat žádnou pofidérní spekulaci o „dvojím Gollovi“, nýbrž ukázat na *vývojovou dynamiku historického myšlení* jedné vnitřně ucelené a koherentní osobnosti dějin českého dějepisectví, která probíhala na půdorysu jedinečného souběhu osobních i profesních, psychologických, sociálních i diskurzivních podmínek, jejichž základní parametry jsem se v celém svém výkladu snažil brát dostatečně v potaz a kde bylo třeba, alespoň parciálním způsobem rekonstruovat.

Každý závěr je v jistém smyslu návratem k počátku. Proto bude přirozené, když se čtenář na úplném konci této diplomové práce vrátí od konkrétní problematiky Gollova stylu zpět k nejobecnější výchozí otázce a zváží, nakolik je možno i nadále nekriticky recipovat představu o Gollově historiografickém „pozitivismu“. Smyslem mé práce nebylo přinést v tomto směru jednoznačné odpovědi, ale spíše generovat nové znepokojující otázky, jež při hlubší četbě Gollových textů nutně vyvstávají tváří v tvář stereotypním představám, tradovaným v „gollovském mýtu“ české historiografie.

---

¹⁰⁵⁹ Servác HELLER, *Z literárních vzpomínek II.*, Lumír 34, 1906, s. 349. Později srov. Karel HOCH, *Jaroslav Goll*, (1906, Přehled), s. 747; [Karel HOCH], *Jaroslav Goll*, Máj 4, 1916, s. 699 (pod pseudonymem *Krocín*).

¹⁰⁶⁰ Viz K. KROFTA, *Jaroslav Goll*, (1930), s. 200. Srov. T. VOJTĚCH, *Česká historiografie a pozitivismus*, s. 113. Na druhé straně se však konzervativní Goll nebránil četným inovacím, jestliže ovšem ideje „starého světa“ nebořily, nýbrž rozvíjely. Za své hovoří např. Gollovy modernizační návrhy, související s univerzitním vzděláváním, mezi nimiž nechyběly např. požadavky na přeměnu Karlo-Ferdinandovy univerzity ve všerakouskou univerzitu slovanskou; dále na přesun univerzitních učeben z již nevyhovujících prostor historického Klementina a Karolina; či na nutnost „*popularisování vědy*“, které je dle Golla jedním z hlavních úkolů rakouských univerzit. Viz Jaroslav GOLL, *Zpráva o studijním roku 1907-8. Při slavnostní inauguraci Leopolda Heyrovského, rektora c. k. university Karlo-Ferdinandovy 1908-9, dne 7. listopadu 1908 podal Jaroslav Goll*, Praha 1908, s. 6, 20, 26. Ke Gollově popularizátorské činnosti např. J. KAZIMOUR, *Dílo Jaroslava Golla I.*, s. 3.

¹⁰⁶¹ Srov. K. STLOUKAL, *Jaroslav Goll*, s. 118.

¹⁰⁶² Blíže viz J. POPELOVÁ, *Tři studie z filosofie dějin*, s. 105-198.

¹⁰⁶³ Potvrdil jsem tím své dřívější rozdělení Gollova metodologického vývoje na „poznávací“ a „rozumějící“ fázi. Viz R. PAZDERSKÝ, *Historické myšlení Jaroslava Golla*, s. 41-56.

Zdá se, že i parciální problematika Gollova stylu dokládá naléhavou potřebu stále znovupromýšlet povahu „gollovské éry“ vývoje českého dějepisectví¹⁰⁶⁴ a pokusit se ji uchopit do značné míry nově, prostřednictvím adekvátnějšího a stupni aktuálního vědeckého poznání uměřenějšího analyticko-pojmového nástroje, než jakým je pojem „pozitivismus“. Platnost žádného ideálně-typicky zkonstruovaného pojmu není v lidském vědomí něčím absolutním a trvalým, neboť jeho validita prochází svým neustálým znovuprověřováním v procesu nepřetržité interakce našeho jazyka se stále se rozvíjející empirickou zkušeností.¹⁰⁶⁵ Proto nepředstavuje ani ve světě vědy nic neobvyklého, ukazují-li se být vlivem postupujícího poznání některé z běžně užívaných pojmových kategorií z hlediska své explikační produktivity nefunkčními, vyprahlými a proto již nadále neudržitelnými. I v dějinách dějepisectví by proto mělo být samozřejmostí průběžně prověřovat, korigovat a v případě potřeby zcela revidovat jednotlivé komponenty jejich odborného pojmosloví.¹⁰⁶⁶ Domnívám se, že pojem „české pozitivistické dějepisectví“ jako synonymum „dějepisectví gollovského“ náleží k těm, u nichž tato potřeba vyvstává nejnaléhavěji.

---

¹⁰⁶⁴ Označení „gollovská epocha“ vtiskl české historiografii přelomu 19. a 20. století J. Šusta a dodal, že ji tak nazývá „mit vollem Recht.“ Josef ŠUSTA, *Jaroslav Goll's wissenschaftliches Werk*, Prager Presse 9, 9. Juli 1929, n. 184, s. 1.

¹⁰⁶⁵ Viz Jan SOKOL, *Malá filosofie člověka a Slovník filosofických pojmů*, Praha 2007⁵, s. 358.

¹⁰⁶⁶ Budiž mi dovoleno připomenout, že v tomto směru apeloval na českou historiografii již před téměř sto lety Emanuel RÁDL, *O smysl našich dějin. (Předpoklady k diskusi o této otázce)*, in: M. HAVELKA (ed.), *Spor o smysl českých dějin*, s. 437-439.

Bibliografie použitých pramenů a literatury

Následující soupis není seznamem doporučené literatury k tématu a neklade si v tomto směru nárok na heuristickou úplnost. Uvedeny jsou pouze položky, jež byly v předcházejícím textu zaznamenány formou bibliografické citace.

A. PRAMENY

1. Nevydané prameny

a) Archiv Akademie věd České republiky (Masarykův ústav), Praha

Fond Jaroslav Goll (celý fond)

Fond Jaroslav Bidlo (korespondence)

Fond Julius Glücklich (korespondence)

Fond Kamil Krofta (Jaroslav Goll – k jeho 80. narozeninám, korespondence)

Fond Václav Novotný (zápisky z Gollových přednášek)

Fond Josef Vítězslav Šimák II. (zápisky z Gollových přednášek)

Fond Česká akademie věd a umění (osobní složky členů – J. Goll)

Fond Královská česká společnost nauk (osobní fascikly členů – J. Goll)

b) Archiv Národního muzea, Praha

Fond Josef Kalousek (deníky)

Fond Karel Kazbunda (zápisky z Gollových přednášek)

Fond Josef Klik (nevydaná korespondence Goll-Pekař)

Fond František Kutnar (koncepty a původní verze statí)

c) Literární archiv Památníku národního písemnictví, Praha – Staré Hrady

Fond Eduard Albert (korespondence)

Fond Josef Emler (Gollovy zprávy o historickém semináři)

Fond Rudolf Urbánek (zápisky z Gollových přednášek, Gollova přednáška o Tomkovi)

d) Národní archiv, Praha

Fond Drobné pozůstalosti (část Jaroslav Goll)

Fond Kybalova pozůstalost (zápisky z Gollových přednášek)

Fond Josef Šusta (zápisky z Gollových přednášek)

e) Moravský zemský archiv, Brno

Fond František Kameníček (zápisky z Gollových přednášek)

Fond Bohumil Navrátil (zápisky z Gollových přednášek)

2. Vydané prameny

a) Korespondence

Golliana. Z dopisů otce Gollova z let 1870-1873, Josef Pekař (ed.), ČČH 37, 1931, s. 97-106

Korespondence Zdeňka Nejedlého s českými historiky. Jaroslav Goll, Josef Kalousek, Čeněk Zíbrt, Jaromír Čelakovský, Zikmund Winter, Josef Hanzal – Blanka Svadbová – Jaroslav Charvát (edd.), Praha 1978

Listy úcty a přátelství. Vzájemná korespondence Jaroslava Golla a Josefa Pekaře, Josef Klik (ed.), Praha 1941

Malíře Antonína Slavíčka vybraná korespondence, Praha 1910

DVOŘÁK, Max: *Listy o životě a umění. Dopisy Jaroslavu Gollovi, Josefu Pekařovi a Josefu Šustovi*, Jaromír Pečírka (ed.), Praha 1943

b) Memoáry

Deníky Josefa Pekaře 1916-1933, Josef Hanzal (ed.), Praha 2000

BARTOŠ, František Michálek: *Vzpomínky husitského pracovníka*, Praha 1970

KALISTA, Zdeněk: *Po proudu života 1-2*, Brno 1996-1997

KAVKA, František: *Ohlédnutí za padesáti lety ve službě českému dějepisectví*, Praha 2002

POLIŠENSKÝ, Josef: *Historik v měnícím se světě*, Praha 2001

SLAVÍK, Jan: *Z mých styků s prof. Pekařem*, Praha 1937

STLOUKAL, Karel: *Historie mého života. Skutečnost poněkud zbásněná*, Praha 2012

ŠMAHEL, František: *Nalézání, setkávání a míjení v životě jednoho medievisty*, Praha 2009

ŠUSTA, Josef: *Mladá léta učňovská a vandrovní. Praha-Vídeň-Řím. Vzpomínky II*, Praha 1963

TOMEK, Wacław Wladiwoj: *Paměti z mého života I-II.*, Praha 1904-1905

c) Díla Jaroslava Golla

Básně Jaroslava Golla, Praha 1874

Básně Jaroslava Golla, Otokar Fischer (ed.), Praha 1930

- Oslava stých narozenin Františka Palackého v Plzni. Řeč univ. prof. Dra. Jaroslava Golla, Plzeňské listy 12. červenec 1898, č. 82, s. 1*
- Posledních padesát let české práce dějepisné. Soubor zpráv Jaroslava Golla o české literatuře historické, vydaných v „Revue Historique“ v letech 1878 – 1906, a souhrnná zpráva Josefa Šusty za léta 1905 – 1924, Praha 1926*
- GOLL: *Slovo o naší literatuře*, Lumír 2, 1866, s. 42-44
- GOLL: *O některých důležitých momentech českých dějin*, Lumír 2, 1866, s. 123-124
- GOLL: *O českém verši desetislabičném*, ČČM 45, 1871, s. 246-257
- GOLL (ed.): *Anthologie české lyriky*, Praha 1872
- GOLL: *Colbert a věda i umění*, ČČM 46, 1872, s. 204-211
- GOLL: *Über die Carlsruher Sammlung der Briefe Mazarins. (Zur Kritik von Siri's Mercurio)*, Nachrichten von der königlichen Gesellschaft der Wissenschaften und der Georg-Augusts-Universität zu Göttingen aus dem Jahre 1872, s. 379-390
- GOLL: *Bohemika ve sbírce rukopisů knihovny v Gottinkách*, ČČM 47, 1873, s. 207-214
- GOLL: *Stará píseň morní*, ČČM 47, 1873, s. 448-450
- GOLL: *O slezském majestátě Rudolfa II*, ČČM 48, 1874, s. 3-22
- GOLL: *Příspěvky k životopisu Komenského*, ČČM 48, 1874, s. 259-277
- GOLL: *O hrobě Jana Amosa Komenského*, in: J. Goll, *Vybrané spisy drobné II.*, Praha 1929 s. 180-184
- GOLL: *K dějinám r. 1620*, Osvěta 4, 1874, s. 635-642
- GOLL: *Der Convent von Segeberg (1621)*, Prag 1875
- GOLL: *Současné zprávy o defenestraci pražské*, ČČM 49, 1875, s. 212-213
- GOLL: *Poměry evropské po bitvě na Bílé Hoře*, ČČM 49, 1875, s. 359-372
- GOLL: *Die französische Heirath. Frankreich und England 1624 und 1625*, Prag 1876
- GOLL: *Krátká zpráva o některých rukopisech žitavských*, ČČM 50, 1876, s. 583-584
- GOLL: *Archiv Ochranovský*, ČČM 50, 1876, s. 733-752
- GOLL: *Quellen und Untersuchungen zur Geschichte der Böhmischen Brüder I. Der Verkehr der Brüder mit den Waldensern. – Wahl und Weihe der ersten Priester*, Prag 1878
- GOLL: *Vypsání o Mistru Jeronýmovi z Prahy. Kronika o Janu Žižkovi*, Praha 1878
- GOLL: *Huss et la guerre des Hussites par Ernest Denis*, in: *Vybrané spisy drobné II.*, s. 255-258
- GOLL: *Der Vertrag von Alt-Ranstaedt. Oesterreich und Sweden 1706-1707. Ein Beitrag zur Geschichte der österreichischen Politik während des nordischen Krieges*, Prag 1879
- GOLL: *Vznik anglického parlamentu*, Praha 1979

- GOLL: *Anna Lucemburská, královna anglická*, Lumír 7, 1879, s. 117-120
- GOLL: *Rokycanova Postilla*, in: *Vybrané spisy drobné II.*, s. 99-124
- GOLL: *Jak soudil Luther o Husovi*, in: *Vybrané spisy drobné II.*, s. 125-141
- GOLL: *Z dějin obchodu baltického*, in: *Osmá roční zpráva o Československé akademii obchodní v Praze za rok školní 1879 – 80*, Praha 1880
- GOLL: *Der Fürstentag von Tribur und Oppenheim (1076). Ein Beitrag zur Kritik der Quellen*, MIÖG 2, 1881, s. 389-399
- GOLL: *Petr Chelčický a spisy jeho*, ČČM 55, 1881, s. 3-37
- GOLL: *Quellen und Untersuchungen zur Geschichte der Böhmischen Brüder II. Peter Chelčický und seine Lehre*, Prag 1882
- GOLL: *Jednota bratrská v XV. století*, ČČM 57, 1883, s. 512-526; 58, 1884, s. 36-53, 157-173, 447-471; 59, 1885, s. 45-74; 60, 1886, s. 121-129, 297-331, 468-517
- GOLL: *Jednota bratrská v XV. století*, in: J. Goll, Chelčický a Jednota v XV. století. Nový otisk prací: Petr Chelčický a jeho učení, Jednota bratrská v XV. století, Nové spisy o Valdenských, Praha 1916, s. 43 - 247
- GOLL: *Theorie dějin dle zásad T. H. Bucklea. Napsal prof. T. G. Masaryk. (Sbírka přednášek a rozprav III. č. 1.) V Praze. Nakladatel J. Otto. 8° str. 56*, Lumír 12, 1884, s. 352
- GOLL: *Příspěvky k rozboru Řehoře Tourského*, in: *Vybrané spisy drobné II.*, s. 35-45
- GOLL: *Historický rozbor básní Rukopisu Královského: Oldřicha, Beneše Heřmanova a Jaroslava*, Praha 1886
- GOLL: *Odpověď p. prof. Kalouskovi*, Ath. 4, říjen 1886, s. 32-40
- GOLL: *Několik slov k odpovědi na pojednání prof. Tomka „K objasnění básně o Oldřichovi v rukopise Královském“*, ČČM 60, 1886, s. 603-606
- GOLL: *Ještě jeden dodatek k historickému rozboru Oldřicha*, Ath. 4, 1886, s. 105-107
- GOLL: *Lev Tolstoj a „jeho náboženství“*, Lumír 14, 1886, s. 180-184
- GOLL: *Valdenští a Čechy*, in: Chelčický a Jednota v XV. století, s. 249-315
- GOLL: *Die Waldensern im Mittelalter und ihre Literatur. Bericht über neuere Schriften und Publicationen*, MIÖG 9, 1888, s. 326-351
- GOLL: *Dějiny a dějepis*, in: J. Goll, *Vybrané spisy drobné I*, Praha 1928, s. 1-27
- GOLL: *Samo und die karantanischen Slaven*, MIÖG 11, 1890, s. 443-446
- GOLL: *Ernst Bernheim, Lehrbuch der historischen Methode. Mit Nachweis der wichtigsten Quellen und Hilfsmittel zum Studium der Geschichte. Leipzig 1889. 530 str. 8°, Ath. 7, 1890, s. 116*

- GOLL: *Přemysla Otakara II. druhá výprava křížová a plán povýšiti biskupství olomoucké na arcibiskupství*, ČMM 15, 1891, s. 102-109
- GOLL: *Ottův slovník naučný a tak zv. Rukopisy Královodvorský a Zelenohorský*, in: Ath. 10, 1892, s. 33-39
- GOLL: *Mistr Vavřinec z Březové a jeho spisy*, in: FRB 5 – Prameny českých dějin 5, Praha 1893, s. XX-XLVI
- GOLL: *K. Sigmund und Polen 1420-1436. I. Die Kandidatur Wladislaws 1420-1421. II. Die Kandidatur Witolds*, MIÖG 15, 1894, s. 441-478
- GOLL: *K. Sigmund und Polen. 1419-1436. III. Die Kandidatur Sigmund Korybuts. IV. Witolds, Wladislaws und Sigmunds letzte Jahre*, MIÖG 16, 1895, s. 222-275
- GOLL: *Cesta Arnošta z Pardubic na Litvu*, ČČH 1, 1895, s. 3-7
- GOLL: [Seznam pověr a zvyklostí pohanských z 8. století. (*Indiculus superstitionum et paganiarum*). Objasňuje Č. Zíbrt. (Rozpravy České Akademie roč. 3., třída 1., č. 2.) V Praze 1894], ČČH 1, 1895, s. 194-196
- GOLL: *Svatý František z Assisi*, in: Vybrané spisy drobné II, s. 3-12
- GOLL (rec.): *Bohemia. An historical sketch. By Francis Count Lützow*, in: Vybrané spisy drobné II., s. 259-261
- GOLL: *Čechy a Prusy ve středověku*, Praha 1897
- GOLL: *Palackého Würdigung*, in: Památník na oslavu stých narozenin Františka Palackého, Praha 1898, s. 247-262
- GOLL: *Palackého program práce historické*, in: Vybrané spisy drobné I, s. 28-38
- GOLL: *František Palacký*, in: Vybrané spisy drobné I, s. 39-112
- GOLL: *Konstantin Höfler (nekrolog)*, ČČH 4, 1898, s. 69-70
- GOLL: *Dva příspěvky ke kritice Tomanova „Husitského válečnictví“*, in: Vybrané spisy drobné II, s. 54-69
- GOLL: *Paul Fredericq, L'enseignement superieur de l'histoire*, in: Vybrané spisy drobné I, s. 235-237
- GOLL: *Kosmas II. 8*, ČČH 6, 1900, s. 355-357
- GOLL: *T. G. Masaryk, Otázka sociální*, in: Vybrané spisy drobné I, s. 219-234
- GOLL: *Zur Geschichte des Hussitenkrieges*, Prag 1901
- GOLL: *K. Ottokars von Böhmen zweiter Kreuzzug*, MIÖG 23, 1902, s. 231-239
- GOLL: *Zu Brunos von Olmütz Bericht an Papst Gregor X. (1273)*, MIÖG 23, 1902, s. 487-491

- GOLL: *Adolf Bachmann, Die Reimchronik des sogenannten Dalimil*, in: Vybrané spisy drobné II, s. 247-254
- GOLL: *Heinrich Finke, Aus den Tagen Bonifaz VIII*, in: Vybrané spisy drobné II, s. 230-238
- GOLL: *Arnošt Kraus, Stará historie česká v německé literatuře*, in: Vybrané spisy drobné I, s. 239-246
- GOLL: *K výkladu privilegia Fridricha II. pro království České*, in: Vybrané spisy drobné II., s. 46-53
- GOLL: *Ladislav Hofman*, in: Vybrané spisy drobné I, s. 146-160
- GOLL: *Arnošt Denis*, in: Vybrané spisy drobné I, s. 161-196
- GOLL: *Adolf Harnack, Militia Christi*, in: J. GOLL, Vybrané spisy II., s. 215-216
- GOLL: *Václav Vladivoj Tomek*, in: Vybrané spisy drobné I, s. 126-132
- GOLL: *Po desíti letech*, in: Vybrané spisy drobné I., s. 200-211
- GOLL: *Ústav pro rakouský dějepyt, ČČH 11, 1905*, s. 68-70
- GOLL: *Moje vzpomínky na „Lumír“*, Lumír 34, 1905-1906, s. 443-448
- GOLL: *Jakub Burckhardt: Weltgeschichtliche Betrachtungen*, ČČH 12, 1906, s. 392-393
- GOLL: *Rozdělení pražské university Karlo-Ferdinandovy roku 1882 a počátek samostatné university české*, Praha 1908
- GOLL: *Zpráva o studijním roku 1907-8. Při slavnostní inauguraci Leopolda Heyrovského rektora c. k. university Karlo-Ferdinandovy 1908-9, dne 7. listopadu 1908 podal Jaroslav Goll*, Praha 1908
- GOLL: *Antonín Rezek*, in: Vybrané spisy drobné I, s. 136-145
- GOLL: *Z dopisu Ant. Rezka z r. 1886 (K sporu o tak zv. Ruk. Králodv.)*, ČČH 16, 1910, s. 419
- GOLL: *Válka o země koruny české (1740 – 1742)*, Praha 1915
- GOLL: *Můj pozdrav Zdeňku Nejedlému*, in: Bedřich Bělohlávek (ed.), *Padesát let Zdeňka Nejedlého*, Praha 1928, nepaginováno

B. LITERATURA

1. Díla Gollových předchůdců a souvěkvců

ARISTOTELÉS: *Politika*, Praha 1998

BERNHEIM, Ernst: *Lehrbuch der historischen Methode. Mit Nachweis der wichtigsten Quellen und Hülfsmittel zum Studium der Geschichte*, Leipzig 1889

- BITNAR, Vilém: *Lyrika Jaroslava Golla*, Našinec 56, 29. srpen 1920, č. 196, s. 5
- COMTE, Auguste: *Sociologie*, Praha 1889
- CROCE, Benedetto: *Historie jako myšlení a jako čin*, Brno 2006
- DROYSEN, Johann Gustav: *Historik. Rekonstruktion der ersten vollständigen Fassung der Vorlesungen (1857) Grundriss der Historik in der ersten handschriftlichen (1857/1858) und in der letzten gedruckten Fassung (1882)*, Peter Leyh (hrsg.), Stuttgart 1977
- FISCHER, Josef: *Myšlenka a dílo Františka Palackého I.*, Praha 1926
- FISCHER, Otokar: *Mortuus Vivens*, Rozpravy Aventina 5, 24. duben 1930, s. 381-382
- FREEMAN, Edward Augustus: *The Methods of historical Study. Eight Lectures*, London 1886
- FUETER, Eduard: *Geschichte der neueren Historiographie*, München-Berlin 1936³
- GINDELY, Anton: *Böhmen und Mähren im Zeitalter der Reformation. Geschichte der böhmischen Brüder I-II.*, Prag 1857-1858
- GINDELY, Anton: *Geschichte des dreissigjährigen Krieges I. Geschichte des böhmischen Aufstandes von 1618*, Prag 1869
- GINDELY, Antonín: *Dějiny českého povstání léta 1618. Díl I.*, Praha 1870
- GINDELY, Antonín: *Dějiny českého povstání léta 1618. Díl IV.*, Praha 1880
- GINDELY, Anton: *Geschichte des dreissigjährigen Krieges II. Die Strafdekrete Ferdinands II. und der pfälzische Krieg (1621-1623)*, Prag 1880
- HELLER, Servác: *Z literárních vzpomínek II.*, Lumír 34, 1906, s. 348-354
- HERBEN, Jan: *Masarykova sekta a Gollova škola*, in: Miloš Havelka (ed.), *Spor o smysl českých dějin 1895-1938*, Praha 1995, s. 164-234
- HUSSERL, Edmund: *Ideje k čisté fenomenologii a fenomenologické filosofii I.*, Praha 2004
- JOSEK, Otakar: *Život a dílo Josefa Kalouska*, Praha 1922
- KALOUSEK, Josef: *Historie a materialismus*, ČČM 57, 1883, s. 185-193
- KRÁSNOHORSKÁ, Eliška: *Obraz novějšího básnictví českého. Pokus o charakteristiku umění básnického za posledního čtvrtstoletí*, ČČM 51, 1877, s. 66-77, 299-325
- LANGLOIS, Charles Victor –SEIGNOBOS, Charles: *Introduction aux études historiques*, Paris 1898
- LORENZ, Ottokar: *Die Geschichtswissenschaft in Hauptrichtungen und Aufgaben*, Berlin 1886
- LÜTZOW, František hrabě: *Bohemia. An historical sketch*, London 1939³
- MARX, Karel: *Kapitál. Kritika politické ekonomie. Díl první. Kniha první. Výrobní proces kapitálu*, Praha 1953

- MASARYK, Tomáš Garrigue (rec.): *Masarykova česká filosofie*, in: M. Havelka (ed.), *Spor o smysl českých dějin*, s. 575-598
- MASARYK, Tomáš Garrigue (rec.): *O periodizaci českých dějin*, in: M. Havelka (ed.), *Spor o smysl českých dějin*, s. 751-761
- PALACKÝ, František: *Ocenění starých českých dějepisců*, in: Jaroslav Charvát (ed.), *Dílo Františka Palackého 1*, Praha 1941, s. 63-319
- PALACKÝ, František: *Právo staroslovanské, aneb Srovnání zákonů cara Srbského Stefana Dušana s nejstaršími řády zemskými v Čechách*, in: František Palacký, *Spisy drobné II. Spisy z oboru dějin*, Praha 1900, s. 141-176
- PALACKÝ, František: *Dějiny národu českého w Čechách a w Moravě, díl III., částka I. Od roku 1403 do 1424, čili od počátku nepokojů husitských až po smrt Žižkowu*, Praha 1850
- PALACKÝ, František: *Dějiny národu českého v Čechách a v Moravě*, Praha 1998 (faksimile vydání z roku 1907)
- PALACKÝ, František: *Ohlídka ve staročeském místopisu, zvláště krajů již poněmčených*, in: F. Palacký, *Spisy drobné II.*, s. 260-283
- PALACKÝ, František: *Řeč ve valném shromáždění Svatoboru dne 27. listopadu 1864*, in: Palacký, František: *Úvahy a projevy z české literatury, historie a politiky*, Praha 1977, s. 318-324
- PALACKÝ, František: *O stycích a poměru sekty Valdenské k někdejšími sektám v Čechách*, in: F. Palacký, *Spisy drobné II.*, s. 340-364
- PEŠEK, Josef: *Jaroslav Goll jako básník*, *Ratibor* 23, 7. a 14. červenec 1906, č. 27, 28, s. 1-2, 1-2, 5
- PISTORIUS, Theodor: *Vzpomínky na profesora Dr. Jaroslava Golla*, *Právo lidu* 38, 11. červenec 1929, č. 160, s. 3
- POINCARÉ, Henri: *La Science et l'Hypothèse*, Paris 1902
- RÁDL, Emanuel: *O smysl našich dějin. (Předpoklady k diskusi o této otázce)*, in: M. Havelka (ed.), *Spor o smysl českých dějin*, s. 433-469
- RÁDL, Emanuel: *Moderní věda. Její podstata, metody, výsledky*, Praha 1926
- REZEK, Antonín (rec.): *Historický rozbor básní Rukopisu Královského: Oldřicha, Beneše Heřmanova a Jaroslava. Napsal prof. Dr. Jaroslav Goll. V Praze 1886. Nákladem spisovatelovým*, *SH* 4, 1886, s. 255-256
- REZEK, Antonín: *Dějiny prstonárodního hnutí náboženského v Čechách od vydání tolerančního patentu až na naše časy. Část první*, Praha 1887

- REZEK, Antonín: *Dějiny Čech a Moravy nové doby. Kniha první. Od míru Westfálského až do smrti císaře Ferdinanda III. (1648 – 1657)*, Praha 1892
- de SMEDT, Charles: *Principes de la critique historique*, Paris 1883
- SRBIK, Heinrich Ritter von: *Metternich. Der Staatsmann und der Mensch II.*, München 1925
- STREJČEK, Ferdinand: *Dr. J. Goll a Mladá Boleslav*, Národní zájmy 10, 25. červenec 1929, č. 29-30, s. 1-2
- ŠAFAŘIK, Paul Joseph –PALACKY, Franz: *Die ältesten Denkmäler der böhmischen Sprache: Libuša's Gericht, Evangelium Johannis, der leitmeritzer Stiftungsbrief, Glossen der Mater verborum*, Prag 1840
- TOMEK, Václav Vladivoj: *O synchronické methodě při dějepise rakouském*, ČČM 28, 1854, s. 375-406
- [TOMEK, Václav Vladivoj]: *Šlechta česká*, Národní listy 1, 24. únor 1861, č. 55, s. 1
- TOMEK, Wáclaw Wladiwoj: *Dějepis města Prahy V.*, Praha 1881
- VANČURA, Jindřich: *Čím se Masaryk zavděčil českému dějepisu*, in: M. Havelka (ed.), *Spor o smysl českých dějin*, s. 125-148
- VODIČKA, Theodor: *Františka Palackého řeč spisovná*, ČMM 25, 1901, s. 1-14, 151-171, 250-267, 369-384
- WEBER, Max: *„Objektivita“ sociálněvědního a sociálněpolitického poznání*, in: Max Weber, *Metodologie – sociologie – politika*, Miloš Havelka (ed.), Praha 1998, s. 7-63

2. Díla Gollových žáků

- BIDLO, Jaroslav: *Czeska szkola historyczna I.*, Czas 55, 27. grudzień 1902, n. 296, s. 1
- BIDLO, Jaroslav: *Jaroslav Goll. (K šedesátým narozeninám)*, Národní listy 46, 13. červenec 1906, č. 191, s. 3
- BIDLO, Jaroslav: *Moje styky s Gollem*, Marek Ďurčanský (ed.), in: Bohumil Jiroušek – Josef Blüml – Dagmar Blümlová (edd), *Jaroslav Goll a jeho žáci*, České Budějovice 2005, s. 657-686
- GLÜCKLICH, Julius: *Jaroslav Goll zemřel*, in: LN 37, 9. červenec 1929, č. 340, s. 1-2
- HOCH, Karel: *Jaroslav Goll*, Přehled 4, 1906, s. 747-748
- [HOCH, Karel]: *Jaroslav Goll*, Máj 4, 1916, s. 699-700

- KAMENÍČEK, František (rec.), „*Der Hass der Völker und die oesterreichischen Universitäten.*“ *Napsal Jaroslav Goll. V Praze u Bursíka a Kohouta r. 1902. Stran 31*, ČMM 27, 1903, s. 64-68
- KAMENÍČEK, František: *Jaroslav Goll na universitě nerozdělené (1875-1882).* (*K osmdesátým narozeninám*), Národní listy 66, 11. červenec 1926, č. 187, Vzdělávací příloha Národních listů, s. 1
- KROFTA, Kamil: *Jaroslav Goll*, ČČH 13, 1907, příloha k Výroční zprávě Historického klubu za správní rok 1905-1906, s. 11-30
- KROFTA, Kamil: *Masaryk, Goll a české dějepisectví*, in: M. Havelka (ed.), *Spor o smysl českých dějin*, s. 235-264
- KROFTA, Kamil: *Palacký a Gindely*, Praha 1912
- KROFTA, Kamil: *Bílá hora. (Kurs šestipřednáškový)*, Praha 1913
- KROFTA, Kamil: *Antonín Gindely*, Praha 1915
- KROFTA, Kamil: *Práce Jaroslava Golla o českém hnutí náboženském I-II.*, Národní listy 56, 13. a 14. červenec 1916, č. 192 a 193, s. 3-4 a 3
- KROFTA, Kamil: *Úvod*, in: J. Goll, *Chelčický a Jednota v XV. století*, s. I-XXX
- KROFTA, Kamil: *Jaroslav Goll*, in: *Almanach české akademie věd a umění* 40, 1930, s. 181-213
- MATOUŠEK, Josef: *Jaroslav Goll*, Národní listy 69, 9. červenec 1929, č. 186, s. 2
- NEJEDLÝ, Zdeněk: *Jaroslav Goll. Několik gloss*, Pražská lidová revue 2, srpen-září 1906, č. 8-9, s. 175-178
- NEJEDLÝ, Zdeněk: *Spor o smysl českých dějin*, in: M. Havelka (ed.), *Spor o smysl českých dějin*, s. 321-360
- NEJEDLÝ, Zdeněk: *T. G. Masaryk IV. První výboje*, Praha 1937
- NEJEDLÝ, Zdeněk: *Dějiny národa českého. Díl první. Starověk*, Praha 1953²
- NIKOLAU, Stanislav: *Profesor Goll*, Národní politika 47, 17. červenec 1929, č. 194, s. 1
- NOVOTNÝ, Václav: *Goll Jaroslav, historik a básník český*, in: *Ottův slovník naučný. Encyklopaedie obecných vědomostí. 10. díl*, Praha 1896, s. 271-273
- NOVOTNÝ, Václav: *České dějiny. Dílu I. část I. Od nejstarších dob do smrti knížete Oldřicha*, Praha 1912
- NOVOTNÝ, Václav: *Husův význam historický*, Praha 1925
- NOVOTNÝ, Václav: *Jaroslav Goll*, ČMM 53, 1929, s. 278-288
- NOVOTNÝ, Václav: *Český kníže Václav Svatý*, Praha 1929

- PEKAŘ, Josef: *Spor o individualismus a kolektivismus v dějepisectví*, ČČH 3, 1897, s. 146-160
- PEKAŘ, Josef: *K slovanské politice Čech ve středověku*, Česká revue 1, 1897, s. 78-86
- PEKAŘ, Josef: *Böhmen und die deutschen Eroberungen an der Ostsee II.*, Politik 36, 17. September 1897, n. 258, s. 1-2
- PEKAŘ, Josef: *Dějepisectví*, in: Památník na oslavu padesátiletého panovnického jubilea Jeho Veličenstva císaře a krále Františka Josefa I. Vědecký a umělecký rozvoj v národě českém 1848 – 1898, Praha 1898
- PEKAŘ, Josef: *Rakouské dějiny. Díl I. Universitní přednášky ř. prof. Dra J. Pekaře*, Praha 1905
- PEKAŘ, Josef: *K šedesátým narozeninám Jaroslava Golla*, Zlatá Praha 23, 1906, s. 477, 491-492
- PEKAŘ, Josef: *Antonín Rezek*, ČČH 15, 1909, s. 145-152
- PEKAŘ, Josef: *Fr. Palacký*, Praha 1912
- PEKAŘ, Josef: *Kniha o Kosti. Kus české historie*, Praha 1970⁴
- PEKAŘ, Josef: *K sedmdesátinám Jaroslava Golla*, Národní politika 34, 13. červenec 1916, č. 192, s. 1-2
- PEKAŘ, Josef: *Kdo založil Rakousko?*, in: Josef Pekař, Z české fronty. Feuilletony z „Nár. Politiky“ z jara 1917, Praha 1917, s. 22-29
- PEKAŘ, Josef: *Bílá hora. Její příčiny a následky*, Praha 1921
- PEKAŘ, Josef: *K osmdesátinám Jaroslava Golla*, ČČH 32, 1926, s. 243-248
- PEKAŘ, Josef: *Přednáška o Jaroslavu Gollovi u příležitosti odhalení jeho pamětní desky v Chlumci nad Cidlinou 17. července 1927*, in: Jaroslav Čechura – Martina Novozámská (edd.), Josef Pekař: známý – neznámý (k 60. výročí úmrtí), ČNM 166, 1997, s. 20-29
- PEKAŘ, Josef: *Masarykova česká filosofie*, Praha 1927³
- PEKAŘ, Josef: *Smysl českých dějin. (O nový názor na české dějiny)*, Praha 1929
- ŠUSTA, Josef: *Jaroslav Goll*, Čechische Revue 1, 1906, s. 17-36
- ŠUSTA: *Jaroslav Goll*, in: LN 34, 14. červenec 1926, č. 349, s. 2
- ŠUSTA, Josef: *Jaroslav Golls wissenschaftliches Werk*, Prager Presse 9, 9. Juli 1929, n. 184, s. 1-2
- ŠUSTA, Josef: *Jaroslav Goll*, ČČH 35, 1929, s. 475-488
- ŠUSTA, Josef: *Úvahy o světových dějinách. Velké milníky*, Praha 1999
- ŠUSTA, Josef: *Dějepisectví. Jeho vývoj v oblasti vzdělanosti západní ve středověku a době nové*, Praha 1946²

- ŠUSTA, Josef: *Československý dějepis v posledních padesáti letech. 1876-1925*, in: Josef Šusta, *Úvahy a drobné spisy historické II*, Praha 1934, s. 5-23
- ŠUSTA, Josef (rec.): *Jaroslav Goll, Válka o země koruny české (1740-1742)*, in: *Úvahy a drobné spisy historické II*, s. 109-115
- ŠUSTA, Josef: *Josef Pekař. Vědecký a lidský profil*, Praha 1947
- TRAUB, Hugo: *Jaroslav Goll. K jeho šedesátým narozeninám II*, *Moravská orlice* 44, 4. červenec 1906, č. 149, s.1-2

3. Odborná literatura

- Beseda. Vracejí se časy Marie Terezie...(V Polních novinách napsal dv. r. Jaroslav Goll)*, *Čas* 29, 20. červenec 1915, č. 446, příloha
- Historein. A review of the past and other stories* 3, 2001: *European Ego-histoires: Historiography and the Self, 1970-2000*
- Jaroslav Goll. (K 60. narozeninám)*, *Čas* 20, 14. červenec 1906, č. 192, s. 1
- Jaroslav Goll*, *Národní politika* 47, 9. červenec 1929, č. 186, s. 3
- Masaryk a řeč. Zvláštní otisk z pátého svazku Masarykova sborníku*, Praha 1931
- Oslava šedesátých narozenin dvor. rady prof. dra. Jaroslava Golla*, *Národní listy* 46, 14. červenec 1906, č. 192, s. 2
- Ottův slovník naučný. Encyklopaedie obecných vědomostí. 11. díl*, Praha 1897
- Stereotypy a mýty v dějepisném vyučování. Sborník z konference konané 27.-28. listopadu 2006*, Ústí nad Labem 2008
- ALAN, Josef: *Etapy života očima sociologie*, Praha 1989
- ARMSTRONGOVÁ, Karen: *Krátká historie mýtu*, Praha 2006
- ASSMANN, Aleida: *Der lange Schatten der Vergangenheit. Erinnerungskultur und Geschichtspolitik*, München 2006
- BACHTIN, Michail Michajlovič –VOLOŠINOV, Valentin Nikolajevič: *Marxismus, freudismus, filozofia jazyka*, Bratislava 1986
- BARŠA, Pavel: *Paměť a genocida. Úvahy o politice holocaustu*, Praha 2011
- BARTHES, Roland: *Smrt autora*, *Aluze* 10, 2006, č. 3, s. 75-77
- BARTHES, Roland: *Diskurz historie*, *ČL* 55, 2007, s. 815-828
- BARTOŠ, František Michálek: *Jaroslav Goll a jeho příklad*, *JSH* 15, 1946, s. 8-12
- BARTOŠ, František Michálek: *Jaroslav Goll*, Praha 1947
- BEČKA, Josef Václav: *Úvod do české stylistiky*, Praha 1948

- BENEŠ, Zdeněk: *Historický text a historická skutečnost. Studie o principech českého humanistického dějepisectví*, Praha 1993
- BENEŠ, Zdeněk: *Historický text a historická kultura*, Praha 1995
- BENEŠ, Zdeněk: *Pojmy jako předmět historiografického studia. (Příklad: Gollova škola a její zakladatel)*, ČČH 93, 1995, s. 359-397
- BENEŠ, Zdeněk: *Dějiny jako fakt nebo jako obraz?*, in: *Návraty do dějin. Sborník příspěvků k 65. narozeninám Doc. PhDr. Karla Štefka, CSc. Dissertationes Historicae 5/1996*, Hradec Králové 1996, s. 31-39
- BENEŠ, Zdeněk: *Zdeněk Kalista v kontextu rozumějící historiografie*, in: *Zdeněk Kalista a kulturní historie. Sborník referátů z vědecké konference konané ve dnech 14. – 15. dubna 2000 v lázních Sedmihorkách, Semily 2000*, s. 13-24
- BENEŠ, Zdeněk: *Historiografie mezi poznáváním a porozuměním. Teze k vývojové dynamice české historiografie 30. a 40. let 20. století*, in: *Přednášky z XLV běhu Letní školy slovanských studií*, Praha 2002, s. 133-143
- BENEŠ, Zdeněk: *Zdeněk Kalista a česká rozumějící historiografie*, in: *Zdeněk Kalista, Cesty historikova myšlení*, Praha 2002, s. 5-19
- BENEŠ, Zdeněk: *Bílá hora a české dějiny po čtyřiceti letech*, in: *František Kavka, Bílá hora a české dějiny*, Praha 2003²
- BENEŠ, Zdeněk: *Kontinuity a diskontinuity českého dějepisectví 20. století*, in: *Přednášky z XLVII. běhu Letní školy slovanských studií*, Praha 2004, s. 207-218
- BENEŠ, Zdeněk: *Mezi pragmatikou a konceptualizací (Dějiny československé Josefa Pekaře jako historický text)*, in: *Jaroslav Pánek (ed.), Vlast a rodný kraj v díle historika. Sborník prací žáků a přátel věnovaný profesorovi Josefu Petráňovi*, Praha 2004, s. 159-176
- BENEŠ, Zdeněk: *Obtížné pojmy, či pojmy na obtíž? Teorie a filosofie dějin v české historiografii*, in: *Ivana Holzbachová (ed.), Filosofie dějin. Problémy a perspektivy*, Brno 2004, s. 71-84
- BENEŠ, Zdeněk: *Fakt, slovo, znak. (Pět tezí ke vztahu sémiologie a historie)*, in: *Petr Nejedlý – Miloslava Vajdllová (edd.), Verba et historia. Igoru Němcovi k 80. narozeninám*, Praha 2005, s. 21-29
- BENEŠ, Zdeněk: *Gollovec Josef Pekař?*, in: *B. Jiroušek – J. Blüml – D. Blümllová (edd.), Jaroslav Goll a jeho žáci*, s. 331-341
- BENEŠ, Zdeněk: *Historiografický strukturalismus Františka Kutnara (Pokus o nástin)*, in: *Přednášky z XLVIII. běhu Letní školy slovanských studií*, Praha 2005, s. 150-156

- BENEŠ, Zdeněk: *Porozumět nebo poznávat? Skica k jednomu rysu české historiografie 20. století*, in: Kristina Kaiserová – Jiří Pešek (edd.), *Viribus Unitis. Nedosti bylo Jana Křena. Janu Křenovi k pětasedmdesátinám*, Ústí nad Labem 2005, s. 15-27
- BENEŠ, Zdeněk: *Tradice a úkol. Tři polské pohledy na dějiny dějepisectví*, ČČH 103, 2005, s. 144-154
- BENEŠ, Zdeněk (rec.): *Milan Řepa, Poetika českého dějepisectví*, Brno, Host 2006, 259 s., ISBN 80-7294-189-5, ČČH 105, 2007, s. 721-722
- BENEŠ, Zdeněk: *Mediální výchova jako součást všeobecného vzdělávání. Minulost v médiích či mediální minulost?*, in: Jan Jiráček – Jiří Wolák (edd.), *Mediální gramotnost: nový rozměr vzdělávání*, Praha 2007, s. 35-46
- BENEŠ, Zdeněk: *Opravdu dějepisectví bez syntézy?*, in: Eva Semotanová (ed.), *Cestou dějin II. K počtům prof. PhDr. Svatavy Rakové, CSc.*, Praha 2007, s. 11-21
- BENEŠ, Zdeněk: *Demýtizovat Golla...Kritické úvahy nad kritickým portrétem historika a jeho působení*, ČČH 107, 2009, s. 148-151
- BENEŠ, Zdeněk: *Narratio, noesis a čas. Poznámky k jednomu aspektu chápání dějin a historie*, in: *Přednášky z LII. běhu Letní školy slovanských studií*, Praha 2009, s. 132-139
- BĚLIČ, Jaromír: *Zásady Palackého v otázkách jazykové kultury*, in: František Kutnar – Oldřich Králík – Jaromír Bělič (edd.), *Tři studie o Františku Palackém*, Olomouc 1949, s. 166-237
- BÍLEK, Jan –KOKESHOVÁ, Helena –QUAGLIATOVÁ, Vlasta –RYANTOVÁ, Marie (edd.), *Korespondence T. G. Masaryk – Josef Kaizl*, Praha 2011
- BÍLEK, Petr A.: *Hledání jazyka interpretace k modernímu prozaickému textu*, Brno 2003
- BÍLÝ, František: *Palacký a spisovný jazyk český*, in: *Památník na oslavu stých narozenin Františka Palackého*, Praha 1898, s. 689-712
- BLÁHOVÁ, Kateřina (rec.): *Naratologie historiografie?*, ČL 55, 2007, s. 270-273
- BLANKE, Horst Walter: *Typen und Funktionen der Historiographiegesschichtsschreibung. Eine Bilanz und ein Forschungsprogramm*, in: Wolfgang Küttler – Jörn Rüsen – Ernst Schulin (hrsg.), *Geschichtsdiskurs 1. Grundlagen und Methoden der Historiographiegesschichte*, Frankfurt am Main 1993, s. 191-211
- BLÜML, Josef: *Josef Šusta – historik umělec*, in: Josef Blüml – Dagmar Blümllová – Bohumil Jiroušek (edd.), *Jihočeši v české historické vědě*, České Budějovice 1999, s. 91-114
- BLÜML, Josef: *T. G. Masaryk a počátky české pozitivistické historiografie (80. léta 19. století)*, in: Dagmar Blümllová – Bohumil Jiroušek (edd.), *Čas pádu Rukopisů. Studie a materiály*, České Budějovice 2004, s. 20-35

- BLÜML, Josef: *Josef Šusta. (Úvahy o dějinách a dějepisectví)*, České Budějovice 2006
- BLÜMLOVÁ, Dagmar: *Teskný historik Ladislav Hofman*, České Budějovice 2005
- BOROVSKÝ, Tomáš: *Obrazy vzpomínek. Josef Šusta a jeho mladá léta*, in: Tomáš Borovský – Jiří Hanuš – Milan Řepa (edd.), *Kultura jako téma a problém dějepisectví*, Brno 2006, s. 127-139
- BOURDIEU, Pierre: *Teorie jednání*, Praha 1998
- BRANDI, Karl: *Geschichte der Geschichtswissenschaft*, Bonn 1952
- BRUNER, Jan: *Obraz Františka Palackého v českém historickém povědomí*, Kuděj 4, 2002, s. 57-76
- CARBONELL, Charles-Olivier: *Historia pozytywna i historia pozytywistyczna. Dwa sposoby pisanía historii*, Historyka. Studia metodologiczne 11, 1981, s. 3-16
- CARR, Edward Hallett: *Co je historie? Přednášky pronesené na cambridžské universitě v lednu-březnu 1961 v rámci cyklu G. M. Trevelyana*, Praha 1967
- de CERTEAU, Michel: *Psaní dějin*, Brno 2011
- CETL, Jiří: *Český pozitivismus. Příspěvek k charakteristice jedné z tradic českého buržoazního myšlení*, Brno 1981
- CLASSEN, Carl Joachim: *Rhetorische Bemerkungen zu einem historiographischen Text*, Historische Zeitschrift 266, 1998, s. 419-435
- COMPAGNON, Antoine: *Démon teorie. Literatura a běžné myšlení*, Brno 2009
- ČECHOVÁ, Marie –KRČMOVÁ, Marie –MINÁŘOVÁ, Eva: *Současná stylistika*, Praha 2008
- ČECHURA, Jaroslav: *Historikem z nouze? Sebereflexe šedesátky Jaroslava Goll*, in: B. Jiroušek – J. Blüml – D. Blümllová (edd.), *Jaroslav Goll a jeho žáci*, s. 283-292
- ČECHURA, Jaroslav –ČECHUROVÁ, Jana (edd.): *Josef Pekař: Příběh Knihy o Kosti*, Praha 2005
- ČERNOUŠEK, Michal: *Potřeba psychohistorie*, ČČH 88, 1990, s. 705-722
- ČINÁTL, Kamil: (ed.): *Knihy, které změnilý českou historiografii?*, Kuděj 7, 2005, s. 189-192
- ČINÁTL, Kamil: *K Poetice českého dějepisectví*, Kuděj 9, 2007, s. 136-137
- ČINÁTL, Kamil: *Dějiny a vyprávění. Palackého Dějiny jako zdroj historické obraznosti národa*, Praha 2011
- ČINÁTL, Kamil: *Možné aplikace narativizmu v historiografické praxi*, in: Jan Horský – Juraj Šuch (edd.), *Narace a (živá) realita*, Praha 2012, s. 89-99

- ČMEJRKOVÁ, Světlá: *Autorský subjekt ve vědeckém textu*, in: Přednášky z XLV. běhu Letní školy slovanských studií, Praha 2002, s. 39-52
- ČORNEJ, Petr: *Nad Palackého edicí Starých letopisů českých*, Slavia 51, 1982, s. 69-79
- ČORNEJ, Petr: *Tajemství českých kronik. Cesty ke kořenům husitské tradice*, Praha 1987
- ČORNEJ, Petr, *Bitva před Ústím nad Labem ve starší české a německé tradici*, in: AUC – Philosophica et historica 5. 1995. Studia historica XLIII, Problémy dějin historiografie 7, Praha 1999, s. 9-63
- ČORNEJ, Petr (rec.): *Milan Řepa, Poetika českého dějepisectví*, Host, Brno 2006. 260 s., 229 Kč, ĎaS 28, 2006, č. 12, s. 44
- ČORNEJ, Petr, *Věčný problém: jak psát dějiny?*, in: Kateřina Bláhová – Ondřej Sládek (edd.), *O psaní dějin. Teoretické a metodologické problémy literární historiografie*, Praha 2007
- ČORNEJ, Petr, *Osmdesátiny Josefa Petráně*, Marginalia Historica 1, 2010, s. 123-127
- ČTVRTNÍK, Mikuláš: *Zdeněk Kalista a tradice německých Geistesgeschichte*, in: Lucie Storchová – Jan Horský (edd.), *Paralely, průsečíky, mimoběžky. Teorie, koncepty a pojmy v české a světové historiografii 20. století*, Ústí nad Labem 2009, s. 155-188
- DEMANDT, Alexander: *Ungeschehene Geschichte. Ein Traktat über die Frage: Was wäre gechehen, wenn...?*, Göttingen 2001
- DOKOUPIL, Lumír: *Česká a slovenská historiografie do vystoupení školy Gollovy. (Materiály)*, Ostrava 1983
- DOLEŽEL, Lubomír: *Fikce a historie v období postmoderny*, Praha 2008
- ECO, Umberto: *Šest procházek literárními lesy. Přednášky na Harvardově univerzitě*, Olomouc 1997
- ELIADE, Mircea, *Mýtus a skutečnost*, Praha 2011
- EMLER, Jan: *K jubileu Gollovu*, ČSPSČ 14, 1906, s. 101-103
- EMLEROVÁ, Marie: *Z otcova života*, in: Památník Josefa Emlera. K stému výročí narození, Praha 1936, s. 9-16
- ERBENOVÁ, Dagmar: *Poznání skutečnosti pomocí vědeckých a uměleckých postupů v pojetí představitelů 2. poloviny 19. a na počátku 20. století. (Příklad: Osobnost a tvorba J. Golla)*, diplomová práce FF UK, Praha 1996, 104 s.
- FAJFR, František: *Masaryk a pozitivism*, Služba 3, 1922, s. 72-75, 88-91, 153-154
- FAJFR, František: *Masaryk a Comte*, Kdyně 1925
- FEUEREIS, Eduard: *Narativismus a historiografie*, DTK 8, 2011, s. 7-34

- FIALA, Zdeněk: *Josef Dobrovský a počátky historické kritiky u nás*, ČsČH 1, 1953, s. 257-271
- FRÝDECKÝ, František: *Mladý Goll u Bož. Němcové*, Zvon 16, 1916, s. 631
- GADAMER, Hans-Georg: *Pravda a metoda I. Nárys filosofické hermeneutiky*, Praha 2010
- GINZBURG, Carlo: *Sýr a červi. Svět jednoho mlynáře kolem roku 1600*, Praha 2000
- GRONDIN, Jean: *Úvod do hermeneutiky*, Praha 2011
- GROSS, Mirjana: *Von der Antike bis zur Postmoderne. Die zeitgenössische Geschichtsschreibung und ihre Wurzeln*, Wien-Köln-Wiemar 1998
- HANUŠ, Josef: *Počátky kritického dějepysu v Čechách*, ČČH 15, 1909, s. 277-302, 425-463
- HANZAL, Josef: *Vědecká metoda a umělecké tvůrčí postupy v moderním českém dějepisectví*, in: Zdeněk Nejedlý doba – život – dílo. Sborník prací, Praha 1975, s. 35-69
- HANZAL, Josef: *Palacký v pojetí Gollovy školy*, in: František Šmahel – Eva Doležalová (edd.), *František Palacký 1798-1998. Dějiny a dnešek. Sborník z jubilejní konference*, Praha 1999, s. 211-218
- HAŠKOVCOVÁ, Helena: *Fenomén stáří*, Praha 1989
- HAUBELT, Josef: *Dějepisectví Gelasia Dobnera*, Praha 1979
- HAUSER, Michael: *Cesty z postmodernismu. Filozofická reflexe doby přechodu*, Praha 2012
- HAVELKA, Miloš: *Max Weber ve sporu o smysl českých dějin aneb O Slavíkově čtení novokantovské metodologie věd o kultuře*, in: Lukáš Babka – Petr Roubal (edd.), *Život plný střetů. Dílo a odkaz historika Jana Slavíka (1885-1978)*, Praha – Červený Kostelec 2009, s. 97-108
- HAVELKA, Miloš (rec.): *František Kutnar, Jaroslav Marek, Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví*, Praha 2009, NLN – Nakladatelství lidové noviny, 1088 s., ISBN 978-80-7106-402-2, DTK 6, 2009, s. 380-387
- HIRSCH, Eric Donald: *Objektivní interpretace*, Aluze 7, 2003, č. 2, s. 150-165
- HLAVAČKA, Milan: *Formování moderního českého národa 1815-1914*, HO 20, 2009, s. 194-205
- HOJDA, Zdeněk: *Zdeněk Kalista, umělec a historik*, in: Zdeněk Kalista, *Cesta po českých hradech a zámcích. Aneb mezi tím, co je, a tím, co není*, Praha 1993, s. 5-22
- HOLINKA, Rudolf: *Dílo Josefa Pekaře*, in: Rudolf Holinka (ed.), *O Josefu Pekařovi. Příspěvky k životopisu a dílu*, Praha 1937, s. 31-144
- HORÁK, Petr: *Studie z dějin historického pozitivismu*, Praha 1971
- HORSKÝ, Jan: *Noetika kulturních věd Maxe Webera a české dějepisectví*, Ústí nad Labem 1994

- HORSKÝ, Jan: *Bedřich Mendl a noetika Maxe Webera*, in: Velké osobnosti Filozofické fakulty Univerzity Karlovy 7. Bedřich Mendl. Profesor hospodářských dějin Univerzity Karlovy. 1892-1992, Praha 1997, s. 71-78
- HORSKÝ, Jan: *Dějezpytec a pojmosloví*, in: Jan Horský (ed.), Kulturní a sociální skutečnost v dějezpytném myšlení. Příspěvky k dějinám českého dějepisectví doby Gollovy školy, Ústí nad Labem 1999, s. 9-47
- HORSKÝ, Jan: *Doba, duch doby*, in: J. Horský (ed.), Kulturní a sociální skutečnost, s. 119-152
- HORSKÝ, Jan: *Pojem „hodnot“ a „kulturních hodnot“*, in: J. Horský (ed.), Kulturní a sociální skutečnost, s. 153-185
- HORSKÝ, Jan – NEŠPOR, Zdeněk R.: *Historická antropologie? Metodické problémy a paradoxy na pomezí dějepisectví, sociologie a sociální antropologie*, Kuděj 6, 2004, s. 61-81
- HORSKÝ, Jan: *Dějepisectví mezi vědou a vyprávěním. Úvahy o povaze, postupech a mezích historické vědy*, Praha 2009
- HORSKÝ, Jan: „*Předsudky o standardech vědeckosti historiografie.*“ *Stručná poznámka na okraj „sporu“ o třetí vydání Kutnarových a Markových Přehledných dějin českého a slovenského dějepisectví*, DTK 7, 2010, s. 280-285
- HORSKÝ, Jan: *Teorie jako konstitutivní rys vědeckosti a jejich místo v českém dějepisectví*, DTK 7, 2011, s. 311-328
- HORYNA, Břetislav: *Teorie metafory. Metaforologie Hanse Blumenberga*, Olomouc 2007
- HOŠNOVÁ, Eva: *K vývoji české syntaxe. (Ve vědeckých textech z poslední čtvrtiny 19. století)*, Praha 1994
- HRDLÍČKA, Jaroslav: *Hus a husitství v díle Vlastimila Kybala*, Brno 1999
- HROCH, Jaroslav – KONEČNÁ, Magdaléna – HLOUCH, Lukáš: *Proměny hermeneutického myšlení*, Brno 2010
- HROCH, Miroslav (ed.): *Úloha historického povědomí v evropském národním hnutí v 19. století*, AUC – Philosophica et historica 5. 1976. Studia historica XV, Praha 1976
- HROCH, Miroslav: *Některé metodologické poznámky ke studiu úlohy historického vědomí v národním hnutí 19. století*, in: Tomáš Vlček (ed.), *Historické vědomí v českém umění 19. století. Sborník přednášek uměnovědné konference Smetanova festivalu Plzeň 1981*, pořádaného 26.-29. února 1981, Uměnovědné studie 3, Praha 1981, s. 61-68
- HROCH, Miroslav: *Několik poznámek k problému: historické vědomí a zájem rodícího se národa*, Husitský Tábor 8, 1985, s. 185-193
- HROCH, Miroslav a kol.: *Úvod do studia dějepisu*, Praha 1985

- HROCH, Miroslav: *Evropská národní hnutí v 19. století. Společenské předpoklady vzniku novodobých národů*, Praha 1986
- HROCH, Miroslav: *Národy nejsou dílem náhody. Příčiny a předpoklady utváření moderních evropských národů*, Praha 2009
- HUGHES, Stuart Henry: *Historie jako umění a jako věda*, Praha 1970
- HUSA, Václav: *Dějiny očima básníka*, Panorama 17, prosinec 1939, č. 11, s. 181-182
- CHALOUPECKÝ, Václav: *Fr. Palacký*, Praha 1912
- CHARTIER, Roger: *Na okraji útesu*, Červený Kostelec 2010
- IGGERS, Georg G.: *Dějepisectví ve 20. století. Od vědecké objektivity k postmoderní výzvě*, Praha 2002
- ISER, Wolfgang: *Koncepty čtenáře a koncept implicitního čtenáře*, Aluze 8, 2004, č. 2-3, s. 135-143
- ISER, Wolfgang: *Jak se dělá teorie*, Praha 2009
- JANOVSKÝ, Julius a kol.: *Základy didaktiky dějepisu*, Praha 1984
- JAUSS, Hans Robert: *Dějiny literatury jako výzva literární vědě*, in: Miloš Sedmidubský – Miroslav Červenka – Ivana Vízdalová (edd.), *Čtenář jako výzva. Výbor z prací kostnické školy recepční estetiky*, Brno 2001, s. 7-38
- JELÍNEK, Milan: *O jazykovém stylu Pekařových prací*, in: Eva Kantůrková (ed.), *Pekařovské studie*, Praha 1995, s. 146-152
- JIROUŠEK, Bohumil: *Antonín Rezek – historik a politik*, in: J. Blüml – D. Blümllová – B. Jiroušek (edd.), *Jihočeši*, s. 25-42
- JIROUŠEK, Bohumil: *Antonín Rezek*, České Budějovice 2002
- JIROUŠEK, Bohumil: *Jaroslav Goll, Rukopisy a osmdesátá léta*, in: D. Blümllová – B. Jiroušek (edd.), *Čas pádu Rukopisů*, s. 53-62
- JIROUŠEK, Bohumil: *Josef Kalousek v zákulisí sporu o Rukopisy (80. léta 19. století). Několik poznámek k tématu*, in: D. Blümllová – B. Jiroušek (edd.), *Čas pádu Rukopisů*, s. 141-147
- JIROUŠEK, Bohumil: *Historik Jaroslav Goll a jeho místo v českém dějepisectví*, in: B. Jiroušek – J. Blüml – D. Blümllová (edd.), *Jaroslav Goll a jeho žáci*, s. 9-24
- JIROUŠEK, Bohumil: *Historické myšlení Wácslawa Wladiwoje Tomka*, in: B. Jiroušek – J. Blüml – D. Blümllová (edd.), *Jaroslav Goll a jeho žáci*, s. 151-163
- JIROUŠEK, Bohumil: *Jaroslav Goll. Role historika v české společnosti*, České Budějovice 2006

- JIROUŠEK, Bohumil: *Jaroslav Goll – překladatel Charlese Baudelaira*, in: Dagmar Blümllová – Bohumil Jiroušek (edd.), *Čas moderny. Studie a materiály*, České Budějovice 2006, s. 301-310
- JIROUŠEK, Bohumil: *Josef Klik. Historik ve stínu Josefa Pekaře*, České Budějovice 2011
- JIROUŠEK, Bohumil: *Historik Jaroslav Charvát v systému vědy a moci*, Praha 2011
- JULÍNEK, Stanislav a kol.: *Základy oborové didaktiky dějepisu*, Brno 2004
- KALISTA, Zdeněk: *Portrét básníkův*, Samostatnost 21, 21. květen 1926, č. 21-22, s. 6
- KALISTA, Zdeněk: *Básně Jaroslava Golla a Aloise Jiráska*, Lumír 57, 1930-1931, s. 275-278
- KALISTA, Zdeněk: *Josef Pekař*, Torst, Praha 1994
- KALISTA, Zdeněk: *Cesty historikova myšlení*, Praha 2002
- KALISTA, Zdeněk: *Tvář baroka. Poznámky, které zabloudily na okraj života, skicář problémů a odpovědí*, Praha 2005
- KALISTA, Zdeněk: *Vědecký testament*, Souvislosti. Revue pro literaturu a kulturu 15, 2005, s. 157-165
- KALISTA, Zdeněk: *Styl Josefa Pekaře*, in: *Z Českého ráje a Podkrkonoší* 21, 2008, s. 85-112
- KAVKA, František: *Poslední Lucemburk na českém trůně. Králem uprostřed revoluce*, Praha 1998
- KAZBUNDA, Karel: *Stolice dějin na pražské univerzitě II. Od obnovení stolice dějin do rozdělení university (1746 – 1882)*, Praha 1965
- KAZBUNDA, Karel: *Stolice dějin na pražské univerzitě III. Od zřízení university do konce rakousko – uherské monarchie (1882 – 1918)*, Praha 1968
- KAZIMOUR, Josef: *Dílo Jaroslava Golla*, Venkov 11, 13. a 14. červenec 1916, č. 166, 167, s. 3-4, 3
- KLANICZAY, Tibor: *O marxistickém pojetí uměleckého stylu*, in: *Teorie literatury v zrcadle maďarské literární vědy*, Praha 1986, s. 161-174
- KLEINSCHNITZOVÁ, Flora: *Vědě, Vlasti a Tobě...*, in: *Památník Josefa Emlera* s. 17-62
- KLIK, Josef: *Z Pekařova života a odkazu*, in: Josef Hobzek (ed.), *Josef Pekař. O jeho mládí, životě a odkazu*, Turnov 1941, s. 23-34
- KOCH, Hans-Albrecht: *Neuere deutsche Literaturwissenschaft. Eine praxisorientierte Einführung für Anfänger*, Darmstadt 1997
- KOMÁREK, Miroslav: *František Palacký a RKZ*, in: *Palackého cesta. Pohledy na život a činnost Františka Palackého a lidí mu blízkých*, Olomouc 1998, s. 53-57

- KONRÁD, Ota: *Německé bylo srdce monarchie... Rakušanství, němectví a střední Evropa v rakouské historiografii mezi válkami*, Praha 2011
- KOŘÁLKA, Jiří: *Češi v habsburské říši a v Evropě 1815-1914. Sociálněhistorické souvislosti vytváření novodobého českého národa a národnostní otázky v českých zemích*, Praha 1996
- KOŘÁLKA, Jiří: *František Palacký (1798-1876). Životopis*, Praha 1998
- KOSATÍK, Pavel: *Česká inteligence. Od Jaroslava Golla po Magora*, Praha 2011
- KOSÍK, Karel: *Dialektika konkrétního. Studie o problematice člověka a světa*, Praha 1963²
- KOSTLÁN, Antonín: *Druhý sjezd československých historiků (5. – 11. října 1947) a jeho místo ve vývoji českého dějepisectví v letech 1935 – 1948*, Praha 1993
- KOSTOHRÝZ, Josef: *Pokus o rozbor Pekařova slohu*, Řád 8, 1942, s. 75-86
- KOŽIAK, Rastislav – ŠUCH, Juraj – ZELENÁK, Eugen (edd.), *Kapitoly zo súčasnej filozofie dejín*, Bratislava 2009
- KRÁL, Václav: *Myšlenkový svět historie*, Praha 1974
- KRÁL, Václav: *Zdeněk Nejedlý a Gollova škola*, Praha 1986
- KROUPA, Jiří: *Josef Válka a jeho program kulturní historie*, in: Josef Válka, *Myšlení a obraz v dějinách kultury ...studie, eseje, reflexe...*, Brno 2009, s. 7-18
- KRUPA, Viktor: *Metafora na rozhraní vědeckých disciplín*, Bratislava 1990
- KŘEŠŤAN, Jiří: *Gollova škola a „hodný žák“ Zdeněk Nejedlý*, in: B. Jiroušek – J. Blüml – D. Blümllová (edd.), *Jaroslav Goll a jeho žáci*, s. 451-562
- KŘEŠŤAN, Jiří: *Zdeněk Nejedlý. Politik a vědec v osamění*, Praha 2012
- KUBÍČKOVÁ, Miluše: *Typologická metoda v sociologii a společenských vědách*, Praha 1969
- KUČERA, Jan P.: *8. 11. 1620. Bílá hora. O potracení starobylé slávy české*, Praha 2003
- KUČERA, Martin: *Rakouský občan Josef Pekař. (Kapitola z kulturně politických dějin)*, Praha 2005
- KUČERA, Martin: *Tázání po dějinném*, Praha 2012
- KUDRNA, Jaroslav: *Kapitoly z dějin historiografie a filosofie dějin*, Praha 1961²
- KUDRNA, Jaroslav: *K vývojovým tendencím pozitivistické historiografie*, in: Jaroslav Kudrna, *Ke kritice pozitivismu v současné buržoazní německé, francouzské a italské historiografii 19. a 20. století*, Brno 1983, s. 11-28
- KUDRNA, Jaroslav – ZÁVADOVÁ, Alena – BENEŠ, Zdeněk (edd.), *Čítanka k dějinám dějepisectví III.*, Praha 1989

- KUNEC, Patrik: *Psychohistória – slepá vetva modernej historiografie?*, in: Juraj Šuch (ed.), *K otázkam metodológie vied (spoločenských a prírodných)*, Banská Bystrica 2011, s. 113-133
- KUTNAR, František – WERSTADT, Jaroslav: *Odkaz a úkol. Dva projevy k naší dnešní obci historické*, Praha 1946
- KUTNAR, František: *O slovu a větě v historikově práci*, in: *Zápisky Katedry československých dějin* 5, 1961, s. 85-88
- KUTNAR, František: *K otázce struktury historického faktu*, FČ 17, 1969, s. 29-32
- KUTNAR, František: *Místo Pekařovy Knihy o Kosti v českém dějepisectví*, in: Josef Pekař, *Kniha o Kosti. Kus české historie*, Praha 1970⁴, s. 337-341
- KUTNAR, František – MAREK, Jaroslav: *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví. Od počátku národní kultury až do sklonku třicátých let 20. století*, Praha 2009³
- KVÍTKOVÁ, Naděžda: *O jazyku a stylu Palackého publicistiky*, in: Jaromír Dvořák – František Valouch – Miloslav Pospíchal (edd.), *Pocta Františku Palackému*. Václavkova Olomouc 1976, Olomouc 1979, s. 135-141
- LACH, Jiří: *Josef Šusta a Karel Stloukal: učitel a žák – vzor a pokračovatel?*, in: AUPO. *Facultas Philosophica. Historica* 29 – 2000, Olomouc 2000, s. 125-142
- LAKOFF, George – JOHNSON, Mark: *Metafory, kterými žijeme*, Brno 2002
- LEDUC, Jean: *Historici a čas. Koncepcie, otázky, diela*, Bratislava 2005
- LOEWENSTEIN, Bedřich: *Pozitivismus a liberalismus. K některým zdrojům české filozofie dějin 19. století*, DTK 1, 2004, s. 9-29
- LORENZ, Chris: *Konstruktion der Vergangenheit. Eine Einführung in die Geschichtstheorie*, Köln 1997
- LOUŽEK, Marek: *Max Weber. Život a dílo. Weberovské interpretace*, Praha 2005
- LUFT, Robert: *„Politische Professoren“ in Böhmen 1861-1914*, in: Hans Lemberg – Karel Litsch – Richard Georg Plaschka – György Ránki (hrsg.), *Bildungsgeschichte, Bevölkerungsgeschichte, Gesellschaftsgeschichte in den böhmischen Ländern und in Europa. Festschrift für Jan Havránek zum 60. Geburtstag*, Wien-München 1988, s. 286-306
- MACEK, Josef: *Husité na Baltu a ve Velkopolsku*, Praha 1952
- MACEK, Josef: *Proti kosmopolitismu ve výkladu našich národních dějin*, in: Josef Macek (ed.), *Proti kosmopolitismu ve výkladu našich národních dějin*, Praha 1953, s. 12-46
- MACURA, Vladimír: *Symboly, emblémy a mýty 1948-1989*, Praha 1992
- MACHILEK, Franz: *Jaroslav Goll*, in: *Lebensbilder zur Geschichte der böhmischen Länder* 1, München – Wien 1974

- MACHOVEC, Milan: *Logika*, Praha 1952
- MAREK, Jaroslav: *Problémy a praxe studia dějin dějepisectví*, in: SPFFBU 13, 1964, C11, s. 5-25
- MAREK, Jaroslav: *České dějepisectví devadesátých let 19. století. (Na okraj Šustových vzpomínek)*, in: SMM 83, 1964, s. 234-241
- MAREK, Jaroslav: *Jaroslav Goll*, *ĎaS* 7, 1965, č. 3, s. 28-30
- MAREK, Jaroslav: *O velkém tématu: smysl dějin*, *ĎaS* 10, 1968, č. 5, s. 30-33
- MAREK, Jaroslav: *Glosy o filosofii, historii a pozitivismu*, *ĎaS* 10, 1968, č. 8, s. 19-21
- MAREK, Jaroslav: *Jaroslav Goll*, Praha 1991
- MAREK, Jaroslav: *O historismu a dějepisectví*, Praha 1992
- MAREK, Jaroslav: *Příspěvky k typologii historikova textu*, *ČČH* 91, 1993, s. 531-544
- MAREK, Jaroslav : *Historické dílo jako text*, in: Miloslav Polívka – František Šmahel (edd.), *In memoriam Josefa Macka (1922 – 1991)*, Praha 1996, s. 317-328
- MAREK, Jaroslav: *Historie mezi teorií a praxí*, *ČČH* 96, 1998, s. 779-802
- MAREK, Jaroslav: *Česká moderní kultura*, Praha 1998
- MAREK, Jaroslav: *Historik a slova*, in: Bronislav Chocholáč – Libor Jan – Tomáš Knoz (edd.), *Nový Mars Moravicus aneb Sborník příspěvků, jež věnovali Prof. Dr. Josefu Válkovi jeho žáci a přátelé k sedmdesátinám*, Brno 1999, s. 527-534
- MATOUŠEK, Miloslav: *Zdeněk Nejedlý. Nástin života a práce k šedesátinám*, Praha 1938
- MAUR, Eduard: *12. 5. 1743. Marie Terezie. Korunovace na usmířenou*, Praha 2003
- MAUR, Eduard: *Paměť hor. Šumava – Říp – Blaník – Hostýn – Radohošť*, Praha 2006
- MENDL, Bedřich: *Nové proudy v hospodářském a sociálním dějepise*, in: *Sborník přednášek proslovených na prvním sjezdu čsl. profesorů filosofie, filologie a historie v Praze 3.-7. dubna 1929*, Praha 1929, s. 424-433
- MERAN, Josef: *Theorien in der Geschichtswissenschaft. Die Diskussion über die Wissenschaftlichkeit der Geschichte*, Göttingen 1985
- MEZNÍK, Jaroslav: *Rukopisy z hlediska historie*, in: Mojmír Otruba (ed.), *Rukopisy královédvorský a zelenohorský. Dnešní stav poznání*, Praha 1969, s. 147-177
- MUHLACK, Ulrich: *Die Stellung von Georg Waitz in der deutschen Geschichtswissenschaft des 19. Jahrhunderts*, in: B. Jiroušek – J. Blüml – D. Blümllová (edd.), *Jaroslav Goll a jeho žáci*, s. 165-181
- MUK, Jan: *Ph. Dr. Ant. Rezek ve svém rodišti Jindřichově Hradci*, in: *Památník ministra Prof. Dr. A. Rezka, Jindřichův Hradec 1936*, s. 3-27

- MUKAŘOVSKÝ, Jan: *Masaryk jako stylista*, in: Masarykův sborník 5. Vůdce generací 1, Praha 1930-1931, s. 373-395
- NEŠPOR, Zdeněk R.: *Studium českých náboženských dějin v období dominance Gollovy školy*, in: B. Jiroušek – J. Blüml – D. Blümllová (edd.), Jaroslav Goll a jeho žáci, s. 553-589
- NODL, Martin: *Dějepisectví mezi vědou a politikou. Úvahy o historiografii 19. a 20. století*, Brno 2007
- NOIRIEL, Gérard: *Úvod do sociohistorie*, Praha 2012
- NORA, Pierre (ed.): *Essais d'ego-histoire*, Paris 1987
- NORA, Pierre: *Mezi pamětí a historií. Problematika míst*, in: Cahiers du CEFRES, no. 13: Politika paměti. Antologie francouzských společenských věd, Praha 1998, s. 7-33
- NOVÁK, Arne: *Učené jubileum*, LN 33, 2. srpen 1925, č. 382, s. 5
- NOVÁK, Arne: *Palacký a sloh empirový (několik poznámek a podnětů)*, Samostatnost 21, 21. květen 1926, č. 21-22, s. 5
- NOVÁK, Arne: *Jirásek a Goll (recenze na Básně Aloise Jiráska a Básně Jaroslava Golla)*, LN 38, 25. prosinec 1930, č. 648, s. 11
- NOVÁK, Arne: *Josefa Pekaře cesta rodným krajem a životem*, in: Josef Pekař. Jeho cesta domovem a životem, Turnov 1938, s. 7-22
- NOVÁK, Jan Václav – NOVÁK, Arne: *Přehledné dějiny literatury české. Od nejstarších dob až po naše dny*, Praha 1995⁵
- OLŠÁKOVÁ, Doubravka: *K diskuzi o paměti v českém kontextu „druhého života“*, DTK 1, 2004, s. 269-280
- ORÁLEK, Milan: *Banalýza českého dějepisectví*, Aluze 11, 2007, č. 1, s. 120-123
- PANKE-KOCHINKE, Birgit: *Die rekonstruktive hermeneutische Textanalyse*, Pflege & Gesellschaft 9, 2004, s. 59-63
- PATOČKA, Jan: *Kacířské eseje o filosofii dějin*, Praha 1990
- PAVEL, Petr, *Josef Pekař*, DaS 10, 1968, č. 8-9, s. 38-40, 28-30
- PAZDEROVÁ, Alena (ed.): *Bibliografie Antonína Gindelyho*, in: AUC – Philosophica et historica 3. 1993. Studia historica XXXIX, Problémy dějin historiografie 6, Praha 1994, s. 110-124
- PAZDERSKÝ, Roman: *Historické myšlení Jaroslava Golla*, bakalářská práce FF UK, Praha 2011
- PAZDERSKÝ, Roman: *Náboženské dějiny v díle Jaroslava Golla*, Církevní dějiny 9, 2012, s. 113-127

- PAZDERSKÝ, Roman: *Styčné plochy v postulátech dějepisné propedeutiky Jaroslava Golla a Tomáše G. Masaryka v 80. letech 19. století*, DTK 8, 2012, s. 7-32
- PAZDERSKÝ, Roman: *Narratio versus noesis? Několik poznámek k reflexi narativistických kritik dějepisectví*, in: J. Horský – J. Šuch (edd.), *Narace a (živá) realita*, s. 63-75
- PELÁN, Jiří: *Leo Spitzer*, in: *Leo Spitzer, Stylistické studie z románských literatur*, Praha 2010, s. 565-590
- PETRÁŇ, Josef: *Historická skupina*, in: *Studie z obecných dějin. Sborník k sedmdesátým narozeninám prof. dr. Jaroslava Charváta*, Praha 1975, s. 11-47
- PETRÁŇ, Josef: *Na téma mýtu Bílé hory*, in: Zdeňka Hledíková (ed.), *Traditio et cultus. Miscellanea historica Bohemica Milaslao Vlk archiepiscopo Pragensi ab eius collegis amicisque ad annum sexagesimum dedicata*, Praha 1993, s. 141-162
- PETRÁŇ, Josef: *Staroměstská exekuce*, Praha 2004²
- PLASCHKA, Richard Georg: *Von Palacký bis Pekař. Geschichtswissenschaft und Nationalbewusstsein bei den Tschechen*, Graz – Köln 1955
- POMORSKI, Jan: *Uhol pohľadu v súčasnej historiografii*, Forum historiae [online] 3, 2009, č. 2 (Historická narácia, ideológia a historiografia), s. 1. Dostupné online: http://www.forumhistoriae.sk/FH2_2009/texty_2_2009/pomorski.pdf.
- POKORNÝ, Petr a kol.: *Hermeneutika jako teorie porozumění. Od základních otázek jazyka k výkladu bible*, Praha 2006
- POLIŠENSKÝ, Josef: *Nizozemská politika a Bílá hora*, Praha 1958
- POLIŠENSKÝ, Josef: *Napoleon a srdce Evropy*, Praha 1971
- POLIŠENSKÝ, Josef: *Anton Gindely und die böhmische Geschichtswissenschaft*, in: AUC, *Problémy dějin historiografie* 6., s. 13-21
- POPELOVÁ, Jiřina: *Dějiny a hodnocení*, Praha 1940
- POPELOVÁ, Jiřina: *Tři studie z filosofie dějin. Příspěvek k problematice bytí a dění*, Praha 1947
- POPELOVÁ, Jiřina: *Rozjímání o českých dějinách*, Praha 1948
- POPELOVÁ, Jiřina: *Rozpad klasické filosofie. Vznik soudobého filosofického schismatu*, Praha 1968
- POPPER, Karl Raimund: *Logika vědeckého zkoumání*, Praha 1997
- PRÁZNÝ, Aleš: *Dějiny a hermeneutika*, ČČH 104, 2006, s. 593-605
- PROKEŠ, Jaroslav: *Bílá hora. Její příčiny a následky*, Praha 1920
- PROKEŠ, Jaroslav: *Základní problémy českých dějin*, Praha 1925

- PROKEŠ, Jaroslav: *Literatura dějepisná*, in: Československá vlastivěda X. Osvěta, Praha 1931, s. 254-305
- RAK, Jiří: *Bývali Čechové...České historické mýty a stereotypy*, Jinočany 1994
- RAK, Jiří: *František Palacký a české historické vědomí*, ĎaS 20, 1998, č. 3, s. 2-5
- RANDÁK, Jan: *Jaroslav Goll v osidlech dekonstrukce*, Tvar 18, 2007, č. 20, s. 23
- RICOEUR, Paul: *Čas a vyprávění I. Zápletky a historické vyprávění*, Praha 2000
- RICOEUR, Paul: *Čas a vyprávění III. Vyprávěný čas*, Praha 2007
- RICHTEROVÁ, Gudrun: *Zákonitost a dějinný proces. Logické a historické*, Praha 1989
- RÜSEN, Jörn: *Rekonstruktion der Vergangenheit. Grundzüge einer Historik 2. Prinzipien der historischen Forschung*, Göttingen 1986
- RÜSEN, Jörn: *Zeit und Sinn. Strategien historischen Denkens*, Frankfurt am Main 1990
- RÜSEN, Jörn: *Konfigurationen des Historismus. Studien zur deutschen Wissenskultur*, Frankfurt am Main 1993
- RYANTOVÁ, Marie: *Po stopách Knihy o Kosti a jejího třetího dílu*, in: Josef Pekař a české dějiny 15.-18. století. Sborník referátů z vědecké konference konané ve dnech 8.-9. dubna 1994 v Turnově a Sedmihorkách, Bystrá nad Jizerou 1994, s. 119-146
- RYANTOVÁ, Marie: *Josef Kalousek a Jaroslav Goll*, in: B. Jiroušek – J. Blüml – D. Blümllová (edd.), *Jaroslav Goll a jeho žáci*, s. 183-192
- RYCHLÍK, Jan: *Bitva na Bílé hoře a mýtus o třistaleté porobě (transformace mýtu v dějinném vývoji)*, in: Ivo Frolec (ed.), *Literární mystifikace, etnické mýty a jejich úloha při formování národního vědomí*, Uherské Hradiště 2001, s. 85-93
- ŘEPA, Milan: *Poetika českého dějepisectví*, Brno 2006
- ŘEZNÍK, Miloš: *W. W. Tomek jako pedagog*, in: B. Jiroušek – J. Blüml – D. Blümllová (edd.), *Jaroslav Goll a jeho žáci*, s. 131-149
- ŘEZNÍKOVÁ, Lenka: *Moderna a historismus. Historické reprezentace v proměnách literatury na přelomu devatenáctého a dvacátého století*, Praha 2004
- ŘEZNÍKOVÁ, Lenka (rec.): [Milan Řepa, *Poetika českého dějepisectví*, Brno 2006, Host 260 s., ISBN 80-7294-189-5], DTK 3, 2006, s. 253-256
- SEDLÁČEK, Miloslav: *K základním otázkám interpunkce v češtině*, Naše řeč 69, 1986, s. 121-131
- SCHIEDER, Theodor: *Geschichte als Wissenschaft. Eine Einführung*, München-Wien 1968
- SKŘIVÁNEK, Milan: *Základy historické kritiky u Jaroslava Golla a Josefa Pekaře*, VLH 2003-2004, č. 21-22, s. 83-120

- SKŘIVÁNEK, Milan: *K osvícenskému pojetí a výuce dějepisu ve světle rukopisů piaristické koleje v Litomyšli*, Pardubice 2008
- SLAVÍK, Jan: *Gollovy přednášky. Vzpomínka k 70. narozeninám*, Národní listy 56, 14. červenec 1916, č. 193, s. 1
- SLAVÍK, Jan: *Básnická perioda českého dějepisectví*, Praha 1932
- SLAVÍK, Jan: *Dějiny a přítomnost (víra v Rakousko a věda historická)*, in: M. Havelka (ed.), *Spor o smysl českých dějin*, s. 622-672
- SOCHACKA, Stanisława: *Wstep*, in: Stanisława Sochacka (ed.), *Listy Lucjana Malinowskiego do Jaroslawa Golla. Przyczynek do dziejów polsko-czeskich kontaktów naukowo-kulturalnych w drugiej połowie XIX. wieku*, Opole 1975, s. 9-33
- SOKOL, Jan: *Malá filosofie člověka a Slovník filosofických pojmů*, Praha 2007⁵
- SOUSEDÍK, Prokop: *Logika pro studenty humanitních oborů*, Praha 1999
- SOUSEDÍK, Stanislav: *Filosofie v českých zemích mezi středověkem a osvícenstvím*, Praha 1997
- SOUSEDÍK, Stanislav – BETTI, Emilio: *Úvod do rekonstruktivní hermeneutiky*, Praha 2008
- SPITZER, Leo: *Stylistické studie z románských literatur*, Praha 2010
- SRDÍNKO, Otakar: *Jaroslav Goll sedmdesátníkem*, Venkov 11, 13. červenec 1916, č. 166, s. 3
- STAIGER, Emil: *Poetika, interpretace, styl. Výbor*, Praha 2008
- STLOUKAL, Karel: *Hlavní proudy v současné historiografii*, in: *První sjezd československých historiků 1937. Přednášky a debaty*, Praha 1938, s. 16-32
- STLOUKAL, Karel: *Jaroslav Goll*, ČČH 47, 1946, s. 106-123
- STLOUKAL, Karel: *O studiu dějepisu*, Praha 1947
- STODOLA, Jiří: *Rekonstruktivní hermeneutika jako obecná metodologie informační vědy*, ProInflow. Časopis pro informační vědy 3, 2011, s. 19-50
- STRMISKA, Maxmilián: *K otázkám české nemarxistické historiografie a filozofie dějin v letech 1918 – 1939*, in: AUC – Philosophica et historica 1, 1988. *Studia historica XXXII*, *Problémy dějin historiografie* 4, Praha 1989, s. 7-32
- STŘEDOVÁ, Veronika: *František Kutnar a strukturalismus v interpretaci sociálních a hospodářských dějin*, Praha 2009
- STŘEDOVÁ, Veronika: *Jazyk a styl odborného textu v českém moderním historickém myšlení*, in: Hana Kábová – Mikuláš Čtvrtník (edd.), AUC – Historia Universitatis Carolinae Pragensis. Tomus LII. Supplementum 1. *Bylo nebylo. Studie (nejen) k dějinám dějepisectví, vzdělanosti a didaktice dějepisu*, Praha 2012, s. 85-94

- SUK, Jiří: *Studie o počátcích Gollovy školy*, in: AUC, Problémy dějin historiografie 6, s. 147-169
- SVADBOVÁ, Blanka: *František Palacký a druhá generace Gollovy školy*, in: J. Dvořák – F. Valouch – M. Pospíchal (edd.), Pocta Františku Palackému. Václavkova Olomouc 1976, s. 176-181
- SVOBODA, Milan: *Ojedinělá parodie na historické texty V. V. Tomka?*, in: Miloš Řezník (ed.), W. W. Tomek. *Historie a politika (1818 – 1905). Sborník příspěvků královéhradecké konference k 100. výročí úmrtí W. W. Tomka*, Pardubice 2006, s. 225-227
- SZONDI, Peter: *Úvod do literární hermeneutiky. Studijní vydání přednášek*, Brno 2003
- ŠALDA, František Xaver: *K překladu Baudelaira. Kritická studie*, in: František Xaver Šalda, Kritické projevy 2. 1894-1895, Praha 1950, s. 320-333
- ŠALDA, František Xaver: *Prof. Jaroslav Goll*, in: František Xaver Šalda, Kritické projevy 8. 1910-1911, Praha 1956, s. 100
- ŠIMA, Karel (rec.): *Milan Řepa, Poetika českého dějepisectví*, Brno 2006, Host, 260 s., ISBN 80-7294-189-5, DTK 3, 2006, s. 257-260
- ŠIMA, Karel: *Velké vyprávění o lingvistickém obratu v teorii dějin a malý příběh české historiografie*, in: L. Storchová – J. Horský (edd.), Paralely, průsečíky, mimoběžky, s. 67-94
- ŠIMEČEK, Zdeněk: *Seminární cvičení k českým dějinám V. V. Tomka v letech 1852 – 1854*, in: Lubomír Slezák – Radomír Vlček (edd.), K poctě Jaroslava Marka, Praha 1996, s. 49-72
- ŠKRACH, Vasil Kaprálek: *Masaryk a positivism*, Služba 3, 1922, s. 106-108, 120-123, 148-153
- ŠMAHEL, František: *Husitská revoluce I. Doba vymknutá z kloubů*, Praha 1995
- ŠOTOLA, Jaroslav: *Habitus: sociologický koncept a jeho využití v historické vědě*, in: Lucie Storchová (ed.), *Conditio humana – konstanta či historická proměnná? Koncepty historické antropologie a teoretická reflexe v současné historiografii*, Praha 2007, s. 95-111
- ŠPÉT, Jiří (ed.): *Allegro triumphale Jaroslava Golla*, Chlumec nad Cidlinou 1956
- ŠPÉT, Jiří: *Antické drama Jaroslava Golla*, Listy filologické 9 (84), 1961, s. 8-16
- ŠPÉT, Jiří: *Účast Jaroslava Golla v zápase o zachování staré Prahy*, in: Pražský sborník vlastivědný 1962, Praha 1962, s. 57-64, 118-121
- ŠPÉT, Jiří: *Gollova badatelská cesta k Jednotě a Komenskému*, in: Rudolf Říčan – Amadeo Molnár – Michal Flegl (edd.), Bratrský sborník. Soubor prací přednesených při symposiu konaném 26. a 27. září 1967 k pětistému výročí ustavení Jednoty bratrské, Praha 1967, s. 211-217
- ŠPÉT, Jiří: *Historie v Časopise Národního muzea*, ČNM 146, 1977, s. 121-164

- ŠPÉT, Jiří: *Podíl Jaroslava Golla na rozvoji komeniologického bádání*, in: *Studia Comeniana et historica* 23, 1993, s. 57-71
- ŠPÉT, Jiří: *Rezkovy snahy stát se pokračovatelem Palackého*, ČNM 167, 1998, s. 1-16
- ŠPÉT, Jiří: *Jaroslav Goll – prozaik a překladatel* (nepublikovaný strojopis)
- ŠPÉT, Jiří: *K básnickému profilu Jaroslava Golla*, (nepublikovaný strojopis)
- ŠPÉT, Jiří: *Malířovo přátelství s českými historiky. (K životním osudům Antonína Slavička)*, (nepublikovaný strojopis)
- ŠPÉT, Jiří: *Jaroslava Golla léta učenická*, (nepublikovaný strojopis)
- ŠTAIF, Jiří: *Problematika metodologie historiografie v českém dějepisectví po roce 1945 I.*, ČsČH 29, 1981, s. 546-569
- ŠTAIF, Jiří: *Počátky pozitivismu v české historiografii na pražské univerzitě koncem 19. století (1876 – 1898)*, autoreferát disertační práce, Praha 1983
- ŠTAIF, Jiří: *Otázky pozitivistické metody v české buržoazní historiografii na přelomu 19. a 20. století. (Studie o reflexi této problematiky v české dějepisické literatuře)*, in: *Sborník k dějinám 19. a 20. století* 10, 1986, s. 255-303
- ŠTAIF, Jiří: *Historici, dějiny a společnost. Historiografie v českých zemích od Palackého a jeho předchůdců po Gollovu školu, 1790 – 1900*, Praha 1997
- ŠTAIF, Jiří: *František Palacký a česká historická paměť. (Jubileum r. 1898)*, in: Miloš Řezník – Ivana Slezáková (edd.), *Nations – Identities – Historical Consciousness. Volume dedicated to Prof. Miroslav Hroch*, Praha 1997, s. 229-250
- ŠTAIF, Jiří: *Palacký, Rieger, Bráf: vůdčí rodina v české národní elitě 19. století*, Kuděj 4, 2002, s. 34-46
- ŠTAIF, Jiří: *Tři pokusy o karikaturu, resp. karikování Gollovy školy (Václav Řezníček, Jan Herben a Jan Slavík)*, in: B. Jiroušek – J. Blüml – D. Blümllová (edd.), *Jaroslav Goll a jeho žáci*, s. 293-307
- ŠTAIF, Jiří: *František Palacký. Život, dílo, mýtus*, Praha 2009
- ŠTEFEK, Karel: *Spory o pojetí českých dějin*, Hradec Králové 1986
- ŠTEFEK, Karel: *K filozofickým aspektům Pekařova díla*, in: Josef Pekař a české dějiny, s. 153-156
- ŠTEFEK, Karel: *K problematice strukturalismu v Kutnarově díle*, in: Podíl Františka Kutnara a agrárního dějepisectví na formování obrazu české minulosti. Sborník referátů z vědecké konference konané ve dnech 24.-25. dubna 1998 v lázních Sedmihorkách, Semily 1998, s. 184-191
- ŠTEFEK, Karel: *Proměny gollovské historiografie*, VLH 2003-2004, č. 21-22, s. 121-125

- ŠUBRT, Jiří (ed.): *Historické vědomí jako předmět badatelského zájmu: teorie a výzkum*, Kolín 2010
- ŠUBRTOVÁ, Alena: *Pár vzpomínek na pana docenta*, in: Podíl Františka Kutnara a agrárního dějepisectví na formování obrazu české minulosti, s. 169-174
- ŠUCH, Juraj: *Naratívny konštruktivismus Haydena Whita a Franka Ankersmita*, Ostrava 2010
- TEPLÝ, Jaroslav: *Wacław Wladiwoj Tomek v pamětech některých svých posluchačů a Tomkovi posluchači v pamětech svého profesora. (Diskusní příspěvek)*, in: M. Řezník (ed.), *W. W. Tomek*, s. 175-181
- TŘEŠTÍK, Dušan: *Kosmova kronika. Studie k počátkům českého dějepisectví a politického myšlení*, Praha 1968
- TŘEŠTÍK, Dušan: *Faktopisci a dějepisci*, in: Dušan Třeštík, *Češi a dějiny v postmoderním očištění*, Praha 2005, s. 47-67
- UEDING, Gert (hrsg.): *Historisches Wörterbuch der Rhetorik 1.*, Tübingen 1992
- URBAN, Otto: *Kapitalismus a česká společnost. K otázkám formování české společnosti v 19. století*, Praha 1978
- URBÁNEK, Rudolf: *Rezek – historik*, Praha 1909
- URBÁNEK, Rudolf: *Jubileum Gollovo a Jednota bratrská*, *Naše doba* 24, 1917, s. 77-79
- VÁLKA, Josef: *Německá a česká verze Palackého dějin*, in: SPFFBU 17, 1968, C 15, s. 79-91
- VÁLKA Josef: *Česká společnost v 15.-18. století II. Bělohorská doba. Společnost a kultura „manýrismu“*, Praha 1983
- VÁLKA, Josef: *Cesta k vědecké historiografii?*, in: Jiří Hanuš – Radomír Vlček (edd.), *Historik v proměnách doby a prostředí – 19. století*, Brno 2007, s. 15-47
- VAŠÍČEK, Zdeněk: *Obrazy minulosti. O bytí, poznání a podání minulého času*, Praha 1996
- VÁVRA, Jaroslav: *Styl Jaroslava Golla. Pokus o rozbor a charakteristiku*, in: *Dějiny a přítomnost* 1, 1937, s. 47-58, 163-176
- VÁVRA, Jaroslav: *Soupis vědeckých a beletristických prací Jaroslava Golla*, in: AUC – Philosophica et Historica 2. 1984. *Studia Historica XXIX*, *Problémy dějin historiografie* 3, Praha 1987, s. 117-170
- VELEK, Luboš: *Respektující rivalita: Jaroslav Goll a Jaromír Čelakovský na mocenském poli české historiografie. Několik postřehů k taktikám a strategiím ve vědeckém prostředí přelomu 19. a 20. století*, in: B. Jiroušek – J. Blüml – D. Blümllová (edd.), *Jaroslav Goll a jeho žáci*, s. 193-242

- VEYNE, Paul: *Jak se píšou dějiny*, Červený Kostelec 2010
- VLČEK, Radomír: *Pozitivistické tendence v polské historiografii druhé poloviny 19. století*, in: AUC – Philosophica et historica 5. 1989. Studia historica XXXVII, Problémy dějin historiografie 5, Praha 1990, s. 37-63
- VOJTĚCH, Tomáš: *Ladislav Hofman. (Ke kritice buržoazního historismu začátkem 20. století)*, in: Sborník k dějinám 19. a 20. století 6, 1979, s. 199-221
- VOJTĚCH, Tomáš: *České buržoazní dějepisectví o svém vývoji. (Pokus o kritickou rekonstrukci) I-II*, ČsČH 30-31, 1982-1983, s. 838-861, 73-97
- VOJTĚCH, Tomáš: *Česká historiografie a pozitivismus. Světonázorové a metodologické aspekty*, Praha 1984
- VOJTÍŠEK, Václav: *Jaroslav Goll*, ČSPSČ 24, 1916, s. 76-78
- VOJTÍŠEK, Václav: *Městské archivářství Emlerovo a jeho význam*, in: Památník Josefa Emlera, s. 83-99
- VOLF, Miloslav: *Současné směry v čs. historiografii I-II*, Demokratický střed 15, 29. leden a 5. únor 1938, č. s. 43, 62
- VOSSLER, Karl –SPITZER, Leo: *Studia stylistyczne, Maria Renata Mayenowa – Ryszard Handke (edd.)*, Warszawa 1972
- VYČICHLOVÁ, Veronika: *Inspirační zdroje Kutnarovy funkčně strukturální analýzy*, VLH 2003-2004, č. 21-22, s. 127-137
- WERSTADT, Jaroslav: *Politické dějepisectví devatenáctého století a jeho čeští představitelé. (Kapitola z ideového vývoje moderní české historiografie)*, ČČH 26, 1920, s. 1-93
- WHITE, Hayden: *Tropika diskursu. Kulturně kritické eseje*, Praha 2010
- WHITE, Hayden: *Metahistorie. Historická imaginace v Evropě devatenáctého století*, Brno 2011
- WINTERS, Stanley B.: *Jaroslav Goll in American Historical Consciousness*, in: Jiří Mikulec – Miloslav Polívka (edd.), *Per saecula ad tempora nostra. Sborník prací k šedesátým narozeninám prof. Jaroslava Pánka II.*, Praha 2007, s. 886-891
- WITTLICH, Filip: *Fotografie – přímý svědek?! Fotografický obraz a jeho význam pro historické poznání*, Praha 2012

Seznam příloh

Všechny fotografické přílohy byly pořízeny z Gollovy pozůstalosti za vědomí a souhlasu Archivu Akademie věd České republiky na základě písemné žádosti. Archivu AV ČR (Masarykově ústavu AV ČR) tímto děkuji za jejímu vyhovění.

PŘÍLOHA Č. 1: Schéma vývoje Gollova badatelského zájmu

PŘÍLOHA Č. 2: Romantismem prodchnutý Goll v časech „dualismu“ mezi poezií a vědou

PŘÍLOHA Č. 3: Gollův charakteristický knír „trochu polského způsobu“ (J. Šusta)

PŘÍLOHA Č. 4: Rychlá proměna Gollova vzezření vlivem traumatických momentů z počátku 90. let

PŘÍLOHA Č. 5: Odraz „institucionalizace“ Gollovy sociální role v české historiografii a společnosti v jeho vizáži na konci devadesátých let 19. a prvního decennia 20. století

PŘÍLOHA Č. 6: Podzim života ve znamení retrospektiv

PŘÍLOHA Č. 7: Goll jako uvážlivý vědec na perokresbě Maxe Švabinského (1899)

PŘÍLOHA Č. 8: Goll jako životní ironik a skeptik na leptu Tomáše Šimona (1906)